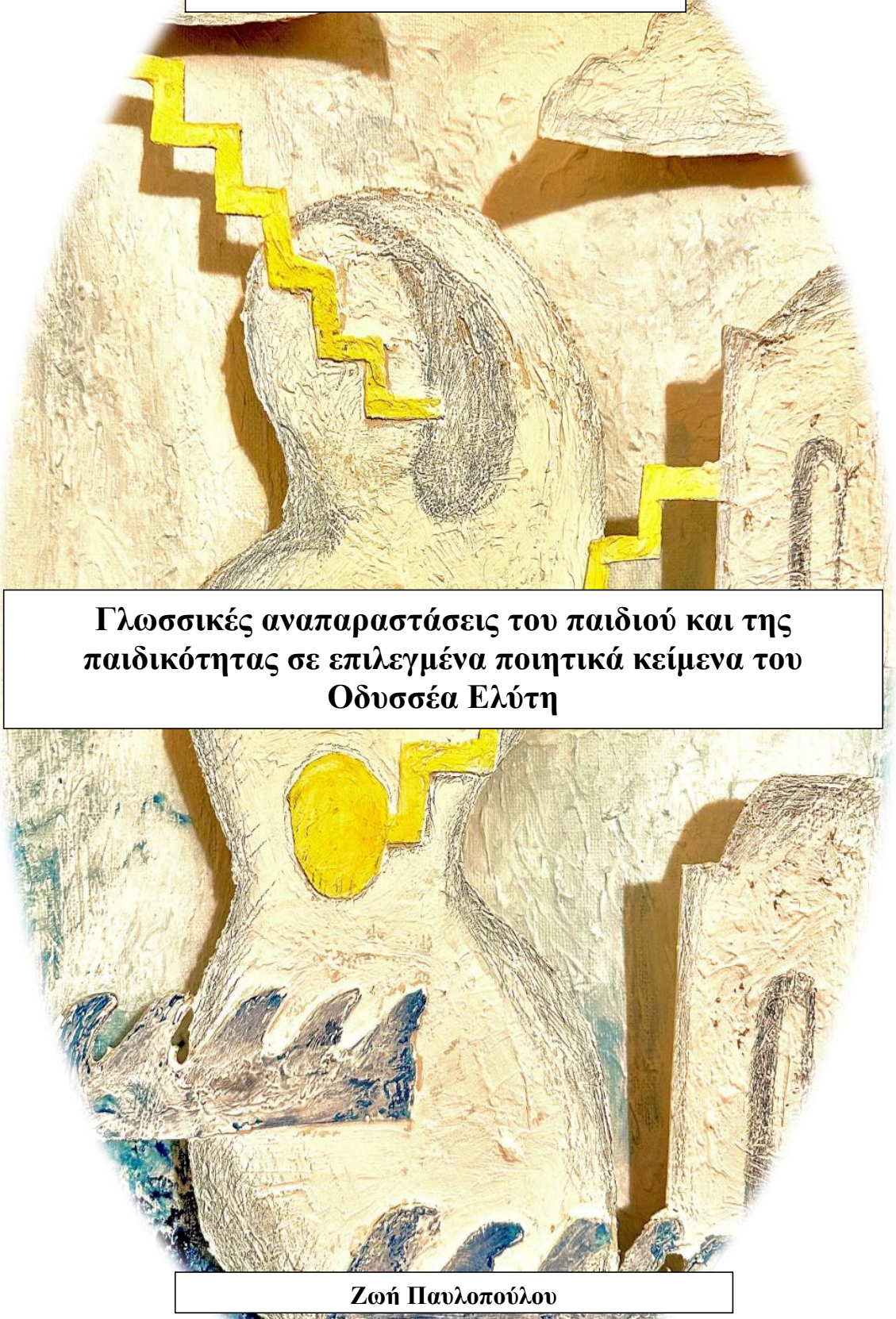


Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Σχολή Επιστημών Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών



**Γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού και της
παιδικότητας σε επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του
Οδυσσέα Ελύτη**

Ζωή Παυλοπούλου

Διδακτορική Διατριβή

Ιωάννινα 2024

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

- Νικολέττα Τσιτσανούδη – Μαλλίδη (Επιβλέπουσα καθηγήτρια)
- Αθανάσιος Μιχάλης
- Πηνελόπη Καμπάκη – Βουγιουκλή

Επταμελής εξεταστική επιτροπή:

- Νικολέττα Τσιτσανούδη – Μαλλίδη (Επιβλέπουσα καθηγήτρια)
- Αθανάσιος Μιχάλης
- Πηνελόπη Καμπάκη – Βουγιουκλή
- Μαρίνα Τζακώστα
- Ευγενία Μαγουλά
- Γεωργία Κατσούδα
- Πανταζής Μάντζιος

Σε όλα τα παιδιά που γενναιόδωρα φωτίζουν τον κόσμο.

Στις δικές μου ηλιαχτίδες, Βάνα, Μελίτα, Σίσσυ.

Ευχαριστίες

Αν και - στο πλαίσιο της γενικότερης διάρθρωσης - προηγούνται των επιμέρους κεφαλαίων που απαρτίζουν την παρούσα διατριβή, οι «Ευχαριστίες» αποτελούν το ύστατο σημείο το οποίο καλούμαι να καταγράψω και το οποίο με ωθεί να συνειδητοποιήσω, τελικά, σε πόσους και πόσες οφείλω, για διαφορετικούς ανά περίπτωση λόγους, την περάτωση της επιστημονικής αυτής εργασίας.

Τις θερμότερες ευχαριστίες μου απευθύνω στην Καθηγήτρια Γλωσσολογίας και Ελληνικής Γλώσσας του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κυρία Νικολέττα Τσιτσανούδη – Μαλλίδη η οποία ως επιβλέπουσα καθηγήτρια της διδακτορικής διατριβής υποστήριξε ακούραστα και αφοσιωμένα κάθε βήμα της έρευνας από την αρχή έως την ολοκλήρωσή της. Οι συμβουλές, οι ιδέες και οι επισημάνσεις της συνέβαλαν καταλυτικά σε όλη την ερευνητική πορεία και με καθοδήγησαν σε δρόμους γνώσης, κατανόησης και ανακάλυψης.

Ιδιαίτερες και ξεχωριστές ευχαριστίες οφείλω στον Αναπληρωτή Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κύριο Αθανάσιο Μιχάλη καθώς και στην Ομότιμη Καθηγήτρια Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και τ. Κοσμητόρισα της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών κυρία Πηνελόπη Καμπάκη – Βουγιουκλή οι οποίοι μοιράστηκαν γενναϊόδωρα μαζί μου τις πολύτιμες γνώσεις τους και την επιστημονική τους εμπειρία συμβάλλοντας ουσιαστικά στην εξελικτική πορεία της έρευνας και στη διαμόρφωση του τελικού κειμένου.

Η Ομότιμη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών κυρία Άντα Κατσίκη – Γκίβαλου καθοδήγησε τα αρχικά βήματα της παρούσας εκπόνησης και στήριξε θερμά τις πρώτες διερευνητικές εργασίες. Της οφείλω ειλικρινείς ευχαριστίες για την πρώτη ώθηση, τη συμπαράσταση και τις συμβουλές της.

Εκ βαθέως ευχαριστώ την ποιήτρια Ιουλίτα Ηλιοπούλου για τις χρήσιμες και βοηθητικές υποδείξεις της, για τη βιωματική της κατάθεση σχετικά με τη ζωή, το πρόσωπο και το έργο του Οδυσσέα Ελύτη και για την προθυμία της να διανθίσει την έρευνα αυτή εμπλουτίζοντάς την με την απαγγελία της. Η πολύπλευρη προσφορά της

έδωσε μία άλλη πνοή και οπτική στην προσέγγιση του υπό διερεύνηση θέματος και στάθηκε πηγή έμπνευσης.

Ξεχωριστά ευχαριστώ τις εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και τις μαθήτριες των σχολικών μονάδων με τις οποίες συνεργάστηκα και οι οποίες φιλοξένησαν τις εφαρμοσμένες διδακτικές απόπειρες της διδακτορικής αυτής διατριβής. Χωρίς την καλή τους διάθεση και κυρίως την εμπιστοσύνη τους στο πρόσωπό μου, η ολοκλήρωση του ερευνητικού μέρους της εργασίας αυτής θα ήταν ανέφικτη.

Οι Εκδόσεις Ίκαρος με υπεύθυνη την κυρία Χρυσή Καρύδη έχουν αναλάβει αποκλειστικά την έντυπη έκδοση του έργου του Οδυσσέα Ελύτη, στο οποίο χρειάστηκε να στηριχτώ με σκοπό να ενισχύσω θεωρητικά και πρακτικά την ερευνητική μου πορεία. Οι συμβουλές και οι εύστοχες παρατηρήσεις της κυρίας Καρύδη με κατηύθυναν ουσιαστικά. Για τους λόγους αυτούς της οφείλω ειλικρινείς ευχαριστίες.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την Αστική μη κερδοσκοπική Εταιρεία «Με Άλλα Μάτια» και τον ιδρυτή της κύριο Βαγγέλη Αυγουλά ο οποίος δραστηριοποιείται έμπρακτα στην εξάλειψη της υποεκπροσώπησης των ατόμων με αναπηρία και κάνει πράξη το όραμα για την ισότιμη συμπερίληψή τους σε επίπεδο εκπαιδευτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό. Η συμβολή του κυρίου Αυγουλά και των συνεργατών του στην υλοποίηση του ειδικού τεύχους που συνοδεύει τη διατριβή και συγκεντρώνει επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Οδυσσέα Ελύτη μεταγραμμένα στο σύστημα γραφής και ανάγνωσης για άτομα με τύφλωση υπήρξε καταλυτική.

Θα ευχαριστήσω, τέλος, αλλά μέσα από την καρδιά μου την οικογένειά μου, τους γονείς, τα αδέρφια, τον σύζυγο και τις τρεις κόρες μου για την αδιάκοπη ηθική συμπαράσταση, για την ανεξάντλητη κατανόηση και για πολλά άλλα που δεν χωρούν σε λέξεις.

Περιεχόμενα

Ευρετήριο πινάκων και εικόνων.....	11
Περίληψη.....	13
Abstract.....	14
Εισαγωγή.....	15
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	20
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η προσωπικότητα και το έργο του Οδυσσέα Ελύτη - Ένας προσανατολισμός στην παιδική - νεανική ηλικία.....	21
1.1. Η ποιητική προσωπικότητα και το διεθνές αποτύπωμα του Οδυσσέα Ελύτη...21	
1.1.1. Η επιλογή του ποιητικού του ψευδώνυμου.....21	
1.1.2. Η στροφή στην ποίηση.....22	
1.1.3. Ο Ελύτης και η σχέση του με το Υπερρεαλιστικό κίνημα. Σημεία ταύτισης και σημεία απόκλισης.....23	
1.1.4. Η φύση ως δομικό στοιχείο της ποίησης του Ελύτη.....30	
1.1.5. Η ποίηση του Ελύτη. Μία «εφηβική» ποίηση.....34	
1.2. Ιστορική αναδρομή.....35	
1.2.1. Τα πρώτα χρόνια του Ελύτη (1911-1928).....35	
1.2.2. Ελύτης και λογοτεχνικές συνεργασίες.....35	
1.2.3. Η διάκριση του έργου.....39	
1.3. Γεγονότα – σταθμοί στη ζωή και το έργο του Ελύτη.....41	
1.4. Χρονολογικός πίνακας.....44	
1.5. Μία βιωματική κατάθεση από την ποιήτρια Ι. Ηλιοπούλου.....47	
1.6. Οι αντιλήψεις του Οδυσσέα Ελύτη για τη γλώσσα και για το παιδί.....49	
1.6.1. Ο άρρηκτος δεσμός με την ελληνική γλώσσα.....49	
1.6.2. Η εστίαση στην παιδική και νεανική ηλικία.....53	
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Γλωσσολογία και Λογοτεχνία.....	56
2.1. Η έννοια του ύφους.....56	
2.2. Η έννοια της δημιουργικότητας στη γλώσσα.....58	
2.2.1. Μία αρχική προσέγγιση.....58	

2.2.2. Ο ορισμός της δημιουργικότητας.....	60
2.2.3. Η δημιουργικότητα ως «απόκλιση».....	60
2.2.4. Γλωσσικό λάθος και δημιουργικότητα.....	62
2.3. Κείμενο και κειμενικές λειτουργίες.....	63
2.4. Ποιητικές γραμματικές.....	66

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η γλώσσα και οι λειτουργίες της σε συνάρτηση με τις απεικονίσεις του παιδιού.....

3.1. Οι πρωτογενείς, δευτερογενείς και υστερογενείς λειτουργίες.....	70
3.2. Η γλώσσα ως κορυφαίο εργαλείο αναπαράστασης/περιγραφής.....	71
3.3. Σχήματα λόγου στην ποίηση.....	72
3.3.1. Από γραμματικής άποψης.....	73
3.3.2. Από συντακτικής άποψης.....	74
3.3.3. Από σημασιολογικής άποψης.....	77
3.4. Κριτική ανάλυση λόγου.....	80
3.5. Οι απεικονίσεις του παιδιού σε ποιητικά κείμενα – Ενδεικτικές αναφορές.....	81
3.5.1. Η περίπτωση των «Ελεύθερων Πολιορκημένων» (Δ. Σολωμός).....	81
3.5.2. Η περίπτωση του «Τάφου» (Κ. Παλαμάς).....	83
3.5.3. Η περίπτωση του «Πρωινού άστρου» (Γ. Ρίτσος).....	84
3.5.4. Η περίπτωση του «Κάποτε θα 'ρθουν» (Λ. Παπαδόπουλος).....	85
3.6. Οι απεικονίσεις του παιδιού σε άλλα - μη ποιητικά – κείμενα. Ενδεικτικές αναφορές.....	85
3.6.1. Τα παιδιά σε περιόδους κρίσης για την ελληνική κοινωνία.....	86
3.6.2. Τα παιδιά στη δημόσια σφαίρα. Η περίπτωση των παιδιών των προσφύγων.....	87

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο μεταφορικός λόγος στην ποίηση.....

4.1. Η έννοια της μεταφοράς και της μετωνυμίας.....	88
4.2. Γλώσσα και συναίσθημα.....	89
4.3. Η μεταφορά και η μετωνυμία στη λογοτεχνία.....	92

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Στρατηγικές ανάγνωσης ενός ποιητικού κειμένου από παιδιά.....

5.1. Η έννοια της ανάγνωσης.....	93
----------------------------------	----

5.2. Χαρακτηριστικά της ανάγνωσης.....	94
5.3. Διαδικασίες ανάγνωσης και πρόσληψης της ποίησης.....	96
6° ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ποιητική γλώσσα του Ο. Ελύτη.....	99
6.1. Ιδιόλεκτος.....	99
6.1.1. Νεολογισμοί.....	103
6.2. Λεξιλόγιο.....	107
6.2.1. Θεωρητική πλαisiώση.....	107
6.2.2. Στοιχεία βιβλιογραφικής επισκόπησης για το λεξιλόγιο του Ο. Ελύτη.....	109
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	112
7° ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η μεθοδολογία της έρευνας.....	113
7.1. Γενικά στοιχεία.....	113
7.2. Δεξαμενές άντλησης κειμένων. Τα κριτήρια συγκέντρωσης και επιλογής.....	114
7.3. Υπόθεση εργασίας και ερευνητικά ερωτήματα.....	118
7.4. Μοντέλα ανάλυσης των αναπαραστάσεων.....	120
7.4.1. Ποιητική γραμματική.....	120
7.4.1.1. Η υπόσταση της ποιητικής γλώσσας.....	121
7.4.1.2. Η ποιητική γραμματική ως ερευνητικό εργαλείο.....	123
7.4.2. Κριτική ανάλυση λόγου.....	124
8° ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ερευνητικά δεδομένα και συζήτηση.....	125
8.1. Οι επιλεγείσες ποιητικές συλλογές.....	125
8.1.1. «Ήλιος ο Πρώτος».....	126
8.1.2. «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας».....	127
8.1.3. «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά».....	130
8.1.4. «Τα ρω του έρωτα».....	132
8.1.5. «Εκ του πλησίον».....	134
8.2. Οι αναπαραστάσεις του παιδιού στον Ελύτη. Γενικά χαρακτηριστικά.....	135
8.3. Αρχική διάκριση σε ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά.....	137
8.4. Κατηγορίες αναπαραστάσεων.....	140

8.4.1. Το παιδί σε σύνδεση με την αθωότητα, την ελπίδα και την αισιοδοξία.....	140
8.4.2. Το παιδί σε σύνδεση με την πατρίδα, την ιστορία και την έννοια της χρονικής συνέχειας.....	143
8.4.3. Το παιδί σε σύνδεση με το θρησκευτικό στοιχείο και την ιεροσύνη.....	149
8.4.4. Το παιδί σε σύνδεση με το στοιχείο της γονεϊκότητας.....	154
8.4.5. Το παιδί σε σύνδεση με τις έννοιες της νεότητας, της δύναμης και του πείσματος.....	157
8.4.6. Το παιδί σε σύνδεση με τη φύση.....	161
8.4.7. Το παιδί σε σύνδεση με τον θάνατο, τον πόλεμο, τον πόνο και την ορφάνια. Αναπάντεχες όψεις της παιδικότητας.....	168
8.4.8. Το παιδί μέσα από αυτοβιογραφικές αναφορές του ποιητή.....	170
8.4.9. Το παιδί μέσα από έμμεσες αναφορές.....	172
8.5. Το παιδί στα σχήματα της μεταφοράς, της προσωποποίησης και της παρομοίωσης.....	175
8.6. Στο μεταφραστικό έργο του Ο. Ελύτη (Η περίπτωση του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα και του Μπέρτολτ Μπρεχτ όπως ενσωματώνονται στην ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα»)	180

9^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Παιδαγωγικές προεκτάσεις – Διδακτική αξιοποίηση στο

Νηπιαγωγείο και στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου.....	191
9.1. Εισαγωγικά στοιχεία.....	191
9.1.1. Η παιγνιώδης προσέγγιση της ποίησης.....	193
9.1.2. Η επαφή του μαθητή με την ποιητική δημιουργία. Ο ρόλος του δασκάλου.....	194
9.2. Οι προϋποθέσεις για μία επιτυχή διδακτική αξιοποίηση της ποίησης στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση.....	196
9.3. Η Ελυτική ποίηση στην εκπαίδευση.....	200
9.4. Διδακτικές προτάσεις αξιοποίησης της ποίησης του Ελύτη στο Νηπιαγωγείο.	
9.4.1. Γενικά στοιχεία.....	200
9.4.2. Η γωνιά της ποίησης.....	201
9.4.3. Τα ποιήματα σε κοινή θέα.....	201
9.4.4. Εικαστική διαμεσολάβηση και θεατρική δημιουργία.....	204
9.4.5. Το «κουτί της ποίησης».....	205

9.4.6. Η ελεύθερη συζήτηση, η κριτική σκέψη.....	206
9.4.7. Παίζοντας με τις λέξεις.....	206
9.5. Διδακτικές προτάσεις αξιοποίησης της ποίησης του Ελύτη στην Α΄ και Β΄ τάξη του Δημοτικού σχολείου.....	208
9.5.1. Γενικά στοιχεία.....	208
9.5.2. Η ποίηση μέσα από μία διαθεματική οπτική.....	210
9.5.3. Ερανιστές λέξεων.....	212
9.5.4. Γλωσσικά...οικοδομήματα.....	213
9.5.5. Ποιητικά παιχνίδια με πλαστελίνη.....	214
9.6. Εφαρμοσμένες παιδαγωγικές απόπειρες στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση.....	215
9.6.1. Στο Νηπιαγωγείο. Από το παιχνίδι στην ποίηση.....	215
9.6.2. Στην Α΄ δημοτικού. Παίζουμε με τις λέξεις. Χτίζουμε έναν στίχο.....	217
9.6.3. Στην Β΄ δημοτικού. Από τη συλλογή λέξεων στην ποιητική δημιουργία.....	218
9.7. Επιμέρους επιλογικές σκέψεις.....	219
10^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το παιδί στην Ελυτική ποίηση και οι σύγχρονες προκλήσεις.....	220
10.1. Εισαγωγικά στοιχεία.....	220
10.2. Ελυτική ποίηση και δυνατότητες συμπερίληψης.....	221
10.2.1. Μεταγραφή επιλεγμένων ποιημάτων του Ελύτη στη γραφή Braille.....	222
10.2.2. Ελυτική ποίηση και ψηφιακές τεχνολογίες. Η αξιοποίηση των QR codes.....	224
10.3. Ελυτική ποίηση και Τεχνητή Νοημοσύνη.....	225
10.3.1. Ψηφιακό παιχνίδι μνήμης.....	227
10.3.2. Δημιουργία ψηφιακών βιβλίων.....	228
10.3.3. Δημιουργία κινούμενων εικόνων.....	229
10.3.4. Ψηφιακός βοηθός My AI – Chatbot Assistant.....	230
10.3.5. Από τις λέξεις στη δημιουργία ψηφιακών εικόνων.....	231
10.4. Ελυτική ποίηση και φυσιοκρατική νοημοσύνη. Η περίπτωση της συλλογής «Ήλιος ο Πρώτος».....	234
11^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.....	238
11.1. Γενικά συμπεράσματα.....	239

11.2. Ειδικά συμπεράσματα.....	243
11.3. Η ανάδειξη της ελυτικής εστίασης στο παιδί στη σύγχρονη πραγματικότητα.....	246
11.4. Σκέψεις και προτάσεις για περαιτέρω μελέτη του αντικειμένου.....	247
Βιβλιογραφία.....	249
Ελληνική βιβλιογραφία.....	249
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	260
Ηλεκτρονική βιβλιογραφία.....	261
Παραρτήματα.....	275
Παράρτημα 1.....	275
Παράρτημα 2.....	283
Παράρτημα 3.....	287
Παράρτημα 4.....	291
Παράρτημα 5.....	295

Ευρετήριο πινάκων και εικόνων

Πίνακες

Πίνακας 1: Χρονολογικός πίνακας με τους σημαντικότερους σταθμούς στη ζωή και το έργο του Ο. Ελύτη

Πίνακας 2: Ιδεολογικές κατευθύνσεις για τη διδακτική αξιοποίηση της ποίησης στην εκπαίδευση

Πίνακας 3: Ποιητικά κείμενα που εμπεριέχονται μεταγραμμένα στον κώδικα Braille στο συνοδευτικό τεύχος

Πίνακας 4: Είδη νοημοσύνης σύμφωνα με τη θεωρία πολλαπλής νοημοσύνης του Howard Gardner

Σχήματα

Σχήμα 1: Κριτήρια επιλογής ποιητικών κειμένων

Σχήμα 2: Επιλεγμένες ποιητικές συλλογές

Σχήμα 3: Κριτήρια ταξινόμησης ερευνών κατά Howard & Sharp

Σχήμα 4: Διαλογικά πρόσωπα στην ποιητική συλλογή «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας»

Σχήμα 5: Διαθεματική προσέγγιση ποιήματος «Η Μάγια»

Σχήμα 6: Σχηματική απεικόνιση γλωσσικού παιχνιδιού σε Α΄ και Β΄ Δημοτικού

Σχήμα 7: Σχηματική απεικόνιση γλωσσικών συνδυασμών μαθητών Νηπιαγωγείου

Εικόνες

Εικόνα 1: Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Ήλιος ο Πρώτος»

Εικόνα 2: Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας»

Εικόνα 3: Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά»

Εικόνα 4: Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Τα ρω του έρωτα»

Εικόνα 5: Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Εκ του πλησίον»

Εικόνα 6: Ο Ο. Ελύτης σε ηλικία 5 ετών

Εικόνα 7: Ανεμολόγιο

Εικόνα 8: Καρτέλες διδακτικής αξιοποίησης ποίησης στο Νηπιαγωγείο

Εικόνα 9: Ενδεικτική μορφή QR code

Εικόνα 10: Ενδεικτική απεικόνιση ψηφιακού παιχνιδιού μνήμης

Εικόνα 11: Ενδεικτική απεικόνιση ψηφιακής εφαρμογής Book Creator

Εικόνα 12: Ενδεικτική απεικόνιση ψηφιακής εφαρμογής Animated Drawings

Εικόνα 13: Ενδεικτική εικόνα εφαρμογής My AI – Chatbot Assistant

Εικόνα 14: Δείγμα ψηφιακής εικόνας δημιουργημένης στο πρόγραμμα Image Creator
(Α)

Εικόνα 15: Δείγμα ψηφιακής εικόνας δημιουργημένης στο πρόγραμμα Image Creator
(Β)

Εικόνα 16: Δείγμα ψηφιακής εικόνας δημιουργημένης στο πρόγραμμα Image Creator
(Γ)

Περίληψη

Η παρούσα διδακτορική διατριβή επιχειρεί να ανιχνεύσει, να εντοπίσει και να αναλύσει τους γλωσσικούς και εκφραστικούς τρόπους με τους οποίους αναπαριστάται το παιδί και η παιδικότητα μέσα σε επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Οδυσσέα Ελύτη. Στο πρώτο μέρος, και μέσα από μία εκτενή βιβλιογραφική επισκόπηση, πραγματοποιείται μία θεωρητική πλαισίωση της ποιητικής προσωπικότητας, του έργου και του διεθνούς αποτυπώματος του Ελύτη. Επιχειρείται, παράλληλα, ένας προσανατολισμός στις αντιλήψεις του ποιητή για τη γλώσσα και για την έννοια του παιδιού.

Το θεωρητικό μέρος της διατριβής εστιάζει επίσης σε βασικές έννοιες της γλωσσολογίας και της λογοτεχνίας και στη θέαση της γλώσσας ως μηχανισμού απεικόνισης του παιδιού. Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με μία θεωρητική διαπραγμάτευση της ποιητικής γλώσσας και των χαρακτηριστικών της καθώς και με μία βιβλιογραφικά θεμελιωμένη προσέγγιση της ιδιαίτερης ποιητικής γλώσσας του Ελύτη και των γνωρισμάτων που διαμορφώνουν την ιδιόλεκτό του. Στο δεύτερο μέρος αναλύονται τα ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με τις γλωσσικές απεικονίσεις του παιδιού και της παιδικότητας στις επιλεγμένες ποιητικές συλλογές του Ελύτη και στο μεταφραστικό του έργο που εμπεριέχεται σε αυτές. Επιπλέον παρατίθενται προτάσεις διδακτικής αξιοποίησης της ποίησης του Ο. Ελύτη στην προσχολική ηλικία (Νηπιαγωγείο) και στις δύο πρώτες τάξεις της δημοτικής εκπαίδευσης με αντίστοιχες εφαρμογές, ενώ παράλληλα επιχειρείται μια διασύνδεση της ελυτικής ποίησης με σύγχρονες προκλήσεις, όπως είναι οι δυνατότητες συμπερίληψης στην εκπαίδευση και η θέση της τεχνητής νοημοσύνης σε συνδυασμό με τις παραδοσιακές εκπαιδευτικές πρακτικές.

Τέλος, παράλληλα με τα γενικά και ειδικά συμπεράσματα της έρευνας, όπως προκύπτουν από τη βιβλιογραφική επισκόπηση που πραγματοποιήθηκε και από τα μεθοδολογικά εργαλεία στα οποία βασίστηκε, επισημαίνεται η ελυτική εστίαση σε μία συμβολική και μεταφορική χρήση της έννοιας του παιδιού και της παιδικότητας ευρύτερα.

Λέξεις-κλειδιά: γλωσσικές αναπαραστάσεις, παιδί, παιδικότητα, Οδυσσέας Ελύτης, ποιητικά κείμενα.

Abstract

This dissertation attempts to detect, locate, and analyze the linguistic and expressive ways in which the child and childhood are represented in O. Elytis's selected poetic texts. In the first part, and through an extensive bibliographic overview, a theoretical framing of the poetic personality, the work and the international footprint of O. Elytis is carried out. At the same time, we attempt an orientation to the poet's perceptions of language and child.

The theoretical part of the dissertation also focuses on basic concepts of linguistics and literature and on seeing language as a child's representational mechanism. The first part concludes with a theoretical discussion of the poetic language and its characteristics as well as a bibliographically based approach to the special poetic language of O. Elytis and the features that shape his idiosyncrasy. In the second part the research data in relation to the linguistic illustrations of the child and childhood in O. Elytis's selected poetry collections are being analyzed as well as in his translation work included in them. In addition, proposals for the didactic use of O. Elytis's poetry in the kindergarten and in the first two classes of primary education are listed with corresponding applications, while at the same time, an attempt is made to connect O. Elytis's poetry with modern challenges, such as the possibilities of inclusion in education and the artificial intelligence combined with traditional educational practices.

Finally, alongside the general and specific conclusions of the research, as derived from the literature review carried out and from the methodological tools on which it was based, Elytis' focus on a symbolic and metaphorical use of the concept of the child and childhood is highlighted.

Key words: linguistic representations, child, childishness, Odysseas Elytis, poetic texts.

*«Μετρημένο τόπο ἔχουν οἱ σοφοί
Καί στά παιδιά δοσμένος εἶναι ὁ ἴδιος ἄλλ’
Ἀπέραντος!»¹*

Οδυσσεάς Ελύτης
«Τα ἔλεγεια τῆς Ὀξώπετρας»

Εισαγωγή

Η παρούσα διδακτορική διατριβή με τίτλο «Γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού και της παιδικότητας σε επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Οδυσσεά Ελύτη» έχει ως σκοπό την ανάδειξη της γλώσσας ως μηχανισμού αναπαράστασης και της παρουσίας των γλωσσικών, ερμηνευτικών και εκφραστικών τρόπων με τους οποίους απεικονίζεται σε συγκεκριμένα ποιητικά έργα του Ελύτη η έννοια του παιδιού και της παιδικότητας ευρύτερα. Η εστίαση στον όρο της παιδικότητας έναντι αυτού της παιδικής ηλικίας είναι συνειδητή και συνδέεται με την πρόθεσή μου να ανιχνεύσω στους στίχους του ποιητή την παιδικότητα ως αξία, ως σύμβολο, ως φορέα σημασιών και όχι ως στάδιο της ανθρώπινης αναπτυξιακής πορείας με οριοθετημένα χρονικά πλαίσια.

Η γλώσσα ως θεμέλιος λίθος του ανθρώπινου πνεύματος και ο χώρος της λογοτεχνικής έκφρασης και δημιουργίας αποτελούν το γόνιμο έδαφος όπου άναψε η σπίθα των αρχικών μου προβληματισμών. Ειδικότερα η ποίηση του Ελύτη, που συνέβαλε στην παγκόσμια αναγνώριση του ελληνικού πνεύματος και της πολιτισμικής μας παράδοσης, πλαισιώνει την ερευνητική διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας επιχειρείται η μελέτη των γλωσσικών και εκφραστικών αποτυπωμάτων του παιδιού σε αυτή.

Αδρομερώς, η διατριβή αποτελείται από δύο μέρη το πρώτο εκ των οποίων επιχειρεί να αξιοποιήσει κατά το δυνατόν τα πιο ουσιώδη και έγκυρα βιβλιογραφικά δεδομένα ώστε να φωτίσει την ποιητική προσωπικότητα και την ποιητική γλώσσα του Ελύτη, τη σύνδεση της γλωσσολογίας με τη λογοτεχνία, την απεικόνιση του παιδιού σε συνάρτηση με τη γλώσσα και τις λειτουργίες της, την αναγνωστική

¹ Διευκρινίζεται ότι σε όλο το εύρος της παρούσας διατριβής και μετά από σχετική επικοινωνία με την Ιουλία Ηλιοπούλου που αποτελεί διαχειρίστρια του έργου του Οδυσσεά Ελύτη, έχει ακολουθηθεί το πολυτονικό σύστημα γραφής της ελληνικής γλώσσας για τα αποσπάσματα που μεταφέρονται αυτούσια από το ποιητικό του έργο. Οι ονομασίες ποιητικών ή άλλων έργων καθώς και οι ονομασίες περιοδικών και εφημερίδων αναφέρονται στη δημοτική γλώσσα και εντός εισαγωγικών.

διαδικασία σε σύνδεση με την τέχνη της ποίησης και τη μεταφορικότητα ως βασικό γνώρισμα του ποιητικού λόγου.

Το δεύτερο μέρος εστιάζει στην ερευνητική διαδικασία και παρουσιάζει τη μεθοδολογία της έρευνας και τις γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού και της παιδικότητας σε επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του νομπελίστα ποιητή. Το ερευνητικό σκέλος της διατριβής συμπληρώνεται από την επέκταση και αναγωγή των ερευνητικών δεδομένων στον χώρο της εκπαίδευσης μέσα από παιδαγωγικές προτάσεις σχετικά με την ποίηση και διδακτικές εφαρμογές της ποίησης του Ελύτη στο πεδίο της προσχολικής ηλικίας και στις δύο πρώτες τάξεις της δημοτικής εκπαίδευσης. Το ερευνητικό μέρος της διατριβής ολοκληρώνεται με την απόπειρα σύνδεσης της ελυτικής ποίησης με συγκεκριμένες κοινωνικές, εκπαιδευτικές και τεχνολογικές προκλήσεις που συνθέτουν το πρόσωπο της σύγχρονης κοινωνίας.

Ειδικότερα το πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στον Ελύτη και την ποίησή του και αποσκοπεί στο να δημιουργήσει ένα ευρύ και κατατοπιστικό πλαίσιο το οποίο θα λειτουργήσει διαφωτιστικά σε σχέση με τη ζωή και το έργο του. Παράλληλα με μία ερμηνευτική και επεξηγηματική προσέγγιση της επιλογής του ψευδωνύμου του που σηματοδότησε τη στροφή του στο χώρο της ποίησης, επιχειρείται η διερεύνηση της σχέσης του με το κίνημα του υπερρεαλισμού και η εστίαση στα σημεία ταύτισης αλλά και απόκλισης με αυτό. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη φύση ως δομικό υλικό της ελυτικής ποίησης και ως στοιχείο που διατρέχει οριζόντια και εις βάθος τους στίχους του. Μέσα από μία ιστορική αναδρομή παρουσιάζονται πληροφορίες σχετικά με γεγονότα που στάθηκαν «σταθμοί» στη ζωή και το έργο του αλλά και στοιχεία που αφορούν στις λογοτεχνικές του συνεργασίες και στις επίσημες βραβεύσεις με τις οποίες διακρίθηκε το έργο και η προσφορά του. Οι αντιλήψεις του Ελύτη για την ελληνική γλώσσα και η σχέση του με την έννοια του παιδιού και της παιδικότητας φωτίζονται υπό ένα ξεχωριστό πρίσμα και προσεγγίζονται μέσα από μία ευρεία οπτική.

Το δεύτερο κεφάλαιο, μέσα από τη συνάντηση των κλάδων της γλωσσολογίας και της λογοτεχνίας, πραγματεύεται την έννοια του κειμένου και των κειμενικών λειτουργιών με ιδιαίτερη εστίαση στην ποιητική γραμματική και στα στοιχεία εκείνα που καθιστούν ένα κείμενο ποιητικό. Στο πλαίσιο αυτό, το ύφος, οι γλωσσικές αποκλίσεις και το σκόπιμο γλωσσικό λάθος αναλύονται ως στρατηγικές που εξυπηρετούν το στοιχείο της δημιουργικότητας στη γλώσσα και στην έκφραση μέσα από αυτή.

Στο τρίτο κεφάλαιο, η γλώσσα και οι δυναμικές λειτουργίες της προσεγγίζονται ως κορυφαίο εργαλείο αναπαράστασης, σε συνάρτηση με τις απεικονίσεις του παιδιού. Με στόχο την αποφυγή μίας μονομερούς και αυστηρά εστιασμένης προσέγγισης του θέματος, ο τρόπος με τον οποίο αναπαρίσταται γλωσσικά το παιδί αναζητείται σε κείμενα ποιητικά, πέραν αυτών του Ελύτη, όπως και σε άλλα πεδία που συγκροτούν την ευρυχωρία της δημόσιας σφαίρας.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται σε ένα από τα ειδοποιά γνωρίσματα του ποιητικού λόγου και στη χαρακτηριστική του ιδιότητα να λειτουργεί μεταφορικά, να παράγει νοήματα, να ενεργοποιεί ερμηνευτικούς μηχανισμούς και να προκαλεί συναισθήματα μέσα από τη μη κυριολεκτική χρήση της γλώσσας σε γραπτές και προφορικές εκφάνσεις της. Διευκρινίζεται ότι η σχέση που συνδέει τη γλώσσα με το συναίσθημα δεν εγκλωβίζεται με τρόπο μονολιθικό στην παραδοσιακή ανακλαστική της διάσταση, αλλά προτάσσει και αξιοποιεί τη δυνατότητά της να το κατασκευάζει και να το ανακατασκευάζει.

Στο πέμπτο κεφάλαιο το ενδιαφέρον επικεντρώνεται περισσότερο πια εστιασμένα στην έννοια της αναγνωστικής λειτουργίας και αναπτύσσεται η προσέγγιση και ανάδειξη του πολυσύνθετου χαρακτήρα της και των βασικών χαρακτηριστικών της. Παρουσιάζεται αναλυτικότερα η διαδικασία της ανάγνωσης και της πρόσληψης του είδους του ποιητικού κειμένου με έμφαση στις στρατηγικές ανάγνωσης του από παιδιά.

Το έκτο κεφάλαιο της διατριβής αποτελεί μία θεωρητικά πλαισιωμένη και βιβλιογραφικά στηριγμένη εισαγωγή στους ιδιαίτερους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιεί τη γλώσσα ο Ελύτης. Οι προσωπικές του επιλογές σε σχέση με το λεξιλόγιο, τη χρήση των σημείων στίξης, την αξιοποίηση του φαινομένου του νεολογισμού και την αναπάντεχη διαχείριση της γλώσσας και των νοημάτων, διαμορφώνουν την ελυστική ιδιόλεκτο και οικοδομούν την ποιητική και εκφραστική του ταυτότητα.

Το έβδομο κεφάλαιο σηματοδοτεί το πέρασμα στο ερευνητικό μέρος της διατριβής και στις λεπτομέρειες που περιγράφουν τη μεθοδολογία στην οποία στηρίχτηκε η διεξαγωγή της ερευνητικής διαδικασίας. Συγκεκριμενοποιούνται οι «δεξαμενές» από όπου αντλήθηκαν τα ποιητικά κείμενα στα οποία αναζητήθηκε η έμμεση ή άμεση παρουσία του παιδιού και η απεικόνιση της παιδικότητας. Διασαφηνίζονται τα κριτήρια στα οποία στηρίχτηκε η συγκέντρωση και η επιλογή των συγκεκριμένων ποιητικών κειμένων, ενώ παράλληλα κατατίθενται οι υποθέσεις

εργασίας και τα πρώτα ερευνητικά ερωτήματα που μέσω της επαλήθευσης ή της διάψευσής τους, θα οδηγήσουν μετέπειτα την έρευνα σε ασφαλή αποτελέσματα και κατά το δυνατόν αντικειμενικά συμπεράσματα. Η ποιητική γραμματική και η κριτική ανάλυση του λόγου εξετάζονται ως ερευνητικά εργαλεία και παρουσιάζονται ως μοντέλα ανάλυσης γλωσσικών αναπαραστάσεων αποτελώντας πηγή ερμηνειών και συμπερασμάτων.

Στο όγδοο κεφάλαιο επιχειρείται η ενδελεχής διαπραγμάτευση των ερευνητικών δεδομένων της διατριβής. Οι επιλεγείσες ποιητικές συλλογές παρουσιάζονται σε ένα πιο εστιασμένο επίπεδο ενώ ταυτόχρονα γίνεται μία πρώτη ευρεία προσέγγιση του τρόπου με τον οποίο αναπαρίσταται η παιδικότητα στην ποίηση του Ελύτη. Αφού προηγηθεί μία πρώτη θεματολογική κατηγοριοποίηση των απεικονίσεων του παιδιού και της παιδικότητας, πραγματοποιείται αναλυτική παράθεση των γλωσσικών αναπαραστάσεων του παιδιού στις επιλεγείσες ποιητικές συλλογές ανά κατηγορία μέσα από ένα πρίσμα που δίνει έμφαση σε γλωσσολογικές, συμβολικές και ερμηνευτικές διαστάσεις. Ξεχωριστά αναζητείται η γλωσσική παρουσία του παιδιού σε σύνδεση με στοιχεία όπως είναι η αθωότητα, η πατρίδα, η χρονική συνέχεια, η ιεροσύνη, η γονεϊκότητα, το πείσμα, η φύση αλλά και η γλωσσική και εκφραστική του συνύπαρξη με μη αναμενόμενες όψεις όπως είναι ο θάνατος, ο πόνος και ο πόλεμος. Η παιδικότητα ανιχνεύεται επιπρόσθετα μέσα σε έμμεσες αναφορές του ποιητή αλλά και μέσα στο μεταφραστικό του έργο δίνοντας μία ξεχωριστή διάσταση στο υπό έρευνα θέμα.

Τα δύο τελευταία κεφάλαια της διατριβής αφορμώνται από την πρόθεση η έρευνα αυτή, μετά την επιμελή θεωρητική της πλαισίωση, να αποκτήσει και ένα πρακτικό αντίκρισμα που θα την καταστήσει αξιοποιήσιμη αναδεικνύοντας παράλληλα το εκσυγχρονιστικό της πρόσωπο. Στο πλαίσιο αυτό μέσα από το ένατο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι παιδαγωγικές προεκτάσεις και αναλύονται σε πρακτικό επίπεδο οι δυνατότητες για διδακτική αξιοποίηση της ποίησης του Ελύτη στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία. Με σαφή την εστίαση στην παιγνιώδη προσέγγιση της ποίησης και στα οφέλη της επαφής των μαθητών με την ποιητική δημιουργία και έκφραση, οι διδακτικές προτάσεις που παρατίθενται εμπνέονται από την απελευθερωτική διάσταση της ποίησης. Παράλληλα συγκεκριμενοποιείται με σαφήνεια ο ρόλος που χρειάζεται να διαδραματίσει τόσο ο δάσκαλος όσο και ο μαθητής με σκοπό τη διασφάλιση μίας επιτυχημένης και ωφέλιμης αξιοποίησης της

ποίησης στη βαθμίδα του Νηπιαγωγείου και στις πρώτες τάξεις της δημοτικής εκπαίδευσης.

Τέλος το δέκατο κεφάλαιο επιχειρεί να συνδυάσει την ελυτική ποίηση με προκλήσεις που συνδέονται με το σύγχρονο πρόσωπο της κοινωνίας, όπως είναι η ανάγκη για μία δίκαιη εκπαίδευση με μεγαλύτερη συμπεριληπτικότητα, η δημιουργική και ισορροπημένη ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης και των καρπών της στο χώρο της εκπαίδευσης, αλλά και η αναγνώριση και εξυπηρέτηση των επιμέρους ειδών της πολλαπλής νοημοσύνης του ανθρώπου.

Η συμπερασματολογία της διδακτορικής διατριβής επιθυμεί σε ένα πρώτο επίπεδο να παρουσιάσει αξιόπιστες συμπερασματικές θέσεις γενικού και ειδικού χαρακτήρα σε σχέση με τα ερευνητικά ζητούμενα και με τη γλωσσική απεικόνιση του παιδιού και της παιδικότητας στα επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Ελύτη.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ισάζιας, ωστόσο, σημασίας η εκπόνηση της παρούσας διατριβής επιθυμεί να αφήσει το δικό της αποτύπωμα στον χώρο της έρευνας, να συνδράμει την επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα με τα στοιχεία που αξιοποιεί και με τη γνώση που παράγει, να συμβάλει θεωρητικά και πρακτικά στη διεύρυνση της επιστημονικής ενασχόλησης με ζητήματα γλώσσας και πολιτισμού και να λειτουργήσει ως ερέθισμα για περαιτέρω σκέψεις και μελλοντικές μελέτες επί του θέματος.

Οι φιλέρευνες αναζητήσεις που εξ αρχής τροφοδοτούν και κινητοποιούν την εκπόνηση της διατριβής, συμπληρώνονται από την πρόθεση, τα βήματα της μελέτης, θεωρητικά και ερευνητικά, αλλά και τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει, να αποδειχθούν χρήσιμα για την επιστημονική κοινότητα και για όσους μοιράζονται ανησυχίες και ενδιαφέροντα λογοτεχνικού και γλωσσικού χαρακτήρα. Επιπρόσθετα, σκοπός της έρευνας αυτής είναι να αποδειχθεί πρακτικά αξιοποιήσιμη από την κοινότητα των εκπαιδευτικών και να βρει ένα επίκαιρο αντίκρισμα στη σημερινή κοινωνία και σε στοιχεία που διαμορφώνουν συνδυαστικά το σύγχρονο πρόσωπό της.

Α' ΜΕΡΟΣ - ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η προσωπικότητα και το έργο του Οδυσσέα Ελύτη- Ένας προσανατολισμός στην παιδική - νεανική ηλικία

1.1. Η ποιητική προσωπικότητα και το διεθνές αποτύπωμα του Οδυσσέα Ελύτη

1.1.1. Η επιλογή του ποιητικού του ψευδώνυμου

Η απόπειρα να προσεγγίσει κάποιος μέσα σε λίγες σελίδες την προσωπικότητα του Οδυσσέα Ελύτη - πραγματικό όνομα Οδυσσέας Αλεπουδέλης - τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που συναποτελούν την ποιητική του ταυτότητα και το διεθνές αποτύπωμα που ο ποιητής του φωτός έχει ανεξίτηλα αφήσει πίσω του μέσα από το πολυποίκιλο έργο του - που μετρά 61 χρόνια προσφοράς στο χώρο του πνεύματος και των γραμμάτων - κάθε άλλο παρά απλή μπορεί να θεωρηθεί.

Ο ίδιος ο ποιητής φρόντισε να αποσαφηνίσει τους λόγους που τον οδήγησαν στην επιλογή ενός ψευδώνυμου αντί του πατρικού του ονόματος. Αναφέρει διευκρινιστικά:

«Το πραγματικό μου όνομα κουβαλούσε το βάρος μιας μικρής εμπορικής και βιομηχανικής φήμης, που για όσους το έφεραν με υπερηφάνεια – και ήταν όλοι τους άνθρωποι, που μόνη τους φιλοδοξία ήτανε το κέρδος - θα ήταν μεγάλη δυστυχία να το δούνε να ταυτίζεται με την υπόσταση ενός ποιητικού έργου, παράξενου και ριψοκίνδυνου... Πήρα ψευδώνυμο γιατί θα ‘τανε ντροπή να φτιάξω ένα έργο, για το οποίο αφιέρωνα όλες μου τις δυνάμεις, όλο μου το πάθος για την αφιλοκέρδεια και να το ταυτίσω ύστερα με ένα όνομα συνυφασμένο με ό,τι ατομικά εγώ μισώ, δηλαδή, το... πρακτικό πνεύμα, την εμπορική πίστη, τον άκρατο ωφελιμισμό».²

² Βλ. <https://www.lifo.gr/san-simera/stis-18-martioy-toy-1996-pethainei-stin-athina-o-odysseas-elytis>. (Προσπελάστηκε στις 8/11/2022).

Η απόπειρα να αιτιολογηθεί και να επεξηγηθεί η επιλογή του συγκεκριμένου ψευδωνύμου έχει οδηγήσει σε πολλαπλές ερμηνείες. Μία πρώτη εξήγηση σχετίζεται με τον συνδυασμό της συλλαβής «ελ» - συνήθης σε λέξεις - σύμβολα για τον Ελύτη όπως Ελλάδα, Ελευθερία, Ελπίδα, Ελένη- και της γενικότερης αρχαιοπρεπούς κατάληξης των ελληνικών ονομάτων σε *-ίτης*. Το ενδιάμεσο *-υ-* συνδέεται με την επιλογή του πιο «ελληνικού» γράμματος της ελληνικής αλφαβήτου.³ Σε μία περισσότερο απλοϊκή και σίγουρα λιγότερο εθνοκεντρική προσέγγιση του θέματος, πολλοί οικείοι του ποιητή, συνέδεσαν την επιλογή του «Ελύτης» ως ψευδωνύμου με το όνομα του P. Éluard. Άλλοι πάλι βρήκαν ερμηνευτικές συνδέσεις με τη λέξη *elite* (υπό την έννοια της εκλεκτικότητας), ή ακόμη και με τη λέξη «αλήτης», που παραπέμπει στο επαναστατικό πνεύμα και την αντισυμβατικότητα, χαρακτηριστικά γνωρίσματα άρρηκτα συνδεδεμένα με την προσωπικότητα του Ελύτη ως ανθρώπου αλλά και ως ποιητή (Vitti, 1984: 18). Κατά δική του, ωστόσο, ομολογία οι λόγοι που οδήγησαν τον Ελύτη στη χρήση ψευδωνύμου ήταν άλλοι και συνδέονταν περισσότερο με την πρόθεσή του να αποδεσμεύσει το λογοτεχνικό του έργο από το οικογενειακό του περιβάλλον και από ό,τι αυτό συνεπαγόταν.⁴

1.1.2. Η στροφή στην ποίηση

Ο Ελύτης εγκατέλειψε σύντομα την αρχική του πρόθεση να ασχοληθεί επιστημονικά με το χώρο της Χημείας και αργότερα με αυτόν της Νομικής, για να στραφεί - «μαγνητισμένος» θα λέγαμε - στο χώρο του βιβλίου, της λογοτεχνίας και της ποίησης. Σύμφωνα με την Ηλιοπούλου (2022α: 46) το βιβλίο αποτελούσε για αυτόν ένα

³ Το γράμμα *υ*, οι μυστικές του σημασίες και οι συμβολισμοί του έχουν αποτελέσει αντικείμενο έρευνας πολλών μελετών. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <https://www.diadrastika.com/2017/06/mystikes-simasies-ypsilon.html>. Προσπελάστηκε στις (13/7/2022).

⁴ Για αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με την επιλογή του ψευδωνύμου του βλ. <https://www.mixanitouxronou.gr/i-lexis-pou-xekinousan-apo-el-mou-askousan-panta-mia-magia-ellada-elftheria-elpida-ke-mia-eleni-pou-eroteftika-o-odisseas-elitis-exomologite-pos-dimiourgise-to-pseudonimo-tou/>. (Προσπελάστηκε στις 20/6/2022).

αντικείμενο ξεχωριστό με τη μοναδική ιδιότητα να συγκεντρώνει στις χάρτινες σελίδες του όνειρα, συναισθήματα, σκέψεις, περιπέτειες και εντυπώσεις.⁵

Ο Ελύτης αποτελεί έναν από τους δύο Έλληνες ποιητές που έχουν τιμηθεί με το Νόμπελ Λογοτεχνίας. Ο Γ. Σεφέρης βραβεύτηκε το 1963 και ο Ελύτης το 1979 για να καταθέσει αφιλοκερδώς, την αμέσως επόμενη χρονιά, το χρυσό μετάλλιο και τα διπλώματα της βράβευσής του στο Μουσείο Μπενάκη.⁶

Η ευτέρπεια⁷ τέχνη αποτέλεσε για αυτόν λόγο - και τρόπο - ύπαρξης, κάτι που διαφαίνεται μέσα από τα δικά του λόγια. Αναφέρει εξομολογητικά (Ελύτης, 1982: 22): «Ήτανε που δεν το υπόφερα να 'μαι μισός σ' αυτό τον κόσμο' κι αποζητούσα την Ποίηση σαν τη γυναίκα να μου δώσει ένα παιδί, μήπως κι απ' το 'να στ' άλλο δεν πεθάνω».

Στο σημείο τούτο είναι ανάγκη να επισημανθεί ότι η απόπειρα να αποδοθεί ένα γενικό χαρακτηριστικό γνώρισμα στην ποίησή του, είναι εξ' αρχής καταδικασμένη να αποτύχει. Και αυτό γιατί για να μιλήσει κανείς για την ποίηση του Ελύτη χρειάζεται να μιλήσει με «αντιθετικά ζεύγη» καθώς, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δήμου (1992: 37), πρόκειται για μία ποίηση που εναλλάσσεται από αυστηρά προσωπική σε εθνική, από σύγχρονη σε διαχρονική, από αισθησιοκρατική σε φιλοσοφική. Οι αρμονικές αυτές αντιθέσεις⁸ είναι, ωστόσο, που καθιστούν την ποίησή του ένα καθρέφτισμα της αληθινής ζωής καθώς «η συνύπαρξη των αντιθέτων και η αρχή της αντίφασης αποτελούν συστατικά στοιχεία της βαθύτερης δομής του Κόσμου» (Καψωμένος, 2013: 91, 92).

1.1.3. Ο Ελύτης και η σχέση του με το Υπερρεαλιστικό κίνημα. Σημεία ταύτισης και σημεία απόκλισης

⁵ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη σχέση του Ελύτη με τα βιβλία και τη χρονική της αφετηρία βλ. <http://politropi.greek-language.gr/keimeno/agapi-poiisi/>. (Προσπελάστηκε στις 3/8/2022).

⁶ Στιγμιότυπο από τη στιγμή της ανώτερης τιμητικής βράβευσής του εδώ: <https://www.youtube.com/watch?v=RiiOPd6ufzE> (Προσπελάστηκε στις 23/12/2022).

⁷ Η Ευτέρπη στην ελληνική μυθολογία ήταν η Μούσα της Μουσικής ενώ μεταγενέστερα καθιερώθηκε ως Μούσα της Λυρικής ποίησης.

⁸ Στοιχεία σχετικά με τις αντιφάσεις της Ελυτικής ποίησης βρίσκουμε και στο: Ιωάννου, Γ. (1991). *Οδυσσέας Ελύτης. Από τις καταβολές του Υπερρεαλισμού στις εκβολές του μύθου*. Αθήνα: Καστανιώτης, 189.

Η συμφιλίωση και, τελικά, η συνύπαρξη και σύζευξη των αντιθέσεων σε μία ισορροπημένη ενότητα⁹ αποτελεί -ας μην ξεχνάμε- μία από τις πιο ουσιαστικές και βασικές αρχές του κινήματος του υπερρεαλισμού που αναγνώριζε την πραγματικότητα ως το σημείο συνάντησης όλων των αντιθέσεων (Στυλιανού, 2020: 32). Ο Breton,¹⁰ άλλωστε, αναγνώριζε ως κινητήριο δύναμη της υπερρεαλιστικής πνευματικής δραστηριοποίησης την ανεύρεση εκείνου του - μαγικού θα λέγαμε - σημείου του πνεύματος όπου η ζωή και ο θάνατος, το πραγματικό και το φανταστικό, το περασμένο και το μελλοντικό, το μεταβιβάσιμο και το αμεταβίβαστο, το ψηλό και το χαμηλό παύουν να διαπερνούνται αντιφατικά (Breton, 1983: 64). Οι υπερρεαλιστές, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κατακλύζονται επίσης από την «αδήριτη ανάγκη αναζήτησης ενός εναλλακτικού κοσμοειδώλου» αναζητώντας νέα πρότυπα αντίληψης (Στυλιανού, 2020: 15,16). Η ίδια επεξηγεί ότι σε μία προσπάθεια να συνοψισθούν σε λίγες γραμμές τα χαρακτηριστικότερα γνωρίσματα της θεωρητικής σχολής του υπερρεαλισμού, σίγουρα θα έπρεπε να δοθεί έμφαση στη ρηξικέλευθο οπτική των υποστηρικτών του πάνω στις ως τότε παγιωμένες εκφραστικές, λογοτεχνικές και καλλιτεχνικές τάσεις, στην απόλυτη «προτεραιότητα των αισθήσεων» και της φαντασίας, στην «ανανεωτική σύλληψη του κόσμου» και στην «εναντίωση προς την τρέχουσα αντίληψη της ζωής» (ό.π. : 31).

Ο Ελύτης, πνεύμα ανήσυχο και επαναστατικό, σίγουρα συμεριζόταν σε μεγάλο βαθμό τον ασυμβίβαστο χαρακτήρα της υπερρεαλιστικής γραφής που τον έφερε σε δημιουργική αντίθεση με τις ως τότε παγιωμένες λογοτεχνικές συνήθειες και παραδόσεις. Ο ασυμβίβαστος και επαναστατικός χαρακτήρας του, η πηγαία ανάγκη για ανανέωση και η αναζήτηση της βαθύτερης ουσίας του κόσμου διαμόρφωσαν κατά τρόπο ανάλογο την ποιητική του γραφή.

Αναφορικά με το «θολό» τοπίο που αφορά στη σχέση και το σημείο ταύτισης του ποιητή με το κίνημα του υπερρεαλισμού ο Vittì (2003: 440), κάνει σαφές ότι ο Ελύτης δεν οικειοποιήθηκε τις σουρεαλιστικές αρχές στο σύνολό τους αλλά επέλεξε

⁹ Η ενότητα των αντιθέσεων, άλλωστε, είχε πολλές φορές απασχολήσει τον ίδιο τον Ελύτη ο οποίος στα «Ανοιχτά Χαρτιά» τονίζει ανάμεσα στις απόψεις του περί ποίησης και ποιητικής ότι στον κόσμο του Πνεύματος η συμφιλίωση των αντιθέσεων αποτελεί γεγονός. Τα «Ανοιχτά Χαρτιά», με εξώφυλλο του Γιάννη Μόραλη, αποτελούν έκδοση η οποία συγκεντρώνει πεζά κείμενα του Οδυσσέα Ελύτη τα οποία γράφτηκαν στο διάστημα μεταξύ 1946 και 1974.

¹⁰ Ο Andre Breton (1896-1966) ήταν Γάλλος συγγραφέας και βασικός εμπνευστής του μαυφέςτου του υπερρεαλισμού.

και αξιοποίησε τα χαρακτηριστικά εκείνα του καλλιτεχνικού αυτού ρεύματος που μπορούσαν να συμβάλουν στον κύριο στόχο του, που δεν ήταν άλλος από τον εκμοντερνισμό του ποιητικού πνεύματος. Όσο κι αν ο Ελύτης συμμερίστηκε πολλές από τις θέσεις του υπερρεαλιστικού κινήματος και την ειδοποιό θέση του περί σημείου συνάντησης των αντιθέσεων, δε μπορούμε, ωστόσο, να μιλάμε για έναν «τυφλά» πιστό υπέρμαχο και υπερασπιστή της λογοτεχνικής σχολής του σουρεαλισμού και όλων των γνωρισμάτων που εν γένει την χαρακτήριζαν. Η αυτόματη γραφή,¹¹ ως ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του υπερρεαλιστικού ρεύματος και των εκπροσώπων του - οι οποίοι συνήθιζαν να αποτυπώνουν αυθόρμητα και ελεύθερα ό,τι γεννιόταν στο μυαλό τους – δεν εξέφραζε τον ποιητή Ελύτη, ο οποίος, αντίθετα, ένιωθε την ανάγκη να επιλέγει με μεγάλη προσοχή τις λέξεις και τους μεταξύ τους συνδυασμούς μέσα στην ποίησή του. Η Ηλιοπούλου (2022α: 24) χαρακτηριστικά αναφέρει ότι ο Ελύτης αγαπούσε ιδιαίτερα την ελευθερία στη γραφή και την έκφραση μέσα από αυτή. Ταυτόχρονα, όμως, οι στίχοι του, οι λέξεις του και οι μεταξύ τους συνδυασμοί προέκυπταν μέσα από μία πολύ προσεκτική διαδικασία και μετά από ενδελεχή σκέψη.

Κατά τον Ιωάννου (1991: 12 - 14), η ανανεωτική πνοή και η διευρυμένη ματιά των υπερρεαλιστών πάνω στην πραγματικότητα και τον κόσμο υιοθετήθηκε ως πνευματική και εκφραστική στάση από τον Ελύτη, ο οποίος, όμως, εξελλήνισε τον υπερρεαλισμό συνδυάζοντας την επαναστατική γραφή με ένα διονυσιακό λυρισμό και διατηρώντας για την ποίησή του μία διαρκή αυτοανανέωση. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο Ελύτης επεφύλαξε μία προσωπική χρήση στις υπερρεαλιστικές μεθόδους (Ιωάννου, 1991: 72).

Συνοψίζοντας ο Ελύτης υπήρξε πράγματι ένας τολμηρός υποστηρικτής του υπερρεαλισμού και η συνάντησή του με το συγκεκριμένο κίνημα μπορεί να χαρακτηριστεί «μοιραία» και καταλυτική για την διαμόρφωση της ποιητικής του μυθολογίας. Ωστόσο, ο υπερρεαλισμός, οι επιταγές του και τα επιχειρήματα της σουρεαλιστικής θεωρίας δεν υπήρξαν για αυτόν ιερός αυτοσκοπός αλλά, πολλώ

¹¹Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την αυτόματη γραφή εδώ: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%85%CF%84%CF%8C%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B7_%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AE. (Προσπελάστηκε στις 23/12/2022).

μάλλον, το εργαλείο εκείνο με το οποίο οραματίστηκε να ανανεώσει την ισχύουσα ποιητική παράδοση (Vitti, 2003: 440).

Ο υπερρεαλισμός ως κίνημα ήρθε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με σαφή τη διάθεση για ριζοσπαστικές αλλαγές στο χώρο της τέχνης και της σκέψης γενικότερα, με τους εκπροσώπους του να αξιοποιούν ως βασικό εργαλείο έκφρασής τους τον λεγόμενο «αυτοματισμό» που τους επέτρεπε αυτό ακριβώς στο οποίο στόχευαν: την απελευθέρωση της φαντασίας, τον απόλυτο μη-κομφορμισμό, τη διερεύνηση του ασυνειδήτου.¹²

Ο Breton, ως βασικός εκφραστής του σουρεαλιστικού κινήματος, οραματίστηκε και υπερασπίστηκε εμπράκτως μία γραφή αποδεσμευμένη από τους περιορισμούς της λογικής και από τις θεσμικές επιταγές της ως τότε λογοτεχνικής κοινότητας κινούμενος πάνω και πέρα από την πραγματικότητα, όπως ετυμολογικά φανερώνει ο υπερρεαλισμός ως όρος.

Ο νεαρός Ελύτης, ονειροπόλος και ευαίσθητος, ικανοποίησε τις πρώτες του ποιητικές και εκφραστικές ανησυχίες μέσα από διστακτικά και πειραματικά λογοτεχνικά βήματα σαφώς επηρεασμένα από το μοντέρνο και ανυπότακτο υπερρεαλιστικό πρότυπο που τη δεδομένη εποχή έθετε νέες βάσεις στην τέχνη της λογοτεχνίας. Ο Ελύτης (2000: 15) μιλά για τη σημασία του υπερρεαλισμού στη ζωή, την ποίηση και την πνευματική του πορεία και τον χαρακτηρίζει ως «μαγεία, ένα απροσδόκητο οξυγόνο μέσα στην αποτελματωμένη και υδροκέφαλη Ευρώπη». Ανάμεσα σε πολλές άλλες ειδοποιούς και πρωτοποριακές για την εποχή τους θέσεις των υπερρεαλιστών, ο Ελύτης αναμφίβολα ένιωσε να ταυτίζεται ιδεολογικά με την πίστη τους σε έναν κόσμο που δεν παύει λεπτό να ανανεώνεται, να αλλάζει, να εξελίσσεται μέσα από μία αδιάλειπτη, συνεχή και δυναμική κίνηση. Την αέναη αυτή αλλαγή, ως ειδοποιό χαρακτηριστικό του κόσμου γύρω μας, υποστήριξε και η Κουρούπη (2003: 33) μιλώντας για έναν κοσμικό χώρο - χρόνο που, σαν την ενέργεια, έτσι κι αυτός κινείται, αλλάζει και πάλλεται διαρκώς.

¹²<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A5%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%81%CE%B5%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>. (Προσπελάστηκε στις 12/3/2022).

Αντίστοιχα πολλές ήταν οι σουρεαλιστικές θέσεις και επιταγές που μαγνήτισαν τον νεαρό, τότε, Ελύτη σμιλεύοντας την ποιητική του γραφή και προσωπικότητα. Χαρακτηριστικό, όμως, δείγμα γραφής της εξέχουσας αυτής ποιητικής προσωπικότητας αποτελεί το θάρρος του να διαφοροποιηθεί από τις υπερρεαλιστικές εκείνες γραμμές που δεν τον εξέφραζαν ιδεολογικά και πνευματικά. Για τον Ελύτη (1982: 369) η «υπερπραγματικότητα» αυτή - την οποία οι υπερρεαλιστές αναζητούσαν πέρα και πάνω από το υπαρκτό - ενυπάρχει μέσα στην ίδια την πραγματικότητα και στον αντικειμενικό κόσμο. Έτσι ο ποιητής δεν επιχειρεί να κινηθεί πέρα από τα πράγματα, φτάνοντας σε «εξαύλωμένους» κόσμους «άσχετους από τα γήινα». Αυτό που τον κινητοποιεί είναι η απόλυτη συνειδητοποίηση και η εις βάθος κατανόηση της πραγματικότητας και του κόσμου «ολόένα πιο καθαρά» με εργαλείο την απόλυτα διεισδυτική ματιά σε ό,τι τον περιβάλλει. Αυτός είναι, άλλωστε, ο λόγος που μας κάνει να αναγνωρίζουμε στον Ελύτη μία τολμηρή και ασυμβίβαστη εκφραστική και ποιητική πορεία στην οποία, όπως αποκαλύπτει ο Μαρωνίτης (2011: 20), προχωρά με «γενναία άλματα, από τον εύκρατο υπερρεαλισμό στον προκλητικό μεταμοντερνισμό». Μέσα από την ποιητική πράξη ο Ελύτης στην ουσία επιχειρεί μία δεύτερη, εις βάθος και αποκαλυπτική ανάγνωση της πραγματικότητας και του περιβάλλοντος κόσμου.

Η αλήθεια και η ουσία που αναζητά, δε βρίσκονται σε έναν άλλο, παράλληλο κόσμο αλλά μέσα σε αυτόν τον ίδιο κόσμο που γνωρίζουμε. Πρωταρχικό ρόλο, όμως, στην αναζήτηση αυτή έχει η ικανότητα του ποιητή να βλέπει, να ακούει, να μυρίζει, να αισθάνεται εν γένει, πέρα από τον ρεαλιστικά αισθητό κόσμο, πέρα από αυτό που συνειδητά βλέπουμε, ακούμε, γευόμαστε ή μυρίζουμε.¹³ Το μεταβατικό αυτό βήμα από την πραγματικότητα στην υπερ-πραγματικότητα δεν ακυρώνει τον υπάρχοντα κόσμο και τα συστατικά του στοιχεία, αλλά, πολλώ μάλλον, τον ανασυνθέτουν και τον αναβαθμίζουν σε ένα κόσμο αληθινό και ουσιαστικό που «μιλά» στο βάθος της ανθρώπινης ύπαρξης. Κάθε ποίημα του Ελύτη ανάγεται έτσι σε μια *αγιοποίηση των αισθήσεων* και σε μια απόπειρα να *ανασυνθέσει το φαινόμενο της ζωής σε μια καθαρότερη κατεύθυνση μετατοπίζοντας την ποιητική βάση από τη συναισθηματική αποτίμηση του κόσμου στην αισθητική αποτίμησή του*. Η «πένα» του αναβαθμίζεται στο εργαλείο εκείνο που καταφέρνει να *διυλίσει την πραγματικότητα για να κρατήσει*

¹³ Στην τελευταία του ποιητική συλλογή με τίτλο «Εκ του πλησίον» αναφέρει: «Φτάσε νά συλλαμβάνεις αισθήσεις όσες καί τά μουστάκια της γάτας σου». Βλ. Ελύτης, 2002: 594.

τη βαθύτερη ουσία της, η οποία ταυτίζεται όχι με αυτό που μας έμαθαν αλλά με αυτό που ανακαλύπτουμε μέσα από την ανασύνθεσή της.¹⁴

Ο ίδιος ο Ελύτης (1982: 17) προσεγγίζει την υπερ-ρεαλιστική αυτή ποιητική ερμηνεία του κόσμου με τρόπο ξεκάθαρο:

«Κι όμως, από το τί είναι στό τί μπορεί να είναι, περνάς μια γέφυρα που σε πάει, ούτε λίγο ούτε πολύ, από την Κόλαση στον Παράδεισο. Και το πιο παράξενο: έναν Παράδεισο φτιαγμένον από τα ίδια υλικά που είναι φτιαγμένη ακριβώς και η Κόλαση. Δεν είναι παρά η αντίληψη για τη διάταξη των υλικών που διαφέρει [...] αλλά που είναι αρκετή ωστόσο για να προσδιορίσει την απροσμέτρητη διαφορά. Εάν η πραγματικότητα, που τη διαμορφώνουν με το ήμισυ του δυναμικού των αισθήσεων και των αισθημάτων τους οι άνθρωποι, δεν επιτρέπει για την ώρα και ίσως δεν επιτρέψει ποτέ την άλλη *αρχιτεκτονική* ή, αλλιώς, την *επαναστατική ανασύνθεση*, το πνεύμα μένει ελεύθερο και, για την αντίληψή μου, παραμένει το μόνο που μπορεί να την αναλάβει». Στην περίπτωση του Ελύτη μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο υπερρεαλισμός προσαρμόστηκε σε ένα είδος «ελληνικού» υπερρεαλισμού βασισμένου στην ελληνική ποιητική παράδοση (Χουρμούζιος, 1946: 181-183). Σύμφωνα με τη Χατζηγιακουμή (2011: 70) ο Ελύτης προχωρά σε μια ονειροπόλο δεύτερη ανάγνωση του υπαρκτού κόσμου όπου βρίσκει, τελικά, την απόλυτη αλήθεια των πραγμάτων και χωρίς να αρκείται στο «νῦν ἔχον», επεκτείνεται στο «δυνατόν γενέσθαι». Σε αυτή τη δεύτερη ανάγνωση και δεύτερη ανακάλυψη του κόσμου αναφέρεται και ο Μαρωνίτης (2008: 128) όταν γράφει: «Αφού έμαθε μια φορά τον κόσμο, τώρα τον ξεμαθαίνει». Για τη Λυχνάρα (2000: 247 - 260) ο Ελύτης καταφέρνει μέσα από την ποιητική διαδικασία να κατανοήσει τη βαθύτερη ουσία του κόσμου και τη «μεταλογική του διάσταση».

Ο ίδιος ο ποιητής αποσαφηνίζει τη θέση του: «Δεν είμαι υπερρεαλιστής σ' αντίθεση με ό,τι έχει αναφερθεί παντού. Όταν μιλούμε για έναν υπερρεαλιστή ποιητή, μιλούμε για κάποιον που πιστεύει στην έμπνευση, που αφήνει αχαλίνωτη την έκφραση του υποσυνειδήτου. Ακριβώς το αντίθετο από ό,τι αναζητώ να πετύχω. Όλα

¹⁴ Πληροφορίες για την ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη, για τα βασικά της χαρακτηριστικά και για την ποιητική του προσωπικότητα βρίσκουμε σε συνεντεύξεις της Ιουλίας Ηλιοπούλου, βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=Zetz7dHiklk>. (Προσπελάστηκε στις 20/12/2022).

τα ποιήματά μου, ακόμα και τα πιο σύντομα είναι οργανωμένα σαν μικρά ηλικιακά συστήματα.[...] Εκείνο που με γοητεύει είναι το «υπέρ» και η «πραγματικότητα». Έχω πάντα την αίσθηση μιας καινούργιας πραγματικότητας. Όχι με την έννοια του «επέκεινα» των θρησκευτών αλλά περισσότερο από τη σκοπιά του μυστηρίου την οποία οι υπερρεαλιστές αναζητούσαν ν' αποδώσουν μ' ένα τρόπο όμως περισσότερο «σκηνικό». Για μένα, το αληθινό μυστήριο, είναι το μυστήριο που εξακολουθεί να παραμένει μυστήριο στο πιο έντονο και άπλετο φως. Είναι γι' αυτό που επινόησα τον όρο «ηλιακή μεταφυσική».¹⁵

Όσα αναφέρθηκαν ως τώρα σκιαγραφούν μία ποιητική προσωπικότητα που αγαπά να τολμά, να αλλάζει, να εξελίσσεται, να προχωρά πέρα από τα καθιερωμένα. Η αντικομορμιστική του τεχνική αντικαθιστά τις περασμένες τεχνικές με μία νέα αισθητική αντίληψη των πραγμάτων η οποία, όπως αναφέρει η Lavagnini (2011: 248) μας επιτρέπει να μιλούμε για έναν «ανανεωτικό μανδύα που χαρακτήριζε τα πρώτα του φανερώματα». Σχετικά με το ανανεωτικό ύφος του Ελύτη ο Αργυρίου (1958: 178) υποστηρίζει ότι ο ποιητής κατόρθωσε να γεφυρώσει την αναχρονιστική ποιητική παράδοση με την καινοτόμο προσέγγιση της ποίησης υπηρετώντας, ωστόσο, πιστά και αδιάλειπτα την επαναστατική και αντικομορμιστική του ταυτότητα. Μέσα από την αντίθεσή του στην παγιωμένη ως τότε λογοτεχνική παράδοση και τις «ρυτίδες» της, ο Οδυσσεάς Ελύτης έρχεται να ανανεώσει το λυρικό τοπίο της νεοελληνικής ποίησης, εισάγοντας έναν καθαρά προσωπικό και εσωτερικό λυρισμό που προβάλλεται ως στάση ζωής και τρόπος έκφρασης. Σύμφωνα με τον Μαρωνίτη (2008: 116) ο εσωτερικός λυρισμός του Ελύτη αποτελεί το δομικό εκείνο στοιχείο της ποίησής του, η οποία, αποδεσμευμένη πλέον από αχρείαστα βαρίδια, καταφέρνει και «λάμπει».

15

https://www.academia.edu/41830108/O_Elytis_Dans_lamiti%3%A9_de_T%3%A9riade_Michel_Antonioz_%CE%9F_%CE%9F%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%83%CE%AD%CE%B1%CF%82_%CE%95%CE%BB%CF%8D%CF%84%CE%B7%CF%82_%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%AF_%CE%BC%CE%B5_%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CE%9C%CE%B9%CF%83%CE%AD%CE%BB_%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CF%8C%CE%B6_1988_%CE%A3%CF%84%CE%B7_%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A4%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CF%84_%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%82_14_%CE%A6%CE%95%CE%92%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3_2020_https_www_hartismag_gr_hartis_14_eikastika_o_elyths_synomilei_me_ton_misel_antonioz_19_88 (Προσπελάστηκε στις 11/9/2023).

Καταληκτικά είναι ο ίδιος ο Ελύτης (1982: 369) που αποκαλύπτει ότι η πεμπουσία του υπερρεαλισμού κρύβεται στην υπέρ-πραγματικότητα την οποία αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει ως «δεύτερη κατάσταση» και ως «νέα τάξη πραγμάτων» μέσα στον αντικειμενικό, αισθητό κόσμο. Στο ιδεολογικό αυτό πλαίσιο κινούμενος, ο ποιητής κάνει ξεκάθαρο ότι στόχος του δεν είναι να επινοήσει υπερουσίους κόσμους πέρα και πάνω από τα γήινα αλλά να εμβαθύνει στον αισθητό κόσμο επιτυγχάνοντας τη βαθύτερη συνειδητοποίησή του.

1.1.4. Η φύση¹⁶ ως δομικό στοιχείο της ποίησης του Ελύτη

Φέρνοντας κατά νου την ποιητική προσωπικότητα του Ο. Ελύτη αυθόρμητα θα δημιουργηθεί μπροστά μας η εικόνα του ήλιου, της θάλασσας, της ελιάς. Όπως αναφέρει ο Μαρωνίτης (2008: 156) η ευλαβική προσήλωση του ποιητή «στον μικρό και στον μέγα κόσμο της φύσης: γενέθλιο και ξενικό κόντινο και μακρινό έμψυχο και άψυχο φυτικό, ζωικό και ανθρώπινο» διατρέχει σταθερά την ποίησή του διαμορφώνοντας το φυσιοκρατικό της χαρακτήρα.

Για τον Ελύτη ο άνθρωπος δεν μπορεί παρά να υπάρχει σε άρρηκτη συνύφανση με τη φύση και με όσα περικλείονται σε αυτή καθώς αποτελεί και ο ίδιος οργανικό μέλος της. Με άλλα λόγια ο άνθρωπος, η ελιά, η θάλασσα, ο ήλιος, το φύλλο του δέντρου, το πουλί, το σύννεφο αποτελούν τα επιμέρους κομμάτια του μεγάλου «παζλ», του κόσμου στο σύνολό του. Κάθε κομμάτι συμπληρώνει με το δικό του τρόπο την όλη κοσμοσύνθεση. Η απουσία έστω και ενός από αυτά τα κομμάτια αφήνει απλά ένα κενό οδηγώντας σε μια ελλιπή εικόνα.

Ο ίδιος ο ποιητής, μέσα από αυτόματες και αναπάντεχες εκφραστικές συνδέσεις, εξομολογείται συχνά ότι νιώθει τον εαυτό του να ταυτίζεται απόλυτα και νομοτελειακά με τη φύση. Ενδεικτική ως προς αυτό είναι η γνωστή φράση του Ελύτη (1992: 390) «Είναι φορές που αισθάνομαι βάρκα σε κήπο». Εξάλλου, όπως εντοπίζει

¹⁶ Για μία πιο εξειδικευμένη προσέγγιση σχετικά με την ελυτική ποίηση και την πιθανή συμβολή της στην καλλιέργεια της φυσιοκρατικής νοημοσύνης του εκάστοτε αναγνώστη βλ. και 10.4. Ελυτική ποίηση και φυσιοκρατική νοημοσύνη. Η περίπτωση της συλλογής «Ηλιος ο Πρώτος».

η Πάτσιου,¹⁷ οι υπερρεαλιστικές ανατροπές του φυσικού τοπίου στην ποίησή του μέσα από ανοίκειες εικόνες, δεν παύουν να δημιουργούν μία πρωτότυπη ομορφιά.

Ο Ελύτης μεγάλωσε και ωρίμασε άρρηκτα συνδεδεμένος με τη φύση και τα στοιχεία της. Η Ηλιοπούλου επισημαίνει συχνά μέσα από τα γραπτά της αλλά και μέσα από τις προφορικές της συνεντεύξεις τη στενή σχέση του Ελύτη με τη φύση από τα πρώτα του χρόνια.¹⁸ Χαρακτηριστικά περιγράφει ότι κατά την παραμονή της οικογένειας Αλεπουδέλη στις Σπέτσες τους καλοκαιρινούς μήνες «τον περισσότερο καιρό τον περνούσαν μέσα σ' αυτές τις γερά φτιαγμένες ξύλινες βάρκες. Έμπαιναν στη βάρκα πρωί πρωί και πήγαιναν στις αντικρινές παραλίες της Πελοποννήσου, με την παχιά άμμο και τα πεύκα. Όταν φυσούσε αέρας, γέμιζε όλο κόκκους χρυσούς τα μαλλιά, τα δωμάτια, τα όνειρα, τις λέξεις...Κι έτσι σιγά σιγά ο Οδυσσέας μεγάλωνε» (Ηλιοπούλου, 2022α: 12).

Ο Ελύτης αναγνωρίζει την ίδια αξία τόσο στο πιο μικρό στοιχείο - μόριο όσο και στο πιο μεγάλο. Τα επιχειρήματα της Κουρούπη (2003: 17) δρουν επεξηγηματικά ως προς την ανάδειξη και εξύψωση κάθε στοιχείου που συν-διαμορφώνει τη συνολική εικόνα του κόσμου: «Οι άνθρωποι, η φύση, τα πράγματα είναι γονιμοποιημένα από κάτι υπερβατικό. Κατέχουν μια αξία. Αναγνωρίζεται και το απειροελάχιστο υλικό μόριο». Ο ποιητικός κόσμος του Οδυσσέα Ελύτη είναι οικοδομημένος κομματάκι - κομματάκι από όλες εκείνες τις φευγαλέες στιγμές, όλα εκείνα τα μικροσκοπικά πράγματα που σε μία πρώτη ανάγνωση θα περνούσαν από οποιονδήποτε άλλον απαρατήρητα ή αμελητέα. Όχι όμως για τον Ελύτη, για τον ποιητή «του ελάχιστου που στο έργο του λαμβάνει διαστάσεις μέγιστου» (Κουρούπη, 2003: 49), όχι για τον Ελύτη που «ο μικρόκοσμος στην ποίησή του περικλείει έναν δυναμισμό, το μικροσκοπικό ασκεί ρόλο ουσίας μπροστά στο μεγάλο, αφού το ελάχιστο είναι η εσωτερική δομή του μεγάλου» (ό.π.). Η ίδια (ό.π.: 36) αποκαλύπτει

¹⁷ Από ομιλία της στην επιστημονική ημερίδα που διοργάνωσε ο Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, την 20^η Απριλίου 2023. Θέμα της ημερίδας: «Ποιητικός λόγος: Διακαλλιτεχνικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις».

¹⁸ Αναλυτικότερα βλ. και 1.5. Μία βιοματική κατάθεση από την ποιήτρια Ι. Ηλιοπούλου.

ότι το έργο του Ελύτη είναι «μια σπουδή στο ασήμαντο, στο απειροστό, που μόνο ένας μεγεθυντικός φακός θα μπορούσε να προβάλει».¹⁹

Σε όλη την ποιητική του πορεία, ο Ελύτης υπηρετεί αδιάκοπα την ίδια αποστολή: να αισθητοποιήσει τον κόσμο και να αναδείξει την αξία που κρύβεται στο κάθε τί, μεγάλο, μικρό ή και ελάχιστο, που αποτελεί κατά ισότιμο και ισάξιο τρόπο συστατικό του στοιχείου. Η ικανότητα αυτή, άλλωστε, είναι που χαρακτηρίζει την ποιητική οπτική, ερμηνεία και θέαση των πραγμάτων. Ο ίδιος ο ποιητής (Ελύτης, 1982: 110) μέσα από τα δοκίμιά του χαρακτηριστικά αναφέρει: «Όποιος όμως κατορθώνει να ισοφαρίζει σε σημασία μέσα του τη μεγαλοπρεπέστερη θεωρία με την πιο ασήμαντη εμπειρία, ολόκληρη τη φιλοσοφία του Εγέλου π.χ. με την απλή αίσθηση λίγης καυτερής άμμου σ' έναν Παριανό γιαλό, θ' αφήσει τους σοφούς να γελάσουν και θα γίνει ποιητής» ενώ αλλού (Ελύτης, 2002: 608) ενισχύει περισσότερο τη θέση αυτή γράφοντας: «Οί κακοί ποιητές τρέφονται από τά γεγονότα, οί μέτριοι από τά αισθήματα, καί οί καλοί από τή μετατροπή τοῦ τίποτε σέ κάτι. Τό ἐκ τοῦ μή ὄντος ὄν λογαριάζει».

Η καρμική σχέση και σύνδεση του ποιητή με την ελληνική θάλασσα δεν θα έπρεπε να ξενίζει ούτε τους ερευνητές ούτε τους αναγνώστες του έργου του. Είναι, άλλωστε, σε αυτόν τον ίδιο τόπο, στο Αιγαίο Πέλαγος που ο Ελύτης - με βαθιά συγκίνηση - τονίζει ότι γεννήθηκε για πρώτη φορά η τέχνη της ποίησης με τη Σαπφώ στη Λέσβο και τον Αρχίλοχο στην Πάρο να αποπειρώνται για πρώτη φορά να διαχωρίσουν την ποίηση από το έπος ή τον μύθο για να την αξιοποιήσουν ως μέσο έκφρασης της ψυχής και των συναισθημάτων τους (Ελύτης, 2000: 27). Ο ίδιος ο ποιητής (Ελύτης, 1992: 281) στο πεζό του κείμενο «Μικρός λόγος στο μεγάλο αμφιθέατρο της Σορβόνης», το οποίο εμπεριέχεται στη δεύτερη συλλογή των πεζών του κειμένων υπό τον τίτλο «Εν Λευκώ»,²⁰ θίγει το συγκεκριμένο θέμα δηλώνοντας χαρακτηριστικά:

¹⁹ Αυτή την ίδια έμφαση στην αξία που απέδιδε ο ποιητής σε πράγματα που άλλοι θα προσπερνούσαν, τόνισε και η Καθηγήτρια Θεατρολογίας Δημάκη - Ζώρα όταν μίλησε για τα «σχεδόν αόρατα» που μόνο οι ποιητές βλέπουν σε ομιλία της στην επιστημονική ημερίδα που διοργάνωσε ο Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, την 20^η Απριλίου 2023. Θέμα της ημερίδας: «Ποιητικός λόγος: Διακαλλιτεχνικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις».

²⁰ Στη συγκεκριμένη έκδοση, η οποία κυκλοφόρησε το 1992 από τις εκδόσεις Ίκαρος, συγκεντρώνονται τα πεζά κείμενα του Οδυσσέα Ελύτη από το 1972 έως το 1992.

«Και μήπως τί άλλο είναι η ποίηση; Ένα κυνήγι ατέρμονο, που άρχισε πριν δύομισι χιλιάδες χρόνια, κάπου εκεί στή μέση της θάλασσας του Αιγαίου, όταν ο Αρχίλοχος στην Πάρο και η Σαπφώ στη Λέσβο, με λέξεις ελληνικές, εγκαινίαζαν μια καινούρια τέχνη, εκείνη που εξακολουθούμε ως τις μέρες μας να ονομάζουμε «λυρική ποίηση». Εάν δικαιούμαι να υπερηφανεύομαι για κάτι, αλήθεια, είναι μόνον γι' αυτό».

Η φύση, με ό,τι περικλείεται σε αυτήν, κατέχει ειδικό βάρος στην ελυτική ποίηση και αποτελεί για τον ποιητή κάτι πολύ περισσότερο από απλές απεικονίσεις και περιγραφές που εμπλουτίζουν τους στίχους του. Αποτελεί το ίδιο το αλφάβητο, που μέσα από διαφορετικούς συνδυασμούς και συνθέσεις βοήθησε τον Ελύτη να εκπληρώσει την αποστολή του ως ποιητή: να φτιάξει, δηλαδή, έναν άλλο κόσμο (Ελύτης, 2000: 28) χρησιμοποιώντας ως εργαλείο «μια ορθογραφία, όπου το κάθε ωμέγα, το κάθε ύψιλον, η κάθε οξεία, η κάθε υπογεγραμμένη δεν είναι παρά ένας κολπίσκος, μια κατωφέρεια, μια κάθετη βράχου πάνω σε μια καμπύλη πρύμνας πλεούμενου, κυματιστοί αμπελώνες, υπέρθυρα εκκλησιών, ασπράκια ή κοκκινάκια, εδώ ή εκεί, από περιστεριώνες και γλάστρες με γεράνια».²¹ Εν συνεχεία όσων αναλύθηκαν, ο ακόλουθος συμπερασμός κάθε άλλο παρά αφίσταται της πραγματικότητας: η φύση, εν τέλει, υπήρξε για τον Ελύτη μία οιονεί *Alma mater*.²²

Η ποίησή του, όπως η ψυχοσύνθεσή του, ξεχειλίζει από φως. Ο Δήμου (1992: 43) προσεγγίζει ιδιαίτερα περιγραφικά τη φωτεινότητα που διατρέχει τους στίχους του ποιητή: «Διαβάζοντας Οδυσσέα Ελύτη είναι σαν να κοιτάς αιγαιοπελαγίτικο τοίχο το καταμεσήμερο. Θαμπώνεσαι. Κατεβάζεις τα μάτια.». Ο ίδιος (Δήμου, 1992: 59) επανέρχεται στο συγκεκριμένο χαρακτηριστικό της ελυτικής ποίησης και αναφέρει ότι το αιώνιο ελληνικό φως αναβαθμίζει την ποίηση αυτή σε μία «ηλιακή μεταφυσική». Ο όρος της «ηλιακής μεταφυσικής» προσεγγίστηκε ερμηνευτικά από πολλούς μελετητές. Ανάμεσά τους και ο Sangiglio (2011: 117) ο οποίος πολύ

²¹<https://aromalefkadas.gr/%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CF%84/>. (Προσπελάστηκε στις 20/12/2022).

²²Η λατινική φράση κυριολεκτικά ταυτίζεται με τη «θρεπτική μητέρα». Σύγχρονα ο όρος χρησιμοποιείται στο ακαδημαϊκό πλαίσιο και αλληγορικά παραπέμπει στην πηγή της πνευματικής τροφής. Για περισσότερες πληροφορίες εδώ: https://el.wikipedia.org/wiki/Alma_mater (Προσπελάστηκε στις 30/10/2023).

εύστοχα επισημαίνει ότι το φως στην ποίηση του Ελύτη ταυτίζεται με την έννοια του *Ωραίου* και του *Καλού* και ότι ο ήλιος πρωταγωνιστεί και ενώνεται μυστηριακά με τον ποιητή. Εξάλλου, όπως υπενθυμίζει η Ηλιοπούλου (2022α: 55) το «Της δικαιοσύνης ήλιε νοητέ», ένα από τα παγκοσμίως αναγνωρισμένα μελοποιημένα ποιήματά του από την ποιητική του συλλογή «Το Άξιον Εστί», ξεκινά με μία επίκληση σε ένα ήλιο νοερό, σε έναν ήλιο πανταχού παρών, σε έναν ήλιο που ηγεμονεύει, κατακλύζει τη σκέψη και την ψυχή μας και καλείται να σώσει τη χώρα μας.

1.1.5. Η ποίηση του Ελύτη. Μία «εφηβική» ποίηση

Ο εθνικός μας ποιητής²³ Οδυσσέας Ελύτης μπορεί να ειπωθεί πως, στο πλαίσιο της αθεράπευτης αισιοδοξίας του, γεννήθηκε και πέθανε νέος. Σύμφωνα με τον Μητσάκη (1982: 255) ο Ελύτης πορεύτηκε στη ζωή και την ποίηση διατηρώντας μία θάλλουσα νεανικότητα και μία απεράτωτη ξεγνοιασιά. Ο Δήμου (1992: 22) χαρακτηριστικά αναφέρει: «Είχαμε σε αυτή τη χώρα ποιητές έφηβους και ποιητές γέρους - ανεξαρτήτως ηλικίας. Ο Καβάφης, ο Παλαμάς γεννήθηκαν γέροι - ο Σολωμός, ο Σικελιανός πέθαναν έφηβοι. Έφηβος θα πεθάνει κι ο Ελύτης - αρκεί να δει κανείς πώς σκέπτεται και πώς γράφει στα ογδόντα του.» Η Ηλιοπούλου θα χαρακτηρίσει την ποίησή του «αίθρια» και «αισιόδοξη».²⁴ Από τα όσα εκτέθηκαν καθίσταται προφανές ότι ολόκληρη η ποίηση του Ελύτη διατρέχεται από την αύρα της νεότητας και είναι έμπληη φρεσκάδας.

Το γνώρισμα της νεότητας στην ποίηση του Ελύτη σχολιάστηκε από πλήθος λογοτεχνών. Ανάμεσά τους και ο Καραντώνης (1983: 76), ο οποίος έβλεπε τους στίχους του Νομπελίστα ποιητή να διαπνέονται από μια ατελείωτη δροσιά και αγνότητα, χαρακτηριστικά που προσδίδουν στην ποίησή του μία αίσθηση αθανασίας

²³Ο χαρακτηρισμός ως «εθνικού ποιητή» αντλείται από το <https://dimitrisstefanakis.gr/site/gr.php?p=postsview&id=46>. (Προσπελάστηκε στις 18/7/2022). Ας σημειωθεί ότι το άρθρο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο λογοτεχνικό περιοδικό «Κλεψύδρα», τχ.1, με την άδεια του οποίου αναδημοσιεύθηκε στην παρούσα ηλεκτρονική μορφή.

²⁴ Από ομιλία της στην επιστημονική ημερίδα που διοργάνωσε ο Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, την 20^η Απριλίου 2023. Θέμα της ημερίδας: «Ποιητικός λόγος: Διακαλλιτεχνικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις».

και αιωνιότητας. Πρόκειται, συνεπώς, για μια ποίηση αιώνια εφηβική, αδιάκοπα δροσερή και σταθερά αρυτίδωτη χωρίς αυτό να μειώνει στο ελάχιστο τη βαθύτητα και την ουσία της. Κι αν μιλούμε για τον «αιώνια έφηβο» ποιητή, σίγουρα μιλούμε και για τον «αιώνια Έλληνα» που μας προσφέρει το μίτο μιας περιπλάνησης στην Ελλάδα όπως την είδε και την έζησε ο ίδιος, που «δεν φοβήθηκε να νιώθει και να δηλώνει Έλληνας οργανικά, ψυχολογικά, αισθησιακά, ακατανίκητα!» (Ηλιοπούλου, 2021: 11,12).

1.2. Ιστορική αναδρομή²⁵

1.2.1. Τα πρώτα χρόνια του Ο. Ελύτη (1911 – 1928)

Ο Οδυσσέας Αλεπουδέλης, κατά κόσμον Οδυσσέας Ελύτης, γεννήθηκε στις 2 Νοεμβρίου του 1911 στο Ηράκλειο της Κρήτης.²⁶ Πατέρας του ήταν ο Παναγιώτης Αλεπουδέλης και μητέρα του η Μαρία Βρανά. Ήταν το έκτο, κατά σειρά, παιδί της οικογένειας μετά τα αδέρφια του Μυρσίνη, Θεόδωρο, Βύρωνα, Κωνσταντίνο και Ευάγγελο. Και οι δύο γονείς του είχαν καταγωγή από το νησί της Λέσβου. Από το 1895 ο πατέρας του σε συνεργασία με τον αδελφό του Θρασύβουλο, διατηρούσαν εργοστάσιο σαπωνοποιίας και πυρηνελαιουργίας στο Ηράκλειο της Κρήτης. Τα καλοκαίρια μαζί με την οικογένειά του συνήθιζε να επισκέπτεται την Κρήτη, τη Μυτιλήνη αλλά και το νησί των Σπετσών. Εκεί, όπως αποκαλύπτει ο Δασκαλόπουλος (1986: 261) ο νεαρός Οδυσσέας δέθηκε άρρηκτα με τη θάλασσα αλλά και με όλα τα στοιχεία του νησιωτισμού που διατρέχουν τους στίχους και τα ποιήματά του.

Το 1914 η οικογένεια Αλεπουδέλη μετακόμισε, για επαγγελματικούς λόγους στην Αθήνα. Το Δεκέμβριο του 1918 ο θάνατος της εικοσάχρονης αδελφής του Μυρσίνης από επιδημία ισπανικής γρίπης βύθισε την οικογένειά του σε πένθος. Από το 1924 έως το 1928 φοίτησε στο Γ΄ Γυμνάσιο Αρρένων Αθηνών.

²⁵ Ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την ιστορική αναδρομή στη ζωή και το έργο του ποιητή Οδυσσέα Ελύτη αντλήθηκαν από το: Δασκαλόπουλος, Δ.(1986). «Χρονολόγιο Οδυσσέα Ελύτη». *Χάρτης, Αφιέρωμα στον Οδυσσέα Ελύτη*. Αθήνα: Ίκαρος, τ. 21-23, 261-280.

²⁶ «Πρώτη φορά σ' ενός νησιού τα χόματα δύο του Νοεμβρίου ξημερώματα...» αναφέρει ο ίδιος ο Ελύτης περιγράφοντας τον εαυτό του στο τραγούδι του Ποιητή (απόσπασμα από την ποιητική συλλογή «Μαρία Νεφέλη». Η συγγραφή της συγκεκριμένης ποιητικής συλλογής ξεκίνησε το 1974 για να δημοσιευθεί επίσημα το 1978. Για τη μελοποιημένη απόδοση του ποιήματος βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=ubucwyGCHQU>). (Προσπελάστηκε στις 21/6/2022).

1.2.2. Ελύτης και λογοτεχνικές συνεργασίες

Την ίδια εποχή ξεκινά η στροφή του προς τον κόσμο του πνεύματος και της ποίησης με τις πρώτες του λογοτεχνικές αναζητήσεις. Οι πρώτες του απόπειρες γραφής ξεκίνησαν ήδη από την εφηβική του ηλικία. Η Ηλιοπούλου (2022α: 21) κάνει αναφορά στις πρώτες άγουρες ποιητικές του δοκιμές και χαρακτηριστικά αναφέρει: «Δοκίμαζε να γράψει. Όμως δεν ήταν έτοιμος ακόμη. Άλλωστε ήταν δεν ήταν δεκατριών χρονών». Από τη νεαρή του ηλικία φάνηκε η κλίση του προς τα γράμματα και προς τον αθλητισμό. Ασχολήθηκε ενεργά με τον στίβο και με την ορειβασία. Το 1927 ιατρικοί λόγοι τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει τη δραστηριοποίησή του στον χώρο του αθλητισμού. Ο νεαρός Ελύτης αφιερώθηκε πλέον ολοκληρωτικά στο χώρο της λογοτεχνίας.

Το 1924 ξεκίνησε - με τη χρήση ψευδωνύμων - τη συνεργασία του με το περιοδικό «Η Διάπλασις των Παίδων», το οποίο απευθυνόταν σε παιδικό κοινό. Η γνωριμία του με την ποίηση του Κωνσταντίνου Καβάφη, του Ανδρέα Κάλβου και του Κώστα Καρυωτάκη στάθηκε καταλυτική για τη μετέπειτα πορεία του στο χώρο των γραμμάτων και για τη διαμόρφωση της ποιητικής του προσωπικότητας. Το καλοκαίρι του 1925 ο πατέρας του πέθανε από πνευμονία. Το 1929 αποτύπωσε γραπτώς τα πρώτα ποιήματά του, σαφώς επηρεασμένα από την Καβαφική ποιητική τεχνική. Την ίδια χρονιά η γνωριμία του με το έργο του Federico Garcia Lorca²⁷ και του Paul Éluard τον εισήγαγε στο χώρο του υπερρεαλισμού. Συγκεκριμένα η γνωριμία του με τα γαλλικά ποιήματα υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη και τη διαμόρφωση της ποιητικής του προσωπικότητας.

Σύμφωνα με την Ηλιοπούλου (2022α: 22) η επαφή του με την γαλλική ποίηση και τους εκπροσώπους της στάθηκε καθοριστική για τον Ελύτη καθώς έμοιαζε να ανοίγει «ένα μεγάλο, αλλιώτικο παράθυρο μες στο δωμάτιό του». Τον Οκτώβριο του 1930 ξεκινά τη φοίτησή του στη Νομική Σχολή Αθηνών. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ο Οδυσσέας Ελύτης συνδέθηκε στενά με τον ποιητή,

²⁷ Ο Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα αποτελεί έναν από τους ξένους ποιητές που ο Ο. Ελύτης επέλεξε να συμπεριλάβει στο μεταφραστικό του έργο. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα σημεία σύνδεσης μεταξύ τους εντοπίζονται στο 8.6. Στο μεταφραστικό έργο του Ο. Ελύτη. (Η περίπτωση του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα και του Μπέρτολτ Μπρεχτ όπως ενσωματώνονται στην ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα»).

φιλόσοφο και δοκιμιογράφο Γ. Σαραντάρη, ο οποίος τον ενθάρρυνε ως προς τη δημοσίευση των ποιητικών του έργων. Παράλληλα τον έφερε σε επαφή με το περιοδικό «Νέα Γράμματα», το οποίο, με επικεφαλής τον Γ. Κατσίμπαλη, ξεκίνησε να εκδίδεται τον Ιανουάριο του 1935 και συνέχισε μέχρι την άνοιξη του 1940 να αποτελεί χώρο πνευματικής έκφρασης και δημιουργίας για πολλούς αξιόλογους λογοτέχνες της γενιάς του '30.²⁸ Οι σελίδες του περιοδικού αυτού φιλοξένησαν τις πρώτες του διστακτικές δημοσιεύσεις και μεταφράσεις. Ο Θεοτοκάς (Καραντώνης, 1983: 70) παρομοίασε τις παρθενικές λογοτεχνικές δημοσιεύσεις του Ελύτη με «μυστηριακό ξημέρωμα στο Αιγαίο». Ο ίδιος ο Ελύτης (2000: 13) προχωρά σε ένα δικό του παραλληλισμό και αναφερόμενος στο ποιητικό του ξεκίνημα κάνει λόγο για την «πρώτη του βουτιά στο νερό».²⁹ Το 1935 επίσης γνωρίστηκε με τον Αντρέα Εμπειρικό, η επαφή με τον οποίο θα τον σημαδεύσει ανεξίτηλα σε πνευματικό αλλά και σε προσωπικό επίπεδο.³⁰ Επηρεασμένος από τη συνάντηση αυτή και από την «Υψικάμινο»³¹ επιχείρησε τα πρώτα του ποιήματα με τη χρήση της αυτόματης γραφής, η οποία κατευθύνει τον λογοτέχνη ή τον ποιητή σε μία γραφή απελευθερωμένη από ηθικούς ή λογικούς περιορισμούς και αποδεσμευμένη από περιοριστικούς κανόνες.

Τον Απρίλιο του 1938 το άρθρο «Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης» που δημοσιεύθηκε από τον Μ. Παπανικολάου στα Νεοελληνικά Γράμματα, συνέβαλε σημαντικά στην ευρύτερη αναγνώριση και καταξίωσή του. Το 1939 εγκατέλειψε οριστικά τις σπουδές του στη Νομική Σχολή και εξέδωσε την πρώτη του ποιητική συλλογή υπό τον τίτλο «Προσανατολισμοί»³² για να στραφεί πλέον ολοκληρωτικά στο χώρο της ποιητικής δημιουργίας.

Σύντομα προσπέρασε τους αρχικούς δισταγμούς του και υιοθέτησε μόνιμα το ψευδώνυμο *Ελύτης*, κάτι, που έχει ποικιλοτρόπως προσεγγιστεί ερμηνευτικά.³³

²⁸ Τα «Νέα Γράμματα» επανεκδόθηκαν το 1944 με πρωτοβουλία του ίδιου του Οδυσσέα Ελύτη από τον εκδοτικό οίκο «Γλάρος».

²⁹ Το κείμενο αυτό αποτελεί καταγραφή της αυτοπαρουσίασης του Οδυσσέα Ελύτη, όπως αποτυπώθηκε στο ντοκιμαντέρ «ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ» 1980, παραγωγής Αρχείου Κρήτης- Γ. Η. ΣΓΟΥΡΑΚΗ- ΕΡΤ ΑΕ- NET 1999.

³⁰ Μετέπειτα, το 1947 ο Ελύτης θα παντρεύει στη Χρυσοκαστριώτισσα της Πλάκας τον Ανδρέα Εμπειρικό με τη Βιβίκα Ζήση ενώ αργότερα, το 1958, θα βαφτίσει στη Μονή Πετράκη τον γιο τους Λεωνίδα, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο τη βαθιά τους φιλία.

³¹ Η «Υψικάμινο» του Α. Εμπειρικού εκδόθηκε το 1935. Αποτελεί συλλογή 63 πεζόμορφων ποιημάτων και έχει αναγνωριστεί ως το πρώτο ελληνικό υπερρεαλιστικό λογοτεχνικό έργο.

³² Οι «Προσανατολισμοί» αποτελούν ουσιαστικά την εκδοτική συγκέντρωση των ποιημάτων που είχε ως τότε δημοσιεύσει ο Οδυσσέας Ελύτης.

³³ Επεξηγηματική προσέγγιση σχετικά με την επιλογή του ψευδωνύμου στο 1.1.1. Η επιλογή του ποιητικού του ψευδωνύμου.

Το 1940 ξεκίνησε η συνεργασία του με τα «Νεοελληνικά Γράμματα» του Δημήτρη Φωτιάδη. Κατά τον πόλεμο του 1940 υπηρέτησε ως Ανθυπολοχαγός στο Α΄ Σώμα Στρατού. Σύμφωνα με τα βιβλιογραφικά δεδομένα κατά τη στρατιωτική του θητεία διατηρούσε αλληλογραφία με τον - Πρόξενο τότε στην Κορυτσά - Γιώργο Σεφέρη.

Το Φεβρουάριο του 1941 η ζωή του κινδύνευσε σοβαρά καθώς νόσησε από κοιλιακό τύφο. Νοσηλεύτηκε στο Νοσοκομείο των Ιωαννίνων. Κατάφερε να σωθεί και να επιστρέψει στην Αθήνα, όπου επανεντάχθηκε δημιουργικά σε φιλολογικές ομάδες και έγραψε το «Άσμα ηρωικό και πένθιμο για το χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας» αλλά και άλλα ποιητικά έργα όπου προβάλλονται ολοζώντανες οι πρόσφατες εμπειρίες του από τον πόλεμο. Στα επόμενα χρόνια ήρθε αντιμέτωπος συχνά με τη γερμανική λογοκρισία και κλήθηκε επανειλημμένως για ανάκριση. Δεν απουσίασαν ακόμη και οι απειλές κατά της ζωής του. Το 1942 συμμετείχε συστηματικά σε λογοτεχνικές συγκεντρώσεις που διοργανώνονταν εκ περιτροπής από τον Γ. Κατσιμπαλή, τον Α. Εμπειρικό και τον Μ. Καραγάτση στις οικίες τους. Το 1943, μέσα στα σκοτεινά χρόνια του πολέμου, παρέμεινε συνεπής στην αισιόδοξη οπτική με την οποία συνδέθηκε ως το τέλος η ποιητική του προσωπικότητα και εξέδωσε την ποιητική συλλογή «Ήλιος ο Πρώτος».³⁴

Το 1945 ξεκίνησε συνεργάστηκε με την εφημερίδα «Ελευθερία», με την Αγγλοελληνική Επιθεώρηση, με το νεοσύστατο Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ) και με το περιοδικό «Τετράδιο».

Με την ολοκλήρωση των στρατιωτικών του υποχρεώσεων επανήλθε δριμύτερος στις λογοτεχνικές του αναζητήσεις και από το 1948 μέχρι το 1952 ξεκίνησε μία σειρά ταξιδιών στη Γαλλία, την Ισπανία και την Αγγλία, όπου διεύρυνε τους πνευματικούς του ορίζοντες και συνδέθηκε με αξιόλογους ανθρώπους του καλλιτεχνικού και λογοτεχνικού χώρου. Το 1949 γνώρισε στη Γαλλία τους Picasso, Leger, Matisse, Giacometti. Το 1951 κυκλοφόρησε στα γαλλικά το δοκίμιό του Ελύτη «Equivalences chez Picasso». Κατά την Ηλιοπούλου (2022α: 37) ο Ελύτης ταυτίστηκε με την αναμορφωτική και ανανεωτική νοοτροπία του Πικάσο, ο οποίος

³⁴ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η προμετωπίδα της συλλογής, η οποία κοσμείται από μια χαλκογραφία του Γιάννη Τσαρούχη. Σε αυτήν απεικονίζεται ένα μικρό παιδί με πλατύ καπέλο – ή φωτοστέφανο- που προσπαθεί με τη βοήθεια μιας γυναίκας και ενός νέου με φτερά, να ορθοποδήσει και να ανασηκωθεί, συμβολίζοντας, κατά πάσα πιθανότητα, την ανάταση, την αθανασία, το αιώνιο ξεκίνημα. Ο «Ήλιος ο Πρώτος» αποτελεί μία από τις ποιητικές συλλογές που έχουν επιλεγεί και στις οποίες στηρίζεται το ερευνητικό σκέλος της παρούσας διατριβής. Αναλυτικότερες πληροφορίες σχετικά με το συγκεκριμένο ποιητικό έργο εμπεριέχονται στο 8.1.1. «Ήλιος ο Πρώτος».

μέσα από την τέχνη της ζωγραφικής δεν επεδίωκε να αποδώσει πιστά την πραγματικότητα όπως είναι αλλά να παρουσιάζει την «βελτιωμένη» της μορφή όπως αυτή προκύπτει μέσα από την φαντασία, τα συναισθήματα και τα όνειρα.³⁵ Με τον ίδιο τρόπο κινήθηκε και ο Ελύτης μέσα στην ποίησή του. Την ίδια περίοδο (1949), όπως αναφέρει ο Δασκαλόπουλος (1986: 268) ο Ελύτης έγινε ιδρυτικό μέλος της Association International des Critiques d' Art. Οι επαφές και τα ταξίδια αυτά του έδωσαν την ευκαιρία να γνωρίσει από κοντά τα μέρη όπου γεννήθηκε ο υπερρεαλισμός και η μοντέρνα τέχνη που τόσο πιστά υπηρέτησε στη συνέχεια μέσα από την ποίησή του. Μετά από την άρνηση της ανανέωσης του διπλωματικού του διαβατηρίου, παρέτεινε την παραμονή του στο Παρίσι.

Το 1950, μετά από εντολή του πρωθυπουργού Ν. Πλαστήρα προς το προξενείο, ο Οδυσσέας Ελύτης έλαβε διαβατήριο και άδεια μετακίνησης σε όλες τις χώρες εντός Ευρώπης. Τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς ξεκίνησε τη σύνθεση του ποιητικού του έργου «Άξιον Εστί», για το οποίο και επρόκειτο μελλοντικά να τιμηθεί με το Βραβείο Νόμπελ. Την άνοιξη του 1956 εντατικοποίησε την ενασχόλησή του με την εν λόγω ποιητική σύνθεση και το Δεκέμβριο του 1959 πραγματοποιήθηκε η τελική του έκδοση με το εξώφυλλό της να φιλοτεχνείται με κόσμημα του ζωγράφου Γ. Τσαρούχη.

1.2.3. Η διάκριση του έργου

Το 1960 το «Άξιον Εστί»³⁶ τιμήθηκε με το Α΄ Κρατικό Βραβείο Ποίησης. Την ίδια χρονιά πέθανε η μητέρα του καθώς και ο αδελφός του Κωνσταντίνος. Συνεχίστηκαν με μεγάλη απήχηση και ευρεία αναγνώριση οι μεταφράσεις ποιητικών του έργων σε ξένες γλώσσες. Το 1961 επισκέφθηκε πολλές από τις πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Κατά τη διάρκεια των συγκεκριμένων υπερατλαντικών ταξιδιών αφιερώθηκε στο γράψιμο τραγουδιών, υπό τον τίτλο «Μικρές Κυκλάδες», τα οποία επρόκειτο μετέπειτα να μελοποιηθούν.

Τον Μάρτιο του 1964 ξεκίνησε η ηχογράφηση του «Άξιον Εστί», το οποίο μελοποιήθηκε από το Μ. Θεοδωράκη. Πολλά από τα ποιήματά του επενδύθηκαν

³⁵ Άξιο αναφοράς είναι πως ο Ελύτης, πριν ακόμη γνωριστούν εκ του σύνεγγυς, είχε γράψει για τον καταξιωμένο ζωγράφο το ποίημα «Ωδή στον Πικάσσο». Μέσα από τους στίχους του θαυμάζει την καινοτόμο τέχνη του και την τολμηρή εικαστική του έκφραση. Το ποίημα συμπεριλαμβάνεται στην ποιητική συλλογή «Τα ετεροθαλή».

³⁶ Η απαγγελία του «Άξιον Εστί» από τον Οδυσσέα Ελύτη εδώ: <https://www.youtube.com/watch?v=H66Rq4QWkVw>. (Προσπελάστηκε στις 21/12/2022).

μουσικά από πλήθος καταξιωμένων μουσικοσυνθετών όπως ήταν ο Γ. Μαρκόπουλος, ο Λ. Κόκοτος, ο Α. Κουνάδης, ο Γ. Καζάσογλου.

Τον Μάιο του 1965 τιμήθηκε από τον βασιλιά με το παράσημο του Ταξίαρχη του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικος. Τη συγκεκριμένη χρονιά αφιερώθηκε στη συγγραφή των δοκιμίων που θα συναποτελέσουν μελλοντικά το έργο του «Ανοιχτά Χαρτιά».

Μετά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967, οι δημοσιεύσεις του και η ενασχόλησή του με την ποίηση περιορίστηκαν αισθητά. Η ζωγραφική και τα κολλάζ κέρδισαν το ενδιαφέρον του γεμίζοντας δημιουργικά το χρόνο του. Το Collage ως εικαστική τεχνική ξεκίνησε από τον Γερμανό ζωγράφο και γλύπτη M. Ernst, ο οποίος εμπνεύστηκε από τις επιταγές του υπερρεαλισμού και της μοντέρνας τέχνης γενικότερα. Οι εικαστικές του δημιουργίες συνδύαζαν με τρόπο ευφάνταστο διάφορες εικόνες από παλιές τσιγκογραφίες. Ο Ελύτης μαγεύτηκε από την τεχνική του Collage, ωστόσο διαφοροποιήθηκε από τον Ernst χρησιμοποιώντας ως βάση φωτογραφικό υλικό με θεματολογία από το χώρο της φύσης, του έρωτα, της θρησκείας και των γυναικών. Μέσα από τον ευφάνταστο συνδυασμό τους δημιουργούσε αυτό που ο ίδιος ονόμαζε «συνεικόνες». Μέσα από την ενασχόλησή του με τις εικαστικές τέχνες ανέπτυξε φιλία με πολλές επιφανείς προσωπικότητες του τότε καλλιτεχνικού στερεώματος κάτι που διαφαίνεται και μέσα από την επανειλημμένη φιλοτέχνηση εξωφύλλων των εκδόσεών του από τον Μόραλη, τον Χατζηκυριάκο Γκίκα, τον Τσαρούχη και άλλους καταξιωμένους ζωγράφους, γλύπτες αλλά και χαρακτες. Την ίδια περίοδο εμπλούτισε σημαντικά και το μεταφραστικό του έργο.

Το 1972 του προτάθηκε το «Μεγάλο Βραβείο Λογοτεχνίας» αλλά, όπως και στο παρελθόν, επέμεινε στην άρνησή του. Την ίδια χρονιά εκδόθηκαν οι ποιητικές συλλογές «Τα ρω του έρωτα»³⁷ και «Το μονόγραμμα». Το 1974, μετά την πτώση της δικτατορίας, αρνήθηκε την πρόταση του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας για τη θέση του Βουλευτού Επικρατείας. Τον Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς κυκλοφόρησαν τα «Ανοιχτά Χαρτιά» με εξώφυλλο φιλοτεχνημένο από τον ζωγράφο Γιάννη Μόραλη.

Το 1975 εγκαινίασε την ακαδημαϊκή του καριέρα και εξελέγη επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το 1980 αναγορεύτηκε επίτιμος διδάκτορας του

³⁷ Η ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα» αποτελεί μία από τις ποιητικές συλλογές που έχουν επιλεγεί και στις οποίες στηρίζεται το ερευνητικό σκέλος της παρούσας διατριβής. Αναλυτικότερες πληροφορίες σχετικά με το συγκεκριμένο ποιητικό έργο εμπεριέχονται στο κεφάλαιο 8 και ειδικότερα στο 8.1.4 «Τα ρω του έρωτα».

Πανεπιστημίου της Σορβόνης. Το 1981 τιμήθηκε με τον ίδιο τίτλο από το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου και το 1987 από το Πανεπιστήμιο της Ρώμης και των Αθηνών.

Παρά την αρνητική του στάση προς πλήθος βραβεύσεων, που συχνά του προτάθηκαν κατά τη διάρκεια της πνευματικής πορείας του - ο ίδιος δήλωνε κατηγορηματικά ότι «η ποίηση είναι μια αποστολή. Δε βραβεύεται»³⁸ - στις 10 Δεκεμβρίου του 1979 η προσφορά του στο χώρο της τέχνης αναγνωρίστηκε σε διεθνές επίπεδο με τη βράβευσή του από την Σουηδική Ακαδημία, η οποία του απένειμε στη Στοκχόλμη το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας «για την ποίησή του, που με φόντο την ελληνική παράδοση, με αισθητοποιημένη δύναμη και πνευματική οξύνοια ζωντανεύει τον αγώνα του σύγχρονου ανθρώπου για ελευθερία και δημιουργία».³⁹ Την τιμητική του βράβευση συνόδευσαν εκτενή αφιερώματα στον ελληνικό και ξένο τύπο, ειδική συνέντευξη τύπου από τον Ελύτη, απονομή φόρου τιμής από τη Βουλή των Ελλήνων, αφιερώματα σε περιοδικά ελληνικά και ξένα και εκδηλώσεις οργανωμένες προς τιμήν του Νομπελίστα ποιητή εντός και εκτός των ελληνικών συνόρων. Το 1981 συνεχίστηκαν οι μεταφράσεις των έργων του σε πολλές γλώσσες με το έργο του Οδυσσέα Ελύτη να αποκτά παγκόσμια φήμη σε Γερμανία, Γαλλία, Μεξικό, Ουγγαρία, Νορβηγία, Ιταλία, Αργεντινή, Φιλανδία, Γιουγκοσλαβία, Εσθονία, Ισπανία και Ρουμανία.

Ο Οδυσσέας Ελύτης έφυγε από τη ζωή στις 18 Μαρτίου 1996. Άφησε ως κληροδότημα ποιητικές συλλογές, μελοποιημένα ποιήματα, δοκίμια, μεταφράσεις θεατρικών και λογοτεχνικών έργων, εικαστικές δημιουργίες. Σχετικά με τον θάνατο είχε γράψει στην τελευταία του ποιητική του συλλογή με τίτλο «Εκ του πλησίον»:⁴⁰ «Ναί, θά πεθάνουμε από μιάν ἄποψη ὅλοι μας. Ἀλλά ὁμως θά ἐξακολουθοῦμε νά ‘μαστε τῆς ἴδιας μας τῆς ὕλης ὁ συνεχῆς κι ἀτέρμονος ὄρθος» (Ελύτης, 2002: 626).

³⁸ Η συγκεκριμένη δήλωση έγινε στο πλαίσιο συνέντευξής του στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», στις 29 Μαρτίου του 1977. Παρά την επίμονη αναζήτηση που πραγματοποιήσαμε, δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός της σελίδας.

³⁹ Από την τελετή της σχετικής βράβευσης.

⁴⁰ Η ποιητική συλλογή «Εκ του πλησίον» αποτελεί μία από τις ποιητικές συλλογές που έχουν επιλεγεί και στις οποίες στηρίζεται το ερευνητικό σκέλος της παρούσας διατριβής. Αναλυτικότερες πληροφορίες σχετικά με το συγκεκριμένο ποιητικό έργο εμπεριέχονται στο κεφάλαιο 8 και ειδικότερα στο 8.1.5 «Εκ του πλησίον».

Τα πνευματικά δικαιώματα του έργου του διατηρεί η τελευταία σύντροφος της ζωής του και ποιήτρια Ιουλία Ηλιοπούλου.⁴¹

1.3. Γεγονότα - σταθμοί στη ζωή και το έργο του Ελύτη

Ο Οδυσσέας Αλεπουδέλης γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης στις 2 Νοεμβρίου του 1911. Ήδη από το 1914 εγκαταστάθηκε μαζί με την οικογένειά του στην Αθήνα. Το 1917 ξεκίνησε τη φοίτησή του στο ιδιωτικό λύκειο του Δ.Ν. Μακρή. Το 1918 η οικογένειά του επλήγη από τον θάνατο της εικοσάχρονης αδελφής του Μυρσίνης από ισπανική γρίπη. Παρουσίασε ιδιαίτερη κλίση στο χώρο του αθλητισμού και το 1922 διακρίθηκε σε σχολικούς αγώνες στίβου. Το 1923 γνωρίστηκε με τον πολιτικό Ελευθέριο Βενιζέλο. Το 1924 ξεκίνησε να φοιτά στο Γ΄ Γυμνάσιο Αρρένων Αθηνών. Την ίδια χρονιά εγκαινιάστηκε η συνεργασία του με το περιοδικό «Η Διάπλασις των Παίδων». Το 1925 ο πατέρας του πέθανε από πνευμονία. Το 1927 η ενασχόλησή του με τον χώρο του αθλητισμού διακόπηκε βίαια για ιατρικούς λόγους. Την ίδια χρονιά ήρθε σε πρώτη επαφή με την ποίηση του Κ. Καβάφη και το 1928 αποφοίτησε από το Γυμνάσιο. Το 1929 στράφηκε οριστικά στο χώρο της ποίησης και αποτύπωσε γραπτά τα πρώτα του ποιήματα υπογράφοντας με ψευδώνυμο. Το 1930 ξεκίνησε να φοιτά στη Νομική Σχολή Αθηνών.

Τα επόμενα χρόνια σημαδεύτηκαν από γνωριμίες με σημαντικές προσωπικότητες που τον επηρέασαν έντονα. Το 1933 γνωρίστηκε με τον ποιητή Γ. Σαραντάρη. Το 1935 ήρθε σε επαφή με τον Α. Εμπειρίκο αλλά και με τη ζωγραφική του Θεόφιλου Κεφαλά - Χατζημιχαήλ. Την ίδια χρονιά οριστικοποίησε την επιλογή του ψευδωνύμου *Ελύτης* με το οποίο πορεύτηκε σε όλη την ακόλουθη λογοτεχνική του πορεία.

Οι σημαντικές γνωριμίες που στιγμάτισαν τη ζωή και διαμόρφωσαν το έργο του συνεχίζονται και το 1936 ο Ελύτης γνωρίστηκε με τον ποιητή Ν. Γκάτσο. Το 1937 συνεχίστηκε η συνεργασία του με το περιοδικό «Νέα Γράμματα». Την ίδια χρονιά ο Ελύτης στρατεύτηκε στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών με έδρα την Κέρκυρα.

⁴¹ Η κυρία Ηλιοπούλου μέσα από μία βιοματική συνομιλία – κατάθεση εμπλούτισε την παρούσα διατριβή με πολύτιμες αναφορές και σχόλια που στήριξαν τη διεξαγωγή της μελέτης και αξιοποιήθηκαν από την ερευνήτρια ποικιλοτρόπως. Πληροφορίες που βασίζονται στην εν λόγω συνομιλία με την κυρία Ηλιοπούλου εντοπίζονται συγκεντρωμένες στο 1.5. Μία βιοματική κατάθεση από την ποιήτρια Ι. Ηλιοπούλου. Ολόκληρη η συνομιλία στο Παράρτημα 1.

Η πρώτη του ποιητική συλλογή εκδόθηκε το 1939 υπό τον τίτλο «Προσανατολισμοί». Το έργο του αρχίζει να αναγνωρίζεται ευρύτερα και έτσι το 1940 πραγματοποιήθηκε η έντυπη κοινολόγηση της μελέτης «Η ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη» από τον Αντώνη Καραντώνη στα «Νέα Γράμματα». Το 1940 αποτέλεσε χρονική αφετηρία για τη συνεργασία του με τα «Νεοελληνικά Γράμματα» του Δημήτρη Φωτιάδη ενώ την ίδια χρονιά ανέλαβε τη θέση του Ανθυπολοχαγού στο Α΄ Σώμα Στρατού. Το 1941 νόσησε σοβαρά από κοιλιακό τύφο και νοσηλεύτηκε στο Νοσοκομείο Ιωαννίνων.

Το 1942 συμμετείχε ενεργά σε συγκεντρώσεις φιλολογικού ενδιαφέροντος που λάμβαναν χώρα σε σπίτια λογοτεχνών. Το 1943 εκδόθηκε η ποιητική του συλλογή με τίτλο «Ηλιος ο Πρώτος». Το 1945 εγκαινιάστηκε η συνεργασία του με την εφημερίδα «Ελευθερία», με την Αγγλοελληνική Επιθεώρηση, με το Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ) και με το περιοδικό «Τετράδιο». Το 1946 ξεκίνησε η συνεργασία του με την εφημερίδα «Καθημερινή».

Από το 1948 έως το 1952 επιδόθηκε σε σειρά ταξιδιών εκτός ελληνικών συνόρων και το 1948 εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Παρίσι. Το 1949 γνώρισε τους ζωγράφους Pablo Picasso, Fernand Leger, Henri Matisse και τον ζωγράφο και γλύπτη Alberto Giacometti. Την ίδια χρονιά αναδείχτηκε ιδρυτικό μέλος της Association International des Critiques d' Art.

Το 1950 ξεκίνησε να συνθέτει το ποιητικό του έργο «Το Άξιον Εστί» η τελική έκδοση του οποίου πραγματοποιήθηκε μετά από 9 χρόνια, το 1959, από τον Εκδοτικό οίκο Ίκαρος. Το 1953 ανέλαβε εκ νέου τη Διεύθυνση του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ) και το 1955 εξελέγη Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του «Ελληνικού Χοροδράματος». Το 1957 ποιητικά του έργα μεταφράστηκαν στην αγγλική και στη γερμανική γλώσσα.

Το 1960 τιμήθηκε με το Α΄ Κρατικό Βραβείο Ποίησης για το έργο του «Το Άξιον Εστί» ενώ την ίδια χρονιά πέθανε η μητέρα του και ο αδελφός του Κωνσταντίνος. Το 1964 ξεκίνησε η ηχογράφηση του έργου του «Το Άξιον Εστί» σε μουσική του Μ. Θεοδωράκη. Το 1965 παρασημοφορήθηκε με το παράσημο του Ταξίαρχου του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικος.

Το 1966 ασχολήθηκε εντατικά με την εικαστική τεχνική του Collage και με τη ζωγραφική. Τα επόμενα χρόνια συνεχίστηκαν οι εκδόσεις ποιητικών του έργων. Συγκεκριμένα το 1971 σε συνεργασία με τον εκδοτικό οίκο Ίκαρος κυκλοφόρησαν τα

έργα του «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά»⁴² και «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας». Το 1972 εκδόθηκαν τα έργα του «Τα ρω του έρωτα» και «Το μονόγραμμα». Το 1974 δημοσιεύτηκαν τα έργα του «Τα ετεροθαλή» και τα «Ανοιχτά Χαρτιά».

Το 1975 η ακαδημαϊκή του πορεία εμπλουτίστηκε με την εκλογή του ως Επίτιμου Διδάκτορος στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Το 1978 εκδόθηκε το ποιητικό του έργο με τίτλο «Μαρία Νεφέλη».

Το 1979 έλαβε την ανώτατη αναγνώριση για το έργο του με την απονομή του Βραβείου Νόμπελ από τη Σουηδική Ακαδημία στη Στοκχόλμη. Ακολούθησαν τιμητικές διακρίσεις με την εκλογή του ως Επίτιμου Διδάκτορος στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης (1980) και στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου (1981). Το 1982 έλαβε το Χρυσό Μετάλλιο Τιμής του Δήμου Αθηναίων. Το 1987 εξελέγη Επίτιμος Διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης και των Αθηνών. Το 1988 τιμήθηκε με το βραβείο *Μεσόγειος* από την Κοινότητα των Μεσογειακών Πανεπιστημίων. Το 1989 παρασημοφορήθηκε με το παράσημο του Ανώτατου Ταξιάρχου της Λεγεώνας της Τιμής στο Παρίσι. Το 1991 κυκλοφόρησε το έργο του «Τα ελεγεία της Οζώπετρας». Το 1992 καλλιτεχνικά του έργα εκτέθηκαν στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης στην Άνδρο ενώ την ίδια χρονιά πραγματοποιήθηκε η δεύτερη δημοσίευση των πεζών του κειμένων υπό τον τίτλο «Εν Λευκώ» από τις εκδόσεις Ίκαρος.

Το 1993 προβλήθηκε τηλεοπτικά το Ντοκιμαντέρ της Ιουλίας Ηλιοπούλου «Ο Κήπος βλέπει» σε μουσική του Μάνου Χατζιδάκι και σκηνοθεσία του Μάνου Ευστρατιάδη και της Κατερίνας Ευαγγελάκου. Το 1994 στο νησί της Κω οργανώθηκε και υλοποιήθηκε Διεθνές Συνέδριο για τον Ο. Ελύτη.

Το 1996 ο Ελύτης πέθανε στην Αθήνα σε ηλικία 85 ετών.⁴³

1.4. Χρονολογικός πίνακας

⁴² Η ποιητική συλλογή «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά» αποτελεί μία από τις ποιητικές συλλογές που έχουν επιλεγεί και στις οποίες στηρίζεται το ερευνητικό σκέλος της παρούσας διατριβής. Αναλυτικότερες πληροφορίες σχετικά με το συγκεκριμένο ποιητικό έργο εμπεριέχονται στο κεφάλαιο 8 και ειδικότερα στο 8.1.3 «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά».

⁴³ Η αφού έκανε 85 περιφορές γύρω από τον αγαπημένο του ήλιο, αν αναλογιστούμε την ετυμολογία της λέξης «ηλικία». Η συγκεκριμένη λέξη προέρχεται από το *ήλιος*+ *κίω* που σημαίνει ελίσσομαι, πορεύομαι (εξ ου και η λέξη *κισσός*). Κοντολογίς η ηλικία κάποιου ταυτίζεται με το πόσες περιφορές έχει κάνει γύρω από τον ήλιο. Βλ. και <http://www.arxeion-politismou.gr/2018/02/ilikia.html>. (Προσπελάστηκε στις 2/6/2023).

Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης έζησε από το 1911 έως το 1996. Στον πίνακα που ακολουθεί συγκεντρώνονται με χρονολογική σειρά οι σημαντικότεροι σταθμοί της προσωπικής και πνευματικής του πορείας από τη γέννηση μέχρι τον θάνατό του.

1911	Γέννηση του ποιητή στο Ηράκλειο Κρήτης.
1914	Εγκατάσταση οικογένειας Αλεπουδέλη στην Αθήνα.
1917	Εγγραφή Ελύτη στο ιδιωτικό λύκειο του Δ.Ν. Μακρή.
1918	Θάνατος της αδελφής του Μυρσίνης.
1922	Διάκριση σε σχολικούς αγώνες στίβου.
1923	Γνωριμία με Ελευθέριο Βενιζέλο.
1924	Έναρξη φοίτησης στο Γ΄ Γυμνάσιο Αρρένων Αθηνών. Σύμπραξη με το περιοδικό «Η Διάπλασις των Παίδων».
1925	Θάνατος του πατέρα του.
1927	Εγκατάλειψη ενασχόλησης με τον αθλητισμό. Γνωριμία με την Καβαφική ποίηση.
1928	Αποφοίτηση από το Γυμνάσιο.
1929	Στροφή στο χώρο της ποίησης. Πρώτα ποιήματα με τη χρήση ψευδωνύμων.
1930	Έναρξη φοίτησης στη Νομική Σχολή Αθηνών.
1933	Γνωριμία με τον Γ. Σαραντάρη.
1935	Γνωριμία με τον Α. Εμπειρίκο. Γνωριμία με τη ζωγραφική του Θεόφιλου Κεφαλά-Χατζημιχαήλ. Οριστικοποίηση ψευδωνύμου <i>Ελύτης</i> .
1936	Γνωριμία με τον ποιητή Ν. Γκάτσο.
1937	Στράτευση Ελύτη στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών. Συνέχιση συνεργασίας του με τα «Νέα Γράμματα».
1939	Έκδοση πρώτης ποιητικής συλλογής με τίτλο «Προσανατολισμοί».
1940	Δημοσίευση μελέτης «Η ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη» στα «Νέα Γράμματα» από τον Α. Καραντώνη. Έναρξη συνεργασίας με τα «Νεοελληνικά Γράμματα» του Δ. Φωτιάδη.

	Ανάληψη της θέσης του Ανθυπολοχαγού στο Α΄ Σώμα Στρατού.
1941	Νοσηλεία στο Νοσοκομείο Ιωαννίνων.
1942	Συμμετοχή σε συγκεντρώσεις φιλολογικού ενδιαφέροντος σε σπίτια λογοτεχνών.
1943	Έκδοση ποιητικής συλλογής με τίτλο «Ήλιος ο Πρώτος».
1945	Συνεργασία με την εφημερίδα «Ελευθερία», με την Αγγλοελληνική Επιθεώρηση, με το Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ) και με το περιοδικό «Τετράδιο».
1946	Συνεργασία με την εφημερίδα «Καθημερινή».
1948 έως 1952	Σειρά ταξιδιών εκτός Ελλάδος.
1948	Εγκατάσταση στο Παρίσι.
1949	Γνωριμία με τους ζωγράφους P. Picasso, F. Leger, H. Matisse και με το ζωγράφο και γλύπτη A. Giacometti. Ανάδειξη του σε ιδρυτικό μέλος της Association International des Critiques d' Art.
1950	Έναρξη σύνθεσης του ποιητικού έργου «Το Άξιον Εστί».
1953	Ανάληψη εκ νέου της Διεύθυνσης του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ).
1955	Εκλογή του ως Προέδρου του Δ.Σ του «Ελληνικού Χοροδράματος».
1957	Μετάφραση ποιητικών του έργων σε αγγλικά και γερμανικά.
1959	Επίσημη έκδοση του ποιητικού έργου «Το Άξιον Εστί» από τις εκδόσεις Ίκαρος.
1960	Α΄ Κρατικό Βραβείο Ποίησης για το έργο «Το Άξιον Εστί». Θάνατος μητέρας και αδερφού του.
1964	Έναρξη ηχογράφησης του έργου «Το Άξιον Εστί» σε μουσική του Μ. Θεοδωράκη.
1965	Παρασημοφόρηση Ελύτη με το παράσημο του Ταξιάρχη του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικος.
1966	Ενασχόληση με την τεχνική του Collage και με τη ζωγραφική.
1971	Έκδοση των έργων «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά» και

	«Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας».
1972	Έκδοση των έργων «Τα ρω του έρωτα» και «Το μονόγραμμα».
1974	Δημοσίευση των έργων «Τα ετεροθαλή» και «Ανοιχτά Χαρτιά».
1975	Εκλογή Ελύτη ως Επιτίμου Διδάκτορος στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
1978	Έκδοση του έργου «Μαρία Νεφέλη».
1979	Βραβείο Νόμπελ από τη Σουηδική Ακαδημία στη Στοκχόλμη.
1980	Εκλογή ως Επιτίμου Διδάκτορος στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης.
1981	Εκλογή ως Επιτίμου Διδάκτορος στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου.
1982	Απόδοση του Χρυσού Μεταλλίου Τιμής του Δήμου Αθηναίων.
1987	Εκλογή ως Επιτίμου Διδάκτορος στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης και των Αθηνών.
1988	Απονομή του Βραβείου <i>Μεσόγειος</i> από την Κοινότητα των Μεσογειακών Πανεπιστημίων.
1989	Παρασημοφόρηση με το παράσημο του Ανώτατου Ταξιάρχου της Λεγεώνας της Τιμής στο Παρίσι.
1991	Έκδοση του έργου «Τα ελεγεία της Οξώπετρας».
1992	Επίδειξη καλλιτεχνικών του έργων στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης στην Άνδρο. Β' δημοσίευση των πεζών του κειμένων με τίτλο «Εν Λευκώ».
1993	Τηλεοπτική προβολή του ντοκιμαντέρ της Ιουλίας Ηλιοπούλου «Ο κήπος βλέπει» σε μουσική Μ. Χατζιδάκι και σκηνοθεσία Μ. Ευστρατιάδη και Κ. Ευαγγελάκου.
1994	Οργάνωση και υλοποίηση Διεθνούς Συνεδρίου για τον Ελύτη από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
1996	Θάνατος Ελύτη στην Αθήνα.

Πίνακας 1 Χρονολογικός πίνακας με τους σημαντικότερους σταθμούς στη ζωή και το έργο του Ο. Ελύτη

1.5. Μία βιοματική κατάθεση από την ποιήτρια Ι. Ηλιοπούλου

Η απόπειρά μου να προσεγγίσω όσο το δυνατόν πιο σφαιρικά αλλά και πιο αντικειμενικά την προσωπικότητα του Ο. Ελύτη στηρίχθηκε παραδοσιακά σε μελέτες και έργα της ελληνικής αλλά και της ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας.

Ξεχωριστά σημαντικό «εργαλείο» στην έρευνα αυτή αποτέλεσε συμπληρωματικά η συνομιλία με την ποιήτρια Ιουλίτα Ηλιοπούλου, η οποία, μέσα από προσωπικές εμπειρίες και αναμνήσεις, φώτισε με τις απαντήσεις της, πτυχές της προσωπικότητας του νομπελίστα ποιητή.

Η βιωματική της κατάθεση κινήθηκε εν πολλοίς γύρω από τη σχέση του Ελύτη και της ποίησής του με τις έννοιες «παιδί» και «παιδικότητα».⁴⁴ Διαφωτιστικά ήταν, επίσης, τα λεγόμενά της σε ό,τι αφορά τη σχέση του με την ελληνική γλώσσα και τον τρόπο που αυτή διαμορφώνει τελικά την ποιητική του ταυτότητα.

Σύμφωνα πάντα με την Ηλιοπούλου η έννοια του παιδιού⁴⁵ γοήτευε τον Ο. Ελύτη και αναδεικνυόταν μέσα από τους στίχους του, όχι όμως υπό τη στενή και μονοδιάστατη του όρου έννοια. Διαβάζοντας τους στίχους του χρειάζεται να κινηθούμε βαθύτερα για να ανιχνεύσουμε τελικά τον θαυμασμό που ένιωθε ο Ελύτης για τον άνθρωπο εκείνο, ο οποίος, ανεξαρτήτως ηλικίας, κατορθώνει να διατηρήσει αφενός την παιδικότητά του αφετέρου το βασικό γνώρισμα του παιδιού να βλέπει και να αφογκράζεται την ουσία των πραγμάτων.

Το παιδί και η παιδικότητα στην ποίηση του Ο. Ελύτη λειτουργούν συχνότατα συμβολικά και μεταφορικά. Στην ελυτική ποίηση η αναφορά στο παιδί είναι συχνά εμποτισμένη με ένα πλήθος εννοιών και αξιών όπως είναι η αθωότητα, η αλήθεια, η αγνότητα, η αισθητοποίηση του κόσμου, η καθαρή ματιά πάνω στα πράγματα και τις καταστάσεις. Η ανάγνωση μίας ποίησης, η οποία βρίσκει τον τρόπο να μεταπλάθει δημιουργικά την πραγματικότητα, χρειάζεται, ως εκ τούτου, να ξεπερνά τα πεπερασμένα όρια της ερμηνείας των λέξεων με στόχο να φτάσει ο εκάστοτε αναγνώστης σε βαθύτερα εννοιολογικά στρώματα, όπου, τελικά, βρίσκεται η ουσία.

Η Ηλιοπούλου επεξηγεί επίσης τη σχέση του Ελύτη με τη φύση και την ξεχωριστή θέση που φαίνεται να κατέχει μέσα στην ποίησή του. Τα παιδικά του χρόνια - και πιο συγκεκριμένα τα καλοκαίρια - που πέρασε ο ποιητής στο νησί των Σπετσών, είναι αυτά που τον έδεσαν άρρηκτα με τα στοιχεία της φύσης και που

⁴⁴ Συνειδητά, καθ' όλη τη διάρκεια τόσο της συνέντευξης όσο και της διατριβής στο σύνολό της, χρησιμοποιώ τον όρο «παιδικότητα» και όχι «παιδική ηλικία» καθώς στόχος είναι η εστίαση στην παιδικότητα ως γνώρισμα και ως ιδιότητα ανεξαρτήτως ηλικιακών ορίων.

⁴⁵ Η Ηλιοπούλου σε ομιλία της στην επιστημονική ημερίδα που διοργάνωσε ο Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, την 20^η Απριλίου 2023 με θέμα «Ποιητικός λόγος: Διακαλλιτεχνικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις», υπενθυμίζει τα λόγια του Ελύτη: «Από παιδιά και μόνο φτιάχνεις Ιεροσόλυμα».

τον ενέπνευσαν μετέπειτα να αναζητήσει την υπερβατική τους διάσταση μέσα από την ποιητική του γραφή. Οι εμπειρίες και τα βιώματα του νεαρού Ελύτη κοντά στη φύση και στα στοιχεία της, σε μία ηλικία κατά την οποία διαμορφώνεται η προσωπικότητα και η ταυτότητα του ανθρώπου, αποτέλεσαν ένα από τα διακριτά γνωρίσματα της ελυτικής ποίησης, η οποία βρίθεται από εικόνες, ήχους και μυρωδιές του φυσικού κόσμου. Με απλά λόγια ο Ελύτης μέσα από την ποιητική του έκφραση έβαλε σε στίχους και λέξεις όλα αυτά που είχε δει, μυρίσει, ακούσει και νιώσει σαν παιδί.

Ξεχωριστή θέση κατέχει στη συνομιλία με την Ηλιοπούλου και η σχέση του Ελύτη με την ελληνική γλώσσα, μία σχέση που στην ουσία τον οδήγησε στην ποιητική γραφή, όπως η ίδια αναφέρει. Η ελληνική γλώσσα με τη μακράϊωνη και διαρκή της παρουσία διαμόρφωσε τη μορφή και την ταυτότητα της ποιητικής του έκφρασης. Για τον Ελύτη ποίηση και γλώσσα δεν μπορούν να νοηθούν ξέχωρα. Η μία ουσιαστικοποιεί την ύπαρξη της άλλης φτάνοντας, τελικά, σε σημείο ταύτισης μεταξύ τους.

1.6. Οι αντιλήψεις του Οδυσσέα Ελύτη για τη γλώσσα και για το παιδί

1.6.1. Ο άρρηκτος δεσμός με την ελληνική γλώσσα

Αναζητώντας τη σχέση εκείνη που συνέδεε τον Νομπελίστα ποιητή Οδυσσέα Ελύτη με την ελληνική γλώσσα θα καταλήξουμε νομοτελειακά στη διαπίστωση ότι για τον Ο. Ελύτη ποίηση και γλώσσα αποτελούσαν μια αδιάσπαστη όσο και σταθερή ενότητα. Κατά τα λεγόμενα του Μαρωνίτη (2008: 158) στην πνευματική και ποιητική συνείδηση του Ελύτη «γλώσσα και ποίηση, λέξη και ποίημα ταυτίζονται». Για τον Ελύτη όλα ξεκινούν από την ποίηση, η οποία υπάρχει παντού γύρω μας. Ο ποιητής είναι εκείνος που με εργαλείο τη γλώσσα καλείται να μεταγγίσει την ποίηση αυτή στον άνθρωπο και να τον κάνει κοινωνό της. Ο Cazzulo (2011: 104) αναφέρει ότι στην ελυτική συνείδηση η ποίηση έχει την ιδιότητα να «...προ-υπάρχει της ανθρώπινης γλώσσας. Χρέος του ποιητή είναι να τη μεταγράψει σε ήχους κατανοητούς, προσέχοντας, όμως, ώστε να μη διασκορπιστεί η κλητική και μεταμορφική δύναμη που αυτοί οι άναρθροι ήχοι εμπεριέχουν και που θα μπορούσαν να χαθούν κατά τη διάρκεια της έλλογης ανθρώπινης αποκρυπτογράφησης τους». Η

Ίδια η ποιητική οντότητα του Ελύτη μοιάζει να πηγάζει ακριβώς μέσα από την ελληνική γλώσσα και την αρραγή ενότητά της με την πατρίδα, με την Ελλάδα. Εξάλλου, όπως ομολογεί ο Ελύτης (2011: 211) σε συνέντευξή του το 1979, σε προσωπική του συνομιλία με τον επίσης νομπελίστα ποιητή Γ. Σεφέρη τού είχε εκμυστηρευτεί: «Αν δεν ήμουν Έλληνας, πιθανώς δεν θα ‘μουνα ποιητής».⁴⁶

Σε σχετική ερώτηση αναφορικά με τον τρόπο που ο Ελύτης αντιμετώπιζε τη γλώσσα, η ποιήτρια Ιουλία Ηλιοπούλου ανατρέπει σε προσωπικές δηλώσεις του ποιητή και ενδεικτικά διευκρινίζει ότι ο Ελύτης δε σταμάτησε καθ’ όλη την πνευματική του πορεία και δημιουργία να εξυψώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας και να της αποδίδει τον ρόλο ενός φορέα ηθικών αξιών και ενός εργαλείου μαγείας που πήρε στα μάτια του τα γνωρίσματα του αναπόφευκτου που παρουσιάζουν τα φυσικά φαινόμενα (Ηλιοπούλου, 2022β). Ο ίδιος, άλλωστε, δεν παρέλειπε ποτέ να ομολογεί το δέος που ένιωθε αντιμετώπος με το θαύμα της ελληνικής γλώσσας, στην οποία, με τη διεισδυτική του ματιά, αναγνώριζε μία δύναμη ηθική και γενεσιουργό. Για τον Ο. Ελύτη η γλώσσα είναι αυτή χάρη στην οποία αποκτούν υπόσταση όλα τα στοιχεία εκείνα που συγκροτούν την πραγματικότητα γύρω μας.⁴⁷

Η Ηλιοπούλου (ό.π.) συμπληρωματικά αποσαφηνίζει ότι, αν κάτι ακόμη ωθούσε πάντα τον Ο. Ελύτη να στέκεται με απόλυτο σεβασμό μπροστά στο μεγαλείο της ελληνικής γλώσσας, αυτό ήταν η χρονική συνέπεια, συνέχεια και αδιάλειπτη πορεία της κατά τη διάρκεια της οποίας κατάφερε με αξιομνημόνευτο πείσμα αυτό που δεν κατάφερε καμία άλλη ευρωπαϊκή γλώσσα: να διατηρείται επιβλητική και να ομιλείται χωρίς κανένα χάσμα, εδώ και 3 αιώνες, με λέξεις που παραμένουν σταθερές στο πέρασμα του χρόνου. Η ελληνική γλώσσα μέσα από τη μακραίωνη παρουσία της κατάφερε να παραμείνει ζωντανή και να διαμορφώσει το έθνος των Ελλήνων και τον ελληνικό πολιτισμό. Αυτή η χρονικά ενιαία και θάλλουσα γλώσσα είναι που μέσα από τις πολυποικίλες δυνατότητές της οδήγησε χωρίς αμφιβολία τον Ο. Ελύτη στην ποιητική γραφή και δημιουργία του πνευματικού του κληροδοτήματος.

⁴⁶ Σχετικά με το ζήτημα βλ. και https://antifono.gr/%E1%BC%A1-%E1%BC%91%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%84%E1%BF%86%CF%82-%E1%BC%91%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%E1%BF%86%CF%82-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%84/#_ftn27. (Προσπελάστηκε στις 20/12/2022).

⁴⁷ Για τις αναλυτικές θέσεις του Οδυσσέα Ελύτη σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα βλ. και Ελύτης, Ο. (1982). *Ανοιχτά Χαρτιά*. Αθήνα: Ίκαρος, 235-314.

Ο Ελύτης έβλεπε την ελληνική γλώσσα ως το «νήμα» που μας δένει γερά με το χθες, ως «σχεδία» που μαγικά μεταφέρει τον ελληνικό λαό από το παρελθόν του στο μέλλον του, από την αρχαιότητα στο τώρα και στο μετά. Ο ελληνικός λαός είναι αυτός που καλείται να αντιμετωπίσει την πρόκληση, να πιάσει τα «κουπιά» και να συνεχίσει με σταθερότητα και πίστη την πορεία του.⁴⁸ Ο Μαρωνίτης (2008: 25) αναφέρεται στη χρονική συνοχή της ελληνικής γλώσσας παρομοιάζοντάς την με ένα «...τόξο που η μία του άκρη βρίσκεται στον Όμηρο[...], η μέση του στο Βυζάντιο[...], κι η άλλη του άκρη καλύπτει το νεοελληνικό παρόν[...].

Ο Ο. Ελύτης, ωστόσο, δεν αρκούσαν στο να εξυμνεί το μεγαλείο της ελληνικής γλώσσας και να εξαίρει τη διαχρονικότητά της. Όπως αναφέρει ο Δάλλας (2011: 183) στεκόταν μπροστά της αφενός με σαφή συνείδηση του ρόλου του «γεφυροποιού» που μέσα από την ποιητική του τέχνη καλείται να διατηρήσει ζωντανή τη σύνδεση των δύο όχθων, του παρελθόντος και του παρόντος αφετέρου με απέραντο σεβασμό, με άκρα υπευθυνότητα και με βαθιά συνείδηση της γλωσσικής μοίρας που τον ακολουθούσε και του χρέους το οποίο επωμιζόταν ο ίδιος ως ποιητής και ως τεχνίτης της γραπτής έκφρασης. Κατά τον Μαρωνίτη (2008: 24) χρέος του ποιητή είναι να αξιοποιεί τη γλώσσα με τρόπο τέτοιο ώστε να αναδεικνύεται σε κάθε ποιητική στιγμή αφενός η μακραίωνη συνέχειά της, αφετέρου η εξελικτική και μεταμορφωτική της πορεία, που την εφοδιάζει με μία αιώνια φρεσκάδα.

Επιχειρώντας να εντοπίσει κάποιος ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της γλώσσας, έτσι όπως αυτή διατρέχει σταθερά και με συνέπεια την ποίηση του Ελύτη, διαμορφώνοντας την ταυτότητά της, θα σταθεί ανεπιφύλακτα στον απεικονιστικό, ψαυστό της χαρακτήρα. Πλήθος μελετητών ταυτογνωμών και αναγνωρίζουν την ελυτική γλώσσα ως μια γλώσσα που πόρρω απείχε από τη συμβατική όσο και πεζή εκδοχή της απλής διάταξης γραμμμάτων ή λέξεων τοποθετημένες η μία δίπλα στην άλλη που την ανάγει απλώς σε ένα μέσο μεταγραφής ή δήλωσης πεποιθήσεων. Κατά τον Μαρωνίτη (ό.π.: 29) η γλώσσα του Ελύτη ξεχώριζε πάντα ως μία γλώσσα «παραστατική», «οπτική», «απτή» και «ανάγλυφη», η οποία δεν μπορεί παρά να αισθητοποιηθεί κατά τρόπο αυτόματο από τον αναγνώστη, ο οποίος βλέπει σε κάθε στίχο να αποκτούν αισθητή, ολοζώντανη υπόσταση όλα όσα επιλέγει να μνημονεύσει ο ποιητής. Κατ' αυτόν τον τρόπο διαβάζοντας κάποιος τους

⁴⁸ <https://slpress.gr/politismos/o-seferis-kai-o-elytis-gia-tin-elliniki-glossa/>. (Προσπελάστηκε στις 20/8/2022).

στίχους του Ελύτη - του ποιητή που υπηρέτησε την «ποιητική της οικολογίας»⁴⁹- μπορεί να δει το βουνό ή την γαλάζια θάλασσα, να ακούσει τον αέρα ή το θρόισμα των φύλλων, να μυρίσει το ρόδο ή το γιασεμί.⁵⁰ Η ποιητική του γλώσσα βρίθκει από εικόνες με αφή και γεύση, από λέξεις που πάλλονται (Δήμου, 1992: 55).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Marin (2011: 88) στο πλαίσιο αυτής της εξεικονιστικής γλωσσικής λειτουργίας ο Ελύτης ακούραστα επέμενε να εκμεταλλεύεται στο έπακρο τα μεταλλεία της ελληνικής γλώσσας και να υιοθετεί προσωπικές και ιδιότυπες εκφραστικές στρατηγικές που οικειοθελώς τον οδηγούσαν σε μία αυτόματη επιλογή λέξεων με *οπτική και ακουστική αξία* (ό.π.), λέξεις που, μέσα από την αισθητοποίησή τους, μπορούν να αναπαρασταθούν απεικονιστικά στα μάτια του αναγνώστη, βρίσκοντας έτσι το αληθινό τους νόημα, το πραγματικό τους σημαινόμενο.⁵¹

Εξάλλου, σε συνέντευξή του στον I. Ivask με τίτλο «Αναλογίες Φωτός»⁵² ο Ελύτης διατεινόταν ότι η βαθύτερη ουσία και αξία της ποιητικής γλώσσας, που εξασφαλίζει και την επιτυχία της, έγκειται ακριβώς σε αυτό: όχι απλά στην επιλογή των λέξεων αλλά στον τρόπο με τον οποίο επιλέγει ο ποιητής να συνταιριάζει αυτές τις λέξεις μεταξύ τους, εξασφαλίζοντας το αυθόρμητο «ξάφνιασμα» του αναγνώστη και την έκπληξή του μέσα από τους πολύπλοκους γλωσσικούς συνδυασμούς⁵³ και τους διαρκώς ανανεωμένους εκφραστικούς τρόπους που διατρέχουν τους στίχους του.⁵⁴ Πάλευε ακούραστα να αφυπνίσει τον κόσμο από τη βαθιά ύπνωση στην οποία βρισκόταν. Ο Ελύτης πορεύτηκε στον χώρο του πνεύματος ως εργάτης του λόγου και ως τέτοιος δεν αρκέστηκε ούτε μια φορά στη συνήθη ή τετριμμένη σημασία των

⁴⁹ Όταν αναφερόμαστε στον Ελύτη και την ποίησή του, ο όρος «οικολογία» αναδεικνύεται ως ορθότερη έναντι των όρων «φυσιοκρατία» ή «φυσιολατρία» καθώς, μέσα από τη δυναμική της, λειτουργεί σφαιρικά και δύναται να αποδώσει το σύνολο του φυσικού περιβάλλοντος αναπόσπαστο μέρος του οποίου αποτελεί και ο ίδιος ο άνθρωπος, ο οποίος βρίσκεται σε μία αδιάλειπτη και αμοιβαία επίδραση με αυτό. Βλ. και Γιατρομανωλάκης (2011), 42.

⁵⁰ Η ενδεχόμενη σύνδεση της ποίησης του Ελύτη με την ενίσχυση και την καλλιέργεια της νατουραλιστικής νοημοσύνης προσεγγίζεται στο 10.4. Ελυτική ποίηση και φυσιοκρατική νοημοσύνη. Η περίπτωση της συλλογής «Ηλιος ο Πρώτος».

⁵¹ Για περισσότερες και αναλυτικότερες πληροφορίες επί του ζητήματος βλ. Cazzulo (2011), 101, 102.

⁵² Η συνέντευξη δημοσιεύτηκε στην αγγλική γλώσσα στο περιοδικό «Books Abroad», Νόρμαν, Οκλαχόμα, Φθινόπωρο 1975, στο βιβλίο «Analogies of Light», Νόρμαν, Οκλαχόμα, 1981 και στην ελληνική γλώσσα, σε απόδοση Στέφανου Μπεκατώρου, στο περιοδικό «Το Δέντρο», τχ. 4, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1978. Η συνέντευξη εντοπίζεται και στο Ελύτης, Ο. (2011). *Συν τοις άλλοις*. Αθήνα: ύψιλον/βιβλία, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες 37 συνεντεύξεις του ποιητή από το χρονικό διάστημα 1942-1992.

⁵³ Το ζήτημα των λεκτικών και εκφραστικών συνδυασμών και το φαινόμενο του γλωσσικού αναπάντεχου και της έκπληξης παρουσιάζει ξεχωριστό και εκπαιδευτικό ενδιαφέρον στο 9.6. Εφαρμοσμένες παιδαγωγικές απόπειρες στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση.

⁵⁴ Για μια εκτενέστερη παρουσίαση των απόψεων του Οδυσσέα Ελύτη σχετικά με τη γλώσσα και με το χρέος του ποιητή μπορούμε να ανατρέξουμε στο Ελύτης, 1982: 123-147.

λέξεων. Η μονοτονία και η ευκολία ήταν κάτι το άγνωστο στην ελυτική συνείδηση και στην ελυτική ποίηση.

Οι λέξεις του - οι ήδη υπάρχουσες αλλά και αυτές που συχνά συνήθιζε ο ίδιος με ευστροφία να πλάθει⁵⁵ - αποδεικνύονται, σύμφωνα με τον Σαρρή (2011: 164) σοφά επιλεγμένες και συνδυαστικά τοποθετημένες, κατά τρόπο τέτοιο ώστε μέσα από τη διαρκή ανασύσταση και ανανέωσή τους να δώσουν στον ποιητή τη δυνατότητα να επιτύχει τον στόχο του: την οικοδόμηση, δηλαδή, της ποίησης εκείνης που βρίσκει κάθε φορά τον τρόπο να ξενίζει ευχάριστα τον αναγνώστη και να λειτουργεί απολαυστικά αιφνιδιαστικά. Ο Δήμου (1992: 65) μέσα από δικές του μελέτες αναφέρεται στη γλώσσα του Ελύτη και επισημαίνει χαρακτηριστικά την προσφιλή συνήθεια του ποιητή να ξαφνιάζει το αναγνωστικό κοινό του με μη αναμενόμενους συνδυασμούς λέξεων και φράσεις που προκαλούν συχνότατα έκπληξη. Ο Μπαμπινιώτης (1991: 260) κάνει λόγο για *διάψευση κάθε γλωσσικής προσδοκίας*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προσέγγιση του Κοπιδάκη (2000: 362)⁵⁶ ο οποίος, πολύ εύστοχα, προβαίνει σε έναν παραλληλισμό του Ελύτη με έναν *αλχημιστή λέξεων* που μέσα από τη δημιουργική αυτή πορεία και με τους κατάλληλους εκφραστικούς τρόπους θέτει σε διαρκή λειτουργία αυτό που οι Γαβριηλίδου, Μητσιάκης και Φλιάτουρας (2021: 270) περιγράφουν ως *μηχανισμό ανοικείωσης* που κάνει τις γνώριμες λέξεις της πραγματικότητας και του κόσμου να ενδύονται με νέα νοήματα και σημασίες καινοφανείς. Και όλο αυτό αφανώς και τεχνηέντως, διαφεύγοντας της προσοχής του αναγνώστη ο οποίος δεν έπρεπε κατά τον Ελύτη (2000: 33), να αντιλαμβάνεται τα στιχουργικά, λεξιλογικά, εκφραστικά τεχνάσματα που κατ' έμπνευση του ποιητή στοιχειοθετούν σιγά σιγά το ποίημά του, ώστε να του επιτρέπεται μία απερίσπαστη προσήλωση στο νόημα αυτό καθ' αυτό.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι, όπως ενισχυτικά παρατηρεί και η Ηλιοπούλου (2022α: 48), η επιλογή των λέξεων στην ποίηση του Ελύτη και ο κατάλληλος συνδυασμός μεταξύ τους προκύπτει μέσα από μία ιδιαίτερα προσεκτική διαδικασία η οποία επιφέρει μία *έκρηξη δύναμης, αλήθειας και ομορφιάς* στον εκάστοτε αναγνώστη.

1.6.2. Η εστίαση στην παιδική και νεανική ηλικία

⁵⁵ Το φαινόμενο των γλωσσικών νεολογισμών ως μέρος της ελυτικής ιδιολέκτου και ως γνώρισμα της ποιητικής γλώσσας του Ο. Ελύτη αναλύεται στο 6.1.1. Νεολογισμοί.

⁵⁶ Το άρθρο γράφτηκε το 1991. Στην εσωτερική παραπομπή και στη συγκεντρωτική βιβλιογραφία της διατριβής αναγράφεται η ημερομηνία 2000, η οποία υποδεικνύει την έκδοση του συγκεντρωτικού τόμου όπου εμπεριέχεται το άρθρο.

Η παιδική και νεανική ηλικία για τον Ελύτη εμφάνιζε, κατά δική του ομολογία (Ελύτης, 2000: 9), ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον και μία ιδιαίτερη σημασία καθώς αποτελεί το χρονικό εκείνο στάδιο της ζωής του ανθρώπου όπου διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του, ριζώνουν οι πεποιθήσεις που θα σηματοδοτήσουν τη μετέπειτα πορεία του και πλάθεται αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *προσωπικός του μύθος*.

Όπως αποσαφηνίζει η Ηλιοπούλου (2022β) απαντώντας σε ερώτηση σχετικά με το πώς λειτουργεί η έννοια «παιδί» στην ποίηση του Ελύτη, ο όρος αυτός σε καμία περίπτωση δε μπορεί να χαρακτηριστεί ως μονοδιάστατος διατρέχοντας το ποιητικό του έργο και τους στίχους του. Ούτε η ποίησή του, φυσικά, μπορεί να νοηθεί ως παιδοκεντρική. Η έννοια του παιδιού χρησιμοποιείται ενίοτε από τον Νομπελίστα ποιητή με την κυριολεκτική της σημασία, ωστόσο, στο σύνολο της ποίησής του αξιοποιείται μέσα από συμβολικές προεκτάσεις, μεταφορικές διαστάσεις και σημασιολογικές λειτουργίες που την ανάγουν σε αξία πολύπτυχη και πολυεπίπεδη.

Σύμφωνα, λοιπόν, με την Ηλιοπούλου (ό.π.) ο Ελύτης αναγνωρίζει στο παιδί και στη νεανική ηλικία εν γένει τα χαρακτηριστικά εκείνα γνωρίσματα, τα πολύτιμα εκείνα εφόδια που επιτρέπουν την *άμεση πρόσληψη της πραγματικότητας* και εξασφαλίζουν τη διείσδυση στο πραγματικό νόημα της ζωής και την ουσιαστικότερη ερμηνεία της μέσα από την - ως το έπακρο - αξιοποίηση των αισθήσεων που συνοδεύει έμφυτα το παιδί και τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει και ερμηνεύει τον κόσμο. Η παιδικότητα μέσα στους στίχους του Ελύτη προσπερνά τα πεπερασμένα εννοιολογικά της σύνορα και ταυτίζεται μεταφορικά και σημασιολογικά με την αθωότητα, την αγνότητα, την αμόλυντη ψυχή, την καθαρή συνείδηση και την καθάρια ματιά πάνω στα πράγματα, προσόντα που έβλεπε να αναβλύζουν πηγαία και φυσικά μέσα από την παιδική ψυχοσύνθεση. Η έννοια «παιδί» αποκτά έτσι μέσα από την ποιητική του πένα πολλαπλά σημααινόμενα και ένα σαφώς ευρύτερο και βαθύτερο εννοιολογικό περιεχόμενο.

Μία ακόμη ενδεικτική ιδιότητα της παιδικότητας και της νεότητας, που γοητεύει βαθύτατα τον Ελύτη ως ποιητή και ως άνθρωπο είναι η ροπή των νέων να βρίσκονται σε μία διαρκή ρήξη με το συμβατικό και με το καθιερωμένο ως έννοιες. Ο ίδιος ο Ελύτης (1982: 98) αναφέρεται επιδοκιμαστικά στην ικανότητα των νέων να *ρίχνουν μια γροθιά εκεί όπου λείπει κι όπου είναι μεγάλη ανάγκη ν' αναπηδήσει το αίμα!* Για τον ποιητή η εγγενής ασυμβίβαστη φύση των νέων δεν ταυτίζεται με μία

στείρα αντίδραση και εναντίωση αλλά με μία έμφυτη γενεσιουργό τάση η οποία προχωρά μακρύτερα, βαθύτερα και αναγεννά τον κόσμο.

Η Ηλιοπούλου (2022β) φωτίζει περισσότερο τη σχέση και την ταύτιση του ποιητή με την εγγενή συνήθεια των νέων να περιχαρακώνονται πίσω από μία πεισματική αντίσταση σε ισχύουσες αντιλήψεις και παγιωμένους κώδικες αξιών. Η ανατρεπτική και επαναστατική αυτή διάθεση που φαίνεται εγγεγραμμένη στα νεανικά γονίδια αποτελεί για τον Ελύτη τη βάση και την προϋπόθεση για να επιτύχει κανείς αυτή τη δεύτερη ανάγνωση του κόσμου και της πραγματικότητας που θα τον φέρει κοντά στη βαθύτερη ουσία και στην αλήθεια. Ο Ελύτης πιστεύει ακράδαντα ότι η διαρκής αμφισβήτηση μπροστά σε κάθε τί δεδομένο και κοινώς παραδεκτό είναι αυτή που ξυπνά το πνεύμα από τη νάρκη και επιτρέπει την ανασύσταση, ανασύνθεση και την αναθεώρηση του κόσμου.

Το ίδιο χρέος της συνεχούς εναντίωσης και της διαρκούς ανανέωσης αναγνωρίζει ο Ελύτης και στην ποίηση ως τέχνη και στον ποιητή ως λειτουργό της. Η Ηλιοπούλου (ό.π.) σε σχετική με το θέμα ερώτησή μου, μνημονεύει δικά του λόγια: « Αντιλαμβάνομαι την ποίηση σαν μια πηγή αθωότητας γεμάτης από επαναστατικές δυνάμεις, που αποστολή μου είναι να τις κατευθύνω επάνω σε έναν κόσμο απαράδεκτο για τη συνείδησή μου». Για τον ίδιο τον Ελύτη η τέχνη της ποίησης δεν αποτελεί κάτι λιγότερο από μία μαγευτική, θαρραλέα πράξη αντίστασης και απελευθέρωσης του δημιουργού της ο οποίος, επαναστατικά κινούμενος, επιμένει να αμφισβητεί, να αμφιβάλλει και να ανασκαλεύει μέσα του για να ονοματίσει εξαρχής τα πράγματα του κόσμου, έτσι όπως του παραδόθηκαν. Ο ίδιος (1982: 14) έγραφε: «...το βάρος της γοητείας έπεφτε στην παράβαση. Που σιγά-σιγά, με τα χρόνια, είδα ότι ήταν πολύ περισσότερο μια πρόγευση της βαθύτερης αλήθειας που κουβαλά μέσα της η νεότητα χωρίς να το γνωρίζει, παρά μια σκέτη αυθαιρεσία, ώστε να την κρίνεις με συγκατάβαση και να την προσπεράσεις».

Κάπου εκεί βρίσκει ο Ελύτης το σημείο στο οποίο συναντιούνται η ποίηση και η νεότητα. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι μέσα στην ποίηση οι νέοι μπορούν να δουν να καθρεφτίζεται μαγικά όλη τους η συνείδηση, η προσωπική επίγνωση, η δημιουργική σκέψη, η ψυχοσύνθεσή τους. Εν ολίγοις «...η ποίηση αφορά τους νέους, τους ερωτοφωτόσχιστους, που τους ανήκει ο κόσμος, ακριβώς επειδή αυτή η τέχνη του λόγου μπορεί να τους συνδέσει με το όνειρο, το συναίσθημα, τη φαντασία, τη δημιουργικότητά τους. Οι νέοι, όπως γράφει ο Ελύτης, έχουν τεράστια δύναμη, είναι σαν μικροί θεοί, Δίες που κρατούν τον κεραυνό στα χέρια τους. Έχουν ορμή,

απεύθυνση, θράσος, θάρρος και στην ενδεχόμενη ερώτηση ποιο είναι το χρώμα της εφηβείας, η απάντηση θα ήταν το «κόκκινο».⁵⁷

Εν κατακλείδι η παιδικότητα και τα συνακόλουθα χαρακτηριστικά, όπως περιεγράφηκαν προηγουμένως, συνδράμουν σε μία αποτελεσματική και δημιουργική ανάγνωση της ελυτικής ποίησης. Η ποίηση του Ελύτη, άλλωστε, απευθύνεται, σύμφωνα με την Ηλιοπούλου (2022β), στον αναγνώστη εκείνο ο οποίος έχει καταφέρει να διατηρήσει αγέραστη και θάλλουσα την παιδικότητά του. Η πολύπτυχη ποίησή του θα βρει τον αποτελεσματικότερο αποδέκτη της στο πρόσωπο του αναγνώστη εκείνου ο οποίος, παρά το πέρασμα του χρόνου, εξακολουθεί πεισματικά να «διαβάζει» με αρυτίδωτη ματιά τον κόσμο και την πραγματικότητα, δεξιότητα με την οποία ουσιαστικά γεννιόμαστε. Η ίδια (ό.π.) ανακαλεί τα λόγια του ίδιου του Ελύτη για να επεξηγήσει πληρέστερα ακριβώς αυτή τη μέγιστη αριστοτεχνία, «το μυστικό κρυφάκουσμα στον γήινο Παράδεισο»: « Αν υπάρχει ένα θάρρος ανώτερο του παλιού πολέμαρχου ή του σύγχρονου βομβιστή, βεβαιότατα είναι του παιδιού που ξεπέρασε τα εξήντα. Για φαντάσου! Νά ‘χουν ασπρίσει καποιανού τα μαλλιά κι εκείνος να κρυφακούει στον Παράδεισο!».

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Γλωσσολογία και Λογοτεχνία

2.1. Η έννοια του ύφους

Σε μία πρωτογενή ετυμολογική αναζήτηση, το *ύφος* (*style*) ως όρος συνδέεται με το ρήμα *υφαίνω*, με τη δημιουργία, δηλαδή, υφάσματος διαπλέκοντας μεταξύ τους νήματα σε αργαλειό. Στο χώρο της λογοτεχνίας τα πράγματα λειτουργούν πολυπλοκότερα και έτσι η πολυσύνθετη έννοια του ύφους ως φαινομένου, προκαλεί, εδώ και αιώνες, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον επιστημόνων και ερευνητών που προσπαθούν να πλησιάσουν μεν όσο το δυνατόν περισσότερο και αποτελεσματικότερα τις πολλαπλές πτυχές του όρου και τις πολλαπλές σημασίες που αυτός ενέχει χωρίς να αρνούνται δε ότι η απόλυτη και σαφής οριοθέτηση του όρου αποτελεί μία διαρκή πρόκληση. Η πρωταρχική ερμηνευτική απόπειρα της έννοιας του ύφους - μιας έννοιας που κινείται αντιφατικά ξεφεύγοντας τεχνηέντως ενός κοινώς

⁵⁷ <https://www.fractalart.gr/me-aformi-to-poiima-toy-elyti-eisai-neos/>. (Προσπελάστηκε στις 20/6/2022).

αποδεκτού και σαφούς ορισμού - ξεκινά, ενστικτωδώς από τον χώρο της γλωσσολογίας και τους επιστημονικούς λειτουργούς που την υπηρετούν.

Η αποτελεσματική, ωστόσο, έκβαση μίας υφολογικής έρευνας και ανάλυσης εμφωλεύει στην επικουρική συνεργασία πλήθος συγκοινωνούντων επιστημών όπως είναι η κοινωνιολογία, η φιλοσοφία, η ψυχιατρική, η ψυχολογία, η θεωρία της λογοτεχνίας, η ανθρωπολογία. Η διεπιστημονική αυτή προσέγγιση, με τη γλωσσολογία και τους κλάδους της⁵⁸ να διατηρούν την πρωτεύουσα θέση, θα μπορούσε, ίσως, να δώσει τη λύση στο «...αδιέξοδο στο οποίο έχει περιέλθει η υφολογική έρευνα», όπως εύστοχα περιγράφει ο Χαραλαμπίδης (2012: 72). Εξάλλου το ύφος δεν αποτελεί ένα απλοϊκό αντικείμενο έρευνας που μπορεί να μελετηθεί μονόπλευρα ή μονοδιάστατα.

Ο Χαραλαμπίδης (ό.π. : 69) σχολιάζει: «Το ύφος δεν είναι κάποιο αντικείμενο αλλά ένας κρυπτογραφικός κώδικας, μια συμβιβαστική έννοια σε ένα λανθάνοντα χώρο συνύπαρξης διαφόρων σημειακών συστημάτων: γλώσσα, τέχνη, λογοτεχνία. Αυτόματα σχεδόν γεννάται το ερώτημα αν υπάρχει ένας αυτόνομος κλάδος της υφολογίας και σε περίπτωση καταφατικής απάντησης ποιες είναι οι σχέσεις του με άλλες συγγενικές επιστήμες».

Από πολλούς το ύφος ταυτίστηκε αποκλειστικά με τα ποιητικά κείμενα. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, θα περιόριζε την «εμβέλεια» του όρου σε ένα πολύ περιορισμένο πλαίσιο παρατήρησής του. Η έννοια του ύφους κινείται σε πολύ ευρύτερα πεδία και παραμένει σε κάθε περίπτωση άρρηκτα συνυφασμένη με τον άνθρωπο και τη γλώσσα του ως λειτουργία. Σύμφωνα πάντα με τον Χαραλαμπίδη (2012: 29) το ύφος μπορούμε να το αναζητήσουμε και να το προσδιορίσουμε μέσα σε οποιαδήποτε μορφή ανθρώπινης γλωσσικής έκφρασης.

Επεξηγηματικά μιλούν και οι Γαβριηλίδου κ.ά. (2021: 270) όταν διευκρινίζουν ότι το ύφος ενυπάρχει μέσα σε ένα ποίημα, σε ένα κείμενο νομικό, σε μία επιστολή, σε μία μαθητική έκθεση ιδεών, σε ένα λογοτεχνικό έργο, σε ένα δημοσιογραφικό άρθρο και μπορεί, ανάλογα με τους σκοπούς που επιθυμεί να εξυπηρετήσει κάθε φορά ο δημιουργός του κειμένου, να λάβει πολλούς χαρακτηρισμούς όπως επίσημο, αυστηρό, ρομαντικό, άμεσο ή απλό.

⁵⁸Ξεχωριστή αναφορά αρμόζει στην Υφολογία που ως διεπιστημονικός κλάδος της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας προσεγγίζει ερμηνευτικά τα κείμενα αναλύοντας το ύφος τους και τη διαφοροποίησή τους με βάση το κειμενικό είδος, τον παραγωγό του κειμένου, το συγκεκριμένο κ.ά.. Βλ. και Γαβριηλίδου κ.ά. (2021 : 270).

Οι ίδιοι (ό.π. : 271) μέσα από μελέτες τους αναφέρουν ότι σύμφωνα με νεότερες υφολογικές μελέτες το ύφος συνδέεται με την επαναλαμβανόμενη, μεθοδική και συνεπή χρήση συγκεκριμένων γλωσσικών στοιχείων και δομών κατ' επιλογήν του δημιουργού του εκάστοτε κειμένου. Κατά τον Μπαμπινιώτη (1991: 102) τα επαναλαμβανόμενα αυτά στοιχεία έρχονται να προσδώσουν στο κείμενο την ιδιαίτερη μορφή του και την ξεχωριστή του υφολογική ταυτότητα και διόλου δεν θα μπορούσαμε να τα χαρακτηρίσουμε ως τυχαία. Προκύπτουν συνειδητά μέσα από τις γραμματικές και γλωσσικές επιλογές του ανθρώπου που γράφει το κείμενο πετυχαίνοντας έτσι μία *εξατομικευμένη χρησιμοποίηση και εφαρμογή του λόγου*, μία *προσωπική γραπτή πραγμάτωση* του λόγου διαμορφώνοντας έτσι την δική του *ιδιόλεκτο*.⁵⁹ Το σύνολο των δομικών αυτών σχημάτων συναπαρτίζουν αυτό που μπορεί να χαρακτηριστεί ευρύτερα ως «ποιητική γραμματική» (ό.π. : 107).

Εκτός από την ποιητική γραμματική⁶⁰ τα στοιχεία που διαμορφώνουν το ξεχωριστό ύφος ενός κειμένου, όποιο κι αν είναι αυτό, είναι η *βιωματική* και *συγκινησιακή* χρήση της γλώσσας που υπερτερεί της *λογικής χρήσης* της και το μήνυμα που επιθυμεί να μεταφέρει ο δημιουργός του έργου μέσα από τις συγκεκριμένες γλωσσικές, λεξιλογικές, σημειολογικές, υφολογικές επιλογές και μέσα από την ανεύρεση των γλωσσικών εκείνων μορφών, συνδυασμών και σχημάτων που εξυπηρετούν στην ουσία την *προθετικότητά* του. Η διαδικασία αυτή δεν πραγματώνεται αβίαστα, αυτόματα και με ευκολία. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο δημιουργός του κειμένου βιώνει απόλυτα την «αγωνία του λόγου» (ό.π. : 108) μέσα από την οποία καλείται να περάσει ώστε να καταφέρει με τις ευρηματικές γλωσσικές επιλογές του να μεταφέρει στο αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθύνεται το μήνυμα που επιθυμεί. Εξάλλου η λογοτεχνική αυτή ανάγκη του ανθρώπου που καταπιάνεται με την κειμενική παραγωγή είναι που του αφήνει τις εκφραστικές, μορφοσυντακτικές, γραμματικές και λεξιλογικές εκείνες ελευθερίες που του επιτρέπουν να κινηθεί αντισυμβατικά, να λοξοδρομήσει από γλωσσικούς κανόνες και επιταγές και να χρησιμοποιήσει φωνολογικές, εκφραστικές εννοιολογικές, συντακτικές, δομικές αποκλίσεις.

⁵⁹ Η ιδιόλεκτος του Ελύτη και το γλωσσικό φαινόμενο των νεολογισμών στην ποιητική γραφή του προσεγγίζονται στα 6.1. Ιδιόλεκτο και 6.1.1. Νεολογισμοί.

⁶⁰ Θεωρητική προσέγγιση της ποιητικής γραμματικής επιχειρείται και στο 2.4. Ποιητικές γραμματικές. Για την ποιητική γραμματική ως ερευνητικού μοντέλου γλωσσικών αναπαραστάσεων βλ. 7.4.1. και ειδικότερα 7.4.1.2. Η ποιητική γραμματική ως ερευνητικό εργαλείο.

2.2. Η έννοια της δημιουργικότητας στη γλώσσα

2.2.1. Μία αρχική προσέγγιση

Οι απαρχές της γλώσσας,⁶¹ αρχικά ως μέσου επικοινωνίας αλλά και ως ανθρώπινης συστημικής κατασκευής, τοποθετούνται χρονικά σε περιόδους προϊστορικές. Η χρονική τοποθέτηση της γέννησης και η οριοθέτηση της ύπαρξής της σε ανάλογα χρονικά πλαίσια συμπαρασύρει αναπόφευκτα και την αδυναμία μίας αποτελεσματικής προσέγγισης και αντικειμενικής ερμηνείας του γλωσσικού φαινομένου. Οι, πραγματικά πολυάριθμες, απόπειρες πλήθους επιστημών να μελετήσουν, να ορίσουν και να εξηγήσουν το ζήτημα της γλώσσας καταλήγουν - όπως έχει αποδειχτεί - σε μία μονοδιάστατη, και μοιραία ελλιπή, διαπραγμάτευση του φαινομένου και των παραμέτρων του.

Καθίσταται, ως εκ τούτου, προφανές πως αν στόχος είναι μία - όσο το δυνατόν - πιο σφαιρική, ολοκληρωμένη και ευρέως αποδεκτή προσέγγιση επί του θέματος, καθίσταται χρήσιμη, αν όχι απαραίτητη μία διεπιστημονική συνεργασία η οποία θα εξασφαλίσει την πολυπρισματική οπτική που το φαινόμενο της γλώσσας απαιτεί. Κατά τη Θεοδωροπούλου (2001: 25) μέσα στο διεπιστημονικό αυτό πλαίσιο, η επιστήμη της γλωσσολογία, διατηρεί μεν τον πρωταρχικό της ρόλο στη σχετική με τη γλώσσα μελέτη αλλά ταυτόχρονα, αποδεχόμενη την εκ φύσεως αδυναμία της να καλύψει μόνη της επαρκώς το πολυδιάστατο γλωσσικό φαινόμενο, συνεργάζεται σε ένα πλαίσιο αλληλοσυμπλήρωσης με συγγενείς επιστήμες ώστε να ερμηνευτούν όσο το δυνατόν πληρέστερα οι βιολογικές, ανθρωπολογικές, κοινωνικές προεκτάσεις που συνθέτουν τη γλώσσα ως φαινόμενο και ως λειτουργία.

Η σχέση που συνδέει τον άνθρωπο με τη γλώσσα είναι μία σχέση που ξεκινά ήδη από την αρχή της ύπαρξής του, τον συνοδεύει κατά την εξέλιξή του και διατρέχει όλη τη διάρκειά της πλαισιώνοντας τις σχέσεις του, τη διαπροσωπική του επικοινωνία, τις εργασιακές του συναλλαγές, τη μόρφωσή του, την πληροφόρησή του, την ψυχαγωγία του, την ανάγκη του να εκφραστεί εξωτερικεύοντας τον εσώτερο κόσμο του, τα συναισθήματα και τη σκέψη του. Η γλώσσα ως κοινωνική σύμβαση

⁶¹Για μια ιστορική αναδρομή σχετικά με την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό βλ. και Παυλόπουλος, Π. (2022). «Ελληνική γλώσσα και ελληνικός πολιτισμός». Στο Ν. Τσιτσανούδη - Μαλλίδη & Π. Κορομβόκη (επίμ.) *Γλώσσα & ελευθερία της έκφρασης. Τα πρακτικά της Ύδρας. 7ο Διεθνές Θερινό Πανεπιστήμιο*. Σίδνεϊ 2022, 35 - 61.

καθίσταται έτσι αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής του ανθρώπου, ο οποίος δραστηριοποιείται μέσα στα όρια της κοινωνίας.

Η γλώσσα ακολουθεί παράλληλα τη δική της δυναμική και εξελισσόμενη πορεία και αδιάκοπα διαμορφώνει νέες, κάθε φορά, μορφές με την εναλλαγή των εποχών, των πολιτισμών και των τόπων. Ανάλογα με το πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται η γλώσσα και με τους σκοπούς που κάθε φορά καλείται να εξυπηρετήσει συγκεκριμενοποιείται και η λειτουργία της. Για τους Γαβριηλίδου, Μητσιάκη & Φλιάτουρα (2021: 64) στις περιπτώσεις που η γλώσσα σκοπεύει να δηλώσει κάτι ή να πληροφορήσει για κάτι, μιλούμε για την αναφορική λειτουργία της γλώσσας. Στο πλαίσιο της λειτουργίας αυτής, η γλώσσα κυριολεκτεί περιγράφοντας τον κόσμο ως έχει. Η συναισθηματική, εκφραστική ή συγκινησιακή λειτουργία της γλώσσας επικεντρώνεται στον πομπό του μηνύματος και στη στάση του (ό.π.). Όταν η γλώσσα αποσκοπεί στην τέρψη του αναγνώστη επενδύοντας στην αισθητική του απόλαυση μιλούμε για την ποιητική λειτουργία της γλώσσας, λειτουργία που εκμεταλλεύεται δημιουργικά τη μεταφορικότητα του λόγου και, ως εκ τούτου, εντοπίζεται συνηθέστερα στο χώρο της λογοτεχνίας και της ποίησης. Στο πλαίσιο αυτό η γλώσσα απευθύνεται στο συναίσθημα του δέκτη και δύναται να πυροδοτήσει συγκινησιακές αντιδράσεις. Για τους Γαβριηλίδου κ.ά (2021: 65) η ποιητική λειτουργία της γλώσσας, με τον τρόπο που προδιαγράφεται, δεν εντοπίζεται αποκλειστικά και μόνο στα όρια ενός ποιήματος ή ενός λογοτεχνήματος. Μπορεί να ανιχνευθεί ακόμη και σε έναν πολιτικό λόγο ή στο κείμενο, γραπτό ή προφορικό, μίας διαφήμισης ακόμη και στον κατάλογο ενός εστιατορίου που επενδύει στο συναίσθημα του πελάτη του προσπαθώντας να καταστήσει ελκυστικότερο το προσφερόμενο προϊόν του.

2.2.2. Ο ορισμός της δημιουργικότητας

Αν υπάρχει κάτι το οποίο κάνει την ανθρώπινη γλώσσα ως σύστημα επικοινωνίας να ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα, αυτό είναι σίγουρα η δημιουργικότητά της. Με τον όρο δημιουργικότητα, ο οποίος απασχολεί επί μακρόν τις επιστήμες της γλώσσας στο σύνολό τους, εννοούμε αυτό που από τον Μπαμπινιώτη (1991: 137) έχει περιγραφεί ως «το ξεπέρασμα των φραγμών της συμβατικής γλώσσας». Σύμφωνα με τους Θεοδωροπούλου & Παπαναστασίου (2001: 199) η γλώσσα ως ανθρώπινη σύμβαση περιλαμβάνει κανόνες, όρια και νόρμες που ως γραμματικές, μορφολογικές,

συντακτικές και λεξιλογικές αποκρυσταλλώσεις, αναγνωρίζονται επισήμως πλέον ως *ορθές* και μπορούν να λειτουργήσουν με τρόπο περιοριστικό και δεσμευτικό κατά τη χρήση του γλωσσικού μηχανισμού από τον άνθρωπο, τόσο στην προφορική όσο και στην γραπτή εκδοχή του. Η δημιουργικότητα της γλώσσας αφορά στην ικανότητα του ανθρώπου να ξεπερνά τους φραγμούς αυτούς και να μπορεί να εκφραστεί γλωσσικά μέσα σε ένα αμιγώς απελευθερωτικό εκφραστικό πλαίσιο.⁶² Η ικανότητα αυτή, βεβαίως, δεν απαντά σε συγκεκριμένους ανθρώπους αλλά αναγνωρίζεται ως έμφυτη ιδιότητα κάθε ανθρώπου ο οποίος επιθυμεί να εκφραστεί ελεύθερα μέσα από τη γλώσσα (Κουτσουλέλου, 2020: 113).

2.2.3. Η δημιουργικότητα ως «απόκλιση»

Η δυνατότητα αυτή να λοξοδρομούμε από τις συμβάσεις της γλώσσας ξεπερνώντας τα όριά της και να αποκλίνουμε από όσα αυτή, ως σύμβαση, φέρει μαζί της, αποτελεί διαδικασία η οποία εμφανίζεται με μεγάλη συχνότητα στον χώρο της λογοτεχνίας. Ο λογοτέχνης αξιοποιώντας την ποιητική λειτουργία της γλώσσας κινητοποιείται εκφραστικά και δημιουργικά από τη συνειδητοποίηση ότι στο κείμενο ή στο ποίημά του το φαινόμενο της γλώσσας, δεν γνωρίζει όρια, απαγορεύσεις και περιοριστικές γραμμές. Έχει, έτσι, τη δυνατότητα μέσα από τον απελευθερωτικό και δυναμικό αυτό μηχανισμό να εκφράσει και να μεταδώσει όποια ιδέα, μήνυμα, νόημα ή συναίσθημα γεννιέται μέσα του θεσμοθετώντας άτυπα ένα εκφραστικό γλωσσικό πλαίσιο μέσα στο οποίο του επιτρέπεται να βιώσει την ελευθερία της γλώσσας (Μπαμπινιώτης, 1999: 90). Κατά τον Μπαμπινιώτη (1991: 138) ο δημιουργός του ποιητικού έργου ή του πεζού κειμένου μπορεί κατ' αυτόν τον τρόπο να αποκλίνει από τη συμβατική γλώσσα και τα όριά της και να εκφράζεται μέσα από δικές του

⁶² Στο πεδίο της γλωσσικής δημιουργικότητας ανήκει και η διαδικασία της λεξικής σύμφυρσης, φαινόμενο που έχει κινητοποιήσει το επιστημονικό και ερευνητικό ενδιαφέρον πλήθους μελετητών. Για αναλυτικότερη προσέγγιση των λεξικών συμφυρμών βλ. και Κατσούδα, Γεωργία & Νάκας, Θανάσης. (2018). «Σύμφυρση και επανετυμολόγηση: νεολογισμών συνέχεια...». Στο Κ. Ντίνας (επιμ.) *Figura in Praesentia. Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*. Αθήνα: Πατάκης, 167-196. Πληροφορίες εντοπίζονται επίσης στο Κατσούδα, Γεωργία. (2018). «Περί συμφυρμών και άλλων δαιμονίων: ετυμολογική επανεξέταση προβληματικών περιπτώσεων». Στο Κ. Ντίνας (επιμ.) *Figura in Praesentia. Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*. Αθήνα: Πατάκης, 151-166 αλλά και στο Nakas, A and G. Katsouda. (2014). Lexical blending: A new typology. Στο G. Kotzoglou et al. (επιμ.), *Selected Papers of the 11th International Conference on Greek Linguistics*, 1165 – 1176. Rhodes: University of the Aegean. Επιστημονικά τεκμηριωμένη διαπραγμάτευση του ζητήματος πραγματοποιείται και στο Κατσούδα, Γ. & Νάκας, Θ. (2013). *Όψεις της Νεολογίας: Σύμφυρση και Επανετυμολόγηση* (Ολικοί και μερικοί λεξικοί συμφυρμοί στη δημοσιογραφία, τη διαφήμιση, τα ιστολόγια και τη λογοτεχνία για παιδιά). Αθήνα: Πατάκης.

λεξιλογικές, μορφοσυντακτικές και γραμματικές επιλογές, που διαμορφώνουν την προσωπική του γραφή ή αλλιώς την *ατομική του νόρμα*. Ο Ντίνας (2020: 156) επαυξάνει τονίζοντας ότι όσο σημαντική είναι για τη λογοτεχνική και την ποιητική διαδικασία η τήρηση κάποιων γλωσσικών και επικοινωνιακών κανόνων τόσο σημαίνουσα κρίνεται για την αποτελεσματικότητά της και η παρέκκλιση από αυτούς.

Η διαδικασία αυτή σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να ταυτιστεί με μία απλοϊκή και αυθαίρετη πράξη εκφραστικής επανάστασης, που εξυπηρετεί μόνο την ευκολία του δημιουργού. Πραγματοποιείται μέσα από μηχανισμούς πολύπλοκους και σύνθετους από τους οποίους χρειάζεται να περάσει ο λογοτέχνης για να οδηγηθεί, μέσα από μία ατομική πάλη στην ελευθερία της γλώσσας (Μπαμπινιώτης, 1991: 139). Η γλώσσα αποτελεί ομολογουμένως ένα συμβατικό σύστημα με προκαθορισμένα όρια, κανόνες και λειτουργίες που μπορούν - μέσα από μία γενικευμένη θεώρηση - να χαρακτηριστούν ως αποδεκτές ή μη αποδεκτές. Αυτό δεν αναιρεί όμως το γεγονός ότι η γλώσσα λειτουργεί παράλληλα ως θεμελιώδης ελευθερία του ανθρώπου ο οποίος μπορεί να αποδεσμευθεί από τον γλωσσικό ζυγό μέσα από την ίδια τη γλώσσα εκμεταλλευόμενος την άλλη πλευρά του νομίσματός της, αυτήν, δηλαδή, της γλώσσας ως τέχνης.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό η γλώσσα δε γνωρίζει πεπερασμένα όρια ούτε εκφραστικά αδιέξοδα. Δεν εγκλωβίζεται σε συμπληγάδες ακίνητων και ανίκητων κανόνων. Αυτός που τη χρησιμοποιεί μπορεί δια μέσου αυτής να εκφράσει και να δώσει μορφή σε οτιδήποτε ξεκινά μέσα του ως ιδέα, σύλληψη, έμπνευση ή νόημα. Κατ' αυτόν τον τρόπο όσα όρια μπορούμε να βάλουμε στην απεραντοσύνη της ανθρώπινης σκέψης και νόησης άλλα τόσα θα έπρεπε να θέσουμε -πράγμα αδύνατον - και στην ανθρώπινη γλώσσα. Κατά τους Fromkin et al (2020: 39) μέσα σε αυτό το πλήρως απελευθερωτικό πεδίο ο άνθρωπος μπορεί να δημιουργήσει προτάσεις που ενδεχομένως δεν έχουν εκφωνηθεί ποτέ στο παρελθόν και να κατανοήσει άλλες που μπορεί να μην έχουν ακουστεί ποτέ ως τη δεδομένη στιγμή. Οι λέξεις, οι κανόνες, τα δομικά σχήματα, οι μορφολογικές, συντακτικές και γραμματικές συμβάσεις υπάρχουν εκεί διαθέσιμες ώστε μέσα από τις απεριόριστες προσωπικές επιλογές και τους συνδυασμούς που δύναται να κάνει ο λογοτέχνης, να αξιοποιηθούν δημιουργικά με σκοπό να βρουν διέξοδο και να ενδυθούν γλωσσικά τα εσώτερα διανοήματά του όποια κι αν είναι αυτά. Επιτυγχάνεται έτσι αυτό που ο Μπαμπινιώτης (1991: 157) σχολίασε ως *αποαυτοματισμό* ή ως *προβολή αποτελεσματικών επικοινωνιακών δομών*.

2.2.4. Γλωσσικό λάθος και δημιουργικότητα

Για τους Θεοδωροπούλου και Παπαναστασίου (2001: 202) η δημιουργική εκμετάλλευση του «λάθους» ως απόκλισης από το καθιερωμένο και το ορθό, αποτελεί τη βάση της *γλωσσικής εξέλιξης*, το *πρώιμο ίχνος της γλωσσικής ποικιλίας* και την ευκαιρία για τη *γλωσσική αλλαγή*. Υπενθυμίζεται, βέβαια, ότι όπως υποστηρίζει και η Τσιτσανούδη (2020α: 353) το λάθος ως έννοια προϋποθέτει την κανονικότητα και νοείται μόνο μέσω αυτής.

Πέρα από τις επιλογές στις οποίες θα καταλήξει ο λογοτέχνης συνδυάζοντας δημιουργικά τις δεδομένες γλωσσικές συμβάσεις, η πολυπόθητη εκφραστική υπέρβαση επιτυγχάνεται και μέσα από τις αποκλίσεις στις οποίες καταφεύγει, αποκλίσεις που του επιτρέπουν, στο πλαίσιο της ποιητικής αδείας του, να παρεκκλίνει από συμβάσεις και γλωσσικούς κανόνες με σκοπό να εξυπηρετήσει αποτελεσματικότερα τις εκφραστικές του προθέσεις και τους συγκινησιακούς του στόχους. Αν και η παρέκκλιση αυτή μοιάζει εύκολη και απλή, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η όλη αυτή διαδικασία των αποκλίσεων πραγματώνεται μέσα από αγωνιώδη προσπάθεια καθώς έχει να κάνει με μία άκρως δημιουργική αναγέννηση και αναδημιουργία της γλώσσας που στοχεύει σε μία ανανεωμένη ερμηνεία της πραγματικότητας. Και ως τέτοια απαιτεί κόπο (Μπαμπινιώτης, 1991: 163).

Τα ηθελημένα αυτά «λάθη» στα οποία προβαίνει ο λογοτέχνης δεν σχετίζονται μόνο με γλωσσικούς, φωνολογικούς, συντακτικούς και γραμματικούς νεολογισμούς που συνειδητά απέχουν από όσα συντακτικά και γραμματικά ορίζουν οι γλωσσικές συμβάσεις. Οι Θεοδωροπούλου και Παπαναστασίου (2001: 199) επιχειρούν να δώσουν έναν δικό τους ορισμό: «Ως γλωσσικό λάθος θα μπορούσε να οριστεί κάθε απόκλιση από τη γλωσσική νόρμα, την οποία μια κοινότητα θέτει ως πρότυπο και την περιβάλλει με το κύρος του κανόνα.» Πέρα, λοιπόν, από ηθελημένη απόκλιση από γλωσσικές ή συντακτικές νόρμες και φραγμούς, το «λάθος» συχνά παίρνει τη μορφή μίας ανακολουθίας του λογοτέχνη ως προς όσα ορίζει η φύση ως «φυσιολογικά» και «αποδεκτά». Έτσι σε ποιητικά και σε πεζά έργα συχνά θα συναντήσουμε ζώα, αντικείμενα ή φυσικά φαινόμενα να αποκτούν ανθρώπινα χαρακτηριστικά και ιδιότητες, με τις παράδοξες αυτές εικόνες να αυξάνουν την «πληροφορητικότητα του κειμένου», την αποτελεσματικότητά του και τους εκφραστικούς στόχους του δημιουργού του μέσα από την ανατροπή του αναμενόμενου (Κουτσουλέλου, 2020: 114). Μέσα από το δημιουργικό αυτό πρίσμα,

ο λογοτέχνης γίνεται αυτομάτως εμπνευστής μίας ανανεωμένης και απροσδόκητης εικόνας της πραγματικότητας η οποία τροφοδοτεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη προκαλώντας το πολυπόθητο ξάφνιασμά του και τη δημιουργική ανασκευή των δεδομένων του.

2.3. Κείμενο και κειμενικές λειτουργίες

Ως *κείμενο* ορίζεται ένα σύνολο γραπτώς ή προφορικά αποτυπωμένων φράσεων, οι οποίες, σε μικρότερη ή μεγαλύτερη έκταση, με κύρια χαρακτηριστικά τη συνεκτικότητα και τη συνοχή, διαμορφώνουν και αποδίδουν ένα ολοκληρωμένο νόημα το οποίο μπορεί να γίνει κατανοητό από τον αναγνώστη του.⁶³ Ο Martin επιχειρεί να δώσει τον δικό του ορισμό και ως «κείμενο» αναγνωρίζει «μία σταδιακή, σκόπιμη και στοχοθετημένη διαδικασία, η οποία λεκτικοποιείται με γλωσσικά κυρίως κείμενα και αναπαριστά, σε ένα αφαιρετικό επίπεδο, τις γλωσσικές στρατηγικές που χρησιμοποιούνται για την πραγμάτωση ποικίλων ειδών κοινωνικών στόχων».⁶⁴

Η Κειμενογλωσσολογία αποτελεί κλάδο της επιστήμης της Γλωσσολογίας και ερευνά τα χαρακτηριστικά εκείνα που ανάγουν μία γλωσσική οντότητα σε κείμενο. Ασχολείται με τη μελέτη του κειμένου ως επικοινωνιακού γεγονότος (Γαβριηλίδου κ.ά, 2021: 275). Ένα κείμενο, ως σύστημα επικοινωνίας, μπορεί να ποικίλει αφενός σε επίπεδο πολυπλοκότητας, έτσι ώστε να μιλούμε για κείμενα λιγότερο ή περισσότερο περιπεπλεγμένα, αφετέρου σε επίπεδο θεματικού πλαισίου και κοινωνικού-πολιτισμικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο λειτουργεί και διαμορφώνεται η στοχοθεσία του.⁶⁵ Για το λόγο αυτό η Κειμενογλωσσολογία, ως κλάδος της Γλωσσολογίας που αφιερώνεται στην κοινωνική και επικοινωνιακή διάσταση και μελέτη των κειμένων, συνδέεται άμεσα με τις ατέρμονες κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές κάτι που την καθιστά, αντίστοιχα, έναν κλάδο σε διαρκή εξέλιξη. Κύριο επιστημονικό ενδιαφέρον του συγκεκριμένου κλάδου αποτελεί η μελέτη των γλωσσικών μηχανισμών και των συγκεκριμένων μέσα από τα οποία

⁶³<https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF>.(Προσπελάστηκε στις 20/6/2022).

⁶⁴<https://www.youtube.com/watch?v=kaaMBoJsAzI>. (Προσπελάστηκε στις 20/6/2022).

⁶⁵<https://www.greelane.com/el/%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B5%CF%82/%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AC/text-language-studies-1692537>. (Προσπελάστηκε στις 25/6/2022).

διαμορφώνεται το σώμα των κειμένων και το νόημά τους (Γαβριηλίδου κ. ά. 2021: 148.).

Το ιδιωτικό, κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει, κινείται, επικοινωνεί και δραστηριοποιείται ο άνθρωπος, ποικίλλει, αλλάζει και στην ανανεωτική του αυτή πορεία γεννά όλο και συχνότερα την ανάγκη δημιουργίας κειμένων τα οποία, για να διασφαλίσουν τον χαρακτηρισμό τους ως αποτελεσματικών, χρειάζεται να γίνουν κατανοητά από αυτόν στον οποίο απευθύνονται. Σύμφωνα με τους Γαβριηλίδου κ.ά. (2021 : 275) η διαρκής εξελισσιμότητα της Κειμενογλωσσολογίας ως κλάδου της Γλωσσολογίας που ειδικεύεται στη μελέτη και την ανάλυση κειμένων συνδέεται άρρηκτα με τις ταχύρρυθμες αλλαγές που διέπουν τους κοινωνικούς και επαγγελματικούς θεσμούς μέσα στους οποίους λειτουργεί ο σύγχρονος άνθρωπος. Σύμφωνα με τη Μητσικοπούλου (2001: 211) τα κείμενα φέρουν μέσα τους όλη την δυναμική και την περιπλοκότητα που ενέχει η κοινωνική διαδικασία μέσα από την οποία προκύπτουν, κάτι που τα ανάγει σε *επικοινωνιακά γεγονότα* με κοινωνικές διαστάσεις και αιτιολογεί, παράλληλα, τις ποικίλες μορφές γραμματισμού⁶⁶ που συναντάμε στα διαπροσωπικά, κοινωνικά, πολιτισμικά, επαγγελματικά πλαίσια της ύπαρξής μας.

Ως κείμενο, με την έννοια του συνόλου φράσεων που υπερβαίνουν τη μία πρόταση, μπορεί να νοηθεί ένα άρθρο, μία ομιλία, ένα παραμύθι, ένα δοκίμιο, μία γραπτή ή προφορική διαφήμιση, ακόμη και μία συνταγή ή ένα δελτίο καιρού. Κατά την Κωστούλη (2001: 231) μία γενική και κοινώς αποδεκτή κατηγοριοποίηση σχετικά με τα κείμενα και τα είδη τους θα μπορούσε να θεωρηθεί η ταξινόμησή τους σε αφηγηματικά, επιχειρηματολογικά, περιγραφικά και διαδικασιακά, ανάλογα κάθε φορά με τον σκοπό που εξυπηρετεί και με το τι επιθυμεί να πετύχει ο παραγωγός / δημιουργός του κειμένου μέσα από αυτό. Άξιο αναφοράς, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι, όπως διευκρινίζουν και οι Γαβριηλίδου κ.ά. (ό.π.: 151) τα περισσότερα κείμενα δεν ανήκουν αυστηρά σε έναν και μόνο κειμενικό τύπο. Αντίθετα συχνά συνδυάζουν διαφορετικά είδη κειμένων λειτουργώντας υβριδικά, δηλαδή άλλοτε περιγράφοντας, άλλοτε επιχειρηματολογώντας και άλλοτε προβαίνοντας σε μία αφήγηση κατά τη διάρκεια του ίδιου κειμένου. Στο ευρύτερο πλαίσιο της γλωσσικής επικοινωνίας και των βασικών παραγόντων που τη συνθέτουν, το κείμενο, γραπτώς ή προφορικώς δοσμένο, αποτελεί το *μήνυμα* που απευθύνει ο *πομπός* προς τον *δέκτη*. Στην

⁶⁶ Για μία αναλυτική παρουσίαση σχετικά με τον λογοτεχνικό γραμματισμό βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=uaWQIZXFk2A>. (Προσπελάστηκε στις 18/9/2022).

περίπτωση αυτή το *μήνυμα* παίρνει τη μορφή κειμένου με τις λειτουργίες που αυτό συνεπάγεται.

Αυτό που διαφοροποιεί το αποτελεσματικό κείμενο από την πρόταση ή από τη διαδοχή προτάσεων δεν είναι μόνο η ποσοτική του υπεροχή. Ένα κείμενο για να θεωρηθεί ως αποτελεσματικό προϋποθέτει, αρχικά, μία γλωσσική αλλά και νοηματική αλληλουχία η οποία να συνδέει τις προτάσεις που το αποτελούν. Άλλη μία θεμελιώδης προϋπόθεση για να θεωρηθεί ένα κείμενο ως αποτελεσματικό είναι η ένταξή του μέσα σε ένα σαφές και οριοθετημένο πεδίο επικοινωνίας, κάτι που αυτομάτως παρέχει και τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με το ποιος είναι ο δημιουργός και πομπός του κειμένου, σε ποιον απευθύνεται, ποια είναι η σχέση που τους συνδέει αλλά και το χωροχρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η μεταξύ τους επικοινωνία. Κατά τον Μπαμπινιώτη (1991: 190) το *περικείμενο* αυτό ή αλλιώς οι *περιβαλλοντικοί όροι δημιουργίας του κειμένου* διασφαλίζουν την αποτελεσματική κατανόηση και ερμηνεία του. Μία ακολουθία προτάσεων μπορεί, επίσης, να θεωρηθεί ως αποτελεσματικό κείμενο εάν συμβιβαστεί μορφολογικά με κάποια συγκεκριμένη μορφή κειμενικού τύπου και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του που ως *πρότερη γνώση* (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη και Φλιάτουρας, 2021: 276) γεννά και προσδοκίες (Κωστούλη, 2001: 230, 231).

Από τους Γαβριηλίδου κ.ά. (2021: 149-150) προτείνονται 7 κριτήρια κειμενικότητας:

Η *συνεκτικότητα* αναφέρεται στη σταθερή συσχέτιση των επιμέρους στοιχείων, σχολίων και νοημάτων του κειμένου με την κύρια ιδέα γύρω από την οποία αυτό αναπτύσσεται. Η *συνοχή* αφορά στους τρόπους με τους οποίους συνδέονται, αποτελεσματικά ή όχι, μεταξύ τους τα επιμέρους γλωσσικά στοιχεία μέσα από τα οποία κωδικοποιείται το κείμενο. Η *προθετικότητα* σχετίζεται με τον στόχο που επιθυμεί να επιτύχει ο παραγωγός του κειμένου μέσα από αυτό, με τον σκοπό που θέτει και ο οποίος διατρέχει σταθερά το κείμενο. Η *αποδεκτότητα* σχετίζεται με την πρόσληψη του κειμένου, με τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο θα περάσει στη συνείδηση και στη λογική του δέκτη του. Η *πληροφορικότητα* εξαρτάται από το πλήθος αλλά και την πρωτοτυπία των πληροφοριών που το κείμενο παρέχει. Η *καταστασιακότητα*, πάλι, αναφέρεται στις εξωτερικές παραμέτρους οι οποίες επηρεάζουν το κείμενο, όπως είναι το χωροχρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται και η σχέση που συνδέει τον πομπό με τον δέκτη. Τέλος η *διακειμενικότητα* έχει να κάνει με τη διασύνδεση μεταξύ διαφορετικών κειμένων

μεταξύ τους. Κατά τους Γαβριηλίδου κ. ά. (2021 : 150) σε αυτή την περίπτωση η κατανόηση ενός κειμένου προϋποθέτει τη γνώση ενός άλλου κειμένου.

Συνεπώς το κείμενο που υπηρετεί πιστά τις λειτουργίες, όπως αυτές επεξηγήθηκαν προηγουμένως, δύναται να επιτύχει τον κυρίαρχο σκοπό του, που δεν είναι άλλος, φυσικά, από το να γίνει σαφές, κατανοητό, θελκτικό και αξιανάγνωστο.

2.4. Ποιητικές γραμματικές

Προκύπτουν σοβαρές ενδείξεις ότι η απόπειρα απόδοσης ενός συγκεκριμένου, σαφούς και πλήρους ορισμού για τον όρο «ποίηση» θα παραμείνει απλώς απόπειρα, αν κρίνουμε από το πλήθος απόψεων που έχουν κατά καιρούς αναφερθεί και καταγραφεί σχετικά με το «τί είναι ποίηση». Απόψεις και απόπειρες προσέγγισης του ποιητικού φαινομένου προέρχονται από τους εκπροσώπους του χώρου του πνεύματος και όχι μόνον. Ο γνωστός ζωγράφος Leonardo Da Vinci έδωσε τη δική του οπτική και εκδοχή λέγοντας ότι...«η ζωγραφική είναι ποίηση που βλέπεται, αλλά η ποίηση είναι ζωγραφική που ακούγεται».⁶⁷

Το ποιητικό έργο, όπως κάθε μορφή κειμένου, αποτελεί μία μορφή επικοινωνίας ανάμεσα στο δημιουργό και τον αναγνώστη. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα μήνυμα που επικοινωνείται από τον πομπό προς τον δέκτη του με βασικό εργαλείο τη γλώσσα. Αν για τον ζωγράφο η παλέτα των χρωμάτων είναι το μέσο για κάθε δημιουργία του, τότε για τον ποιητή τον ρόλο αυτό κατέχουν αναμφίβολα οι λέξεις που «μέσα από το μεγαλείο τους κατορθώνουν να φτιάξουν εικόνες και να γεννήσουν μουσική».⁶⁸

Στην περίπτωση της ποίησης, ωστόσο, η χρήση της γλώσσας ως μέσου επικοινωνίας και ως εργαλείου έκφρασης κινείται σε ένα σαφώς απελευθερωτικό πλαίσιο, όπου ο δημιουργός μπορεί να γράφει απαλλαγμένος από γλωσσικές συμβάσεις, συντακτικούς περιορισμούς και μορφολογικές νόρμες. Κατά τον Μπαμπινιώτη (1991: 150), στην περίπτωση της ποίησης, ο δημιουργός του κειμένου χαίρει της «ποιητικής αδειάς» να αξιοποιεί την «δυνάμει άπειρη γλώσσα του

⁶⁷ <https://neoskosmos.com/el/2021/07/01/dialogue/opinion/ti-einai-i-poiisi2/>. (Προσπελάστηκε στις 19/8/2022).

⁶⁸ Από ομιλία της Καθηγήτριας Γλωσσολογίας Ευγενίας Μαγουλά στην επιστημονική ημερίδα που διοργάνωσε ο Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, την 20^η Απριλίου 2023. Θέμα της ημερίδας: «Ποιητικός λόγος: Διακαλλιτεχνικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις».

ανθρώπου». Όπως εξηγεί ο ίδιος (Μπαμπινιώτης, 1991: 151) ο ποιητής είναι προικισμένος με την απεριόριστη εκείνη δυνατότητα να διατυπώνει με λέξεις και φράσεις όλα τα νοήματα, που μπορούν να γίνουν αντιληπτά και κατανοητά από τον ανθρώπινο νου, των οποίων η καταμέτρηση δεν γνωρίζει αρχή ούτε και τέλος. Συμπεραίνει, λοιπόν, ο Μπαμπινιώτης (ό.π. : 150) ότι ο ποιητής απελευθερώνεται από τη γλώσσα και τους περιορισμούς της μέσα από την ίδια τη γλώσσα και τις ατελείυτες συνδυαστικές της δυνατότητες, οι οποίες του επιτρέπουν το πέρασμα εκείνο στον κόσμο της γλωσσικής δημιουργικότητας και της αντισυμβατικής οπτικής και έκφρασης. Στην ίδια διαδικασία ως ελευθερία της γλώσσας από τη γλώσσα και ταυτόχρονα μέσα από τη γλώσσα στέκεται και ο Ντίνας (2020: 155) μέσα από μελέτη του σχετικά με την έννοια του γλωσσικού λάθους και της γλωσσικής παρέκκλισης στο χώρο της λογοτεχνίας.

Στο πλαίσιο της δημιουργικής του γραφής ο ποιητής θα επιλέξει - ελεύθερα αλλά ταυτόχρονα μέσα από εργώδεις διαδικασίες – τις *κατάλληλες* εκείνες *αποκλίσεις* (ό.π.: 158), τους γλωσσικούς και συντακτικούς εκείνους συνδυασμούς οι οποίοι, παρακούοντας συχνότατα τις γλωσσικές συμβάσεις, εκφράζουν αποτελεσματικά την αναπλαστική οπτική με την οποία βλέπει και ερμηνεύει τον κόσμο και την πραγματικότητα γύρω του.

Ως επικοινωνιακό γεγονός, επομένως, η ποίηση χρειάζεται να τηρεί ορισμένες κειμενικές προϋποθέσεις και λειτουργίες οι οποίες μέσα από τη συνύπαρξή τους – και με το βάρος να πέφτει κάθε φορά περισσότερο ή λιγότερο σε κάποια από αυτές - αυξάνουν την αποτελεσματικότητα του ποιητικού κειμένου ως μέσου πνευματικής επαφής και νοητικής επικοινωνίας μεταξύ δημιουργού και αναγνώστη.

Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1991: 248 - 250) όπως κάθε κείμενο, έτσι και το ποιητικό έργο *χρήζει συνεκτικότητας* ως προς τις νοηματικές του αλληλουχίες και γλωσσομορφολογικής *συναχής*. Οι κειμενικές λειτουργίες της συνεκτικότητας και της συναχής είναι αυτές που συντηρούν ζωντανή και λειτουργική την επικοινωνία μεταξύ του δημιουργού και του λήπτη, του πομπού και του δέκτη. Η *προθετικότητα* έρχεται να συμπληρώσει τις κειμενικές λειτουργίες της ποιητικής τέχνης και σχετίζεται με τη διάθεση του ποιητή να μεταγγίσει αποτελεσματικά τη σκέψη του, το συναίσθημα και τα νοήματά του στον αναγνώστη του. Η προθετικότητα είναι αλληλένδετη με την *αποδεικτικότητα*, που αφορά στον τρόπο με τον οποίο θα προσληφθεί και θα ερμηνευθεί το ποιητικό έργο από τον εκάστοτε αναγνώστη. Η *πληροφορητικότητα* του

ποιητικού κειμένου μπορεί να αξιολογηθεί ως χαμηλή ή υψηλή ανάλογα με την ποσότητα αλλά και την επινοητικότητα των ιδεών που μεταδίδει.

Η υψηλή πληροφορητικότητα ενός ποιητικού έργου μπορεί, κατ' αυτόν τον τρόπο, να οδηγήσει τον αναγνώστη στην αποτελεσματική πρόσληψη των νοημάτων που το συνθέτουν αλλά και στην επαναξιολόγηση και ανανέωση των, έως τότε, προσωπικών του ιδεών σε μία ανανεωμένη, δηλαδή, θέαση και ερμηνεία του δεδομένου κόσμου και της συμβατικής πραγματικότητας. Το ποιητικό κείμενο, βέβαια, δεν μπορεί να νοηθεί πέρα και έξω από το ευρύτερο εξωγενές και διακειμενικό πλαίσιο που το περιβάλλει και που επηρεάζει καθοριστικά την πρόσληψή του και την ερμηνεία του. Η *καταστασιακότητα* του ποιητικού έργου αφορά σε αυτήν ακριβώς τη λειτουργία η οποία μέσα από τη σχέση του έργου με το περιβάλλον του και με άλλα κείμενα, καθορίζει τις προσδοκίες και την πρόσληψή του από την πλευρά του αναγνώστη.

Η πρόκληση που καλείται, όμως, να αντιμετωπίσει ο ποιητής μέσα από τη γραφή του δεν σχετίζεται μόνο με τις κειμενικές λειτουργίες που διατρέχουν την ποιητική γραφή και την εφαρμογή τους στους στίχους του. Ο δημιουργός του ποιητικού έργου προχωρά σε μία γλωσσική ανασύσταση της πραγματικότητας, σε μία γραπτή - ή προφορική - απόδοση της προσωπικής του αλήθειας σχετικά με τον κόσμο και είναι στην προσωπική του αυτή οπτική και ερμηνεία που επιχειρεί να κάνει κοινών τον εκάστοτε αναγνώστη. Σύμφωνα με την Αθανασοπούλου (2005: 151) τόσο η ελληνική όσο και η ξένη κοινότητα των ποιητών θα εγκολπωνόταν ανεπιφύλακτα τη γνώμη ότι αποστολή του ποιητή δεν είναι να εκθέσει γραπτώς την πραγματικότητα αποδίδοντας το περίγραμμά της. Ο ποιητής, σε όποια εποχή, κοινωνία και ιστορικό πλαίσιο κι αν ανήκει, επιχειρεί, αξιοποιώντας τις συμβολικές και μεταφορικές λειτουργίες της γλώσσας, να αποδώσει λεκτικά την πραγματικότητα μέσα από μία δεύτερη, και ουσιαστικότερη, ανάγνωσή της.

Η δημιουργική έκφραση μέσα από την τέχνη της ποίησης δεν αποτελεί απλή διαδικασία. Οι επιλογές και οι συνδυασμοί στους οποίους θα καταλήξει ο δημιουργός του ποιητικού κειμένου, η απόφαση της κατάλληλης απόκλισης την κατάλληλη στιγμή και με τα κατάλληλα γλωσσικά, συντακτικά, μορφικά τεχνάσματα, η διαμόρφωση του προσωπικού του ύφους που θα λειτουργήσει ως ποιητική του ταυτότητα, η δομική μορφοποίηση του μηνύματος που θέλει να μεταδώσει και η επιλογή των εκφραστικών εργαλείων και μέσων που θα καταστήσουν

αποτελεσματική την επαφή και επικοινωνία του με τον δέκτη του, συναποτελούν μία πολυσύνθετη και περίπλοκη αγωνιώδη διαδικασία.

Αν επιχειρήσω μία σχηματοποιημένη προσέγγιση των σταδίων που ακολουθούνται κατά τη δημιουργία ενός ποιήματος θα πρέπει να ξεκινήσουμε σαφώς από τον αρχικό *σχεδιασμό* του ο οποίος μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο σύνθετος ανάλογα με τον βαθμό περιπλοκότητας της κεντρικής ιδέας η οποία διατρέχει το ποίημα. Μετά από τον σχεδιασμό έπεται το στάδιο της *νοηματικής σύνθεσης*, όπου οι ιδέες, οι πληροφορίες, τα νοήματα και τα μηνύματα που θέλει να μεταδώσει ο ποιητής αποκτούν μορφή και σχήμα. Φυσικά η νοηματική αυτή σύνθεση πραγματοποιείται με πρωταρχικό εργαλείο τη γλώσσα, τους μηχανισμούς της και τις άπειρες δυνατότητες που προσφέρει. Φτάνουμε, έτσι, στο τρίτο και τελευταίο στάδιο της ποιητικής δημιουργίας, στη *γλωσσική έκφραση*, μέσα από την οποία ο ποιητής αναπλάθει την πραγματικότητα και την επικοινωνεί μέσα από τις λέξεις, τους στίχους, τις φραστικές του επιλογές.

Κατά τον Μπαμπινιώτη (1991: 253) η τέχνη της ποίησης, μέσα από τη σύνθετη αυτή διαδικασία, αναδεικνύεται σε *τεχνική του λόγου* που προκαλεί συγκίνηση και που δύναται να ανανεώσει και να αναδιαμορφώσει σε μεγαλύτερο ή σε μικρότερο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο ο αναγνώστης βλέπει και ερμηνεύει πράγματα και καταστάσεις. Είναι για τον λόγο αυτό που, όχι σπάνια, η ποίηση, ως μέσο ανθρώπινης έκφρασης και επικοινωνίας, καταφέρνει, όχι μόνο να ενώσει πνευματικά τον ποιητή και τον αναγνώστη αλλά χάρη στη μετασηματιστική της ιδιότητα να διευρύνει την οπτική και τη νόηση του δέκτη της, ο οποίος ανακαλύπτει μέσα από τους στίχους μία νέα πραγματικότητα που βρισκόταν, αθέατη ως τότε, μπροστά του.

3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η γλώσσα και οι λειτουργίες της σε συνάρτηση με τις απεικονίσεις του παιδιού

3.1. Οι πρωτογενείς, δευτερογενείς και υστερογενείς λειτουργίες

Σύμφωνα με τον Benveniste (1966: 25,28), ο λόγος αναπαράγει την πραγματικότητα, ενώ κατά την Φραγκουδάκη (1999: 16), ο λόγος δεν αποτελεί απλώς τον τόπο της επικοινωνίας των ανθρώπων/φυσικών ομιλητών, αλλά συγκροτεί και διαμορφώνει ποικίλες μορφές και τρόπους σε αυτή την επικοινωνία, εγκαθιστά όρους και σχέσεις. Εάν δεχθούμε ότι ο λόγος καταφέρνει μία αναδόμηση της εμπειρίας και των

βιωμάτων, μπορούμε να κατανοήσουμε το εύρος των λειτουργιών που περιλαμβάνει, ώστε κάθε φορά να επιτυγχάνει τους συμβολισμούς και την συνάντηση με τα νοήματα.

Από την πλειάδα των βιβλιογραφικών αναφορών, μπορούμε να διακρίνουμε ως κεντρικές ορισμένες από τις θεμελιώδεις λειτουργίες της γλώσσας. Οι λειτουργίες αυτές θα μπορούσαν να διαχωριστούν σε πρωτογενείς (υπηρετούν στοιχειώδεις ανάγκες επικοινωνίας και θεωρούνται κρίσιμες για την επιτέλεσή της), σε δευτερογενείς (αναπτύσσονται σε ένα δεύτερο στάδιο της επικοινωνίας) και τριτογενείς ή υστερογενείς (προκύπτουν κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας). Πρόκειται για έναν ενδιαφέροντα διαχωρισμό, ο οποίος εξυπηρετεί σαφώς και τους ερευνητικούς σκοπούς ανάλυσης της γλώσσας.

Από τις πλέον κεντρικές - εάν όχι η πλέον σημαντική λειτουργία της γλώσσας - είναι η πληροφοριακή. Άλλες λειτουργίες είναι η ενημερωτική λειτουργία, η επικοινωνιακή, η κοινωνικοποιητική λειτουργία και η λειτουργία της διαμεσολάβησης. Στις δευτερογενείς λειτουργίες θα μπορούσαν να καταταγούν η παιδευτική λειτουργία, η παιδαγωγική, η ανατροφοδοτική κ.ά. (Χατζησαββίδης, 2000).

Ειδική είναι η εστίαση στη λειτουργία της διαμεσολάβησης μεταξύ της πραγματικότητας - όπως τουλάχιστον την αντιλαμβάνεται ή θέλει να την αντιλαμβάνεται ο παραγωγός του κειμένου - και του δέκτη, μεταξύ ουσιαστικά της γνώσης που αποκτά ο πομπός και της άγνοιας ή του ενδιαφέροντος να μάθει από την πλευρά του δέκτη. Δευτερογενώς, ο λόγος λειτουργεί διαμορφωτικά και παιδαγωγικά, δεδομένου ότι επηρεάζει στη διαμόρφωση του γλωσσικού αισθητηρίου των φυσικών ομιλητών μιας γλώσσας, ενώ παράλληλα διαμορφώνει συνειδήσεις και ιδεολογίες και διαπαιδαγωγεί με άμεσο ή έμμεσο τρόπο τους παραλήπτες. Αναδεικνύει γλωσσικά πρότυπα, φέρει γλωσσικούς νεωτερισμούς ή και νέες λεκτικές φόρμες και ευρύτερα απεικονίζει την στάση του ομιλητή απέναντι στη γλώσσα, στην κοινωνία (Χατζησαββίδης, ό.π.: 35-7).

Ως ζητούμενη θεωρείται και μία υστερογενής λειτουργία που θα όφειλε να επιτελεί ο λόγος. Πρόκειται για την συρρικνωμένη και σχετικώς παραμελημένη έως σήμερα, ανατροφοδοτική λειτουργία. Η θεσμοθέτηση πρακτικών και δράσεων που θα επέτρεπαν την ενίσχυση της ανατροφοδοτικής λειτουργίας σε βάρος της εξουσιαστικής ή μιας γενικότερης ρυθμιστικής και κανονιστικής κατεύθυνσης από τη μεριά του λόγου θα καθιστούσε την επικοινωνία περισσότερο ουσιαστική (ό.π. 42).

Ειδικά ως προς την ιδεολογική λειτουργία της γλώσσας, που θα μπορούσε να θεωρηθεί μία δευτερογενής λειτουργία, η Φραγκουδάκη (1999:154-55) έχει προτείνει τον όρο 'ιδεολογική γλώσσα'. Αναφέρεται στην κατάχρηση της νομιμότητας που παράγει αποδοχή και η οποία δίδει «μαγικές ιδιότητες στη γλώσσα των εξουσιών», παραβιάζοντας την επικοινωνία και επιβάλλοντας στο δέκτη τη σιωπή. Κατά την ίδια, η ιδεολογική γλώσσα καταργεί από το λόγο τη «διπολική ιδιότητα» και από το δέκτη το ρόλο του εξίσου κύριου προσώπου της ομιλίας (ό.π.:182).

Η ιδεολογική γλώσσα θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως «χειρισμός της γλώσσας που παγιδεύει και εξαπατά», που παράγει την αποδοχή των λεγομένων του ομιλητή και πιέζει ουσιαστικά τον παραλήπτη της. Κατά έναν τέτοιο τρόπο, ο αποδέκτης θεωρεί ότι επικοινωνεί, και κρίνει, αλλά στην ουσία βρίσκεται παγιδευμένος και εγκλωβισμένος σε μία κατ' επίφαση επικοινωνία.

Τέλος, μία άλλη λειτουργία με μεγάλο ενδιαφέρον είναι η εξουσιαστική. Υπηρετείται με συγκεκριμένη δομή προτάσεων, με συγκεκριμένους γραμματικούς τύπους, και γλωσσικό ρεπερτόριο, στο οποίο λανθάνουν αξιολογήσεις και κρίσεις απέναντι σε πρόσωπα και πράγματα, οι οποίες δεσμεύουν τον δέκτη, ώστε αυτός να βρίσκεται αντιμέτωπος με πολύ περιορισμένα περιθώρια να αμφισβητήσει τα μηνύματα που προσλαμβάνει. Συγγενείς λειτουργίες θα μπορούσαν να είναι η διαβεβαιωτική και η ευφημιστική.

3.2. Η γλώσσα ως κορυφαίο εργαλείο αναπαράστασης/περιγραφής

Η γλώσσα απεικονίζει καταστάσεις, ιδέες, πραγματικότητες. Μπορεί όμως πέραν της κλειστής αναπαράστασης και απεικόνισης, η οποία στηρίζεται κυρίως στην περιγραφή, να προχωρά και στην αναδημιουργία και ανασύσταση της εμπειρίας, του βιώματος, της πραγματικότητας. Σε αυτή την περίπτωση, η γλώσσα προηγουμένως αποδομεί και στη συνέχεια αναδομεί το βίωμα, την εικόνα, τη θέση, την εμπειρία. Μπορεί μάλιστα να παραμένει το «το οικονομικότερο σύστημα συμβολισμού και επικοινωνίας σε σχέση με άλλα αναπαραστατικά συστήματα» (Φραγκουδάκη ό.π.: 18).

Τόσο οι απεικονίσεις/αναπαραστάσεις, όσο και οι περιγραφές, υποστηρίζονται με συγκεκριμένα γλωσσικά σχήματα και επιλογές, οι οποίες εξαρτώνται από τη γλωσσική συγκρότηση του πομπού, την ιδεολογία που οικειοποιείται, τα βιώματα που

έχουν σημαδέψει τη διαδρομή του, αλλά και τις βλέψεις τις οποίες ενδεχομένως έχει αναφορικά με τους τρόπους κατανόησης του κειμένου.

3.3. Σχήματα λόγου στην ποίηση

Στην παρούσα υποενότητα παρουσιάζονται τα σχήματα λόγου στην ποίηση με βάση τη μελέτη της Αθανασοπούλου (2022), η οποία μέσα από τα μαθήματά της σχετικά με τη διδακτική της λογοτεχνίας εντοπίζει την ύπαρξη μίας διάχυτης αμηχανίας από την πλευρά των εκπαιδευτικών σε ότι αφορά τα σχήματα λόγου. Η αιτία θα πρέπει να αναζητηθεί, εν μέρει τουλάχιστον, στην ελλιπή εκπαίδευση που έλαβαν οι ίδιοι κατά την πανεπιστημιακή τους φοίτηση. Η ταξινόμηση που ακολουθεί επιχειρεί να καλύψει παρόμοια κενά και να συμβάλει στη βελτίωση της αναγνωστικής συμπεριφοράς απέναντι στη λογοτεχνική γλώσσα.

Ως σχήματα λόγου ορίζονται οι εκφραστικές και τεχνικές εκείνες επιλογές που απέχουν από τις γραμματικές και συντακτικές συμβάσεις που η γλώσσα επιβάλλει με σκοπό να εξυπηρετηθούν σκοπιμότητες νοηματικές, αισθητικές και συναισθηματικές.⁶⁹ Τα σχήματα λόγου συναντώνται συχνότατα ως ιδιομορφίες ή παρεκκλίσεις στον προφορικό ή τον γραπτό λόγο καθώς και στον ευρύτερο χώρο της λογοτεχνικής έκφρασης. Αξιοποιούνται για να αισθητοποιήσουν νοήματα, να προκαλέσουν συναισθήματα, να εντυπωσιάσουν προσδίδοντας στον λόγο ή στο κείμενο παραστατικότητα και να το κάνουν αποτελεσματικότερο ως προς την πρόσληψή του από τον ακροατή ή τον αναγνώστη στον οποίο απευθύνεται. Ο ορισμός κατά Μπαμπινιώτη (2019: 1994) συνοψίζει και επεξηγεί ότι σχήμα λόγου είναι μία «παγιωμένη τεχνική στη χρήση τού λόγου, ιδ. σε κείμενα λογοτεχνικά, ρητορικά κ.λπ., που αποσκοπεί στο ξάφνιασμα και στον εντυπωσιασμό τού δέκτη». Ακολουθεί ένας διαχωρισμός των σχημάτων λόγου σε γραμματικά, συντακτικά και σημασιολογικά, όπως αυτός επιχειρήθηκε από την Αθανασοπούλου (2022).

3.3.1. Από γραμματικής άποψης

Τα συγκεκριμένα σχήματα λόγου συναντώνται και υπό τον όρο μορφοσυντακτικά. Εντοπίζονται στον προφορικό λόγο αλλά και στη λογοτεχνική έκφραση. Στην

⁶⁹ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2326/Syntaktiko-Archaias-Ellinikis-Glossas_A-B-G-Gymnasiou_html-apli/index_03_01.html (Προσπελάστηκε στις 26/3/2023).

περίπτωση αυτή τα σχήματα λόγου απέχουν από τις γραμματικές ή συντακτικές νόρμες που η γλώσσα τυπικά θέτει και ορίζει. Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα:

- Σχήμα κατά το νοούμενο.

Στο σχήμα κατά το νοούμενο παρατηρείται ανακολουθία ανάμεσα σε κάποιους από τους κύριους όρους της πρότασης. Χαρακτηριστικά, η κλίση του ρήματος παύει να ακολουθεί τις γραμματικές επιταγές του υποκειμένου. Σε άλλες περιπτώσεις το επίθετο που συνοδεύει ένα ουσιαστικό δεν ταυτίζεται με το γένος ή με τον αριθμό του ουσιαστικού, όπως η γραμματική επιτάσσει.

- Σχήμα συμφύρσεως.

Στο σχήμα συμφύρσεως δύο συντάξεις συνυπάρχουν σε μία πρόταση.

- Σχήμα ανακόλουθο.

Αναφέρουμε 4 υποπερίπτώσεις για το ανακόλουθο σχήμα το οποίο φέρνει τον γραπτό ή τον προφορικό λόγο σε ασυμφωνία με γραμματοσυντακτικούς κανόνες:

A. Το υποκείμενο παραμένει σε ονομαστική ή σε πρώτο πρόσωπο χωρίς να ακολουθεί τη σύνταξη της υπόλοιπης πρότασης.

B. Η δεύτερη υποπερίπτωση του ανακόλουθου σχήματος συναντάται και με τον όρο έλξη. Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο ένας από τους κύριους όρους της πρότασης «έλκεται» από έναν αναφορικό προσδιορισμό, από μια αναφορική αντωνυμία ή από μία αναφορική πρόταση ακολουθώντας την πτώση του.

Γ. Η τρίτη κατηγορία του ανακόλουθου σχήματος είναι γνωστή και ως πρόληψη. Ο όρος εξηγείται καθώς στην περίπτωση αυτή το υποκείμενο μιας πρότασης δευτερεύουσας αλλάζει πτώση και «προληπτικά» γίνεται αντικείμενο του ρήματος της κύριας πρότασης.

Δ. Το γνωστό και ως σχήμα υπαλλαγής αποτελεί την τέταρτη περίπτωση ανακόλουθου σχήματος και συναντάται όταν ένα επίθετο μετατρέπεται συντακτικά σε επιθετικό προσδιορισμό του κύριου ουσιαστικού της πρότασης ενώ κανονικά συνόδευε έναν ετερόπτωτο ονοματικό προσδιορισμό.

- Σχήμα καθ' όλον και μέρος.

Στο σχήμα αυτό, δύο λέξεις που αναφέρονται η μία στο σύνολο και η άλλη στο μέρος ενός πράγματος, ταυτίζονται κατά παράθεση ως προς την πτώση (Αθανασοπούλου, 2022).

3.3.2. Από συντακτικής άποψης

Τα συγκεκριμένα σχήματα λόγου ταξινομούνται σε:

A. Σχήματα ως προς τη θέση των λέξεων στον λόγο:

Τα σχήματα αυτά σχετίζονται με τη συντακτική δόμηση και οργάνωση του λόγου σε μία πρόταση ή με τη λογική αλληλουχία και τη σημασία των όσων περιγράφονται μέσα στην εν λόγω πρόταση. Χαρακτηριστικά αναφέρονται τα ακόλουθα:

- Υπερβατό:⁷⁰ Στην περίπτωση αυτή μία λέξη ή φράση μεσολαβεί και χωρίζει δύο στοιχεία της πρότασης τα οποία συνδέονται αναπόσπαστα μεταξύ τους.
- Επίταξη επιθέτου: Η συμβατική σειρά κατά την οποία το επίθετο προηγείται του ουσιαστικού αλλάζει και έτσι το επίθετο τοποθετείται δεύτερο σε σειρά.
- Χιαστό: Πρόκειται για τη σύνταξη κατά την οποία οι όροι μίας πρότασης δημιουργούν σχηματικά τη μορφή του X.
- Κύκλος: Μία φράση ή πρόταση ξεκινά και ολοκληρώνεται με την επανάληψη της ίδιας λέξης.
- Ασύνδετο: Τοποθέτηση λέξεων η μία πλάι στην άλλη χωρίς να μεσολαβεί μεταξύ τους συνδετικός σύνδεσμος.
- Πρωθύστερο: Η χρονική σειρά δύο εννοιών παύει να ακολουθείται με τον τρόπο που ορίζει η λογική με στόχο να αναδειχθεί η μία ως σπουδαιότερη.

⁷⁰ Για το υπερβατό βλ. και Τσιτσανούδη - Μαλλίδη Ν., & Στεργιούλης Χ. (2020). Η χρήση του «υπερβατού» από έναν εξελληνισμένο Σύρο των βυζαντινών χρόνων. Η περίπτωση του Ιωάννη του Δαμασκηνού. Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 13(1), 61–81.

- Ετυμολογικό σχήμα: Συμπαράταξη λέξεων οι οποίες ανήκουν ετυμολογικά στην ίδια οικογένεια.
- Παρονομασία (ή παρήχηση): Το συγκεκριμένο σχήμα λόγου σχετίζεται με το ετυμολογικό σχήμα. Στην περίπτωση, ωστόσο, της παρονομασίας (ή παρήχησης) οι λέξεις που τοποθετούνται η μία δίπλα στην άλλη δεν ανήκουν ετυμολογικά στην ίδια οικογένεια λέξεων αλλά παρουσιάζουν την ίδια προφορά, δηλαδή ομοηχούν χωρίς να τις συνδέει κάποια ετυμολογική συγγένεια.
- Ομοιοτέλετο: Σχετίζεται εννοιολογικά με την ομοιοκαταληξία και συναντάται κυρίως στο χώρο της ποίησης αλλά πρόκειται για την περίπτωση κατά την οποία δύο στίχοι τελειώνουν με την ίδια λέξη ή φράση (Αθανασοπούλου, 2022).

B. Σχήματα ως προς την πληρότητα του λόγου.

- Έλλειψη/Βραχυλογία (με την έννοια της παράλειψης βασικών στοιχείων μίας πρότασης).

Σχήμα από κοινού ή εξ αναλόγου: Δύο προτάσεις διαδέχονται η μία την άλλη με κάποιους κοινούς τους όρους να παραλείπονται από τη δεύτερη αλλά να εννοούνται.

Σχήμα εξ' αντιθέτου: Το συγκεκριμένο σχήμα λόγου παρουσιάζει κοινά στοιχεία με το σχήμα από κοινού ή εξ αναλόγου. Διαφοροποιείται στο ότι στην προκειμένη περίπτωση έχουμε και πάλι διαδοχικές προτάσεις με το ρήμα της δεύτερης να έχει αντίθετη σημασία σε σχέση με το ρήμα της πρώτης και τελικά να παραλείπεται.

Ζεύγμα: Ένα ρήμα έχει δύο αντικείμενα αλλά στην περίπτωση του δεύτερου αντικειμένου το ρήμα παραλείπεται.

Αποσιώπηση: Στο σχήμα της αποσιώπησης ένα μέρος της πρότασης ή της φράσης παραλείπεται και αντικαθίσταται με αποσιωπητικά. Σχήμα αποσιώπησης έχουμε επίσης όταν παραλείπεται το τέλος της πρότασης ή της φράσης με τα αποσιωπητικά να παίρνουν την θέση του.

- Πλεονασμός

Περίφραση: Πρόκειται για το σχήμα λόγου κατά το οποίο η μονολεκτική απόδοση ενός νοήματος δίνει τη θέση της σε μία πιο αναλυτική απόδοση με τη χρήση περισσότερων λέξεων προσδίδοντας έτσι μεγαλύτερη παραστατικότητα.

Σχήμα εκ παραλλήλου ή εξ' αντιθέτου: Το σχήμα αυτό εξυπηρετεί την εμφατική απόδοση ενός νοήματος με καταφατική και με αποφατική σύνταξη την ίδια στιγμή.

Σχήμα εν διά δυοίν: Πρόκειται για την απόδοση ενός νοήματος μέσω της παράταξης δύο λέξεων οι οποίες συνδέονται με τον σύνδεσμο «και» ενώ την ίδια στιγμή η μία προσδιορίζεται μέσω της άλλης.

Επανάληψη ή παλιλλογία: Όταν έχουμε επανάληψη μίας λέξης ή φράσης. Υποπεριπτώσεις της επανάληψης ή παλιλλογίας με μικρές ειδοποιούς διαφορές αποτελούν η ταυτολογία, η αναδίπλωση, η επαναφορά (ή επάνοδος) και η επιστροφή (ή αντιστροφή).

Συσώρευση (ή απαρίθμηση): Το εν λόγω σχήμα αξιοποιείται και πάλι για λόγους εμφατικούς και σχετίζεται με τη συσώρευση λέξεων ή φράσεων με σκοπό να τονισθεί η ιδέα που εξυπηρετείται.

Κλιμάκωση (ή κλιμακωτό): Σχήμα λόγου όπου οι ιδέες παρατίθενται σε μία διαβαθμισμένη διάταξη η οποία παρουσιάζει είτε ανιούσα είτε κατιούσα πορεία.

Παραλληλισμός: Στον παραλληλισμό βλέπουμε να παραλληλίζονται δύο γεγονότα ή εικόνες. Ως παραλληλισμός, ωστόσο, νοείται και η επανάληψη του ίδιου νοήματος με παρόμοιους και ισοδύναμους συντακτικά εκφραστικούς τρόπους.

Σχήμα υποφοράς και ανθυποφοράς ή των άσκοπων ερωτημάτων: Απαντά συχνότατα στα δημοτικά τραγούδια. Αποτελείται από μία ερώτηση (πολλές φορές άσκοπη), πιθανές απαντήσεις που τίθενται με τη μορφή ερωτήματος και τελικά την απόδοση της οριστικής απάντησης που προκύπτει μετά την αναίρεση των πιθανών εξηγήσεων που έχουν προηγηθεί.

Προθεραπεία ή προδιόρθωση: Συναντάται συχνά στα δημοτικά τραγούδια αλλά και στον καθημερινό προφορικό λόγο. Μία φράση προηγείται ώστε να αμβλυνθεί μία αρνητική πληροφορία ή είδηση η οποία ακολουθεί.

Επιδιόρθωση: Στην περίπτωση αυτή η δεύτερη φράση έρχεται να διορθώσει ή να αποσαφηνίσει αυτήν που έχει προηγηθεί.

Αναφώνηση (ή επιφώνηση): Μία επιφωνηματική έκφραση ή λέξη παρεμβάλλεται στη ροή μίας πρότασης ή φράσης με σκοπό να εκφράσει τη συναισθηματική φόρτιση (θετική ή αρνητική) του ομιλούντος.

Αποστροφή: Ο ομιλών απευθύνεται νοερά σε ένα πρόσωπο το οποίο απουσιάζει ή πολλές φορές σε κάποια αφηρημένη έννοια η οποία προσωποποιείται. Στην περίπτωση κατά την οποία ο ομιλών απευθύνεται σε μία θεότητα ή Μούσα, το σχήμα λόγου ονομάζεται «επίκληση».

Ρητορικό ερώτημα: Πρόκειται για μετέωρες ερωτήσεις οι οποίες δεν τίθενται με σκοπό να λάβουν απάντηση αλλά για να εξυπηρετήσουν τους εκφραστικούς τρόπους του γραπτού ή του προφορικού λόγου (Αθανασοπούλου, 2022).

3.3.3. Από σημασιολογικής άποψης

Τα εν λόγω σχήματα λόγου σχετίζονται με τη σημασία των λέξεων και με τη μετάβαση από το κυριολεκτικό τους νόημα σε μεταφορικές τους προσεγγίσεις. Ως εκ τούτου τα σχήματα λόγου αυτής της κατηγορίας απαντούν συχνότερα στην ποιητική γλώσσα και έκφραση.

- Παρομοίωση:⁷¹ Η παρομοίωση χρησιμοποιείται όταν θέλουμε να δώσουμε έμφαση στην ιδιότητα ενός προσώπου, ζώου, πράγματος ή κατάστασης συγκρίνοντάς τα με ένα άλλο το οποίο έχει την ίδια ιδιότητα που επιθυμούμε να τονίσουμε αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό.
- Μεταφορά⁷²: Άλλο ένα σχήμα λόγου που προϋποθέτει την έννοια του συσχετισμού δύο πραγμάτων. Στην περίπτωση της μεταφοράς μία λέξη οικειοποιείται τη σημασία ή την ιδιότητα μίας άλλης χάρη σε κάποια εικονική ομοιότητα που τις συνδέει.
- Συνεκδοχή: Μία έννοια υποκαθίσταται από μία άλλη με την οποία σχετίζεται στενά. Στη συνεκδοχή το μέρος ενός πράγματος μπορεί να υποκαταστήσει το όλο, το υλικό από το οποίο αποτελείται κάτι μπορεί να υποκαταστήσει το αντικείμενο ή το όργανο μίας ενέργειας υποκαθιστά την ενέργεια.
- Μετωνυμία: Η μετωνυμία σχετίζεται με τη συνεκδοχή. Στην προκειμένη περίπτωση έχουμε και πάλι αντικατάσταση ενός πράγματος από ένα άλλο. Ωστόσο εδώ συναντούμε συχνότερα κύρια ονόματα ή αφηρημένα προσηγορικά. Έτσι ενδέχεται να συναντήσουμε περιπτώσεις όπου το όνομα του δημιουργού υποκαθιστά το δημιούργημά του, το σημαίνον παίρνει τη θέση του σημειομένου, το περιεχόμενο αντικαθίσταται από το περιέχον ή το αποτέλεσμα, αντίστοιχα, από την αιτία.
- Αντονομασία: Σχήμα το οποίο συγγενεύει εν πολλοίς με τη μετωνυμία και με τη συνεκδοχή με τα όρια μεταξύ τους να είναι πολλές φορές δυσδιάκριτα. Και στις τρεις περιπτώσεις κύριο γνώρισμα είναι η μετάβαση από το ειδικό στο γενικό. Στην περίπτωση της αντονομασίας αναφερόμαστε στην καταγωγή ή στο πράγμα εκείνο για το οποίο κάποιος άνθρωπος ή τύπος φημίζεται.

⁷¹ Για τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζεται γλωσσικά το παιδί και η παιδικότητα στην ποίηση του Ελύτη μέσα από τα σχήματα λόγου της παρομοίωσης, της μεταφοράς και της προσωποποίησης βλ. 8.5. Το παιδί στα σχήματα της μεταφοράς, της προσωποποίησης και της παρομοίωσης.

⁷² Για την έννοια της μεταφοράς στον λόγο γενικότερα και την παρουσία της στον χώρο της λογοτεχνίας ειδικότερα βλ. Κεφάλαιο 4. Ο μεταφορικός λόγος στην ποίηση.

- **Αλληγορία:** Άμεση είναι η σύνδεση της αλληγορίας με τη μεταφορά καθώς και εδώ η κυριολεκτική σημασία ενός όρου αποδίδεται τελικά με άλλες λεκτικές ή φραστικές επιλογές με υπονοούμενες και κεκαλυμμένες σημασίες να παίρνουν τη θέση των κυριολεκτικών νοημάτων.
- **Προσωποποίηση:** Πρόκειται για την απόδοση ανθρώπινων χαρακτηριστικών ή ιδιοτήτων σε άψυχα αντικείμενα ή σε έννοιες αφηρημένες.
- **Αντίφραση:** Η πιο συνήθης μορφή αντίφρασης είναι η λιτότητα, όπου η δήλωση μίας έννοιας πραγματοποιείται μέσω της άρνησης του αντιθέτου της. Η αντίφραση επιτυγχάνεται είτε μέσω της ειρωνίας είτε μέσω του ευφημισμού.
- **Υπερβολή:** Με την υπερβολή εξυπηρετείται η έμφαση και η παραστατικότητα του λόγου μέσω της μεγέθυνσης μιας κατάστασης, ενέργειας ή ιδιότητας.
- **Οξύμωρο (ή παραδοξολογία):** Στο οξύμωρο σχήμα θα δούμε να συνδυάζονται λέξεις οι οποίες νοηματικά αντιφάσκουν μεταξύ τους.⁷³
- **Λογοπαίγνιο:** Το σχήμα λόγου του λογοπαιγνίου στηρίζεται στη χρήση αμφίσημων ή δίσημων λέξεων οι οποίες χάρη στην ομοηχία τους δημιουργούν παιχνίδια λέξεων μέσα από την εσκεμμένη σύγχυση νοημάτων (Αθανασοπούλου, 2022).

3.4. Κριτική ανάλυση λόγου

Η σχολή της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου επιχειρεί μία ξεχωριστή προσέγγιση στην ανάλυση λόγου ως γλωσσικού και εκφραστικού φαινομένου. Ιδιαίτερη είναι η έμφαση που δίδεται στην ανάλυση του περιεχομένου. Τα κείμενα αντιμετωπίζονται ως πεδία που ενσωματώνουν την ιδεολογία και διακρίνονται για τον κοινωνικό και ιδεολογικό χρωματισμό τους.

⁷³ Ας σημειωθεί ότι και ο ίδιος ο όρος «οξύμωρο» αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα του συγκεκριμένου σχήματος λόγου, αν αναλογιστούμε την ετυμολογία της λέξης: «κατ' οξύν» δηλαδή ευφυή τρόπο + «μωρός», με λίγα λόγια ο έξυπνος που δίνει την εντύπωση μωρού. Βλ. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%BE%CF%8D%CE%BC%CF%89%CF%81%CE%BF_%CF%83%CF%87%CE%AE%CE%BC%CE%B1 (Προσπελάστηκε στις 11/9/2023).

Κατά τους Γεωργακοπούλου & Γούτσο (2011: 40), η προσέγγιση αυτή επικεντρώνεται στην άρθρωση της ουσίας και τους κοινωνικοπολιτικούς περιορισμούς της, δηλαδή σε κοινωνικά και πολιτικά θέματα που συνδέονται με τα κείμενα και τη δημιουργία τους. Η γλωσσική υπόσταση εμφανίζεται σχεδόν πάντα προκατασκευασμένη, με άλλα λόγια οργανωμένη και επηρεασμένη από τις δεσπόζουσες ιδεολογίες και το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με την Κριτική Ανάλυση Λόγου, η γλωσσική μορφή δεν αντανakλά μηχανικά την εξωτερική πραγματικότητα, αλλά συνιστά, εν πολλοίς, την ίδια την πραγματικότητα και τη γνώση μας γι' αυτή (Γεωργακοπούλου – Γούτσος, 2011: 40). Σε άρθρα της Οικονόμου (1997: 628-642 και 1998: 353-364) στα οποία επιχειρείται μία ιδεολογικό - κριτική προσέγγιση του δημοσιογραφικού λόγου, εφαρμόζεται από τη συγγραφέα η μέθοδος της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (Critical Discourse Analysis) σε δείγματα δημοσιογραφικού λόγου και αναδεικνύεται η ιδεολογία που διέπει τους συντάκτες των κειμένων.

Ουσιαστικά, σύμφωνα με την Κριτική Ανάλυση Λόγου, οι γλωσσικές επιλογές διακρίνονται από βαθύτερο εννοιολογικό περιεχόμενο και ιδεολογικό χρωματισμό, συνδεόμενες στενά με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα. Ο δημοσιογραφικός λόγος είναι ένα χαρακτηριστικό είδος λόγου το οποίο έχει μελετηθεί στο πλαίσιο της κριτικής ανάλυσης λόγου ως ένα ισχυρό πεδίο προβολής, ιδεολογικών ρόλων και αντιπαραθέσεων, με τη γλώσσα να εξετάζεται ως όργανο εξουσίας, επιβολής, ελέγχου και κοινωνικής συγκρότησης της πραγματικότητας (ό.π.: 245).

Ο Fairclough (1995) κάνει λόγο για επικοινωνιακές πρακτικές οι οποίες διακρίνονται από έλλειψη διαφάνειας, με συνέπεια οι παραλήπτες των ποικίλων κειμένων να μην αντιλαμβάνονται τις ιδεολογίες τις οποίες υπηρετούν αλλά και τους κινδύνους που η αναπαραγωγή τους συνεπάγεται. Σύμφωνα εξάλλου με τις αρχές της συγκεκριμένης κριτικής προσέγγισης, η ιδεολογία των κειμένων είναι τις περισσότερες φορές λανθάνουσα παρά ρητά εκπεφρασμένη (Γεωργακοπούλου – Γούτσος ό.π.: 218).

3.5. Οι απεικονίσεις του παιδιού σε ποιητικά κείμενα – Ενδεικτικές αναφορές

Η αναζήτηση και μελέτη της γλωσσικής απεικόνισης του παιδιού μέσα σε ποιητικά κείμενα πέραν αυτών του Ελύτη παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον αναδεικνύοντας

και φωτίζοντας παράλληλα τη διαφορετική θέαση, οπτική και αντιμετώπιση κάθε λογοτέχνη επί του θέματος, στο χρονικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται και εκφράζεται ποιητικά. Για τους λόγους αυτούς και με σκοπό να εκπροσωπηθεί η ποικιλία των προσεγγίσεων η ακόλουθη ενότητα εστιάζει σε διαφορετικές χρονικές περιόδους του ελληνικού γίνεσθαι και φωτίζει τις λογοτεχνικές προσωπικότητες του Δ. Σολωμού, του Κ. Παλαμά, του Γ. Ρίτσου και του Λ. Παπαδόπουλου χωρίς, φυσικά, αυτό να σημαίνει ότι αξιολογούνται ως λιγότερο σημαντικοί άλλοι εκπρόσωποι του ποιητικού κόσμου στους στίχους των οποίων φιλοξενούνται επίσης το παιδί και η παιδικότητα ως έννοιες.⁷⁴

3.5.1. Η περίπτωση των «Ελεύθερων Πολιορκημένων» (Δ. Σολωμός)

Ο ζακυνθινός Διονύσιος Σολωμός, κεντρική λογοτεχνική φυσιογνωμία της Επτανησιακής σχολής, έχει καθιερωθεί ως εθνικός ποιητής για την Ελλάδα και έχει συνδεθεί άρρηκτα με τη συστηματοποιημένη χρήση της δημοτικής γλώσσας στο χώρο της λογοτεχνικής γραφής και έκφρασης.⁷⁵ Οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»⁷⁶ αποτελούν ένα από τα γνωστότερα και πιο καταξιωμένα δείγματα γραφής της ελληνικής ποίησης. Η εν λόγω ποιητική δημιουργία απασχόλησε τον Διονύσιο Σολωμό για ένα πολύ μεγάλο μέρος της ζωής του και της ποιητικής του δραστηριοποίησης. Εμφανίζεται σε μορφή τριών σχεδιασμάτων και η σύνθεσή τους - ως σημειωθεί ότι στην ουσία δεν ολοκληρώθηκε ποτέ - διήρκησε συνολικά δεκατρία χρόνια. Θεματολογικά οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» είναι εμπνευσμένοι από την ελληνική επανάσταση του 1821 και ειδικότερα από το ιστορικό πλαίσιο της Εξόδου του Μεσολογγίου, συμβόλου της ηρωικής αντίστασης και θυσίας των Ελλήνων ενάντια στην τουρκική υποδούλωση.⁷⁷

Στο ποιητικό αυτό έργο και ειδικότερα στο Σχεδιάσμα Β', η αναφορά στο παιδί πραγματοποιείται τεχνηέντως⁷⁸ μέσα από τη μορφή της μάνας κι αυτό γιατί η

⁷⁴ Η διαχρονικότητα του ποιητικού τους αποτυπώματος και η επιδραστικότητα του έργου τους συνυπολογίστηκαν ως κριτήρια για την ανάδειξη των εν λόγω ποιητών στην τρέχουσα ενότητα. Τα ποιητικά κείμενα που επιλέχθηκαν παρατίθενται στο Παράρτημα 2.

⁷⁵ Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι η ημερομηνία του θανάτου του Διονυσίου Σολωμού (9^η Φεβρουαρίου) έχει καθιερωθεί παγκοσμίως ως Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας.

⁷⁶ Η αρχική ονομασία του ποιήματος ήταν «Χρέος».

⁷⁷ Ο Σολωμός την περίοδο της πολιορκίας του Μεσολογγίου βρισκόταν στον τόπο καταγωγής του, τη Ζάκυνθο. Η γεωγραφική αυτή εγγύτητα υπήρξε καταλυτική για τη συναισθηματική εμπλοκή του στο δράμα των ομοεθνών του και τον καθιστά αυτήκοο και αυτόπτη μάρτυρα στα γεγονότα της εποχής.

⁷⁸ Κατ' αντιστοιχία, για γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού και της παιδικότητας στην ποίηση του Ο. Ελύτη μέσα από έμμεσες αναφορές βλ. 8.4.9. Το παιδί μέσα από έμμεσες αναφορές.

ιδιότητα της μητρότητας προϋποθέτει την ύπαρξη του παιδιού και νοηματοδοτείται αυτομάτως μέσα από αυτό. Στο ποίημα του Σολωμού το παιδί αποτελεί μία φιγούρα τραγική που βιώνει την απόλυτη στέρηση συμμετέχοντας στο δωδεκάμηνο δράμα των πολιορκημένων Ελλήνων του Μεσολογγίου με επίλογο την ηρωική έξοδο που συμβόλισε την πνευματική τους ελευθερία έναντι της σωματικής τους σκλαβιάς. Το παιδί, όπως και όλοι οι πολιορκημένοι του ηρωικού Μεσολογγίου βιώνει τη σωματική εξουθένωση και την έλλειψη τροφής ενώ η μάνα αδυνατεί να δώσει λύση στις κακουχίες και την πείνα που μαστίζουν το παιδί της. Οι δυσχερείς συνθήκες διαβίωσης έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τα στοιχεία της ανοιξιάτικης φύσης η οποία ανθεί και αναγεννάται μέσα από τις ομορφιές της. Στο έργο του Σολωμού το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με το αναπόφευκτο του επερχόμενου θανάτου του⁷⁹ αποτελώντας αναπόσπαστο μέρος της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκει και δέκτης των τραγικών συνεπειών όσων βίωσαν οι Έλληνες κατά την ηρωική τους πολιορκία. Οι στίχοι, από το β' σχεδιάσμα, που ακολουθούν είναι ενδεικτικοί της βιωματικής-συγκινησιακής χρήσης της γλώσσας την οποία επέλεξε ο Σολωμός για να περιγράψει την πάλη των Ελλήνων με την πείνα αλλά και με τους πειρασμούς της ζωής και της φύσης που «πολιορκούν» με τον δικό τους τρόπο τους Μεσολογγίτες προκαλώντας τους να συνεχίσουν τη γενναία τους αντίσταση. Το παιδί γίνεται κοινωνός του εθνικού δράματος μετέχοντας ισότιμα σε αυτό:

Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι' η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνεί·
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τί σ' έχω γω στο χέρι;
Οπού συ μούγινες βαρύ κι' ο Αγαρηνός το ξέρει.»

Η μάνα φτάνει σε σημείο να ζηλεύει το πουλί που «σπάει» τη νεκρική σιγή και βρίσκει να φάει τη στιγμή που η ίδια αδυνατεί να ταΐσει το παιδί της, άρα και να

⁷⁹ Αναπάντεχες όψεις της παιδικότητας και συνδέσεις του παιδιού με τον θάνατο, τη φτώχεια, τον πόλεμο εντοπίζονται συχνά και στην ποίηση του Ελύτη. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. ενότητα 8.4.7. Το παιδί σε σύνδεση με τον θάνατο, τον πόλεμο, τον πόνο και την ορφάνια. Αναπάντεχες όψεις της παιδικότητας.

υπερασπιστεί τον βασικότερο ρόλο της που συνδέεται με το πρωταρχικό δικαίωμα του παιδιού της για σίτιση και διατήρησή του στη ζωή.⁸⁰

3.5.2. Η περίπτωση του «Τάφου» (Κ. Παλαμάς)

Οι σημαντικές στιγμές του ελληνικού γένους υπήρξαν πηγή έμπνευση και κίνητρο ποιητικής έκφρασης και στη λογοτεχνική περίπτωση του πατρινού ποιητή Κ. Παλαμά, ο οποίος αποτέλεσε κεντρική μορφή της λογοτεχνικής γενιάς του 1880. Η συγγραφική του δημιουργία συνοδοιπορεί με τον ελληνισμό και την ελληνική παράδοση με τρόπο τέτοιο ο οποίος καθιστά την ποίησή του εθνική και τον ίδιο άξιο συνεχιστή της σολωμικής λογοτεχνικής παράδοσης.

Η παρουσία της παιδικής φιγούρας στην παλαμική ποίηση μπορεί να χαρακτηριστεί σε μεγάλο βαθμό αυτοβιογραφική⁸¹ και βιωματική καθώς επηρεάστηκε καταλυτικά από τον τραγικό χαμό του τετράχρονου γιου του, Άλκη, γεγονός το οποίο βύθισε σε βαρύ πένθος την οικογένειά του. Αμέσως μετά τον θάνατο του παιδιού του, ο Κ. Παλαμάς βρίσκει καταφύγιο στην πένα του για να εκφράσει μέσα από το ποίημά του «Ο Τάφος» τα συναισθήματα που η απώλεια αυτή πυροδότησε μέσα του.

Το εν λόγω απόσπασμα του ποιήματος συγκεντρώνει όλο τον πόνο του συγκλονισμένου πατέρα, ο οποίος αποχαιρετά το παιδί του, περιγράφοντας μέσα από τους στίχους του το στερνό του σπίτι, που δεν είναι άλλο από τον τάφο του.

Η αναφορά στο παιδί γίνεται μέσα από γλωσσικές επιλογές οι οποίες εκφράζουν αγάπη, φροντίδα και τρυφερότητα. Ο ποιητής - πατέρας αξιοποιεί το σχήμα λόγου της παρομοίωσης για να παραλληλίσει το παιδί του με «βλαστάρι» που μαράθηκε πρόωρα. Το τελευταίο και παντοτινό σπίτι του παιδιού χτίζεται με τα δάκρυα και το αίμα του τραγικού πατέρα σε μία προσπάθεια – χρέος να του παράσχει, έστω και αυτή την ύστατη στιγμή, την ασφάλεια που ένα παιδί έχει ανάγκη. Στους στίχους του Παλαμά το παιδί διαφαίνεται εύθραυστο και ευάλωτο ερχόμενο αντιμέτωπο με το θάνατο, συνθήκη που τίθεται σε πλήρη αντίθεση με τη φύση του και με όσα αυτή υπό κανονικές συνθήκες προδιαγράφει.

⁸⁰ Για μία ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση της ποιητικής συμβολοποίησης του αγώνα των πολιορκημένων Μεσολογγιτών από τον Δ. Σολωμό βλ. Μαστροδημήτρης, 1999: 71-80.

⁸¹ Σε γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού στην ποίηση του Ελύτη ανιχνεύονται συχνά προσωπικές του εμπειρίες και βιώματα. Αναλυτικότερα στο 8.4.8. Το παιδί μέσα από αυτοβιογραφικές αναφορές του ποιητή.

3.5.3. Η περίπτωση του «Πρωινού άστρου» (Γ. Ρίτσος)

Η ποιητική γραφή του Μονεμβασιώτη Γ. Ρίτσου επηρεάστηκε καταλυτικά από τους κοινωνικούς αγώνες και τις αναταραχές που διαμόρφωσαν το κοινωνικοϊστορικό πρόσωπο της νεότερης Ελλάδας. Η ποίησή του αποκτά άλλοτε μία καθαρά υπαρξιακή διάσταση ενώ άλλες φορές γίνεται σατυρική, ερωτική και λυρική, κουβαλώντας πάντα προσωπικές του μνήμες από την πολιτική του δραστηριοποίηση και οικογενειακά βιώματα που τον σημάδεψαν ανεξίτηλα.

Ο Γ. Ρίτσος απέκτησε μία κόρη (την Έρη Ρίτσου) με τη σύζυγό του, Γαρυφαλλιά⁸² Γεωργιάδου, γιατρό από τη Σάμο. Η γέννηση της κόρης του συνεπήρε συγκινησιακά τον ποιητή ο οποίος αποτύπωσε όλη του την πατρική τρυφερότητα διοχετεύοντάς την στο ποίημά του «Πρωινό άστρο» (1955). Το συγκεκριμένο ποίημα αποτελεί σχηματικά και ουσιαστικά ένα νανούρισμα για το νεογέννητο παιδί του ποιητή, ο οποίος μέσα από τη συγγραφή του οραματίζεται και ελπίζει σε έναν καλύτερο, μελλοντικά, κόσμο, δομημένο πάνω στις αξίες της ειρήνης και της δικαιοσύνης. Το παιδί στο ποίημα αυτό ξυπνά στον πατέρα του την ανάγκη να το προστατεύσει και να του προσφέρει όλα όσα μπορεί με στόχο τη διασφάλιση ενός καλύτερου αύριο. Η πατρική αγάπη⁸³ και το νοιάξιμο υποδηλώνονται μέσα από την επανειλημμένη χρήση υποκοριστικών, επιλογή η οποία διαμορφώνει το γενικότερο ύφος του ποιήματος. Οι στίχοι του Ρίτσου είναι γεμάτοι από υπερρεαλιστικές εικόνες που καταφέρνουν και συνδυάζουν ποιητικά, φαινομενικά ασύμβατα μεταξύ τους στοιχεία. Αναφέρουμε ενδεικτικά τα φαναράκια των κρίνων, το περιβολάκι ζωγραφισμένο με λουλουδόσκονη πάνω στο φτερό μιας πεταλούδας, τα πεδιλάκια από ουρανό, τους ρόδιους λοφίσκους του ύπνου, τα οποία ο ποιητής και πατέρας νιώθει την ανάγκη να προσφέρει στη νεογέννητη κόρη του ως φυλαχτό στην αφετηρία του μακριού δρόμου της ζωής της.

3.5.4. Η περίπτωση του «Κάποτε θα 'ρθουν» (Λ. Παπαδόπουλος)

⁸² Ο ίδιος την αποκαλούσε «Φαλίτσα».

⁸³ Για τη γλωσσική αναπαράσταση του παιδιού σε σύνδεση με το στοιχείο της γονεϊκότητας στα επιλεγμένα ποιητικά κείμενα στα οποία στηρίζεται το ερευνητικό μέρος της διατριβής βλ. και 8.4.4. Το παιδί σε σύνδεση με το στοιχείο της γονεϊκότητας.

Ο Λ. Παπαδόπουλος αποτελεί εν ζωή καταξιωμένο δημοσιογράφο, στιχουργό και ποιητή με μικρασιατική καταγωγή και έντονη συγγραφική δραστηριότητα. Στο πλαίσιο της πολυδιάστατης προσωπικότητάς του έχει ασχοληθεί με μεταφράσεις ξένων ποιητών, έχει επιδοθεί σε δημοσιογραφικές αποστολές, έχει γράψει θεατρικά έργα και έχει ήδη αφήσει ως παρακαταθήκη 1200 τραγούδια από ποιήματά του τα οποία έχουν μελοποιηθεί.

Το ποίημά του με τίτλο «Κάποτε θα 'ρθουν» αποτελεί ένα ποίημα - ύμνο στην αξία του παιδιού και στη διαφύλαξή του. Το συγκεκριμένο ποίημα, αν και χρονικά ανήκει στη μεταπολεμική περίοδο, λειτουργεί σε επίπεδο διαχρονικό και εκφράζει ποιητικά τη συνειδητοποίηση ότι σε έναν κόσμο αλλοιωμένο πολιτισμικά, πολιτικά και κοινωνικά, το παιδί και κάθε παιδί είναι αυτό που διατηρεί άσβεστη την ελπίδα⁸⁴ για ένα καλύτερο μέλλον και για μία έξοδο από τα κοινωνικοπολιτικά αδιέξοδα κάθε εποχής. Το παιδί μέσα από τους στίχους του Λ. Παπαδόπουλου εξυψώνεται σε κάτι άκρως πολύτιμο και σε φορέα ελπίδας, ζωής και νίκης απέναντι σε όσα απειλούν να αλλοτριώσουν κάθε κοινωνία. Ο ποιητής εκφράζεται με λόγο προτρεπτικό και ωθεί τον αναγνώστη να λειτουργήσει με υπευθυνότητα, να αναλάβει το κοινό χρέος και να προστατεύσει το παιδί από όσα το απειλούν ανάγοντάς το σε πηγή αισιοδοξίας που δεν σταματά να γεννά ελπίδα ακόμη και στις πλέον ζοφερές στιγμές.

3.6. Οι απεικονίσεις του παιδιού σε άλλα - μη ποιητικά - κείμενα. Ενδεικτικές αναφορές

Οι απεικονίσεις των παιδιών σε άλλα κείμενα, μη ποιητικά, παρουσιάζουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ενδεικτικά θα δούμε ορισμένες γλωσσικές αναπαραστάσεις των παιδιών α. σε διαφημιστικά κείμενα β. σε δημοσιογραφικά κείμενα. Η επιλογή μας αυτή ενδιαφέρει περιφερειακά την παρούσα διατριβή, θεωρείται όμως σκόπιμη η συμπερίληψη της επιμέρους υποενότητας, προκειμένου να φωτίσουμε την έννοια της προβολής του παιδιού σε κείμενα. Τα στοιχεία που ακολουθούν βασίζονται σε μελέτες της Τσιτσανούδη – Μαλλίδη (2012, 2015, 2021).

3.6.1. Τα παιδιά σε περιόδους κρίσης για την ελληνική κοινωνία

⁸⁴ Το παιδί συναντάται συχνότατα στην ποίηση του Ο. Ελύτη συνυφασμένο με την έννοια της ελπίδας. Αναλυτικότερα στο 8.4.1. Το παιδί σε σύνδεση με την αθωότητα, την ελπίδα και την αισιοδοξία.

Τα παιδιά και τα νήπια στις απεικονίσεις των διαφημιστικών μηνυμάτων δεν απέχουν ούτε είναι ανίδια σε σχέση με τα όσα αφορούν στα οικογενειακά περιβάλλοντά τους και ευρύτερα στον «κόσμο των μεγάλων». Απεικονίζονται ως οντότητες που γνωρίζουν, κατανοούν ή και δοκιμάζονται από τις σοβαρές συνέπειες της κρίσης. Η συμμετοχή τους στα διαφημιστικά κείμενα μέσα από μονολόγους ή διαλόγους σχετίζεται με:

- α. την προσπάθεια των σχεδιαστών του διαφημιστικού λόγου να καταδείξουν το μέγεθος των επιπτώσεων της ύφεσης,
- β. τη συναισθηματική χειραγώγηση του καταναλωτή,
- γ. την προβολή της αποτελεσματικότητας της αγοράς του προϊόντος, καθόσον η απόκτηση του ενός ή του άλλου αγαθού μοιάζει να λειτουργεί ως ένα «μαγικό ραβδί» για την παιδική ηλικία που ταχυδακτυλουργικά αντιμετωπίζει το σύνολο των προβλημάτων (Τσιτσανούδη – Μαλλίδη, 2012).

Οι απεικονίσεις των θέσεων και των απόψεων των παιδιών για τα όσα συμβαίνουν στις οικογένειες και τα σπίτια τους και επηρεάζουν τις σχέσεις τους με τους γονείς γίνονται μέσω μιας απλής γλώσσας, που σε ορισμένες περιπτώσεις τείνει να οικειοποιείται και στοιχεία «μπεμπεδίστικης» γλώσσας (ό.π.).

Σύμφωνα με την Τσιτσανούδη – Μαλλίδη, «πρόκειται για αναμενόμενη από την πλευρά των παραληπτών του διαφημιστικού λόγου προσαρμογή στον κώδικα του παιδιού -συνομιλητή που υποτίθεται ότι διαθέτει μειωμένη γλωσσική ικανότητα. Αυτή την τάση της απλούστευσης του λόγου και της προσαρμογής προς την περιορισμένη γλωσσική ικανότητα του συνομιλητή μπορούμε να την αποκαλέσουμε «μωρουδίστικη ομιλία», δεδομένου ότι κατά κανόνα χαρακτηρίζει όλους σχεδόν τους ομιλητές που απευθύνονται σε βρέφη ή και νήπια.

Επίσης, μπορεί να ενταχθεί στις περιπτώσεις «κατώτερης σύγκλισης» του λόγου (“downward convergence”) στις οποίες ένα άτομο με υψηλότερο κύρος ή διευρυμένη γλωσσική ικανότητα απευθύνεται σε ένα άλλο που τώρα την κατακτά ή αδυνατεί να την εμπλουτίσει».

3.6.2. Τα παιδιά στη δημόσια σφαίρα. Η περίπτωση των παιδιών των προσφύγων

Η Τσιτσανούδη - Μαλλίδη (2021) αποκαλύπτει ορισμένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των απεικονίσεων και των περιγραφών των παιδιών των προσφύγων σε σύγχρονα ελληνικά δημοσιογραφικά κείμενα. Η μελέτη εδράζεται και συζητά βασικές θέσεις και πορίσματα μιας ερευνητικής διαδρομής που διανύθηκε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων τα τελευταία χρόνια, σε συνεργασία και με εκπροσώπους της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης. Παρακολουθεί και αναλύει γλωσσικές αναπαραστάσεις σε δύο διαφορετικές μεταξύ τους χρονικές περιόδους, οι οποίες απέχουν μεταξύ τους ένα έτος.

Συγκεκριμένα, η μελέτη παρακολουθεί τον έντυπο δημοσιογραφικό λόγο, τον μήνα Σεπτέμβριο του 2015 και τον μήνα Σεπτέμβριο του 2016 λόγω σοβαρών αλλαγών ως προς τα γνωρίσματα και την ένταση του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος. Εντοπίζει και συγκριτικά αναλύει ομοιότητες και διαφορές στις αποτυπώσεις και στις περιγραφές της παιδικής ηλικίας.

Η ερευνητική προσέγγιση βασίζεται σε θεμελιώδεις αρχές της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου, σύμφωνα με τις οποίες, οι γλωσσικές επιλογές διακρίνονται από βαθύτερο εννοιολογικό περιεχόμενο και ιδεολογικό χρωματισμό, συνδεδεμένες στενά με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.

Ένα από τα σχήματα που κατατίθενται, κάνει λόγο για κλίμακες γλωσσικής έντασης στην περιγραφή της προσφυγικής κρίσης οι οποίες επηρεάζονται από την εκάστοτε απόσταση που έχει το κάθε μέσο από τον σκληρό πυρήνα των γεγονότων (ό.π.).

Στις περιπτώσεις απεικονίσεων παιδιών προσφύγων, τα νοήματα κωδικοποιούνται σε λεκτικά σχήματα με έντονο συναισθηματικό και σημασιολογικό φορτίο. Αυτό το οποίο συνήθως εντοπίζεται είναι μία έντονη χρήση της συγκινησιακής γλώσσας, αλλά και μία τάση δραματοποίησης, που στοχεύει στη δημιουργία οικειότητας και στη συναισθηματική φόρτιση. Οι συγκεκριμένες απεικονίσεις καταφέρνουν να διεγείρουν το ανθρωπιστικό αίσθημα των αναγνωστών, δεδομένου ότι γίνεται επίκληση στο συναίσθημα, με πρόκληση λύπης και συμπόνιας ως προς τα παιδιά των προσφύγων.

Κοντολογίς, τα παιδιά άλλες φορές απεικονίζονται ως θύματα της προσφυγικής κρίσης, άλλοτε ως ήρωες. Ορισμένες φορές, τα παιδιά προσλαμβάνουν χαρακτηριστικά συμβόλου, ακόμη και επαναστατικού, ή ενάντια στην παγκοσμιοποίηση ή και τον καπιταλισμό, αναγωγές οι οποίες συχνά χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της υπερβολής.

Τα ευρήματα της μελέτης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι δημόσιες αναπαραστάσεις λειτουργούν ως ενδιάμεσοι μεσολαβητές των συναισθηματικών και ανθρώπινων αφηγήσεων της δραματικής κατάστασης και στην πραγματικότητα περιλαμβάνουν μια ποικιλία συναισθηματικών λέξεων και μεταφορών.

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο μεταφορικός λόγος στην ποίηση

4.1. Η έννοια της μεταφορά και της μετωνυμίας

Σύμφωνα με τον Σακελλαριάδη (2004: 241) το σχήμα λόγου της μεταφοράς συνδέεται με τον «λεκτικό τρόπο κατά τον οποίο μια λέξη από την κύρια σημασία της επεκτείνεται, πλαταίνει και μεταφέρεται σε άλλη έννοια, λόγω κάποιας αναλογίας ή ομοιότητας που υπάρχει μεταξύ των εννοιών αυτών».

Η Αθανασοπούλου (2022: 48) προσδιορίζει τη μεταφορά ως «πλάτεμα» της εγγενούς σημασίας μίας λέξης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία η σημασία μίας λέξης παύει να περιορίζεται στην κυριολεκτική της μόνο χρήση και αποκτά τη δυνατότητα να «υπαινίσσεται» και να αποδίδει, τελικά, πολλαπλά μεταφορικά νοήματα. Στην περίπτωση αυτή κινούμαστε πλέον στο πλαίσιο της συμβολικής χρήσης του γλωσσικού μηνύματος, όπου η γλώσσα υποδηλώνει και η λέξη ανάγεται σε σύμβολο το οποίο νοηματοδοτείται μέσα από την ερμηνεία και τους συσχετισμούς του δέκτη, είτε αυτός είναι αναγνώστης είτε ακροατής (Αθανασοπούλου, 2022: 50). Αξίζει να προστεθεί ότι η χρήση του μεταφορικού λόγου, όπως έχει βιβλιογραφικά υποστηριχθεί και αποδειχθεί, συνδέεται με την ανάγκη του ανθρώπου να εκφράσει ιδέες ή έννοιες τις οποίες δυσκολεύεται να αποδώσει με όρους μονοσημίας (Τσιτσανούδη – Μαλλίδη, 2020β:170).

Οι Fromkin, Rodman και Hyams (2020: 275-277) τονίζουν την άμεση σύνδεση της μεταφοράς με τη σημασιολογία αλλά και με την εξέλιξη του γλωσσικού φαινομένου και της ανθρώπινης έκφρασης μέσα από αυτό. Σύμφωνα με μελέτη τους η χρήση της μεταφορικής έκφρασης είναι άρρηκτα δεμένη με την καθημερινή ανθρώπινη επικοινωνία και αποτελεί έναυσμα για την ενεργοποίηση της ανθρώπινης φαντασίας και για τη δημιουργικότητα στον προφορικό και στον γραπτό λόγο. Αναφέρουν:

«Η μεταφορά αποτελεί σημαντικό μέρος της σημασιολογίας. Χωρίς τη μεταφορά η ικανότητά μας να επικοινωνούμε ουσιαστικά και αποτελεσματικά θα ήταν περιορισμένη. Η μεταφορά είναι ένα σημαντικό συστατικό της δημιουργικότητας της γλώσσας. [...] Η μεταφορά είναι μία από τις κινητήριες δυνάμεις της γλωσσικής αλλαγής. Η μεταφορική χρήση της γλώσσας συνιστά την υψηλότερη έκφραση της γλωσσικής δημιουργικότητας».

Η συμβολική χρήση της γλώσσας εντοπίζεται συχνότατα στην ποιητική γλώσσα όπου η δημιουργικότητα και η πολυσημία λέξεων και νοημάτων βρίσκουν πρόσφορο έδαφος εφαρμογής.

Η Αθανασοπούλου (2022: 58) εξηγεί ότι η μετωνυμία συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη μεταφορά. Στην περίπτωση της μετωνυμίας μία λέξη χρησιμοποιείται και πάλι με τρόπο συμβολικό και μεταφορικό και λόγω στενών εννοιολογικών συνδέσεων, παραπέμπει σε άλλες νοηματοδοσίες. Στο συγκεκριμένο σχήμα λόγου θα δούμε ότι το όνομα ενός δημιουργού χρησιμοποιείται και παραπέμπει στο έργο ή στο δημιούργημά του. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα θα μπορούσε να είναι το εξής: «Διαβάζω Ελύτη» εννοώντας το έργο του Ελύτη. Σε άλλες περιπτώσεις η μετωνυμία εντοπίζεται όταν χρησιμοποιείται μία γενικευμένη έννοια υπονοώντας κάτι πιο ειδικό και πιο συγκεκριμένο. Για παράδειγμα «Η Ελλάδα θρηνεί» εννοώντας οι Έλληνες ή η κλοπή διώκεται εννοώντας ο κλέφτης. Οι Γαβριηλίδου κ.ά. (2021: 187) επισημαίνουν την αναφορική λειτουργία της μετωνυμίας ως σχήματος λόγου και επεξηγούν ότι στην περίπτωση της μετωνυμίας μία έννοια χρησιμοποιείται για να γίνει αναφορά σε μία άλλη έννοια με την οποία συνδέεται εννοιολογικά. Η μετωνυμία που συναντάται στο πλαίσιο του προφορικού ή του γραπτού λόγου ενεργοποιεί την ερμηνευτική λειτουργία του ακροατή ή του αναγνώστη, ο οποίος θα προβεί στους ανάλογους συσχετισμούς και στην τελική νοηματοδοσία.

4.2. Γλώσσα και συναίσθημα

Η σχέση που συνδέει τη γλώσσα με το συναίσθημα έχει, όπως, αποδεικνύεται βιβλιογραφικά, απασχολήσει αρκετές επιστήμες και έχει, ως εκ τούτου, προσεγγισθεί μέσα από ένα πλήθος θεωρητικών ερμηνειών. Κάθε μία από αυτές επιχειρεί από δική της θέαση να αποδώσει επιστημονικά τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα ως πανανθρώπινη λειτουργία σχετίζεται με τον κόσμο των συναισθημάτων και την έκφρασή τους. Για τη Λασκαράτου (2012: 18) «ο τρόπος με τον οποίο η γλώσσα συνδέεται με το συναίσθημα σε μια συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση

καθορίζεται από τη θεώρηση του συναισθήματος μέσα στο πλαίσιο της θεωρίας αυτής». Ο Bamberg (1997: 209) παραλληλίζει τη γλώσσα και το συναίσθημα με δύο συντρέχοντα, παράλληλα συστήματα, εν χρήσει».

Οι σύγχρονες και πιο επικαιροποιημένες μελέτες επιλέγουν να κρατήσουν σαφή απόσταση από τις πιο παραδοσιακές θεωρήσεις οι οποίες επεφύλασσαν για τη γλώσσα μία ανακλαστική λειτουργία σε σχέση με τα συναισθήματα. Η εν λόγω σχέση αποκτά πλέον μία αλλιώτικη δυναμική στο πλαίσιο της οποίας η γλώσσα παύει να «καθρεφτίζει» παθητικά τον κόσμο των συναισθημάτων αλλά προχωρά στην κατασκευή και την ανακατασκευή του (Pavlenko, 2002: 209).

Η βαρύτητα εντοπίζεται πλέον όχι μόνο στη γλωσσική απεικόνιση του συναισθήματος αλλά στη διαδικασία της νοητικής πρόσληψης των συναισθημάτων ή όπως αναφέρουν οι Enfield και Wierzbicka (2002: 7) «στην αναζήτηση της κατανόησης γνωσιακών όψεων του συναισθήματος και άλλων κοινωνικών φαινομένων».

Η διασύνδεση γλώσσας και συναισθήματος παραπέμπει σαφώς στη συμβολική διάσταση της γλώσσας, στην εννοιοποίηση των συναισθημάτων και στη γραμματική πραγμάτωσή τους.⁸⁵ Στο πλαίσιο αυτό η γλώσσα επιστρατεύει τις βιωματικές και τις εκφραστικές της ιδιότητες με το συναίσθημα να καταλαμβάνει κεντρική θέση και να ανακατασκευάζεται μέσα από γλωσσικές και παραγλωσσικές στρατηγικές επιλογές. Κατ' αυτόν τον τρόπο η γλώσσα παίρνει σημασιολογικές και ερμηνευτικές προεκτάσεις.

Σε μία σχηματική προσέγγιση του θέματος η γλώσσα σε συσχετισμό με το συναίσθημα μπορεί να είναι περιγραφική ή εκφραστική. Η περιγραφική ιδιότητα της γλώσσας έχει να κάνει με την ικανότητα της γλώσσας να δηλώνει, να παρουσιάζει και να αναπαριστά τα συναισθήματα με κύριο μέσο τις συνειδητές λεξιλογικές επιλογές. Η εκφραστική ιδιότητα της γλώσσας είναι αυτή που μέσα από τη βιωματικότητά της, της επιτρέπει να υποδηλώνει, να υπονοεί, να υποδεικνύει τα συναισθήματα με κύριο μέσο γραμματικά και προσωδιακά μορφήματα τα οποία μεταφέρουν συναίσθημα.

Συχνότατα στον προφορικό και στο γραπτό λόγο θα συναντήσουμε στοιχεία γλωσσικά ή παραγλωσσικά τα οποία συμβατικοποιούνται και παίρνουν ερμηνευτικές και σημασιολογικές προεκτάσεις. Εκτός από τις ρηματικές εκφράσεις, τα επίθετα, τα

⁸⁵ <https://www.blod.gr/lectures/i-ekfrasi-ton-synaisthimaton-stis-glosses-tou-kosmou/> (Προσπελάστηκε στις 5/6/2023). Ας σημειωθεί ότι η εν λόγω ομιλία στηρίζει θεωρητικά το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο με θέμα τη γλώσσα και το συναίσθημα.

ουσιαστικά ή τις μετοχές που μέσα από την επιλογή τους εμπεριέχουν δήξη συναισθήματος, ξεχωριστή αναφορά χρειάζεται να γίνει σε προσωδιακά και άλλα στοιχεία τα οποία λειτουργούν ως συναισθηματικός αντικατοπτρισμός.

Α. Τα επιφωνήματα και οι επιφωνηματικές εκφράσεις αποτελούν ολιγοσύλλαβα άκλιτα μέρη του λόγου που υποδηλώνουν ψυχικό πάθημα ή έντονα συναισθήματα όπως αυτά της χαράς, της λύπης, του θυμού, του πόνου, της αγανάκτησης, της έκπληξης κ. ά. Σημασιολογικά ισοδυναμούν με ολόκληρη πρόταση (Σακελλαριάδης, 2004: 160). Τα επιφωνήματα μπορούν να εμφανίσουν τις ακόλουθες λειτουργίες:

- Εκφραστική: Πρόκειται για τα επιφωνήματα τα οποία εκφράζουν κάποιο συναίσθημα ή για τα γνωσιακά επιφωνήματα τα οποία ερμηνεύονται ως συνειδητοποίηση από την πλευρά του ομιλούντος (λ.χ. «αχά!»).
- Διαπροσωπική: Πρόκειται για τα επιφωνήματα τα οποία σχετίζονται και συντηρούν την επικοινωνία πομπού και δέκτη ή αλλιώς του ομιλούντος με το κοινό στο οποίο απευθύνεται.
- Φατική: Πρόκειται για επιφωνηματικές επιλογές οι οποίες επιβεβαιώνουν τα λεγόμενα.

Β. Οι ηχομιμητικές λέξεις ή φωνητικές εκφράσεις αποτελούν αυθαίρετες γλωσσικές επιλογές οι οποίες συμβατικοποιούνται και καταφέρνουν να αποδώσουν με συντομία συναισθηματικές καταστάσεις ή ανθρώπινες ενέργειες (λ.χ. «τσάκα-τσάκα»).

Γ. Η χρήση υποκοριστικών ή μεγεθυντικών στοιχείων αποτελούν μορφολογικές γλωσσικές επιλογές οι οποίες χάρη στην αλλοίωση της κατάληξής τους υποδηλώνουν συναισθηματικές καταστάσεις όπως τρυφερότητα (λ.χ. κοριτσάκι) ή απαξίωση (λ.χ. ελληνάρας).

Δ. Ο επιτονισμός (Σακελλαριάδης, 2004: 159,160) αποτελεί φωνητικό στοιχείο που συνδέεται με την ανοδική ή την καθοδική κίνηση που παρουσιάζει η φωνή κατά τον προφορικό λόγο, επιφέροντας ανάλογες σημασιολογικές συνέπειες. Στο φάσμα του επιτονισμού εμπεριέχονται γνωρίσματα της ομιλίας όπως είναι η μελωδία, ο ρυθμός, η ένταση, το μήκος φώνησης, το τονικό ύψος, οι εκφράσεις του προσώπου, η στάση του σώματος και οι χειρονομίες.⁸⁶

⁸⁶ <https://www.blod.gr/lectures/i-ekfrasi-ton-synaisthimaton-stis-glosses-tou-kosmou/> Προσπελάστηκε στις 5/6/2023).

4.3. Η μεταφορά και η μετωνυμία στη λογοτεχνία⁸⁷

Ο Hawkes (2009: 16) προβαίνει σε μία αξιοπρόσεκτη μελέτη του κοσμητικού ρόλου που η μεταφορά διαδραματίζει στην ποιητική γλώσσα. Παραστατικά δηλώνει ότι η μεταφορά είναι αυτή που δίνει στην ποιητική γλώσσα τη δυνατότητα να ξεστρατίσει από το σημασιολογικά αποδεκτό και με τη δημιουργική αξιοποίηση της φαντασίας να γεννήσει εικόνες στο νου του αναγνώστη προσδίδοντας χάρη στο κείμενο μέσα από την αναπαραστατική της λειτουργία. Στην περίπτωση της ποιητικής γλώσσας η μεταφορά ανάγεται στο βασικό εκείνο όργανο το οποίο επιτρέπει να προσπεράσουμε τα στενά δομημένα όρια της πεζής πραγματικότητας και να κινηθούμε σε έναν νέο, άνευ ορίων, κόσμο νοημάτων και ιδεών, ο οποίος προσφέρεται γενναιόδωρα στο ποιητικό αναγνωστικό κοινό. (ό.π.: 134)

Ο Γαλαντόμος (2018: 42) σε μελέτη του δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις ερμηνευτικές διαδικασίες που ενεργοποιούνται αυτομάτως και ασυνειδήτως όταν ο αναγνώστης ενός ποιητικού έργου έρχεται σε επαφή με τη μεταφορά και τις μορφές της. Μιλάμε, άρα, για μια διαδικασία που κάθε άλλο παρά απλοϊκά πρέπει να αντιμετωπιστεί καθώς σχετίζεται με τη σκέψη και με τις ατελείυτες δημιουργικές της δυνατότητες. Η ποίηση έχει άλλωστε κατά κοινή παραδοχή ταυτιστεί με τον χώρο εκείνο όπου η γλώσσα δεν αποσκοπεί απλά να μεταφέρει την αλήθεια ή να περιγράψει πράγματα και καταστάσεις. Στην ποιητική έκφραση η γλώσσα χρωματίζεται, σχηματοποιείται και καταφέρνει να πλάθει νοητές εικόνες (Ricoeur, 1998: 123). Και στη λειτουργία αυτή η μεταφορική διαδικασία διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο.

Η Λασκαράτου (2012: 17) πραγματεύεται μέσα από δική της έρευνα την αναπλαστική λειτουργία της γλώσσας η οποία πετυχαίνει να απεικονίσει μεταφορικά τον κόσμο και την πραγματικότητα.

Η αφαιρετική ιδιότητα της γλωσσικής έκφρασης, προφορικής ή γραπτής, να προσπερνά τη μονοσημία των λέξεων, με τη σημασία τους να «πλαταίνει» και να αποτυπώνει τελικά πολλαπλά νοήματα χάρη σε χρηστικές ομοιότητες, έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα. Υπό αυτή την έννοια η μεταφορά μπορεί να ταυτιστεί με το «γύρισμα» της γλώσσας από τη στενή, κυριολεκτική χρήση της στη νοηματικά πιο

⁸⁷ Ας σημειωθεί ότι η μεταφορική γλώσσα ευρύτερα αποτελεί έναν δημιουργικό τρόπο γραφής ο οποίος «τράφηκε» πολλές φορές από την έλλειψη ελευθερίας έκφρασης και από φαινόμενα όπως η λογοκρισία, η οποία αποδεδειγμένα προσπάθησε κατά καιρούς και για διάφορους κοινωνικοπολιτικούς λόγους να «φιμώσει» το ανθρώπινο πνεύμα και την προφορική ή γραπτή αποτύπωσή του.

διευρυμένη της μορφή.⁸⁸ Ο Jakobson (1998: 51) εντόπισε χαρακτηριστικά την «διπολική δομή της γλώσσας» επιχειρώντας να αποδώσει το ίδιο νόημα.

Συμπεραίνοντας ο ποιητικός λόγος δεν μπορεί να νοηθεί δίχως τη μεταφορικότητα, ιδιότητα που τον ταυτίζει με τη συμβολική και αφαιρετική προσέγγιση της φαινομενολογικής πραγματικότητας. Στο πλαίσιο της λογοτεχνικής έκφρασης η μεταφορά θα πρέπει να αναγνωρίζεται ως μία δύναμη αναπαραστατική που μέσα από τη μετασχηματιστική της ιδιότητα διασφαλίζει τη γέννηση νέων ιδεών και νοημάτων. Η λογοτεχνική αξιοποίηση της μεταφοράς είναι εν τέλει αυτή η οποία επιτρέπει στον εκάστοτε αναγνώστη να αποδεσμεύεται από τα δεσμά της αίσθησης ώστε να ανακαλύπτει διαρκώς κρυφές ιδέες και λανθάνουσες ερμηνείες της πραγματικότητας και των πραγμάτων.⁸⁹

5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Στρατηγικές ανάγνωσης ενός ποιητικού κειμένου από παιδιά

5.1. Η έννοια της ανάγνωσης

Η ανάγνωση, διαδικασία πολύπλοκη και σύνθετη, ορίζεται από τον Μπαμπινιώτη (2019: 195) ως «η κατανόηση τού περιεχομένου ενός γραπτού ή τυπωμένου κειμένου μέσω τής αναγνώρισης τής σημασίας των συμβόλων τού γραπτού λόγου με τα οποία είναι διατυπωμένο, καθώς και η διάρκεια αυτής τής διαδικασίας». Η διαδικασία αυτή ταυτίζεται νοητικά και πρακτικά με την έννοια του γραμματισμού, με την επαρκή εξοικείωση του ανθρώπου με την ανάγνωση και τη γραφή ως σύνθετων συστημάτων επικοινωνίας. Τη στείρα και μηχανική αναγνωστική διαδικασία έρχεται μέσα από αυτή τη λειτουργία να συμπληρώσει η αποκωδικοποίηση και, ως εκ τούτου, κατανόηση των εκάστοτε μηνυμάτων και εννοιών.

Η ανάγνωση ως λειτουργία συνοδεύει τον άνθρωπο τόσο στα σχολικά του χρόνια ως μαθητή (μεγαλόφωνη ανάγνωση) όσο και στη μετέπειτα ζωή του ως ενήλικα (εσωτερική ή σιωπηρή, κυρίως, ανάγνωση). Αυτό την καθιστά σημαίνουσα δεξιότητα η οποία τείνει να τον ακολουθεί σε ένα ευρύ φάσμα της προσωπικής, κοινωνικής, επαγγελματικής του δραστηριοποίησης και σε ποικίλες εκφάνσεις του βίου του από την παιδική του ηλικία μέχρι την ωρίμανσή του. Εξάλλου η

⁸⁸ Για επιπλέον πληροφορίες σε σχέση με τα είδη του φαινομένου της μεταφοράς και για τη σύνδεσή της με την παρομοίωση, τη συνεκδοχή και τη μετωνυμία. βλ. <http://fotodendro.blogspot.com/2014/06/blog-post.html>. (Προσπελάστηκε στις 2/6/2023).

⁸⁹ Για μια προσέγγιση της μεταφοράς ως μετασχηματιστικής δύναμης και ως πηγής ιδεών εδώ: <https://terrapapers.com/i-dynami-tis-metaforas/> (Προσπελάστηκε στις 2/6/2023).

αναγνωστική διαδικασία αναγνωρίζεται διαχρονικά και έμπρακτα ως ένα από τα πλέον θεμελιώδη εργαλεία για την ανθρώπινη επικοινωνία και την κοινωνική αλληλοεπίδραση ενώ παράλληλα ο πολυσχιδής αναγνωστικός μηχανισμός συμβάλλει αναμφίβολα στη διαδικασία της πρόσκτησης γνώσεων από τον άνθρωπο (Αγγελόπουλος, Φλώρου, Τσιτσανούδη - Μαλλίδη, 2016: 413 - 423).

Στο πλαίσιο του κόσμου νοημάτων, μηνυμάτων και εννοιών που έχει δημιουργηθεί από τον άνθρωπο, η γραμματική επάρκεια, με απλούστερα λόγια η ικανότητα για γραφή και για ανάγνωση, προβάλλονται ως αναγκαίες με τη μία να αποκτά νόημα και ύπαρξη μόνο μέσω της άλλης (ό.π.). Σύμφωνα με τον Μπαλάσκα (2001:9) η γραφή και η ανάγνωση μπορούν να παραλληλιστούν με δύο πόλους οι οποίοι αλληλοσυμπληρώνονται με το κείμενο να αποτελεί μεταξύ τους σημείο αναφοράς και πεδίο συνάντησης. Κατ' αναλογία το γνωστό επικοινωνιακό τρίπτυχο πομπός – μήνυμα - δέκτης μετατρέπεται εύλογα σε συγγραφέας – κείμενο - αναγνώστης με την έλλειψη του ενός στοιχείου να διαταράσσει την ισορροπία του σχήματος (Μπαλάσκα, 2001 : 24).

Η ανάγνωση ως διαδικασία, η σημασία και η ευρύτερη αξία της έχουν αναδειχθεί από πλήθος ερευνητών, επιστημόνων, φιλοσόφων τόσο σε πιο σύγχρονες όσο και σε παλαιότερες εποχές και περιόδους. Ενδεικτικά, ο Ισοκράτης διακόνησε την πεποίθηση ότι «Η ανάγνωση πλουτίζει την μνήμη, καλλιεργεί το γούστο και μορφώνει τον χαρακτήρα». Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφερόταν στη σημασία της ανάγνωσης με τα ακόλουθα λόγια: «Η των γραφών ανάγνωσις, των ουρανών εστίν υπάνοιξις». Για τον Έντισον πάλι «Η ανάγνωση είναι για το νου ό,τι η άσκηση για το σώμα». Για τον Καρτέσιο «η ανάγνωση των καλών βιβλίων είναι ωσάν συνδιάλεξη με τους τελειότερους ανθρώπους του παρελθόντος».⁹⁰ Για να φτάσουμε και στην πιο σύγχρονη εποχή, τη δική μας, ο Μπαλάσκα (2001: 10) συμμερίζεται παρόμοιες απόψεις υποστηρίζοντας ότι η αναγνωστική διαδικασία ανάγεται σε «μία άσκηση που πλουτίζει και βαθαίνει την πνευματική ζωή, για όσους αυτό εξακολουθεί να σημαίνει κάτι».

5.2. Χαρακτηριστικά της ανάγνωσης

⁹⁰ Για περισσότερα αποφθέγματα σχετικά με την αναγνωστική εμπειρία βλ. [Ανάγνωση - Βικιφθέγματα \(wikiquote.org\)](https://el.wikiquote.org/wiki/Ανάγνωση) (Προσπελάστηκε στις 5/6/2023).

Οι βασικοί πυλώνες της αναγνωστικής ικανότητας ως διαδικασίας συνοψίζονται στα ακόλουθα:

A. Η φωνολογική ενημερότητα: Η φωνολογική ενημερότητα απαντά βιβλιογραφικά και ως «φωνολογική επίγνωση» ή «μεταφωνολογική ικανότητα». Ο εν λόγω όρος σχετίζεται με την ικανότητα του ανθρώπου να συνειδητοποιεί και να αντιλαμβάνεται νοητικά ότι ο λόγος συναποτελείται από επιμέρους φωνημικά στοιχεία, όπως είναι οι συλλαβές και τα φωνήματα, και από τους ποικίλους συνδυασμούς μεταξύ τους.⁹¹

Η διαδικασία της φωνολογικής επίγνωσης ή ενημερότητας αποτελεί μία διαδικασία σύνθετη και εξελικτική η οποία λαμβάνει χώρα από το 3ο ως το 5ο έτος της ζωής του ανθρώπου (ό.π.). Σε ένα πρώτο, εξελικτικά, επίπεδο το παιδί είναι ικανό να κατακτήσει την ικανότητα της επιγλωσσικής ενημερότητας, η οποία συνδέεται με την αναγνώριση και συνειδητοποίηση των φωνολογικών μερών των λέξεων και του λόγου και, άρα, με τη δεξιότητα να εντοπίζει αν δύο λέξεις μοιάζουν ως προς το αρχικό τους φώνημα, ως προς την κατάληξή τους, ως προς την αρχική ή την τελική τους συλλαβή (ό.π.). Σε ένα δεύτερο, εξελικτικά, επίπεδο το παιδί αναπτύσσει την ικανότητα για τη λεγόμενη μεταγλωσσική ενημερότητα, για την ικανότητα, δηλαδή, να χειρίζεται συνειδητά και με επίγνωση τα φωνημικά, δομικά μέρη που απαρτίζουν τις λέξεις. Στο πλαίσιο αυτής της δεξιότητας το παιδί είναι σε θέση να αποσυνθέσει μία λέξη σε φωνήματα ή συλλαβές και να ακολουθήσει με επιτυχία την ακριβώς αντίθετη διαδικασία συνθέτοντας λέξεις από επιμέρους συλλαβές ή φωνήματα (ό.π.). Η φωνολογική ενημερότητα έχει επιστημονικά αποδειχθεί ότι συνδέεται αναπόσπαστα με τη μετέπειτα ικανότητα του ανθρώπου για αποτελεσματική ανάγνωση και γραφή και με την αρμονική μετάβαση από τον προφορικό λόγο στον γραπτό και σε όσα συνδέονται με αυτόν (ό.π.).

B. Η αποκωδικοποίηση:⁹² Σχετίζεται με την κατανόηση της ταύτισης φωνημάτων με τα αντίστοιχα γράμματα κάτι που εξασφαλίζει την ικανότητα

⁹¹ <https://www.mitera.gr/arthra-ygeias/i-schesi-tis-fonologikis-enimerotitas-me-tin-anagnostiki-ikanotita-amp-tin-dyslexia/> (Προσπελάστηκε στις 11/6/2023).

⁹² <https://blogs.sch.gr/kesypre/files/2021/02/%CE%9F%CE%B9-%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%80%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7%CF%82.pdf> (Προσπελάστηκε στις 11/6/2023).

αποτελεσματικής χρήσης του αλφαβητικού κώδικα για τη δημιουργία λέξεων. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, πόσο η αποκωδικοποίηση ως διαδικασία συνδέεται με την αναγνωστική ικανότητα και την εξέλιξή της.

Γ. Η ευχέρεια: Η ευχέρεια αποτελεί σημάδι αυτοματοποίησης της αναγνωστικής τεχνικής και αξιολογείται μέσα από την ικανότητα του αναγνώστη να αποφεύγει φωνολογικά λάθη, να διαβάζει με ταχύτητα, με έκφραση και με τον κατάλληλο τονισμό, ρυθμό, μελωδία και ύφος.⁹³

Δ. Η κατανόηση: Η κατανόηση αποτελεί ταυτόχρονα στόχο και αποτέλεσμα μίας επιτυχημένης αναγνωστικής διαδικασίας. Πρόκειται για πολυσύνθετη έννοια που συνδέεται με την παραγωγή νοημάτων και ιδεών.

5.3. Διαδικασίες ανάγνωσης και πρόσληψης της ποίησης

Η απόπειρα απόδοσης ενός απόλυτου ορισμού για την έννοια της ποίησης απλά μας οδηγεί στη συνειδητοποίηση και την επανειλημμένη παραδοχή της αδυναμίας για μια επιτυχή και πλήρη νοηματική διασαφήνιση. Ο Μπαλάσκας (2001: 96) επαυξάνει και εύστοχα αναφέρει ότι τα είδη και οι μορφές της ποίησης ποικίλουν και διαμορφώνονται μέσα από μία ζωντανή και αέναη διαδικασία η οποία μας απομακρύνει κάθε φορά από την πεποίθηση (μάλλον ψευδαίσθηση) ότι αγγίξαμε έναν πλήρη ορισμό.

Ο τρόπος με τον οποίο έχει προσεγγισθεί η ποίηση από ποιητές ή θεωρητικούς από εποχή σε εποχή συνεπάγεται κάθε φορά μία προσωπική θεώρηση και οπτική σε σχέση με την ποίηση η οποία τείνει, στην ουσία, να αποτελεί μία μορφή ορισμού (ό.π.). Τα λόγια του Μπαλάσκα (ό.π.: 103) περιγράφουν εύστοχα την αντίσταση της ποίησης στο να περιοριστεί σε έναν και μοναδικό ορισμό: «Γιατί, σε τελευταία ανάλυση συνιστά πράξη προσωπικής ελευθερίας και σαν τέτοια είναι απρόβλεπτη, ανοιχτή στη ζωή, στο νέο, στο *αλλιώς*».

Συνηθίζουμε αυθόρμητα να θεωρούμε «ποίηση» τη γλωσσική εκείνη σύνθεση που μας επικοινωνήθηκε είτε γραπτώς είτε προφορικώς. Για τον Καλοκαιρινό (2010: 403, 404), ωστόσο, η ποίηση μπορεί να υπάρξει ακόμη και εκτός επικοινωνιακού

⁹³ Ο τονισμός, η μελωδία, το ύφος και ο ρυθμός συναπαρτίζουν την έννοια της προσωδίας (ό.π.).

πλαισίου, ανεξάρτητα από το αν θα επικοινωνηθεί ως μήνυμα από έναν πομπό (τον ποιητή) προς έναν δέκτη (τον αναγνώστη ή τον ακροατή). Ο ίδιος περιγράφει το ποίημα, στην αφετηριακή του, τουλάχιστον μορφή, ως μία πράξη περισσότερο νοητική παρά επικοινωνιακή. Παραθέτω: «Πρωτογενώς, είναι μια νοητική παράσταση με γλώσσα, με τη γλώσσα σε πλήρη ανάπτυξη [...] θα υπάρξουν ποιήματα που δε θα πραγματωθούν ποτέ έξω από τη νόηση του ποιητή, παρά θα υπάρξουν μόνο ως ένα εφήμερο γλωσσικό σύνθεμα μέσα στο μυαλό» (ό.π.).

Ο Jakobson (1998: 133) έρχεται να ενισχύσει την άποψη αυτή τονίζοντας ότι η επικοινωνία δεν είναι απαραίτητη ώστε να διασφαλιστεί η ποιητικότητα ενός λογοτεχνήματος. Ο ίδιος (ό.π.: 127) διευκρινίζει ότι η ποίηση μπορεί να παραλληλιστεί με ένα ευρύ εκφραστικό φάσμα στα όρια του οποίου θα δούμε να συνυπάρχουν ισάξια ένας πίνακας δρομολογίων, ένας κατάλογος κρασιών ή ακόμη και το αλφάβητο.

Σε κάθε περίπτωση τα κοινώς αποδεκτά χαρακτηριστικά τα οποία δύνανται να προσδώσουν στο λόγο, προφορικό ή γραπτό, την ποιητική ταυτότητα, μπορούν να συνοψισθούν στην ύπαρξη μέτρου, στην ύπαρξη στίχου, στον ρυθμό, στη συγκινησιακή λειτουργία της γλώσσας, στη δημιουργικότητα του λόγου μέσα από τολμηρές συνδυαστικές επιλογές, στη μεταφορικότητα, στη συνδηλωτική δυνατότητα και στην εικονοποιία (Μπαλάσκας, 2001: 98-102).

Η διαδικασία της ανάγνωσης της ποίησης συγκεκριμένα από παιδιά, δε θα μπορούσε να μην επηρεάζεται από κάποια βασικά χαρακτηριστικά τα οποία συνοδεύουν και διαμορφώνουν τις αντιληπτικές και προσληπτικές δεξιότητες του παιδιού ως αναγνώστη. Πιο συγκεκριμένα το παιδί της προσχολικής ηλικίας εισπράττει τον μεταφορικό λόγο ως κυριολεκτικό, εστιάζει περισσότερο στο σημαίνον παρά στο σημαινόμενο και παρουσιάζει μία έλξη προς τις εικόνες που μπορούν να αισθητοποιηθούν (Winner, McCarthy, Cardner, 1980: 10 - 20).

Λόγω αυτού ο Καρακίτσιος (2005: 180) επιμένει ότι η προφορική αξιοποίηση της ποίησης, όταν αναφερόμαστε σε παιδιά τέτοιας ηλικίας, προβάλλεται ως η πλέον κατάλληλη, ώστε να διασφαλίζεται η διατήρηση χαρακτηριστικών της όπως είναι η συμμετρικότητα, ο ρυθμός, το μέτρο, η δραματικότητα, η μουσικότητα. Τα συγκεκριμένα γνωρίσματα του ποιητικού λόγου αναδεικνύονται ολοζώντανα μέσα από την προφορική του απόδοση και εγγυώνται την πιο αποτελεσματική επαφή του παιδιού με τον ποιητικό λόγο και το ποιητικό κείμενο.

Η ελληνική και η διεθνής βιβλιογραφία έχουν καταστήσει σαφές ότι η ανάγνωση της ποίησης ως διαδικασία που αφορά τον ενήλικα αλλά και το παιδί δεν μπορεί - και δεν πρέπει - να λογίζεται ως μία διαδικασία μονοδιάστατη και απλοϊκή. Και αυτό γιατί η ποιητική ανάγνωση αποτελεί μία διαδικασία ψυχική, πνευματική και ενεργητική στην οποία το παιδί - αναγνώστης συμμετέχει με τρόπο βιωματικό και με τον εαυτό που εκείνη τη στιγμή φέρει μέσα του. Πρόκειται, άρα, για μία διαδικασία δημιουργική και μεταγνωστική (Βησσαράκη, 2002: 174, 175) που διαρκώς αναδιαμορφώνεται, δεδομένου ότι κάθε αναγνώστης, σε κάθε στιγμή ερμηνεύει το ποιητικό ανάγνωσμα ανάλογα με τη συναισθηματική και πνευματική του κατάσταση η οποία καθορίζει το πού θα εστιάσει την προσοχή του. Η ίδια (Βησσαράκη, 2002: 175) διευκρινίζει: «Το κείμενο/ποίημα που ο συγγραφέας δημιουργεί, προκαλεί στη συνέχεια, μέσω της ανάγνωσης, μία αισθητική εμπειρία, για την πραγμάτωση της οποίας απαιτείται η ενεργητική συμμετοχή του αναγνώστη. Η αισθητική αυτή εμπειρία είναι μια συναλλαγή με τον αναγνώστη».⁹⁴

Όπως σε πολλές άλλες τέχνες, έτσι και στην περίπτωση της ποίησης και της αισθητικής της ανάγνωσης - όπως αυτή προδιαγράφηκε - οδηγούμαστε σε μία προσωπική και εξατομικευμένη, κάθε φορά, ερμηνεία του ίδιου κειμένου η οποία καθορίζεται και διαμορφώνεται από τα βιώματα, τη συναισθηματική κατάσταση, την πρόσληψη και το «είναι» του εκάστοτε παιδιού - αναγνώστη. Κάθε ανάγνωση είναι μοναδική και ανεπανάληπτη. Η Βησσαράκη (2002: 182) αναφέρεται εύστοχα σε μία ιδιωτικοποίηση της ανάγνωσης και στην πολυμορφία των προσωπικών ανταποκρίσεων.

Στο πλαίσιο αυτό τα παιδιά που διαβάζουν (ή ακούνε) ποίηση⁹⁵ δίνουν κάθε φορά τη δική τους ερμηνεία και ανάγονται σε νοηματοδότες και συνδημιουργούς του κειμένου, διαλεγόμενοι συγχρόνως τόσο με το κείμενο, όσο και με τον εαυτό τους (Βησσαράκη, 2002: 183).

Στην πορεία που θα διανύσει το παιδί ως αναγνώστης της ποίησης είναι σημαντικό να του δοθεί η δυνατότητα να διατηρήσει το δικαίωμα να αποκωδικοποιήσει τα ποιητικά κείμενα με αφετηρία τους προσωπικούς του κώδικες και τις ατομικές του αναγνωστικές ικανότητες, ώστε να δημιουργήσει τις δικές του

⁹⁴ Σχετικά με τη σπουδαιότητα της συμβολής του αναγνώστη στην ερμηνεία της ποιητικής ανάγνωσης βλ. και Louise M. Rosenblatt, *The Reader, the Text, the Poem, The Transactional Theory of the Literary Work*, Southern Illinois University Press 1994, 151.

⁹⁵ Το 9ο κεφάλαιο της διατριβής προσεγγίζει παιδαγωγικά την ποίηση και παρέχει θεωρητικές πληροφορίες και πρακτικές ιδέες σχετικά με τη διδακτική της αξιοποίηση στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

ερμηνευτικές και συνειρμικές προσεγγίσεις.⁹⁶ Εξάλλου και η ίδια η λέξη «ποίηση» εμπεριέχει αυτή την αίσθηση της διαρκούς αναδημιουργίας παραπέμποντας σαφώς σε κάτι το οποίο αδιαλείπτως φτιάχνεται και ξαναφτιάχνεται χωρίς να γνωρίζει ποτέ απόλυτη ολοκλήρωση (ό.π.). Η δυναμική της ποίησης και η θεμελιακά δημιουργική της διάσταση αποτυπώνονται μέσα από τα λόγια της Κικής Δημουλά η οποία σε ομιλία της, απαντώντας στην ερώτηση *τί είναι ένα ποίημα*, ανέφερε: « Βαδίζεις σε μιαν έρημο. Ακούς ένα πουλί να κελαηδάει. Όσο κι αν είναι απίθανο να εκκρεμεί ένα πουλί μέσα στην έρημο, ωστόσο εσύ είσαι υποχρεωμένος να του φτιάξεις ένα δέντρο. Αυτό είναι το ποίημα».⁹⁷

6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ποιητική γλώσσα του Ο. Ελύτη

6.1. Ιδιόλεκτος

Για τον Μπαμπινιώτη (2019: 890) η ιδιόλεκτος συνοψίζει ως όρος «το σύνολο των ιδιαίτερων γλωσσικών στοιχείων που συνθέτουν τον προσωπικό τρόπο έκφρασης ενός ατόμου». Πρόκειται για τις γλωσσικές και εκφραστικές επιλογές ενός ατόμου ή μίας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων, επιλογές οι οποίες καταδεικνύουν και διαμορφώνουν την προσωπική του γλωσσική ταυτότητα, οπτική και σφραγίδα. Ο Ντίνας (2020: 155, 156) θεωρεί ότι η ιδιόλεκτος συνιστά, ουσιαστικά, την προσωπική ελευθερία κάθε ατόμου και αναγνωρίζει σε αυτήν άπειρες εκδοχές αν ληφθεί υπόψιν ότι κάθε ξεχωριστή μορφή καλλιτεχνικής αυτοέκφρασης μέσα από τη μουσική, τη ζωγραφική ή τις λέξεις σχετίζεται με την ιδιολεκτική αυτή λειτουργία.

Σύμφωνα με τον Κρύσταλ (2008: 193) η ιδιόλεκτος ταυτίζεται με το γλωσσικό σύστημα κάποιου, με την προσωπική του διάλεκτο, με την ατομική του γλωσσική ποικιλία και με τις γλωσσικές του συνήθειες σε μία δεδομένη στιγμή. Επί

⁹⁶<http://www.bookbook.gr/%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82/844-%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7,-%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%82-%CE%BD%CE%B1-%CE%B2%CE%BB%CE%AD%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF>
(Προσπελάστηκε στις 17/6/2023).

⁹⁷ <https://www.pemptousia.gr/2014/10/i-orimi-piisi-tis-kikis-dimoula/> (Προσπελάστηκε στις 18/6/2023).

της ουσίας η ιδιόλεκτος⁹⁸ θα μπορούσε να παραλληλιστεί με ένα προσωπικό και ιδιαίτερο γλωσσικό και εκφραστικό ίχνος που ακολουθεί και χαρακτηρίζει ένα άτομο. Η ποικιλία που διέπει την πραγμάτωση της γλώσσας και την έκφραση μέσα από αυτή επιβεβαιώνει τα απεράτητα όριά της και παραπέμπει στην αστείρευτη γλωσσική δημιουργικότητα.

Η Καμπάκη - Βουγιουκλή (2017: 194, 195) επεξηγεί και αποσαφηνίζει ότι η ιδιόλεκτος και το ατομικό λογοτεχνικό ύφος αποτελούν έννοιες που δρουν αλληλοσυμπληρώνοντας η μία την άλλη. Για την Καμπάκη – Βουγιουκλή (ό.π.), η ιδιαιτερότητα που χαρακτηρίζει τον λόγο και η δυνατότητα για εξατομικευμένη χρήση της γλώσσας ταυτίζονται με την ιδιόλεκτο και αποτελούν μία ατομική, κάθε φορά, υφολογική πραγμάτωση. Παραθέτω: « [...] ο λόγος διακρίνεται από την ιδιαιτερότητά του και για την εξατομικευση της γλώσσας της κοινότητας στην εφαρμογή της, στη χρήση της από όλα τα μέλη της κοινότητας. Αυτή η ιδιαιτερότητα του ατομικού λόγου, το ιδιόλεκτο, συνιστά στην πραγματικότητα μια μορφή ύφους. [...] Φυσικά πρόκειται για ύφος με την ευρύτερη έννοια της λέξης, για την ατομική γλώσσα κάθε μέλους της κοινότητας που αποτελεί ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης» (Καμπάκη – Βουγιουκλή, 2017: 194).

Κινούμενοι στο χώρο της λογοτεχνίας και σε ότι αφορά τη χρήση της γλώσσας ως τρόπον προσωπικής έκφρασης, η ιδιόλεκτος κάθε λογοτέχνη συνδέεται με το προσωπικό του λογοτεχνικό ύφος, το οποίο καθιστά αναγνωρίσιμη τη γραπτή ή προφορική του έκφραση θέτοντάς τον σε απόσταση από το κοινόλεκτο. Πρόκειται, άρα, για το ιδιαίτερο εκείνο λογοτεχνικό ύφος και τις συνειδητές υφολογικές, λεξιλογικές και μορφοσυντακτικές επιλογές που του εξασφαλίζουν τη δυνατότητα για μία καθαρά προσωπική πραγμάτωση της γλώσσας ή αλλιώς για τη δημιουργία της ατομικής του ποιητικής γραμματικής (ό.π., 196).

Η σχέση του Οδυσσέα Ελύτη με τη γλώσσα έγινε αντικείμενο έρευνας και ερμηνείας από πλήθος μελετητών. Κοινός τόπος των βιβλιογραφικών αυτών προσεγγίσεων είναι η πεποίθηση που η Ηλιοπούλου (2011α: 399) κατάφερε να συνοψίσει μέσα από τα ακόλουθα: «Η γλώσσα στάθηκε πάντοτε για τον Οδυσσέα Ελύτη ένα φαινόμενο πολυσήμαντο, μία κορυφαία εκδήλωση του ανθρώπου, ικανή να προσδιορίζει την ποιότητα της επικοινωνίας, αλλά και να οδηγείται πολύ πέραν

⁹⁸ Συχνά η ιδιόλεκτος ταυτίζεται λανθασμένα με την έννοια της ιδιογλωσσίας. Για πληροφορίες σχετικά με τη διαφορά της ιδιολέκτου από την ιδιογλωσσία βλ. <https://ilovelinguistics.wordpress.com/tag/%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CF%82/> (Προσπελάστηκε στις 23/6/2023).

αυτής, αφού τα στοιχεία της γίνονται φορείς ιστορικής ταυτότητας, αισθητικών και ηθικών αξιών». Η ποίηση του Ελύτη γεννιέται και διαμορφώνεται μέσα από την ελληνική γλώσσα η οποία κινεί τη σκέψη του ποιητή και συγκινεί τον αναγνώστη. Στο λόγο που εκφώνησε το 1979 στην Ακαδημία της Στοκχόλμης κατά τη βράβειυσή του με το Βραβείο Νόμπελ χαρακτήρισε τη γλώσσα «εργαλείο μαγείας».

Η ελυτική ποίηση, από την αρχή ως το τέλος της, διέπεται - ανάμεσα σε άλλα - από αυτή τη χαρακτηριστική ανάγκη του Ελύτη να αναδείξει τη δύναμη που έχουν οι λέξεις και να αναδιαμορφώσει το μυστήριο της ζωής και της ύπαρξης μέσα από πρωτόφαντες και αδοκίμαστες γλωσσικές δομές και επιλογές (Ηλιοπούλου, 2011α: 401).

Λάτρης της επί 25 αιώνες αδιαίρετης ελληνικής γλώσσας και υπέρμαχος της δημοτικής, ο Ελύτης δημιούργησε και υπηρέτησε μία δική του διευρυμένη δημοτική γλώσσα η οποία ξεχώρισε από τον συνδυασμό σπάνιων λέξεων προγενέστερων ιστορικών εποχών με σύγχρονα γλωσσικά στοιχεία και με ακατάπαυστη την ανάγκη του να παρεκκλίνει δημιουργικά από τις γλωσσικές νόρμες και συμβάσεις (ό.π.) για να επιτύχει τον απώτερο ποιητικό του στόχο: να μεταγλωττίσει τον κόσμο, να μπορέσει να επιτύχει αυτή τη δεύτερη, εις βάθος, ανάγνωση των πραγμάτων. (Μπαμπινιώτης, 2002: 52, 53). Ο Χαραλαμπίδης (2012: 218), μιλώντας για τον Ελύτη και τη γραφή του αναφέρεται στην «γλωσσοπλαστική αντίληψη και την έντονη διάθεσή του να δημιουργεί λέξεις πάνω σε αρχαία πρότυπα».

Στο πλαίσιο αυτής της δημιουργικής αξιοποίησης της γλώσσας ο Ελύτης κατόρθωσε ό,τι δεν είχαν καταφέρει οι προκάτοχοί του: να αποδεσμευθεί από τους ισχύοντες γλωσσικούς περιορισμούς, να κινηθεί αντισυμβατικά πέρα από την κυριολεκτική σημασία των λέξεων και να δημιουργήσει μία γλώσσα ποιητική με την ετυμολογική της έννοια σε πλήρη ισχύ. Μία γλώσσα, δηλαδή, που ποιεί, δημιουργεί νοήματα, έννοιες, σημασίες και συνειρμούς (Μπαμπινιώτης, 2002: 54). Ο Μπαμπινιώτης (ό.π.) επεξηγεί: «Γενικά, κατόρθωσε να επινοήσει μιαν άλλη μορφή αντισυμβατικής γλώσσας ώστε να ξυπνάει κάθε φορά τη συγκίνηση, το όνειρο, το συναίσθημα, την εικόνα, τη φαντασία, την ικανότητα να βλέπεις μέσα στα πράγματα, τη διαφάνεια δηλαδή, και να μεταβάλλεις τη φευγαλέα στιγμή σε διάρκεια [...]».⁹⁹ Εξάλλου στα ποιήματα του Ελύτη είναι εύκολα ανιχνεύσιμη η τάση - ανάγκη του ποιητή για χρήση μίας γλώσσας η οποία αποκλίνει από τους συμβατικούς κώδικες της

⁹⁹ Για τη στάση του Ο. Ελύτη απέναντι στη γλώσσα βλ. και *Ανοιχτά Χαρτιά*, 179-180.

κοινής, καθημερινής γλώσσας και πόρρω απέχει από τις συνθήκες αληθείας της (Μπαμπινιώτης, 1991: 272, 274).

Άλλο ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα που κάνει την ποίηση του Ελύτη να ξεχωρίζει αφήνοντας το δικό της διακριτό λογοτεχνικό αποτύπωμα είναι οι ποικίλοι παραλληλισμοί που εντοπίζονται συχνότατα στους στίχους του. Σε καμία περίπτωση οι παραλληλισμοί αυτοί δεν θα πρέπει να θεωρηθούν τυχαίο φαινόμενο ή κάτι που απλά συνέβη. Πρόκειται για σοβαρότατα μελετημένες και προσεκτικά επιλεγμένες παραθέσεις φωνολογικών, λεξιλογικών, μορφολογικών, συντακτικών και σημασιολογικών παραλληλισμών. (Μπαμπινιώτης, 2002: 58). Κατ' αυτόν τον τρόπο στους στίχους του Ελύτη ο αναγνώστης συχνά θα συναντήσει σοφά επιλεγμένες επαναλήψεις ήχων, γραμματικών φαινομένων, φωνημάτων, σημαιομένων, συντακτικών δομών και λεξημάτων (ό.π.: 58, 59). Οι παραλληλισμοί αυτοί εξυπηρετούν ανά περίπτωση τις εκφραστικές, συγκινησιακές, νοηματικές σκοπιμότητες του ποιητή.

Η ιδιόλεκτος του Ελύτη συνδιαμορφώνεται και από τις έννοιες που θα συναντήσουμε στους στίχους του και που αποτελούν ακόμη μία ηθελημένη επιλογή από τη μεριά του. Ο Ελύτης χαρακτηριστικά έδειχνε ιδιαίτερη αδυναμία σε έννοιες φυσικές, όπως είναι ο άνεμος, η θάλασσα, το φως, ο ήλιος,¹⁰⁰ τα δέντρα αλλά και σε αξίες αφηρημένες όπως είναι η ζωή, η ευτυχία, η πατρίδα, ο έρωτα, η αγάπη (Ντόκος, 2002: 64,65,66). Πρόκειται για έννοιες αδιάκοπες, διαχρονικές, αέναες, που δεν γνωρίζουν τέλος ούτε και αρχή. Ο Μπαμπινιώτης (2000: 396, 397) αναφέρεται στον γλωσσικό οπλισμό που παίρνει ο ποιητής μαζί του στο ταξίδι της ποιητικής του δημιουργίας και ο οποίος εμπεριέχει λέξεις που σχετίζονται με έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες με την ελυτική ποίηση, λέξεις που παραπέμπουν στο εννοιολογικό φάσμα της φύσης και όσων αυτή περικλείει μέσα της.

Μελέτη του Παρίση (2002: 250, 251) έδειξε ότι ο Ελύτης διαθέτει ένα αυστηρά γεωμετρημένο¹⁰¹ ποιητικό λόγο με « θαυμαστές ισορροπίες, συμμετρίες, αρμονίες και αναλογίες». Ο Ελύτης κατόρθωνε με αφετηρία την πρωταρχικά αδόμητη ποιητική ύλη της υπερρεαλιστικής φιλοσοφίας να καταλήξει σε ένα

¹⁰⁰ Άξιος αναφοράς είναι ο χαρακτηρισμός του Ο. Ελύτη από τη Λιλή Ζωγράφου ως *Ηλιοπότη*. Στο οπισθόφυλλο του βιβλίου της, μάλιστα, (Ζωγράφου, 1997) επιφυλάσσει για τον ποιητή έναν ευφάνταστο όσο και εύστοχο παραλληλισμό αναφέροντας: «Είμαι αδύνατη μπροστά στον Ελύτη. Όχι γιατί είναι μεγάλος ποιητής – όσο είναι -, μα γιατί είναι μια μεγάλη φέτα Ελλάδα».

¹⁰¹ Ο ίδιος ο Ελύτης αναφερόταν στη γεωμετρημένη του ποίηση με τον όρο «αρχιτεκτονική επινόηση». Για μία πρόταση διδακτικής αξιοποίησης της ποίησης ως γλωσσικού οικοδομήματος και αρχιτεκτονικής σύνθεσης βλ. 9.5.4. Γλωσσικά...οικοδομήματα και 9.6.2. Στην Α' δημοτικού. Παίζουμε με τις λέξεις. Χτίζουμε έναν στίχο.

μελετημένο και θαυμαστά ισορροπημένο αρχιτεκτονικό οικοδόμημα από εικόνες, σε ένα λεπτομερώς οργανωμένο λεκτικό σύμπαν γεωμετρημένης αρμονίας (Παρίσης, 2002: 250). Τη δική της θέαση ως προς την αρχιτεκτονημένη διάρθρωση των ποιητικών συνθέσεων του Ελύτη καταθέτει η Ηλιοπούλου (2011β: 385). Αναφέρει: «Έχοντας μάλιστα αφομοιώσει βασικές αρχές του κυβισμού, γνώριζε καλά πως η στερεοσκοπική διάρθρωση δεν χαρακτηρίζει μόνο μια εικόνα, αλλά μπορεί να χτίζει πολλαπλές επιφάνειες νοημάτων, έτσι που η ποίηση να γίνεται κάτοπτρο αλληλοδιάδοχων εικόνων, επιφάνεια εμφάνισης των πολλών κρυμμένων αρνητικών φίλμς της σκέψης μας».

Στην περίπτωση του Ελύτη μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια προσωπική και εξατομικευμένη εικονοπλαστική ποιητική. Τα ποιήματά του μπορούν να παραλληλιστούν με γλωσσικά αποτυπωμένα όνειρα που βρίθουν συνειρμών και που, ουσιαστικά, εξυπηρετούν τη μεταστοιχείωση και αναδιαμόρφωση της πραγματικότητας ιδωμένης μέσα από ένα φίλτρο μαγείας.

Τέλος, στα χαρακτηριστικά της ιδιολέκτου του Ελύτη προστίθενται και τα διαλεκτικά και ιδιωματικά εκείνα στοιχεία που επεξηγούνται αυτοβιογραφικά από τις νησιώτικες καταβολές του από τη Λέσβο και την Κρήτη και εξυπηρετούν τις σημασιολογικές σκοπιμότητες του ποιητή. Οι εμπειρίες του ποιητή και τα βιώματά του από τους τόπους που τον γέννησαν και τον ανέθρεψαν δεν παύουν να αφήνουν γλωσσικά ίχνη στους στίχους του (Χαραλαμπάκης, 2012: 220, 221, 249).

6.1.1. Νεολογισμοί

Είναι βιβλιογραφικά αποδεδειγμένο ότι το φαινόμενο του νεολογισμού απασχόλησε πλήθος μελετητών και γλωσσολόγων ήδη από την αρχαιότητα. Αποτελεί φαινόμενο διαχρονικό και παγκόσμιο. Ο Παπαναστασίου (2001: 45) μέσα από μελέτη του εστιάζει στον γλωσσικό δανεισμό, ο οποίος συνδέεται με τον νεολογισμό ως γλωσσικό φαινόμενο. Αναφέρει: « [...] είναι ένα φαινόμενο που υπήρξε και θα υπάρχει σε όλες τις γλώσσες, από τη στιγμή που οι ομιλητές μιας γλώσσας έρχονται σε επαφή με ομιλητές μιας άλλης».

Σύμφωνα με την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 23-25) το φαινόμενο της νεολογίας απασχόλησε πρώτους τους αρχαίους Έλληνες και τους Λατίνους συγγραφείς. Ο Πλάτωνας στο έργο του «Κρατύλος» χρησιμοποιεί τον όρο *ονοματοργός* για τη σημασία «ονοματοθέτης, δημιουργός λέξεων», ενώ στο

έργο του «Νόμοι», τον όρο *καινοτομία ονομάτων* με τη σημασία «δημιουργία νέων ονομάτων, νέων λέξεων». Ο Αριστοτέλης στα «Ηθικά Νικομάχεια» χρησιμοποιεί τον όρο *ονοματοποιείν*. Σύμφωνα με τα σχόλια του Αριστοφάνη στο έργο του «Όρνιθες», το ρ. *ονοματοποιέω* δηλώνει «δημιουργώ ονόματα, λέξεις». Ο Οράτιος στο έργο του «Ars Poetica» χρησιμοποιεί τον όρο *nova fictaque...verba*, ο Κικέρωνας στο έργο του «De oratore» τον όρο *novare et facere verba* ενώ στο έργο «De finibus bonorum et malorum» τον όρο *fingerere nova verba*. Άλλοι μελετητές όπως οι Matore, Rey-Debone και Kocourek προσέγγισαν εννοιολογικά τον νεολογισμό ορίζοντάς τον ως «μια νέα σημασία που εισάγεται στο λεξιλόγιο μιας γλώσσας σε μια συγκεκριμένη εποχή, ως λέξη που χρησιμοποιήθηκε στις επικοινωνιακές ανταλλαγές, αλλά απουσίαζε από μεταγλωσσικά λεξικά και γλωσσάρια ή και ως οποιαδήποτε νέα λεξική μονάδα» (Τσιτσανούδη -Μαλλίδη, 2018: 567).

Η Δήτσα (1988: 53) σε μελέτες της για το φαινόμενο της νεολογίας χρησιμοποιεί, παράλληλα με τον όρο του νεολογισμού, την έκφραση *δημιουργική λεξιπλασία*. Η νεολογία ως *πλάσιμο νέων λέξεων* αποτελεί κατά την ίδια φαινόμενο το οποίο, με μεταβλητή συχνότητα, συναντάται διαρκώς σε μία γλώσσα (Δήτσα, 1988: 39). Σύμφωνα με μελέτη του Janssen (2012) ως νεολογισμός μπορεί να θεωρηθεί μία λέξη η οποία έχει καθιερωθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να δύναται να ενταχτεί σε λεξικό. Γι' αυτό και την ονομάζει *νεολογικό λεξικό λήμμα* (neologistic lexical entry). Ο Kocourek (1982:153) χρησιμοποιεί τον όρο *νεώνυμο* για να ορίσει μία νεολογική λεξική μονάδα που ήδη εμπεριέχεται στα ειδικά, τεχνικά και επιστημονικά, λεξιλόγια.

Στο ευρύτερο πλαίσιο της νεότερης λεξικολογίας ο όρος του νεολογισμού συγκεράζεται συχνά με αυτόν της λεξιπλασίας και μαζί αναφέρονται:

A. Στη δημιουργία νέων λέξεων σύνθετων ή παράγωγων και στη χρήση λέξεων τυπολογικά και σημασιολογικά παραλλαγμένων σε σχέση με τον ως τότε συνηθισμένο τους τύπο και τη συνηθισμένη τους σημασία (Σακελλαριάδης, 2004: 254).

B. Στην - κατά περίπτωση - λιγότερο ή περισσότερο τυχαία χρήση γλωσσικών τύπων σε δεδομένη στιγμή (λεξιπλασία) (Κρύσταλ, 2008: 240).

Γ. Πρόσφατα δημιουργημένες λέξεις ή εκφράσεις οι οποίες έχουν προκύψει ως δάνεια από άλλες γλώσσες ή μέσα από τον συνδυασμό παλαιών γλωσσικών στοιχείων.¹⁰²

Η έννοια του νεολογισμού περιλαμβάνει τις λεξιλογικές τροποποιήσεις και τις γλωσσικές μεταβολές που λαμβάνουν χώρα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό και κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο μέσα από τη δημιουργία νέων λεξιλογικών μονάδων.¹⁰³ Έχει βιβλιογραφικά υποστηριχθεί και πρακτικά αποδειχθεί ότι το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούμε αποτελεί γλωσσικό καθρέφτισμα της ιστορικής, κοινωνικής, πολιτισμικής και πολιτικής πραγματικότητας που βρίσκεται κάθε φορά σε ισχύ. Ως εκ τούτου η γλωσσική αλλαγή (γραμματοσυντακτική, φωνολογική ή σημασιολογική) μέρος της οποίας αποτελούν και οι νεολογισμοί, παρουσιάζεται περισσότερο εντατική σε εποχές όπου σημειώνονται μεταβολές στο χώρο των επιστημών, των τεχνών, της τεχνολογίας και των κοινωνικών αξιών.¹⁰⁴

Κατά τον Ξυδόπουλο (2008: 206) η νεολογία αφορά στην επινόηση νέων λέξεων οι οποίες διατηρούν τον νεολογικό τους χαρακτήρα έως ότου ενταχθούν τελικά στο ευρύτερο γλωσσικό σύστημα, εάν και εφόσον καταφέρουν να ανθεκτικοποιηθούν, να επιβιώσουν, να κωδικοποιηθούν και να παγιωθούν μέσα από τη γλωσσική τους επικράτηση. Κατά την Τσιτσανούδη (2018: 569) ο νεολογισμός ως γλωσσικό φαινόμενο ενέχει τη «δυναμική της ωρίμανσης και της αναγωγής του σε λέξη».¹⁰⁵ Μέχρι την επίσημη κωδικοποίησή τους και έως ότου γίνουν γραμματικά επιτρεπτές αποτελούν κατά την Olsen (1986: 50) δυνάμει λέξεις (potential words).

Η Τσιτσανούδη - Μαλλίδη (2018: 570) υποστηρίζει ότι οι διαρκώς μεταβαλλόμενες ανάγκες του γλωσσικού συστήματος και της επικοινωνίας του ανθρώπου μέσω αυτού, απαιτούν μία γλώσσα εξίσου ευέλικτη και ευπροσάρμοστη, μία γλώσσα η οποία - ούσα και η ίδια κοινωνικό και βιολογικό μόρφωμα - να μπορεί να ανταποκριθεί στις νέες, κάθε φορά, ανάγκες. Η εξελικτικότητα, η προσαρμοστικότητα και η μεταβολή είναι, εξάλλου, τα χαρακτηριστικά που

¹⁰² <https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html> (Προσπελάστηκε στις 11/1/2024).

¹⁰³ Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον ορισμό του Νεολογισμού στο Πάπυρος Λάρουσ Μπριτάννικα. (1991). τ.45, Αθήνα: Πάπυρος, 60

¹⁰⁴ Χαρακτηριστικά η Μ. Δήτσα μελετά διεξοδικά τη νεολογική έκρηξη και τη γλωσσική ανάπλαση όπως διαμορφώθηκε μέσα από το κοινωνικό, πολιτικό, ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο του 19ου αιώνα. Βλ. Δήτσα, Μ. (1988). *Νεολογία και κριτική στον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Ερμής.

¹⁰⁵ Στη συγκεκριμένη μελέτη μπορεί κανείς να ανατρέξει προκειμένου να εντοπίσει αναλυτικά τους κανόνες ωρίμανσης των λέξεων, τα κριτήρια, δηλαδή, τα οποία αναβαθμίζουν έναν νεολογισμό σε λέξη μέσα από την επισημοποίησή της.

διαφοροποιούν τη ζωντανή από τη νεκρή γλώσσα (ό.π.). Η νεολογία¹⁰⁶ έρχεται να εξυπηρετήσει την ανάγκη μίας γλωσσικής κοινότητας να απεικονίσει γλωσσικά και να κατονομάσει τα νέα επιτεύγματα του ανθρώπινου νου και πνεύματος χρησιμοποιώντας συνδυαστικά ήδη υπάρχοντες όρους και σημεία του γλωσσικού συστήματος (Δήτσα, 1988: 39). Η εξωγλωσσική εξέλιξη μίας κοινωνίας δεν μπορεί παρά να συνοδεύεται από μία παράλληλη πορεία γλωσσικών μεταβολών και διαχρονικής λεξιλογικής ανανέωσης (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη & Φλιάτουρας, 2021: 188).

Η Νικηφορίδου (2001: 40) επισημαίνει τον αναπόφευκτο και αέναο χαρακτήρα της γλωσσικής αλλαγής. Η ίδια (ό.π.) επεξηγεί ότι η γραμματική, φωνολογική, συντακτική και υφολογική ποικιλία που διέπει το φαινόμενο της γλώσσας εμπεριέχει και το «σπέρμα των γλωσσικών μεταβολών», αλλαγών που τελικά αποτελούν «μονόδρομο».

Οι νεολογισμοί με τη μορφή της «μετασημασιολόγησης τής κοινής κυριολεκτικής σημασίας των συναπτομένων λέξεων» απαντούν στην ποίηση του Ελύτη με μεγάλη συχνότητα και αποτελούν απτή απόδειξη ότι η γλωσσική τεχνική του λεξιπλάστη ποιητή στηρίχτηκε στη δημιουργική συνύφανση λέξεων που μέσα από διαδικασίες συνειρμικές οδηγούν τον αναγνώστη σε νέα σημαίνόμενα (Μπαμπινιώτης, 2002: 57).

Πιστός στο απροσδόκητο και στην έκπληξη που οι στίχοι του αυθόρμητα προκαλούν, ο Ελύτης έχει να δώσει πολλά ενδεικτικά παραδείγματα περικείμενων νεολογισμών οι οποίοι σχηματίστηκαν από υπερρεαλιστικούς συνδυασμούς προσφιλών του λέξεων όπως «ήλιος», «θάλασσα», «νησιά» (Χριστοφίδου, 2001: 23). Διευκρινίζουμε εδώ ότι ως «περικείμενοι νεολογισμοί» - στο υποσύνολο των οποίων εντάσσονται και οι ποιητικοί νεολογισμοί - ορίζονται από τη Χριστοφίδου «οι μη κωδικοποιημένοι μορφολογικοί σχηματισμοί, οι οποίοι δημιουργούνται *ad hoc* σύμφωνα με τις ανάγκες και τους περιορισμούς του περικειμένου ή του επικοινωνιακού περιβάλλοντος» (Χριστοφίδου, 2001: 25). Ο Ιωάννου (1991: 11) χρησιμοποιεί έναν τολμηρό όσο και αντιφατικό χαρακτηρισμό και αναφερόμενος στη γλωσσική ευφυία και καινοτομία του Ο. Ελύτη μιλά για *εξαισίες ασυναρτησίες που*

¹⁰⁶ Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 69-74) διακρίνει δύο κατηγορίες νεολογίας: τη γλωσσική (language neology) και την ψυχολογική. Συνεχίζει διακρίνοντας τη γλωσσική νεολογία σε πραγματωμένη νεολογία (πρόκειται για τους υπάρχοντες νεολογισμούς που ήδη χρησιμοποιούνται ευρέως από τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας) και στη δυνάμει νεολογία (πρόκειται για πιθανούς νεολογισμούς οι οποίοι ακόμη δεν έχουν εμφανιστεί στον λόγο).

καρφώνονται βαθιά μέσα στην ψυχή του. Ο ίδιος ο ποιητής (1982: 103) μιλώντας για τις παράτολμες γλωσσικές του επιλογές μιλά για λέξεις που μέσα από άπειρα συνταιριάσματα ξεφεύγουν από την καλή τους γειτονία και αφήνονται να περιπλανηθούν σε περιπέτειες άζιες μιας ένστιχτης παρόρμησης.

Παρατίθενται ενδεικτικά κάποιοι από τους περικείμενους νεολογισμούς που εντοπίζονται στο ποιητικό του έργο του Ο. Ελύτη,¹⁰⁷ θεωρώντας πως αποδίδουν με πιο απτό και σαφή τρόπο τη νεολογική και γλωσσοπλαστική ταυτότητα της Ελυτικής ποίησης.

«Και τά χέρια του άπλωσε ὅπως κάνει
γέροντας γνωστικός Θεός για νά πλάσει μαζί πηλό καί οὐρανοσύνη »¹⁰⁸
(Ελύτης, 2002: 129).

«Ἡ τύχη παίρνει ἕνα παράξενο ὕφος ἡλιομάντισσας»¹⁰⁹ (Ελύτης, 2002: 89).

«Ποιός - ὅταν μέσ' ἀπό τοῦ πόντου τίς
Ἀμπελοβραγιές πηδώντας τά δελφινοκόριτσα
Βγάζουν κρυγιές φωνές ἀγριοπερίστρων »¹¹⁰ (Ελύτης, 2002: 327).

«Τό σῶμα της σπαρταριστό
σάν ψάρι φρεσκοτράβηχτο»¹¹¹ (Ελύτης, 2002: 314).

6.2. Λεξιλόγιο

Ανατρέχοντας στη θεωρία της γενικής γλωσσολογίας ο όρος λεξιλόγιο σχετίζεται με «το σύνολο των σημαινουσών μονάδων μιας γλώσσας που φέρουν λεξική σημασία» (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη & Φλιάτουρας, 2021: 118).¹¹² Το λεξιλόγιο αποτελεί βασικό εργαλείο για την επίτευξη της ανθρώπινης επικοινωνίας και έκφρασης ενώ παράλληλα εξασφαλίζει στον άνθρωπο τη δυνατότητα για πρόσκτηση πληροφοριών

¹⁰⁷ Τονίζονται μέσω υπογράμμισης.

¹⁰⁸ Από το έργο «Το Άξιον Εστί».

¹⁰⁹ Από το έργο «Ἡλιος ο Πρώτος».

¹¹⁰ Από το έργο «Τα ετεροθαλή».

¹¹¹ Από το έργο «Τα ρω του έρωτα».

¹¹² Στο <https://www.youtube.com/watch?v=ACuQp6YYIY8> προσφέρεται μία κατατοπιστική διαδικτυακή παρουσίαση για τη συγκεκριμένη έκδοση. (Προσπελάστηκε στις 10/7/2023).

και γνώσεων. Ακολούθως επιχειρείται η προσέγγιση της βαθύτερης ουσίας που κρύβει μέσα του το λεξιλόγιο ως έννοια, με έναυσμα την τοποθέτηση των Ula Manzo & Anthony Manzo κατά τους οποίους το λεξιλόγιο είναι «κάτι παραπάνω από λόγια».¹¹³

6.2.1. Θεωρητική πλαισίωση

Είναι ανώφελο, αν όχι αδύνατο, να επιτευχθεί μία αποτελεσματική θεωρητική διαπραγμάτευση της έννοιας του λεξιλογίου αν πρώτα δεν προηγηθεί η εστίαση στο στοιχείο της λέξης. Ο Μήτσης (2012: 29-30) καθιστά εξαρχής σαφές ότι όταν μιλούμε για τη λέξη (ως δομικό στοιχείο και ως σημασιολογική μονάδα του ανθρώπινου λόγου και του γλωσσικού συστήματος που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος στο ευρύ πλέγμα της κοινωνικής του δραστηριοποίησης) αναφερόμαστε σε μία έννοια αμφιλεγόμενη. Οι λέξεις δεν μπορούν -και δεν πρέπει- να νοούνται ως γλωσσικές μονάδες με αυτόνομη ύπαρξη αλλά ως επιμέρους κομμάτια του όλου γλωσσικού συστήματος, κομμάτια τα οποία διαμορφώνουν μεταξύ τους πολυεπίπεδες και ποικίλες σχέσεις και σημασιολογικές διασυνδέσεις (ό.π. 30 - 31). Μέσα στο πλαίσιο αυτού του δικτύου σχέσεων, κάθε λέξη ως οντότητα διατηρεί παράλληλα το προσωπικό της «σημασιακό, επικοινωνιακό και βιωματικό φορτίο» (ό.π. 30). Προκύπτει, λοιπόν, αυταπόδεικτα ότι η λέξη αποτελεί μία έννοια ρευστή, ευμετάβλητη και εξελισσόμενη η οποία εκ φύσεως δυσχεραίνει την απόδοση του απόλυτου, σαφούς και καθολικά αποδεκτού ορισμού της. Εάν συγκεντρώσουμε όλους τους ορισμούς που έχουν επιχειρηθεί με κριτήρια ορθογραφικά, σημασιολογικά, μορφικά, συντακτικά δεν θα καταφέρουμε και πάλι να εξαντλήσουμε ερμηνευτικά την πολυμορφικότητα που χαρακτηρίζει την έννοια της λέξης.¹¹⁴

Η παραδοσιακή θέση που αναγνώριζε τη λέξη ως βασική μονάδα ανάλυσης της γλώσσας έχει, πλέον, δώσει τη θέση της σε πιο επικαιροποιημένες γλωσσολογικές προσεγγίσεις οι οποίες εντάσσουν τη λέξη μέσα σε ένα ευρύτερο φάσμα γραμματικών μονάδων. Έτσι η διαφοροποίηση και η οριοθέτηση ανάμεσα στη λέξη,

¹¹³

<https://el.eferrit.com/%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF/> (Προσπελάστηκε στις 10/7/2023).

¹¹⁴ Για την αναλυτική προσέγγιση των κριτηρίων με βάση τα οποία έχει επιχειρηθεί η απόδοση ορισμού για τη λέξη βλ. Μήτσης, Ν. (2012). *Το λεξιλόγιο. Θεωρητική προσέγγιση και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg, 36-42.

τη φράση, το μόρφημα, την πρόταση, το λέξιμα αποτελούν μία σαφή πρόκληση (Μήτσης, 2012: 36).

Το ζήτημα της σύνδεσης λέξης και λεξιλογίου έχει απασχολήσει πλήθος μελετητών και όχι μόνο από τον χώρο της γλωσσολογίας. Αν αντιμετωπίσουμε το λεξιλόγιο ως σύστημα, το λέξιμα αποτελεί την επιμέρους μονάδα του. Αντίστοιχα, σε επίπεδο πραγμάτωσης, μονάδα του λεξιλογίου θεωρείται η λέξη ή η κειμενική λέξη (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη & Φλιάτουρας, 2021: 118). Οι σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των λέξεων συμμετέχουν ουσιαστικά και δυναμικά στην οικοδόμηση του λεξιλογίου (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη & Φλιάτουρας, 2021: 118). Ο ορισμός του Μήτση (2012: 42) συνεισφέρει σε μία πρωταρχική θεωρητική προσέγγιση: «Με τον όρο λεξιλόγιο (Λ) χαρακτηρίζεται συνήθως το σύνολο των λέξεων μιας συγκεκριμένης γλώσσας που έχει στη διάθεσή της, σε δεδομένη στιγμή του χρόνου, η αντίστοιχη γλωσσική κοινότητα για να εξυπηρετεί πρωτίστως την ανάγκη επαρκούς επικοινωνίας μεταξύ των μελών της».

Το λεξιλόγιο ως πυρηνικό τμήμα του γλωσσικού φαινομένου και των εκφάνσεών του διαμορφώνει έναν πολυδιάστατο και πολυεπίπεδο χαρακτήρα που απαιτεί μία αντιστοίχως πολύπλευρη επιστημονική και θεωρητική πλαισίωση (Μήτσης, ό.π.: 231). Δεδομένου του πολυδιάστατου χαρακτήρα τους τα λεξιλόγια μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε:¹¹⁵

A. Βασικά λεξιλόγια: Σε αυτά περιλαμβάνονται οι πυρηνικοί και πιο συχνοί όροι οι οποίοι εξυπηρετούν, μέσα από τη χρήση τους, τις πρωταρχικές επικοινωνιακές ανάγκες της γλωσσικής κοινότητας που τα χρησιμοποιεί. Τα βασικά λεξιλόγια εκ φύσεως διατηρούν μία σχετική ανθεκτικότητα αντιστεκόμενα ως ένα βαθμό σε πιθανές συνωνυμικές αναπληρώσεις.

B. Ειδικά λεξιλόγια: Τα ειδικά λεξιλόγια εξυπηρετούν τις περισσότερο εξειδικευμένες επικοινωνιακές ανάγκες των μελών μίας συγκεκριμένης επαγγελματικής κοινότητας. Σε πολλές περιπτώσεις τα ειδικά λεξιλόγια περιλαμβάνουν στο λεξιλογικό τους εύρος λέξεις από τα βασικά λεξιλόγια, στις οποίες όμως αποδίδονται νέες έννοιες και σημασιολογικές προσεγγίσεις.

Γ. Περιθωριακά λεξιλόγια: Τα συγκεκριμένα λεξιλόγια εργαλειοποιούνται επικοινωνιακά από συγκεκριμένες κάθε φορά ομάδες και εξυπηρετούν - ως

¹¹⁵ Η κατηγοριοποίηση βασίζεται σε μελέτες των Γαβριηλίδου, Μητσιάκη & Φλιάτουρα.(2021). *100 βασικές έννοιες για τη γλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg, 119.

προσωπικός λεξιλογικός κώδικας - τη συνθηματοποιημένη επικοινωνία μεταξύ των συνομιλητών.

6.2.2. Στοιχεία βιβλιογραφικής επισκόπησης για το λεξιλόγιο του Ο. Ελύτη

Ο Μπαμπινιώτης τονίζει: «Ο Ελύτης βλέπει την ποίηση ως μια πράξη επικοινωνίας σε επίπεδο ανθρωπιάς, «μια συναλλαγή εκτός εμπορίου», που περνάει μέσα από τη λέξη. [...] Η λέξη για τον Ελύτη, με τη βαρύτητα που έχει στον μικρόκοσμο του ποιήματος, είναι η βάση της γλωσσικής έκφρασης».¹¹⁶ Η γλώσσα και οι λέξεις, σύμφωνα με την Ηλιοπούλου (2022β), είναι για τον Ελύτη απόλυτα συνδεδεμένες με την ποίηση σαν δύο πλευρές ενός νομίσματος.¹¹⁷ Στο πνευματικό του ταξίδι, όπου αυτό τον οδήγησε, ο ποιητής παίρνει μαζί του ως απαραίτητα εφόδια λέξεις. Ήταν άλλωστε αυτές ο μόνος «χάρτης» που χρειαζόταν για να φτάσει στον προορισμό του, στον στόχο του, στην επιτυχή επικοινωνία του με τους δέκτες της ποιητικής του έκφρασης.¹¹⁸

Στο βασικό του λεξιλόγιο θα βρούμε πρωταρχικά λέξεις προερχόμενες από το χώρο του φυσικού κόσμου που λειτούργησε καταλυτικά και μετουσιώθηκε ποιητικά από τον Ελύτη. Οι λέξεις ήλιος, δέντρο, φως, σύννεφο, θάλασσα, δελφίνι, ελιά, και τόσες άλλες που χάριν οικονομίας δεν αναφέρονται εδώ, αποτελούν λέξεις - κλειδιά που ξεκλειδώνουν ολόκληρη τη σκέψη του και τρέφουν την ποιητικότητα και τη λυρικότητά του. Η χλωρίδα και η πανίδα του φυσικού κόσμου απαντούν με όλη την ποικιλία που τις χαρακτηρίζει στο φυσιοκρατικό λεξιλόγιο του Ελύτη. Αντίστοιχα οι λέξεις που συνδέονται με τις μέγιστες αξίες του έρωτα, της ζωής, της αγάπης, της πίστης, της αρετής εντοπίζονται συχνότατα στους στίχους του συναπαρτιζοντας ως δομικά υλικά το ελυτικό λεξιλόγιο. Αλιεύει τις λέξεις του από τον κόσμο τον μέγα αλλά και τον μικρό ταυτόχρονα και ισότιμα. Στην ίδια πρόταση θα δούμε να

¹¹⁶ <https://babiniotis.gr/e7169-globulet14082-4501-8c0db-9cedunite-/59s145068it6/> (Προσπελάστηκε στις 11/7/2023).

¹¹⁷ Παρόμοιες τοποθετήσεις εντοπίζονται και σε άλλους μελετητές του έργου του: «[...]γλώσσα και ποίηση, λέξη και ποίημα ταυτίζονται». Βλ. Μαρωνίτης, Δ.(2008).*Οδυσσέας Ελύτης Μελετήματα*. Αθήνα: Πατάκης, 158.

¹¹⁸ <https://babiniotis.gr/e7169-globulet14082-4501-8c0db-9cedunite-/59s145068it6/> (Προσπελάστηκε στις 11/7/2023).

γεινιάζουν πλάι πλάι ένα βότσαλο και η απεραντοσύνη του ουρανού,¹¹⁹ ένας περιστεριώνας και η αρετή,¹²⁰ μία σταγόνα νερού και ο ήλιος.¹²¹

Όποιες κι αν είναι οι λεξιλογικές του επιλογές ο αναγνώστης δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάει ότι ο ήλιος είναι κάτι παραπάνω από ήλιος, το σύννεφο κάτι παραπάνω από σύννεφο, δεδομένου ότι έχουμε να κάνουμε με μία μεταφορική και συμβολική ποίηση όπου τα αντικείμενα «χάνουν την υλική τους υπόσταση, την εφήμερη ιδιότητά τους. Μετατρέπονται σε ρευστές οπτασίες, σε άγνωστες εικόνες, σ' ένα ολόκληρο σύστημα ήχων και εικόνων, αποκλειστικά προσωπικό, άγνωστο στον αισθητό κόσμο από τον οποίο όμως εμπνέονται» (Ιωάννου, 1991: 83). Οι αναγνώστες μίας ποίησης σαν κι αυτή χρειάζεται να κινηθούν βαθύτερα και μακρύτερα από το «λιμάνι» της αρχικής και κυριολεκτικής σημασίας των λέξεων. Πρόκειται για μία ποίηση οπτική και απτική, καθαρά αισθητική που μέσα από τις λεξικές επιλογές πυροδοτεί τους αναπαραστατικούς, συνδηλωτικούς, ερμηνευτικούς και συνειρμικούς μηχανισμούς του αναγνώστη κινητοποιώντας το σύνολο των αισθήσεών του.

Ο Ελύτης χρησιμοποίησε το βασικό αυτό λεξιλόγιο ως πυρήνα της ποίησής του, ορμώμενος σταθερά από την τόλμη που του έδωσαν οι υπερρεαλιστικές του επιρροές. Αξιοποιώντας με θαυμαστό αυτοέλεγχο και με πλήρη συνειδητότητα τις ποιητικές ελευθερίες που η τέχνη του τού έδωσε, υπηρέτησε μία έκφραση γλωσσικά γεωμετρημένη και, ταυτόχρονα, λεξιλογικά αντισυμβατική που μέσα από απρόσμενους γλωσσικούς και εκφραστικούς συνδυασμούς, μέσα από υπερρεαλιστικές ανατροπές του φυσικού τοπίου, προκαλεί διαχρονικά το στοιχείο της έκπληξης.

Ακολουθεί ένα ενδεικτικό αποσπασματικό παράδειγμα από τις τολμηρές λεξιλογικές επιλογές του Ο. Ελύτη, οι οποίες, παράλληλα με άλλα στοιχεία, συνδιαμορφώνουν τη γλωσσική ταυτότητα της ποίησής του:

Έλεύθερα στό πλάι μου τρέχουν τ' άμπέλια κι άχαλίνωτος
Μένει ό ούρανός. Πυρκαγιές ανταλλάσσουνε τά κουκουνάρια κι ένας
Όνος φευγάτος πάει ψηλά τόν άνήφορο
γιά λίγο σύννεφο
Κάτι πρέπει νά γίνεται τοῦ άγίου Ήρακλείτου άνήμερα

¹¹⁹ Υπερούσιος πᾶς ἐνῶ πάνω από το κεφάλι σου ἀπλώνεται ό βυθός μέ τά χρωματιστά του βότσαλα σάν ἄστρα. (Από το ποιητικό έργο «Μαρία Νεφέλη»).

¹²⁰ Εκεί μόνος άπίθωσε κρήνες λευκές μαρμάρινες μύλους άνέμων τρούλους ρόδιους μικρούς και ψηλούς διάτρητους περιστεριώνες Άρετή μέ τίς τέσσερις όρθές γωνίες. (Από το ποιητικό έργο «Το Άξιον Εστί»).

¹²¹ Σίγουρα θά πρέπει νά 'ταν μία σταγόνα καθαρῶ νεροῦ στην παιδική του ήλικία ό ήλιος. (Από το ποιητικό έργο «Ο μικρός ναυτίλος»).

Πού μήτε οί ρίνες διαγιγνώσκουν
Εἶναι οἱ ζαβολιές τοῦ ἀνυποδήτου ἀνέμου πού ἀρπάζεται
ἀπ' τήν ἄκρη
Τοῦ νυχτικοῦ τῆς μοίρας καί πάει νά μᾶς ἀφήσει στῶν αἰγάγων
τό ὕπαιθρο ἐκθετους (Ελύτης, 2002:577).¹²²

Β' ΜΕΡΟΣ - ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΣΚΕΛΟΣ

¹²² Από το ποιητικό ἔργο «Δυτικά της λύπης». Ἀς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἀστιξία στήν ποίηση τοῦ Ελύτη εἶναι ἠθελημένη καί διευκολύνει τήν ἐλεύθερη καί πολλαπλή ἐρμηνεία.

7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η μεθοδολογία της έρευνας

7.1. Γενικά στοιχεία

Η μεθοδολογία έρευνας σχετίζεται με τη συστηματική και λογική διεκπεραίωση μίας εμπειριστατωμένης αναζήτησης που στοχεύει στην πρόσκτηση και τον εμπλουτισμό των γνώσεων μέσα από την επιστημονική διερεύνηση στοιχείων, δεδομένων και απόψεων σχετικά με ένα συγκεκριμένο ερευνητικό αντικείμενο (Howard and Sharp, 2001: 27). Η μεθοδολογία της έρευνας εννοιολογικά ταυτίζεται με την ερευνητική μεθοδολογία η οποία έχει επιλεγεί από τον μελετητή – ερευνητή και τον κατευθύνει στην οργανωμένη συγκέντρωση δεδομένων, στην επεξεργασία, την ερμηνεία και την επιστημονική τους τεκμηρίωση.¹²³ Οι τεχνικές της συγκέντρωσης, της επεξεργασίας και της ανάλυσης των δεδομένων συναποτελούν το μεθοδολογικό πλαίσιο στο οποίο

¹²³ Για περαιτέρω στοιχεία σχετικά με τη μεθοδολογία της έρευνας και τα βήματα της ερευνητικής διαδικασίας βλ. <https://master.accfin.uoi.gr/wp-content/uploads/2021/03/%CE%9C%CE%95%CE%98%CE%9F%CE%94%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%91-%CE%95%CE%A1%CE%95%CE%A5%CE%9D%CE%91%CE%A3.pdf> (Προσπελάστηκε στις 29/9/2023).

κινείται ο ερευνητής προκειμένου να αναδείξει βιβλιογραφικά τεκμηριωμένες θεωρήσεις αλλά και να προσφέρει νέους τρόπους ερμηνείας και νέες γνώσεις σχετικά με το υπό διαπραγμάτευση θέμα.¹²⁴

Στο τρέχον κεφάλαιο της μεθοδολογίας θα επιχειρηθεί η κατάδειξη των δεξαμενών άντλησης του κειμενικού υλικού στο οποίο στηρίζεται η ερευνητική διαδικασία καθώς και η επεξήγηση των κριτηρίων με τα οποία πραγματοποιήθηκε η συγκέντρωση και η επιλογή των συγκεκριμένων κειμένων. Ξεχωριστά θα τεθούν οι υποθέσεις εργασίας και τα ερευνητικά ερωτήματα επί του επιλεγμένου θέματος. Η Ποιητική Γραμματική και η Κριτική Ανάλυση του Λόγου θα αναλυθούν ως μοντέλα ανάλυσης γλωσσικών αναπαραστάσεων. Το παρόν κεφάλαιο θα ολοκληρωθεί με την παράθεση των ερευνητικών ερωτημάτων και του συνολικού ερευνητικού σχεδιασμού.

7.2. Δεξαμενές άντλησης κειμένων. Τα κριτήρια συγκέντρωσης και επιλογής

Σκοπός της παρούσας διατριβής, όπως ήδη έχει συζητηθεί, είναι να αναζητηθούν, να επισημανθούν, να ερευνηθούν και να αναλυθούν οι τρόποι με τους οποίους απεικονίζεται και αναπαρίσταται γλωσσικά το παιδί και η παιδικότητα σε επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Οδυσσέα Ελύτη, πεδίο το οποίο δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά.

Ο Ελύτης, ως ένας από τους πιο σημαντικούς ποιητές της λογοτεχνικής γενιάς του '30, χάραξε στα 85 χρόνια της ζωής του μία άκρως δημιουργική και πλούσια πνευματική πορεία. Το λογοτεχνικό του κληροδότημα συναποτελούν 17 ποιητικές συλλογές, 9 δοκίμια και 5 μεταφράσεις.¹²⁵ Ο καμβάς της δημιουργικότητάς του συμπληρώνεται από έργα κολλάζ, από υδατογραφίες και από εικαστικά με τέμπερες δεδομένου ότι ο Ελύτης είχε αναπτύξει μία ιδιαίτερη σχέση με τις εικαστικές τέχνες, με τη ζωγραφική και την ποίηση να συνδιαλέγονται και να συνοδοιπορούν συχνά

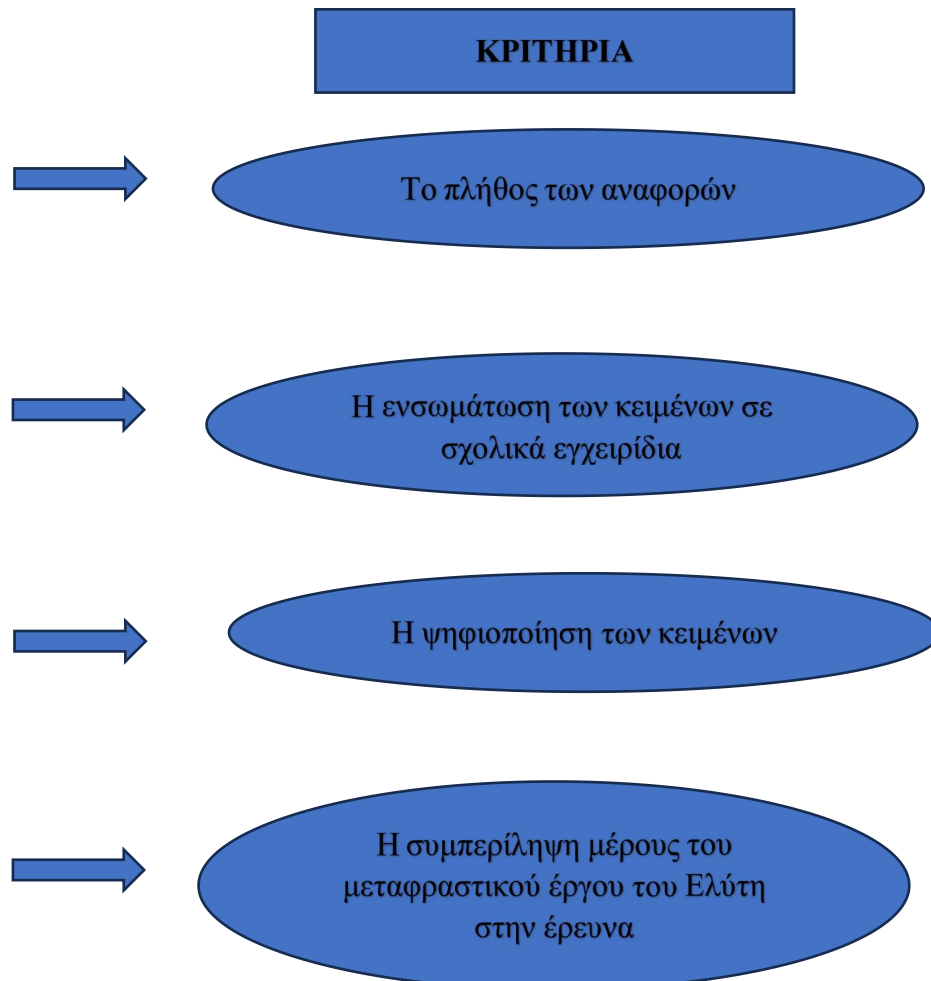
¹²⁴ <https://eclass.uowm.gr/modules/document/file.php/NURED263/%CE%8A%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%B7%20%26%20%CE%A0%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%BC%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%82%202015%20book.pdf> (Προσπελάστηκε στις 30/9/2023).

¹²⁵ Οι εκδόσεις Ίκαρος, υπό τη διεύθυνση της Χρυσής Καρύδη, έχουν αναλάβει την αποκλειστική έκδοση του ποιητικού, πεζού και μεταφραστικού έργου του Οδυσσέα Ελύτη καθώς και Λευκωμάτων αφιερωμένων στο έργο του. Στο Παράρτημα 3 παρατίθενται λεπτομερώς όσα βιβλία κυκλοφορούν από τον συγκεκριμένο εκδοτικό οίκο αναφορικά με τον Ο. Ελύτη και το έργο του. Για πληροφορίες εδώ: <https://ikarosbooks.gr/authors/elytis> (Προσπελάστηκε στις 13/10/2023).

κατά τη διάρκεια της ζωής του αποτυπώνοντας με λέξεις και χρώμα τις σκέψεις, τις πεποιθήσεις και τα συναισθήματά του.

Η παρούσα έρευνα εστιάζει την προσοχή της στο ποιητικό έργο του Ελύτη. Η πρώτη αναζήτηση επιβεβαίωσε τις αρχικές μου υποθέσεις και έκανε εμφανές το γεγονός ότι η ποίηση του Ελύτη παρουσιάζει πλήθος αναφορών στην έννοια του παιδιού και της παιδικότητας ευρύτερα, χωρίς αυτό να επιτρέπει να μιλούμε για μία ποίηση εν γένει παιδική. Συχνότατα η αναφορά στο παιδί μέσα από τους ελυτικούς στίχους ενέχει βαθύτερες μεταφορικές και συμβολικές προεκτάσεις που χρήζουν δεύτερης ανάγνωσης και ερμηνείας.

Αποφάσισα συνειδητά να κινηθώ επιλεκτικά και να αναζητήσω τις γλωσσικές απεικονίσεις του παιδιού σε συγκεκριμένες ποιητικές συλλογές του Ελύτη. Ειδικότερα τα κριτήρια της συγκέντρωσης και της επιλογής των εν λόγω ποιητικών κειμένων είναι τα ακόλουθα:





Σχήμα 1 Κριτήρια επιλογής ποιητικών κειμένων

Πιο αναλυτικά:

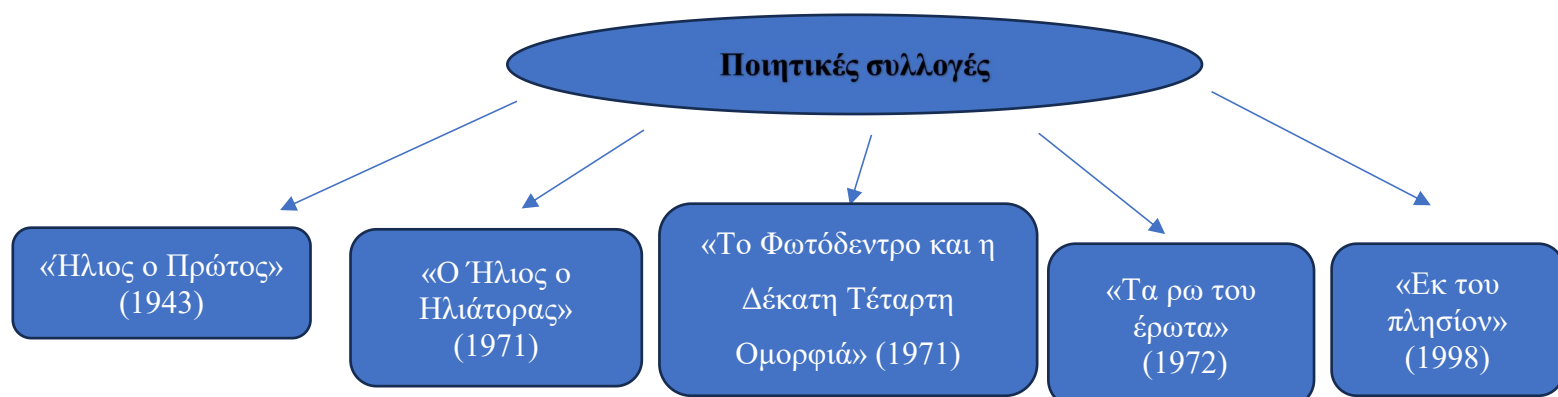
- I. Το πλήθος των αναφορών στο παιδί και την παιδικότητα εν γένει συγκαταλέγεται στα κριτήρια επιλογής δεδομένου ότι η αριθμητική ευρύτητα του υπό διερεύνηση δείγματος τροφοδοτεί την ωρίμανση της έρευνας και εξασφαλίζει την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της.
- II. Η ενδεχόμενη ενσωμάτωση των ποιητικών κειμένων σε σχολικά εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί ένα επιπλέον κριτήριο επιλογής καθώς πρόθεσή μου στην πορεία της έρευνας είναι να προτείνω καινοτόμες διδακτικές προτάσεις διδακτικής αξιοποίησης των ποιητικών κειμένων του Ο. Ελύτη στην εκπαιδευτική βαθμίδα του Νηπιαγωγείου.
- III. Επιπροσθέτως η ψηφιοποίηση των ποιητικών κειμένων και η δυνατότητα οπτικοακουστικής τους μετάφρασης λειτουργεί ως πρόσθετος γνώμονας επιλογής καθώς στόχος είναι μέρος των επιλεγμένων ποιητικών κειμένων τα οποία θα διαπραγματευτεί η παρούσα διατριβή να είναι προσβάσιμα σε άτομα με δυσκολίες όρασης στο πλαίσιο μιας ισότιμης συμμετοχής τους στην ποίηση ως πολιτιστική έκφραση.¹²⁶
- IV. Η επιλογή και η συγκέντρωση του κειμενικού υλικού της διατριβής, έγινε με επιπλέον κριτήριο την ενδεικτική συμπερίληψη στην ερευνητική διαδικασία μέρους από το μεταφραστικό έργο του ποιητή. Η επιλογή των ποιητικών έργων τα οποία αποφάσισε να μεταφράσει ο

¹²⁶ Άξιο αναφοράς είναι ότι η Οπτικοακουστική Μετάφραση αποτελεί υπηρεσία η οποία εξασφαλίζει την προσβασιμότητα σε καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δράσεις για άτομα με ολική ή μερική αναπηρία όρασης ή ακοής. Για πληροφορίες βλ. <https://nevronas.gr/synenteyxeis/5-lepta-gia-tin-optikoakoystiki-metafrasi/> (Προσπελάστηκε στις 30/9/2023).

Ο. Ελύτης αποτελεί από μόνη της ένα στοιχείο άξιο διερεύνησης καθώς αποδεικνύει την ψυχική γειννίαση και τις κοινές ευαισθησίες που μοιραζόταν με τους εν λόγω ποιητές.

V. Τέλος επελέγησαν ποιητικά κείμενα που χρονικά καλύπτουν ένα αρκούντως μεγάλο εύρος της ποιητικής διαδρομής του Ελύτη με σκοπό να ενισχυθεί κατά το δυνατόν περισσότερο η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της έρευνας και η αξιοπιστία της.

Οι ποιητικές συλλογές του Ελύτη στους στίχους των οποίων θα αναζητηθεί και θα αναλυθεί ακολούθως η παρουσία του παιδιού είναι:



Σχήμα 2 Επιλεγμένες ποιητικές συλλογές

Συγκεκριμένα οι τρεις πρώτες ποιητικές συλλογές, όπως φανερώνεται και από τις χρονολογίες της έκδοσής τους, ταυτίζονται χρονικά με τεταμένες και σκληρές κοινωνικές, ιστορικές και πολιτικές εποχές για την Ελλάδα. Η ποιητική συλλογή «Ήλιος ο Πρώτος» εκδόθηκε κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής (1941-1944) και «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» κατά τη διάρκεια της επταετούς στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974), γεγονότα τα οποία σημάδευσαν την ελληνική ιστορία και την ελληνική κοινωνία. Τα ποιήματα του Ελύτη βρίθουν συμβολισμών και

αναδύονται μέσα στη ζοφερή πραγματικά όχι ως άρνηση ή εθελουφλία αλλά ως ποιητικό φανέρωμα της ελυτικής κοσμοθεωρίας και ως δήλωση - όραμα για μία κοινωνικοπολιτική αναστήλωση της Ελλάδας.

Η συλλογή «Τα ρω του έρωτα» αποτελείται από ποιήματα τα οποία γράφτηκαν εξ αρχής με την πρόθεση να μελοποιηθούν και να τραγουδηθούν από χείλη παιδικά. Ο Ελύτης (2002: 264) εξηγεί την επιλογή του μέσα από το εισαγωγικό του σημείωμα: «Οι άγγελοι τραγουδάνε. Και οι ερωτευμένοι επίσης. Πίσω από κάθε ανάταση, από κάθε μεράκι, μια κιθάρα περιμένει έτοιμη να πάρει τα λόγια και να τα ταξιδέψει από χείλη σέ χείλη. Δεν είναι λίγο αυτό. Είναι η χαρά να δίνεις χαρά στους άλλους, είναι αυτό που μας βαστάει στη ζωή. Γι' αυτό, κοντά στα ποιήματά μου, δοκίμασα να γράψω και μερικά τραγούδια, χωρίς να τα υποτιμώ καθόλου. Έτσι ή αλλιώς, μιλά κανείς για τα ίδια πράγματα που αγαπά, και από κει και πέρα το λόγο έχουν αυτοί που θα τ' ακούσουν. Λένε πως το είδος έχει ορισμένους κανόνες. Δεν τους ξέρω και, πάντως, δεν ενδιαφέρθηκα ή δεν μπορούσα ίσως να τους ακολουθήσω. Δουλεύει ο καθένας όπως νιώθει. Και η θάλασσα είναι απέραντη, τα πουλιά μυριάδες, οι ψυχές όσες και οι συνδυασμοί που μπορούν να γεννήσουν οι ήχοι και τα λόγια, όταν ο έρωτας και το όνειρο συμβασιλεύουν».

Η τελευταία επιλογή ως προς τις ποιητικές συλλογές που θα μελετηθούν αποτελεί παράλληλα και το τελευταίο συνθετικό ποίημα του Ελύτη το οποίο φέρει τον βιβλικό τίτλο «Εκ του πλησίον» και εκδόθηκε δύο χρόνια μετά από τον θάνατό του. Η συλλογή συμπυκνώνει και φανερώνει την ωριμότητα της εξηταδυάχρονης ποιητικής του διαδρομής.

7.3. Υπόθεση εργασίας και ερευνητικά ερωτήματα

Θέτοντας τις βάσεις για τη διεξαγωγή του ερευνητικού μέρους της διατριβής, διαμορφώνονται σε αρχικό επίπεδο ένα πλήθος υποθέσεων εργασίας οι οποίες μέσω της επαλήθευσης ή της διάψευσής τους θα οδηγήσουν στα ασφαλή αποτελέσματα και τα αντικειμενικά συμπεράσματα στα οποία αποσκοπούμε. Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι να συνεισφέρει στη θεωρία, να εξηγήσει αλλά και να εξελίξει τις υπάρχουσες γνώσεις ανιχνεύοντας διερευνητικά τις γλωσσικές προβολές της έννοιας «παιδί» μέσα σε 5 από τις 17 ποιητικές συλλογές του Νομπελίστα ποιητή, Οδυσσέα Ελύτη. Το συγκεκριμένο ποσοστό κρίνεται επαρκές και στηρίζει την εγκυρότητα και

την αξιοπιστία των ευρημάτων και των αποτελεσμάτων της έρευνας καθώς και της παραγόμενης γνώσης στην οποία στοχεύει. Κατά την εξελικτική ερευνητική πορεία οι υποθέσεις εργασίας διαμορφώνονται ως εξής:

I. Οι αναφορές στο παιδί και την παιδικότητα, οι οποίες θα εντοπιστούν μέσα στα επιλεγμένα ποιητικά κείμενα, θα είναι αριθμητικά ικανοποιητικές και άξιες περαιτέρω μελέτης.

II. Οι εν λόγω αναφορές θα απαιτούν προσεκτική διερεύνηση δεδομένου ότι η ποίηση του Ελύτη είναι συμβολική και πολλές αναφορές μέσα στους στίχους του λειτουργούν μεταφορικά. Ενδέχεται, συνεπώς, η έννοια του παιδιού να ενέχει, κατά περίπτωση, μεταγλωσσικές διαστάσεις κάτι που καλεί τον εκάστοτε αναγνώστη να κινείται σε βαθύτερα σημασιολογικά επίπεδα.

III. Πιθανολογείται ότι ένα αριθμητικά σημαντικό ποσοστό των αναφορών που θα εντοπιστούν, θα συνδέουν την έννοια του παιδιού με τη φύση και τα στοιχεία της καθώς στην ποίηση του Ελύτη ο ήλιος και η φύση ευρύτερα συμβολοποιούνται συχνά κατέχοντας κεντρική θέση στην ποιητική του κοσμοθεωρία.

IV. Θεωρείται πιθανό, παράλληλα, ότι θα εντοπιστούν γλωσσικές αναπαραστάσεις οι οποίες θα αναφέρονται τόσο σε αγόρια όσο και σε κορίτσια χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν κρίνονται αναμενόμενες και αναφορές στην άφυλη έννοια του παιδιού.

V. Μία επιπλέον υπόθεση σχετικά με την έρευνα σχετίζεται με το ότι το παιδί, όπου αυτό εντοπίζεται ως αναφορά, δεν θα συνδέεται μόνο με την αισιόδοξη πλευρά της ζωής αλλά και με μη αναμενόμενες συνιστάμενες όπως είναι ο θάνατος, ειδικά αν ληφθεί υπόψιν το εύρος και το βάθος των ζητημάτων που φιλοσοφικά είχαν απασχολήσει τον Ελύτη.

VI. Θεωρείται πιθανό η έρευνα να οδηγήσει και σε αναφορές αυτοβιογραφικές που θα παραπέμπουν στην παιδική ηλικία του ίδιου του ποιητή και στα προσωπικά του βιώματα ως παιδιού, αναφορές οι οποίες θα αποδειχθούν ερμηνευτικά πολύτιμες.

VII. Τέλος, τα μεταφρασμένα ποιήματα που εμπεριέχονται στις επιλεγμένες ποιητικές συλλογές του Ελύτη, αναμένεται να παρουσιάσουν ξεχωριστό ενδιαφέρον ως προς την παρουσία του παιδιού στους στίχους τους και ως προς τη γλωσσική τους απεικόνιση. Εξάλλου η μεταφραστική δραστηριοποίηση του ποιητή και η επιλογή από μέρους του των συγκεκριμένων ποιητικών έργων ώστε να αποδοθούν στην ελληνική γλώσσα θα οδηγήσει ενδεχομένως σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Σε συνδυασμό με την υπόθεση εργασίας, ανακύπτουν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία και η έρευνα θα επιχειρήσει να καλύψει:

1. Είναι εφικτή η κατηγοριοποίηση των αναπαραστάσεων του παιδιού ανάλογα με τις όψεις και τις προβολές του ποιητή;
2. Οι αναφορές σε αγόρια και σε κορίτσια είναι αριθμητικά ισορροπημένες ή υπάρχει κάποια αξιοσημείωτη διαφορά με αποτέλεσμα η μία περίπτωση να υπερτερεί σημαντικά της άλλης;
3. Μέσα από ποιες γλωσσικές επιλογές συνδέει ο Ελύτης το παιδί με τη φύση στα ποιητικά του κείμενα;
4. Οι αναφορές στο παιδί συνοδεύονται από συγκεκριμενοποίηση του φύλου του;
5. Σε ποιο ηλικιακό φάσμα ανήκουν τα παιδιά που εμφανίζονται στους στίχους του Ελύτη;
6. Ο Ελύτης επιλέγει ονοματικές ή ρηματικές δομές για να αναφερθεί στην έννοια του παιδιού;
7. Εντοπίζονται μεταφορικές διαστάσεις ή συμβολικές προθέσεις από την πλευρά του ποιητή κατά τις αναφορές στο παιδί; Ποια σημειώματα μπορούν να ανιχνευθούν;
8. Η αναφορά στο παιδί παρουσιάζεται συναισθηματικά φορτισμένη και με ποιον τρόπο;
9. Εντοπίζονται αναπάντεχες όψεις του παιδιού που το συνδέουν με λιγότερο συνηθισμένα προς την φύση του φαινόμενα όπως είναι ο θάνατος, η ορφάνια ή η ανέχεια;
10. Υπάρχουν κοινά στοιχεία στον τρόπο που απεικονίζεται το παιδί στην ελυτική ποίηση και στην γλωσσική του αναπαράσταση μέσα

στα ποιήματα που μετέφρασε ο Ελύτης από ευρωπαίους ομότεχνούς του;

7.4. Μοντέλα ανάλυσης των αναπαραστάσεων

7.4.1. Ποιητική γραμματική

Ο όρος «ποιητική γραμματική» θα μπορούσε χωρίς να απομακρύνεται από το εννοιολογικό της πλαίσιο να λειτουργήσει και αντίστροφα και ως *γραμματική της ποίησης* να αναφέρεται σε όλα εκείνα τα μορφολογικά, υφολογικά, γλωσσικά, γραμματικά και συντακτικά χαρακτηριστικά που καθιστούν αναγνωρίσιμη και διακριτή την ποίηση συνθέτοντας το ιδιαίτερο πρόσωπό της ως γλωσσικού φαινομένου.

Οι όποιες ειδοποιού διαφορές εντοπίζονται ανάμεσα στον ποιητικό και τον πεζό λόγο εκκινούν από τη βαθύτερη ταυτότητα της ποιητικής λειτουργίας και από τον προορισμό της να *ποιήσει*, να δημιουργήσει, να ανακατασκευάσει την πραγματικότητα μέσα από ένα διαφορετικό αισθητικό πρίσμα.

Η ποίηση ως τέχνημα λόγου δεν εξυπηρετεί τη σκοπιμότητα του δημιουργού της να περιγράψει, να εξηγήσει ή να πληροφορήσει αυτόν που βλέπει την ποίησή του. Ανάλογες προθέσεις θα τον είχαν οδηγήσει στην επιλογή διαφορετικών μορφών του γραπτού ή του προφορικού λόγου προκειμένου να εξυπηρετηθούν αποτελεσματικά οι αντίστοιχοι στόχοι.

Η ποίηση¹²⁷ πηγάζει από την ανάγκη του ποιητή να «φυγοκεντρίσει» την πραγματικότητα και με όχημα τις λέξεις να επιχειρήσει τη δική του μεταμορφωτική εκδοχή της. Το ποιητικό έργο, εφόσον φτάσει στα αυτιά του ακροατή ή στα μάτια του αναγνώστη, θα προκαλέσει νοητικές και ερμηνευτικές διαδικασίες ενεργοποιώντας συναισθηματικά ρήγματα και κινητοποιώντας τα αισθήματά του. Με τον τρόπο αυτό ο αποδέκτης της ποίησης θα πραγματοποιήσει ένα ταξίδι με προορισμό – τελικά - τον ίδιο του τον εαυτό και θα καταλήξει, όχι στην ανακάλυψη

¹²⁷ Συνειδητά δεν θα επιχειρηθεί εδώ η απόδοση ενός ορισμού για την ποίηση. Μία τέτοια απόπειρα θα οδηγούσε σε μία ατελείωτη πελαγοδρόμηση χωρίς σαφή κατάληξη. Εξάλλου στο 2.4 έχει ήδη προσεγγισθεί η ποίηση ως επικοινωνιακό γεγονός και έχουν αναλυθεί οι κειμενικές προϋποθέσεις που σχετίζονται με τον ποιητικό λόγο. Μεγαλύτερο, ίσως, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των ίδιων των ποιητών για το τί είναι ποίηση όπως παρατίθενται ακολούθως: <http://politropi.greek-language.gr/keimeno/poiites-miloun-poiisi/> (Προσπελάστηκε στις 27/11/2023).

μιας αλήθειας που προϋπήρχε γύρω του αλλά στην αποκάλυψη της αλήθειας που υπήρχε μέσα του.

7.4.1.1. Η υπόσταση της ποιητικής γλώσσας

Κατά τον Thompson (1978: 6) η ποίηση, ιδωμένη τόσο από την πλευρά του δημιουργού της όσο και από αυτή του αναγνώστη παρουσιάζει ψυχολογικές αλλά και βιολογικές προεκτάσεις. Η αναγνωστική διαδικασία σε ό,τι αφορά την ποίηση ακολουθείται από διεργασίες συναισθηματικές όπως και από λειτουργίες βιολογικές που αποτυπώνονται στη συρρίκνωση και την επέκταση των πνευμόνων, στις εναλλαγές του χτύπου της καρδιάς ή στον παλμό του αίματος. Το φαινόμενο αυτό σχετίζεται άμεσα με την ίδια την υπόσταση της ποίησης και με τα γλωσσικά και τεχνικά μέσα που επιστρατεύει ο ποιητής με απώτερο στόχο να αναδημιουργήσει τον κόσμο και την πραγματικότητα που τον περιβάλλουν.

Η ύπαρξη του ποιητικού λόγου παρουσιάζει έναν άρρηκτο δεσμό με την παρουσία ρυθμού. Εξάλλου η ποιητική δημιουργία εκ φύσεως αποδεικνύεται ότι συνδέεται με την ανάγκη ρυθμικής έκφρασης μέσω της εικονοποιίας.¹²⁸ Ο ήχος αποδεικνύεται πως ισοφαρίζει σε σημασία τα μορφολογικά στοιχεία που συναπαρτίζουν την ποίηση και συνεισφέρει ισάξια – αν όχι και πιο ουσιαστικά – στο αισθητικό αποτέλεσμα. Η χρήση παρηχήσεων, ηχητικών λέξεων, συνηχήσεων και ομοιοκαταλήξεων σε συνδυασμό με την περιοδικότητα στον τονισμό αποτελούν στοιχεία τα οποία ενισχύουν την ρυθμικότητα και συμβάλλουν ενεργά στην επίτευξη των στόχων της ποίησης. Ο δικός μας Γ. Σεφέρης τοποθετείται περιεκτικά και εύστοχα: «Η ποίηση είναι γλώσσα που χορεύει» (Μπαλάσκας, 2001: 96).

Φυσικά οι γλωσσικές επιλογές αποτελούν το κύριο μέσο της ποιητικής έκφρασης και συνυπηρετούν τη μεταφορικότητα του ποιητικού λόγου. Οι λέξεις συχνά απεκδύονται της κυριολεκτικής τους σημασίας και καλύπτουν ένα σαφώς ευρύτερο φάσμα εννοιολογικών αποδόσεων και ερμηνευτικών προσεγγίσεων κινητοποιώντας μέσα από τους μεταξύ τους συνδυασμούς συνειρμικές διεργασίες. Στο γλωσσικό αυτό πλαίσιο διαμορφώνεται ένα έδαφος κατάλληλο και πρόσφορο ώστε να αναδειχθεί η ποιητικότητα η οποία, κατά τον Jakobson (1998: 137) επιτυγχάνεται ως αίσθηση όταν οι λέξεις (και οι μεταξύ τους συνδυασμοί) παύουν να

¹²⁸ <https://selidodeikt.es.greek-language.gr/lemmas/1261> (Προσπελάστηκε στις 27/11/2023).

αναπαριστούν απλά τα αντικείμενα στα οποία αναφέρονται και γίνονται αισθητές ως λέξεις και ως ήχοι αποκτώντας βάρος και αξία δική τους.

Η μεταφορική λειτουργία της γλώσσας, ο συμβολισμός, η αξιοποίηση της πολυσημίας των λέξεων, η χρήση σχημάτων λόγου όπως η παρομοίωση, ο υπονοητικός λόγος, η αλληγορική επέκταση των νοημάτων επιτρέπουν στην ποιητική έκφραση και κατ' επέκτασιν στην ποιητική ερμηνεία να μην περιορίζονται στα συμβατά όρια της πραγματικότητας.

Η Αθανασοπούλου (2005: 143-173) επιχειρεί τη δική της θεωρητική προσέγγιση ως προς τη γραμματική της ποιητικής γλώσσας για να ενισχύσει και αυτή την βιβλιογραφικά ευρέως αποδεδειγμένη θέση ότι στον χώρο της ποίησης ο μετρικός τόνος, η ρυθμικότητα του λόγου, οι επιλογές ως προς τον τονισμό, η παρέκκλιση από τις γραμματικές συμβάσεις και τις συντακτικές επιταγές σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να αποδοθούν στην τύχη. Κάθε μία από τις επιλογές αυτές εξυπηρετεί συγκεκριμένους σκοπούς ποιητικότητας, εκφραστικότητας και ερμηνείας. Οι ιδιαιτερότητες του ποιητικού λόγου, ενσωματωμένες τεχνηέντως μέσα στους στίχους, μοιάζουν μέσα από μία επιφανειακή οπτική να παραβιάζουν αυτό που συμβατικά θα ονομάζαμε «γλωσσική τάξη». Μία εις βάθος προσέγγιση, ωστόσο, θα αποδείξει την σκόπιμη χρήση τους ως φορέων σημασίας στο ευρύτερο πλαίσιο της ποιητικής πράξης ως ανακατασκευής του πραγματικού.¹²⁹

7.4.1.2. Η ποιητική γραμματική ως ερευνητικό εργαλείο

Η υφογλωσσολογία ως διακλάδωση της γλωσσικής επιστήμης μελετά τους ιδιαίτερους τρόπους με τους οποίους κάποιος, στο πλαίσιο της προθετικότητάς του, χρησιμοποιεί τη γλώσσα και τις παραμέτρους της με σκοπό τη μεταφορά νοημάτων και την αισθητοποίηση μηνυμάτων.

Η παρούσα διατριβή εστιάζει τις ερευνητικές της διαδικασίες στο πεδίο της λογοτεχνίας και πιο ειδικά της ποίησης, όπου η ερευνήτρια καλείται να λάβει υπόψιν της και να διερευνήσει σχολαστικά την ποιητική γραμματική η οποία συνθέτει το ιδιαίτερο ύφος του εν λόγω ποιητή.

¹²⁹ Στο κεφάλαιο 2 επιχειρείται μία αναλυτική προσέγγιση σχετικά με το σκόπιμο λάθος, τις αποκλίσεις και τη μεταφορικότητα του λόγου ως πηγών δημιουργικότητας στον χώρο της λογοτεχνίας και της ποίησης.

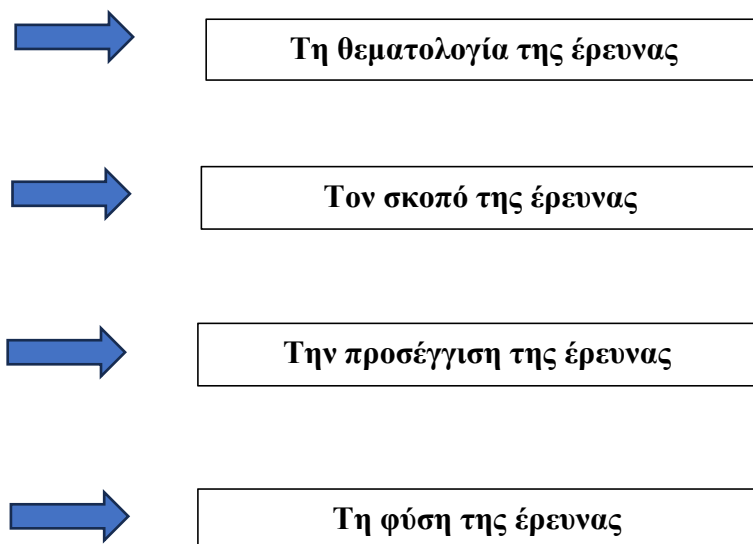
Ως εκ τούτου η έρευνα θα δώσει έμφαση σε γλωσσικές μορφές και κριτήρια όπως οι μορφοσυντακτικές επιλογές του ποιητή, οι λεξιλογικές προτιμήσεις, τα είδη των σχημάτων λόγου που απαντούν μέσα στο κείμενο, η ύπαρξη (ή και η απουσία) σημείων στίξης, η επιλογή ρηματικών ή ονοματικών δομών, η περιοδική έκταση του λόγου, η μετασημασιολογική διάσταση του ελυτικού λόγου. Ξεχωριστά θα ληφθούν υπόψιν, αξιολογούμενες ερμηνευτικά, και οι πιθανές λεξιλογικές, γραμματικές και συντακτικές αποκλίσεις στις οποίες ηθελημένα καταφεύγει ο ποιητής προκειμένου να εξυπηρετήσει συγκεκριμένους σκοπούς εννοιολογικού και αισθητικού περιεχομένου.

Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι ο Ελύτης είχε μία ξεχωριστή σχέση με τη γλώσσα σε σημείο που γλώσσα και ποίηση να ταυτίζονται με τρόπο απόλυτο στην ποιητική του συνείδηση και κατ' επέκτασιν στο ποιητικό έργο του. Κάθε του ποίημα προέκυπτε μέσα από μία αγωνιώδη «μάχη» με τη γλώσσα. Η προσεκτική επιλογή και ο κατάλληλος συνδυασμός λέξεων και εκφράσεων αποτελούσαν για τον Ελύτη το κύριο μέσο προκειμένου να φανερώσει τεχνηέντως στον αναγνώστη τα μηνύματά του και να επιτύχει αυτό το οποίο έθετε ως στόχο της ποιητικής του δραστηριοποίησης. Παραθέτω τα λόγια του ίδιου (Ελύτης, 2002: 499) ως τα πλέον κατατοπιστικά επί του ζητήματος τούτου: «Από τό πώς δαγκώνω μέσα στό φρουτο έως τό πώς κοιτάζω απ' τό παράθυρο αισθάνομαι νά σχηματίζεται μιά όλόκληρη άλφαβήτα, πού πασχίζω νά βάλω σ'ένέργεια μέ τήν πρόθεση ν' άρμόσω λέξεις ή φράσεις, καί τήν άπώτερη φιλοδοξία, ιάμβους καί τετράμετρα. Πού σημαίνει: νά συλλάβω καί νά πῶ έναν άλλο, δεύτερο κόσμο, πού φτάνει πάντα πρώτος μέσα μου».

Προκύπτει, συνεπώς, ως απαραίτητη η εστίαση της ερευνητικής διαδικασίας στην ελυτική ποιητική γραμματική και στον «γεωμετρημένο ποιητικό λόγο» (Παρίσης, 2002: 250) του Ελύτη προκειμένου να αξιοποιηθούν ως πηγή ερμηνειών και συμπερασμάτων οι, ανά περίπτωση, υφογλωσσολογικές και μορφοσυντακτικές επιλογές του ποιητή με όργανο τις οποίες επιχείρησε κατά την ποιητική διαδρομή του να δει πίσω από τις λέξεις, να φτάσει πέρα από την πραγματικότητα, να αισθητοποιήσει το δεύτερο αυτό κόσμο και να τον επικοινωνήσει στο αναγνωστικό κοινό του.

7.4.2. Κριτική ανάλυση λόγου

Κατά τους Howard & Sharp (2001: 43) η ταξινόμηση μίας έρευνας σε ένα συγκεκριμένο τύπο ερευνητικής εργασίας αποτελεί σύνθετη διαδικασία δεδομένου ότι η ταξινόμηση σχετίζεται με:



Σχήμα 3 Κριτήρια ταξινόμησης ερευνών κατά Howard & Sharp

Η παρούσα έρευνα συγκαταλέγεται στην κατηγορία των ερευνών γραπτών κειμένων και ως τέτοια θα στηριχθεί σε μεγάλο βαθμό στην ανάλυση περιεχομένου η οποία εστιάζει στην περιγραφή της συχνότητας και της σημασίας συγκεκριμένων θεμάτων ή φαινομένων σε προκαθορισμένα κειμενικά πεδία γραπτού (ή και προφορικού κατά περίπτωση) λόγου.¹³⁰

Ως εκ τούτου η Κριτική Ανάλυση Λόγου πληροί τις προϋποθέσεις καταλληλότητας και χρησιμότητας ώστε να αξιοποιηθεί ως μεθοδολογικό εργαλείο στην παρούσα έρευνα. Η σχολή της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάλυση περιεχομένου και αντιμετωπίζει το κειμενικό υλικό ως πεδίο το οποίο φέρει κοινωνικοπολιτικούς και ιδεολογικούς χρωματισμούς. Όπως, εξάλλου, έχει βιβλιογραφικά αναφερθεί, τα κείμενα - και οι γλωσσικές επιλογές στις οποίες καταλήγει ο δημιουργός τους - είναι στενά συνυφασμένα με τις ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές συνιστώσες του περιβάλλοντος στο οποίο δημιουργούνται και ενυπάρχουν (Γεωργακοπούλου - Γούτσος, 2011: 40).

¹³⁰ Για περαιτέρω πληροφορίες βλ. <https://rpltl.eap.gr/images/2011/02-01-127-kakarikatsantoni.pdf> (Προσπελάστηκε στις 4/10/2023).

Ξεχωριστή σημασία χρειάζεται να δοθεί στο ότι σύμφωνα με την Κριτική Ανάλυση του Λόγου δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου τα μηνύματα που μεταφέρονται μέσω των κειμένων και το ιδεολογικό τους υπόβαθρο διέπονται από ημιδιαφάνεια με αποτέλεσμα ο λόγος να ενέχει συχνά κρυφές ή λανθάνουσες νοηματοδοτήσεις και ιδεολογίες που επιχειρούν να περάσουν (ας μας επιτραπεί ο όρος) *λαθραία* με όχημα τις λέξεις.

Ως εκ τούτου η Κριτική Ανάλυση Λόγου αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμη ως μεθοδολογικό εργαλείο προκειμένου:

- I. Να επιχειρηθεί η ανάλυση του περιεχομένου στα επιλεγμένα ποιητικά κείμενα.
- II. Να εντοπιστεί, να σχολιαστεί και να αξιολογηθεί ποσοτικά και ποιοτικά η εμφάνιση γλωσσικών αναπαραστάσεων του παιδιού μέσα σε αυτά.
- III. Να διασφαλιστεί η εξαγωγή έγκυρων αποτελεσμάτων και ασφαλών συμπερασμάτων.
- IV. Να εντοπιστούν οι εννοιολογικές διαστάσεις της ελυτικής γλώσσας και η συμβολική - μεταφορική της υπόσταση που συχνά οδηγεί τον αναγνώστη (ή τον μελετητή) σε συγκεκαλυμμένα νοήματα και σημαινόμενα που χρήζουν ανίχνευσης.

8ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ερευνητικά δεδομένα και συζήτηση

8.1.Οι επιλεγείσες ποιητικές συλλογές

8.1.1. «Ήλιος ο Πρώτος»



Εικόνα 1 Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Ήλιος ο Πρώτος»

Η πρώτη έκδοση της ποιητικής συλλογής «Ήλιος ο Πρώτος», μαζί με τις «Παραλλαγές πάνω σε μιαν αχτίδα», τοποθετείται χρονικά τον Νοέμβριο του 1943

στην Αθήνα. Η πρώτη εκτύπωση του έργου έγινε από τις εκδόσεις Γλάρος, εκδοτικός οίκος τον οποίο είχε ιδρύσει και διηύθυνε ο Κωνσταντινουπολίτης Αντώνης Βουσβούνης, ο οποίος, όπως και ο Ελύτης, ενώ ολοκλήρωσε επιτυχώς τις νομικές του σπουδές, δραστηριοποιήθηκε τελικά στον χώρο της λογοτεχνίας.

Η χρονολογία της έκδοσης της ποιητικής συλλογής μαρτυρά ότι βρισκόμαστε σε μία περίοδο - ορόσημο για τη νεοελληνική ιστορία. Το 1941, και ενώ μαίνεται ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, πραγματοποιείται στην Ελλάδα η εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων και ξεκινά η Γερμανική Κατοχή που διήρκησε ως το 1944. Το ιστορικό αυτό γεγονός λαβώνει βαθύτατα τη χώρα προκαλώντας αναρίθμητες, σοβαρές και πολύπλευρες συνέπειες με πρωταρχική την απώλεια των ανθρώπινων ζώων.

Στο βαρύθυμο και σκοτεινό κλίμα της ξενικής υποταγής, η έκδοση της ποιητικής συλλογής του Ελύτη «*Ηλιος ο Πρώτος*» λειτουργεί ως φωτεινή αντίθεση ή ακόμη και ως ένα είδος έμμεσης αντίστασης του ποιητή στο παράλογο φαινόμενο του πολέμου και σε όσα αυτό συνεπάγεται.

Τολμώντας μία υπόθεση θεωρώ ότι τα χρώματα του εξωφύλλου, κίτρινο στην εξωτερική του πλευρά, γαλάζιο στην εσωτερική, δεν αποτελούν τυχαία επιλογή, αν αναλογιστεί κανείς ότι παραπέμπουν στον ήλιο και τον ουρανό, σύμβολα τα οποία έχουν ταυτιστεί με την ελληνική ταυτότητα.

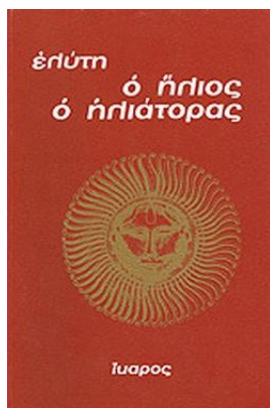
Εξάλλου το φως στην ποίηση του Ελύτη λειτουργεί οριζόντια ως νοηματικός άξονας με ιδιαίτερη σημασία και με βαθιούς συμβολισμούς που συνδέουν τον ήλιο και τις ακτίνες του με τις πανανθρώπινες αξίες της αλήθειας, της ελπίδας, της δικαιοσύνης και της αισιοδοξίας. Είναι στον ήλιο που στρέφεται μεταφορικά ο ποιητής με την ελπίδα και την σιγουριά ότι αυτός θα πρωτοστατήσει διώχνοντας τα σκοτάδια και επαναφέροντας σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο τη διαφάνεια και την ειρήνη.

Η συλλογή «*Ηλιος ο Πρώτος*» αποτελείται από δεκαοκτώ υποενότητες εκ των οποίων οι περισσότερες είναι άτιτλες. Οι «*Παραλλαγές πάνω σε μian αχτίδα*» εμπεριέχουν επτά υποενότητες που τιτλοφορούνται με ονομασίες χρωμάτων.

Η συμπερίληψη του συγκεκριμένου έργου στις επιλεγείσες συλλογές για την διεξαγωγή της τρέχουσας έρευνας είναι συνειδητή και σκόπιμη. Κρίνεται, αρχικά, σημαντικό να επιλεγούν ποιητικά κείμενα που καλύπτουν επαρκώς το χρονικό εύρος της Ελυτικής ποίησης. Ο «*Ηλιος ο Πρώτος*» αποτελεί τη δεύτερη ποιητική δημιουργία του Οδυσσέα Ελύτη μετά τους «*Προσανατολισμούς*» (1939).

Παράλληλα η εν λόγω συλλογή ποιημάτων περιλαμβάνει πλήθος άμεσων αλλά και έμμεσων αναφορών στο παιδί και την παιδικότητα. Ως εκ τούτου οι συγκεκριμένες γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού θα ενισχύσουν θεωρητικά και ερμηνευτικά την ερευνητική πορεία ενδυναμώνοντας παράλληλα την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της.

8.1.2. «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας»



Εικόνα 2 Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας»

Μεσολαμβάνει είκοσι οκτώ χρόνια και τρεις ποιητικές συλλογές¹³¹ για να δημοσιευθεί από τις εκδόσεις Ίκαρος το 1971 η έβδομη κατά σειρά ποιητική δημιουργία του Ο. Ελύτη με τίτλο «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας».

Χρονικά η έκδοση συμπίπτει με τον τέταρτο χρόνο της επταετούς στρατιωτικής δικτατορίας¹³² που ξεκίνησε το 1967 και έληξε το 1974 με την αποκατάσταση της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Η χώρα διανύει μία ιστορική περίοδο που συνδέθηκε στην ελληνική και την παγκόσμια συνείδηση με την κατάλυση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με την καταστρατήγηση της ελευθερίας, με αντιδημοκρατικές τακτικές και με συναισθήματα όπως είναι ο φόβος και η ανασφάλεια.

Όπως και σε προηγούμενες περιπτώσεις έτσι και στην προκειμένη ο Ελύτης αξιοποιεί την ποίησή του ως μέσο έκφρασης των ιδεών, των συναισθημάτων και των πεποιθήσεών του. Αυτόπτης και αυτόκοος μάρτυρας μίας από τις πιο ζοφερές

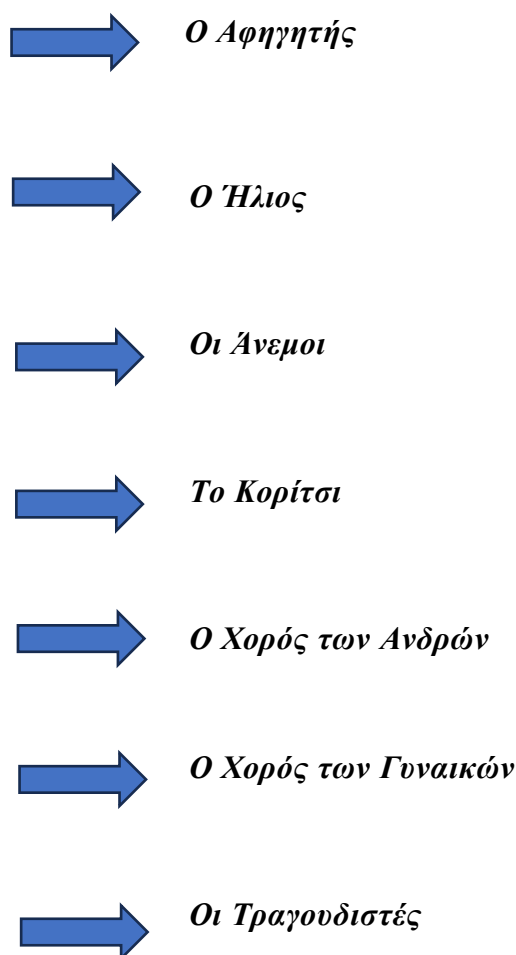
¹³¹ Χρονικά παρεμβάλλονται οι εξής ποιητικές συλλογές: «Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας» (1945), «Το Άξιον Εστί» (1959) και «Έξι και μια τύψεις για τον ουρανό» (1960). Είκοσι χρόνια μετά την έκδοσή του, η ποιητική σύνθεση «Το Άξιον Εστί» θα χαρίσει στον Ελύτη το Νόμπελ Λογοτεχνίας.

¹³² Γνωστή και ως *Χούντα*.

περιόδους για την ελληνική κοινωνία αλλά και αιώνια πιστός στην τέχνη του, καταθέτει τη δική του λογοτεχνική απάντηση σε όσα συμβαίνουν χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πολιτικοποιείται ή στρατεύεται η ποίησή του.

«Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» αποτελεί μία ποιητική σύνθεση, καθαρά λυρική, όπου ο Ελύτης αλληγορεί, υπονοεί και μέσα από συμβολικούς και συνεκδοχικούς μηχανισμούς εξιστορεί την ιστορία του ελληνικού λαού με τις προκλήσεις και τις δυσκολίες που διαμόρφωσαν τη σύγχρονη ελληνική ταυτότητα. Στις κοινωνικές, ιστορικές και πολιτικές αναταράξεις του ελληνικού λαού ο *ήλιος ο ηλιάτορας* λειτουργεί ως σταθερή πυξίδα που δείχνει το δρόμο προς ένα πιο ευοίωτο μέλλον.

Ο Ελύτης καινοτομεί και οικοδομεί το ποιητικό του έργο προσδίδοντάς του θεατρικές διαστάσεις. Πρόκειται για ένα ποιητικό κείμενο όπου - με κεντρικό θέμα την Ελλάδα και τις δυσκολίες της ανά τους αιώνες - αλληλοεπιδρούν διαλογικά:



Σχήμα 4 Διαλογικά πρόσωπα στην ποιητική συλλογή «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας»

Ο Ήλιος αναδεικνύεται ξανά σε σύμβολο ελπίδας, αισιοδοξίας και πίστης, χαρακτηριστικά τα οποία οδήγησαν και θα συνεχίσουν διαχρονικά να οδηγούν την Ελλάδα και τον λαό της από τις δυσκολίες στη λύση τους, από το σκοτάδι στο φως. Η ποιητική συλλογή ξεχωρίζει για την υπερρεαλιστική της διάθεση, την παραδοξότητα των εικόνων, τις αντιθετικές αναφορές, τις προσωποποιήσεις, τις παρομοιώσεις και τις μεταφορές μέσα από τις οποίες ο Ελύτης σκιαγραφεί τη μοίρα της Ελλάδας διατηρώντας πάντα την αισιόδοξη οπτική του.

Δεδομένων των κριτηρίων που επηρέασαν την επιλογή των ποιητικών κειμένων για την παρούσα έρευνα αξίζει να αναφερθεί ότι αποσπάσματα από τη συγκεκριμένη ποιητική δημιουργία του Ελύτη έχουν επιλεγεί και συμπεριληφθεί σε σχολικά εγχειρίδια και βιβλία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και συγκεκριμένα στο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων για την Ε΄ & ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού.

Επί πρόσθετα ένα αξιοσημείωτο μέρος από την εν λόγω ποιητική συλλογή έχει ψηφιοποιηθεί, γεγονός που εξυπηρετεί τις ανάγκες της ερευνητικής διαδικασίας. Η ποιητική συλλογή έχει μελοποιηθεί από τον Ζακυνθινό συνθέτη Δημήτρη Λάγιο (1952 - 1991). Χαρακτηριστικό δείγμα της μελοποίησης του έργου αποτελεί το «Τρελοβάπορο».¹³³

Στον «Ήλιο τον Ηλιάτορα» το παιδί και η παιδικότητα ως έννοιες συμπληρώνουν και εμπλουτίζουν τις εκφραστικές και λεκτικές επιλογές μέσα από τις οποίες εκφέρει ο Ελύτης τον συμβολικό ποιητικό του λόγο. Η γλωσσικές απεικονίσεις του παιδιού στους στίχους της έβδομης κατά χρονολογική σειρά ποιητικής του δημιουργίας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

8.1.3. «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά»



¹³³ <https://www.youtube.com/watch?v=oKpBOIisCkg> (Προσπελάστηκε στις 17/10/2023).

Εικόνα 3 Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά»

Στις 3 Μαΐου του 1969 και ενώ στην Ελλάδα μαίνεται η Δικτατορία των Συνταγματαρχών, ο Ελύτης εγκαθίσταται στο Παρίσι, όπου και ξεκινά να συνθέτει ποιητικά το έργο Τό Φωτόδεντρο και η δέκατη τέταρτη Όμορφιά. Το 1971 η ποιητική συλλογή κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Ίκαρος.

Αποτελείται από είκοσι δύο μικρότερες τιτλοφορημένες ενότητες κατά τη ροή των οποίων εναλλάσσονται ο πεζόμορφος με τον έμμετρο λόγο. Στους στίχους του συγκεκριμένου έργου θα εντοπίζονται πολλά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που συγκροτούν την ελυτική ποιητική ταυτότητα. Πιο συγκεκριμένα:

- I. Όπως παρατηρείται οριζόντια στην ποίηση του Ελύτη, έτσι και εδώ, είναι χαρακτηριστική η αστιξία, η οποία εξυπηρετεί την πολλαπλή ερμηνεία. Ο Ελύτης, άλλωστε, δεν είχε ποτέ σκοπό να δεσμεύει νοηματικά ή να περιορίζει ερμηνευτικά τον αποδέκτη της ποίησής του.
- II. Στο ποιητικό έργο «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά» εμφανίζεται και πάλι η κατάλυση των φυσικών νόμων μέσα από μία εικονοπλαστική διάθεση τόσο τολμηρή όσο και παράδοξη. Εξάλλου το στοιχείο της έκπληξης μέσα από αναπάντεχες εικόνες που ξεπερνούν τα όρια του πραγματικού και του αναμενόμενου, σχετίζονται άμεσα με τη δημιουργικότητα του ποιητικού λόγου.
- III. Η υπερρεαλιστική προσέγγιση του Ελύτη είναι εμφανής στη συγκεκριμένη ποιητική συλλογή και τον ωθεί όχι πέρα από την πραγματικότητα αλλά μέσα σε αυτήν και στη βαθύτερη ουσία της.
- IV. Μέσα στο συγκεκριμένο έργο εμφωλεύει η αγάπη του Ελύτη για τη γλώσσα και το ενδιαφέρον του για την ποιητική έκφραση μέσα από καινοτόμες και αναπάντεχες γλωσσικές επιλογές (Τσοτσόρου – Μύστακα, 2002: 118).
- V. Η φύση είναι πανταχού παρούσα. Μεταφορικά μιλώντας, ο Ελύτης μοιάζει να βουτά την πένα του μέσα στα κύματα της

θάλασσας, στο φως του ήλιου, στα δέντρα της γης και στα σύννεφα του ουρανού πριν γράψει τις λέξεις και τους στίχους του.

- VI. Ο ποιητής κινητοποιείται από την ιστορική μνήμη και αναδεικνύει τη συνέχεια του ελληνικού στοιχείου μέσα στους αιώνες.
- VII. Οι αισθήσεις ιεροποιούνται, εξυψώνονται και μετατρέπονται σε σύστημα νοητικό. Η «ανάγνωση» του κόσμου μέσα από τις αισθήσεις ανάγεται σε ίδιον γνώρισμα της ποιητικής γραμματικής του Ελύτη και είναι εύκολα εντοπίσιμη και εδώ.
- VIII. Το θεϊκό στοιχείο ενσωματώνεται αρμονικά στην ποίηση του Ελύτη με πολλές θρησκευτικές αναφορές να εντοπίζονται στους στίχους και της συγκεκριμένης ποιητικής συλλογής ενδυναμώνοντας την αίσθηση της ιερότητας και τον αέρα του συμβολισμού σε ένα ήδη μυστηριακό έργο.

8.1.4. «Τα ρω του έρωτα»



Εικόνα 4 Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Τα ρω του έρωτα»

Η συλλογή «Τα ρω του έρωτα» εκδόθηκε στην Αθήνα το 1972 από τον εκδοτικό οίκο Αστερίας. Πρόκειται για απάνθισμα ποιημάτων τα οποία ο Ελύτης προόριζε εξ αρχής και συνειδητά να μελοποιηθούν και να τραγουδηθούν. Τα περισσότερα από αυτά επιβεβαίωσαν την αρχική πρόθεση του δημιουργού τους, επενδύθηκαν μουσικά από τον Μίκη Θεοδωράκη, τραγουδήθηκαν και τραγουδιούνται, ενώ μπορούν να βρεθούν και να αξιοποιηθούν σε ψηφιοποιημένη μορφή.

Η συλλογή αποτελείται από 58 σύντομα σε έκταση τιτλοφορημένα ποιήματα. Η παρουσία της ομοιοκαταληξίας διατρέχει το έργο από την αρχή ως το τέλος. Οι καταληκτικές ηχητικές ομοιότητες προσδίδουν έντονη μελωδικότητα και ρυθμό στα ποιήματα της συλλογής. Ο Ελύτης κατόρθωσε αυτό που ο ίδιος αναφέρει στο εισαγωγικό μέρος της συλλογής του. Να συνδυάσει ονειρικά ήχους και λέξεις.

Σε πολλά από αυτά τα ποιήματα εντοπίζεται η διαλογική μορφή του λόγου η οποία, ως αφηγηματική τεχνική, προσδίδει στο κείμενο τα στοιχεία της ζωντανίας, της αμεσότητας, της θεατρικότητας ενισχύοντας σαφώς την τέρψη μέσα από την ανάγνωσή του.

Οι μορφοσυντακτικές, λεξιλογικές και εκφραστικές επιλογές του ποιητή καθιστούν την εν λόγω συλλογή ιδιαίτερα πρόσφορη στην παιδική προσλαμβάνουσα. Αποσπάσματα από την ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα» φιλοξενούνται σε σχολικά εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και αξιοποιούνται παιδαγωγικά. Το ποίημα «Τα τζιτζίκια» εντοπίζεται στο τεύχος της Γλώσσας για την Α' τάξη του Δημοτικού ενώ το ποίημα «Ο γλάρος» εμπεριέχεται στο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων της Δ' τάξης του Δημοτικού.

Η έκδοση της συλλογής τοποθετείται χρονικά στην εποχή της Δικτατορίας, περίοδος κοινωνικοπολιτικών προκλήσεων και σοβαρών αναταραχών για την Ελλάδα. Η απορία μήπως ο Ελύτης εθελουφλεί στα σπουδαία ζητήματα του τόπου του γράφοντας τραγούδια θα εξέφραζε ενδεχομένως κάποιους. Κάποιοι άλλοι θα μπορούσαν ενδεχομένως να συνδέσουν το εν λόγω έργο με το στοιχείο της «αφέλειας» ή με μία «εύθυμη παρένθεση» στο σύνολο πνευματικό έργο του Ελύτη (Κατσίκη – Γκίβαλου, 2005: 109). Η πρώτη επαφή με «Τα ρω του έρωτα» μπορεί εύκολα να παρασύρει τον αναγνώστη σε παρόμοιες αβαθείς ερμηνείες και να τον οδηγήσει σε επιφανειακά συμπεράσματα σχετικά με μία γλώσσα παράταιρη προς τη σοβαρότητα της εποχής, μία γλώσσα *εύκολη* ή και *απλοϊκή*.

Η γλώσσα στα «Ρω του έρωτα» είναι ομολογουμένως μία γλώσσα χωρίς επισημότητα. Πρόκειται για μία γλώσσα άμεση και ζωντανή, με μουσικότητα και έντονο ρυθμό (ό.π.), την οποία αξιοποιεί ο Ελύτης ως εργαλείο για να πραγματευτεί παιγνιωδώς τη θεματική ραχοκοκαλιά της ποίησής του και να καλύψει ένα ευρύ φάσμα σημαντικών φιλοσοφικών

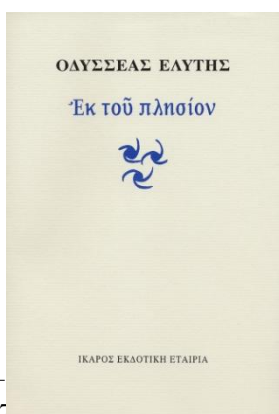
ζητημάτων όπως είναι η ζωή, η αγάπη, η φύση, η πατρίδα, η μητρότητα, η ιστορική μνήμη, ο έρωτας, ο θάνατος.

Τις απαντήσεις στα αιώνια αυτά ερωτήματα τις παίρνει ο ποιητής από τον ήλιο, από τα αστέρια, από τη θάλασσα, από τον μικρό βοριά και από το ταπεινό τριζόνι, από το τριφύλλι, από το κοχύλι και από τα τζιτζίκια. Άλλωστε για τον Ελύτη η αξία των πραγμάτων δεν μετριέται ούτε με αριθμούς ούτε με μεγέθη. Η ουσία της ζωής μπορεί να βρεθεί εξίσου μέσα σε μία μεγαλεπήβολη θεωρία όσο και σε ένα λουλούδι. Αναμφίβολα θα συμφωνούσε μαζί του ο William Blake¹³⁴ που από μία ανάλογη οπτική ωθούσε τον άνθρωπο στην εξύψωση του ελαχίστου λέγοντας: «Να δεις τον Κόσμο σε έναν κόκκο άμμου, και τον Ουρανό σ' ένα αγριολούλουδο, να κρατήσεις το Άπειρο στην παλάμη σου και την Αιωνιότητα σε μια ώρα».

Εξάλλου ο Ελύτης παραμένει πιστός στην αποστολή του Ποιητή και της Ποίησης που δεν είναι άλλη από το να μεταλαμπαδεύσει χαρά και ομορφιά, να ξυπνήσει την ψυχή του αναγνώστη, να προκαλέσει συναισθήματα και να ανασυνθέσει την πραγματικότητα χτίζοντάς την λέξη-λέξη.

Η ποιητική συλλογή βρίθκει γλωσσικών αναφορών στο παιδί. Στους στίχους της θα συναντήσουμε το αγόρι, το κορίτσι, το Ελληνάκι, το ορφανό παιδί, το παιδί ως προσωποποιημένη απόδοση των στοιχείων της φύσης. Ο ποιητής, όπως πράττει οριζόντια στην ποίησή του, χρησιμοποιεί την έννοια του παιδιού για να υπονοήσει, να συμβολίσει, να εννοήσει, να αγγίξει τα διαχρονικά αναπάντητα ερωτήματα της ανθρωπότητας.

8.1.5. «Εκ του πλησίον»



¹³⁴ Ο William Blake (1757-1827) ήταν Άγγλος ζωγράφος, χαράκτης, εικονογράφος, μυστικιστής και οραματιστής.

Εικόνα 5 Εξώφυλλο ποιητικής συλλογής «Εκ του πλησίον»

Η συλλογή «Εκ του πλησίον» αποτελεί την τελευταία ποιητική δημιουργία του Οδυσσέα Ελύτη. Τυπώθηκε και κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Ίκαρος το 1998, δύο χρόνια μετά το θάνατο του νομπελίστα ποιητή.

Το δέκατο έβδομο ποιητικό έργο με το οποίο συμπληρώνεται η ελυτική ποιητική παρακαταθήκη μετουσιώνει σε στίχους όλη την ωριμότητα και την εμπειρία που απέκτησε ο ποιητής του Αιγαίου κατά την πολυετή και άκρως δημιουργική πνευματική του δραστηριοποίηση στον χώρο της ποίησης και της λογοτεχνίας.

Το έργο κινητοποιεί τους ερμηνευτικούς μηχανισμούς του αναγνώστη ήδη από τον τίτλο του. Η αρχαιότροπη έκφραση *Έκ τοῦ πλησίον* μπορεί να αποδοθεί με τη γλωσσικά εκσυγχρονισμένη έννοια *από κοντά*. Ωστόσο ο Ελύτης επιλέγει να τιτλοφορήσει τη συλλογή του με μία εκκλησιαστική φράση που, ενώ γεννά βιβλικούς συνειρμούς, παραμένει την ίδια στιγμή νοηματικά οικεία στο ευρύ κοινό. Η φράση είναι συναισθηματικά φορτισμένη και παραπέμπει στην πανανθρώπινη και διαχρονική αξία της ανιδιοτελούς αγάπης και στην προτροπή του Χριστού προς τον άνθρωπο «αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν».

Τα ποιήματα που συναπαρτίζουν τη συλλογή δεν έχουν μελοποιηθεί, δεν έχουν ψηφιοποιηθεί ούτε εμπεριέχονται σε σχολικά εγχειρίδια. Πρόκειται για μία ποιητική δημιουργία που εκ πρώτης όψεως καθίσταται ερμηνευτικά δυσπρόσιτη και εννοιολογικά απαιτητική. Μια ποίηση, κοντολογίς, που απευθύνεται σε λίγους. Ωστόσο μέσα από το έργο του ο Ελύτης καταπιάνεται με θέματα κοινά για όλη την ανθρωπότητα και οικεία στους πάντες.

Η αγάπη - πανταχού παρούσα, για να παραμείνουμε στη θρησκευτική ορολογία - λειτουργεί ως κινητήριος δύναμη σε όλη την ποίηση του Ελύτη με τον ίδιο τρόπο που λειτουργεί ως κινητήριος δύναμη της ζωής και του κόσμου εν γένει. Στη συγκεκριμένη μακροσκελή ποιητική συλλογή ο Ελύτης μεταφράζει ποιητικά τις φιλοσοφικές του αναζητήσεις που σχετίζονται με την αλήθεια, τη ζωή, τη θρησκεία, την πίστη, την αγάπη.

Το «Εκ του πλησίον» θα μπορούσα να υποστηρίξω ότι «αυθαιρετεί» και δεν ακολουθεί την παραδοσιακή ποιητική μορφή ή δομή. Δεν θα συναντήσουμε εδώ το

φαινόμενο της ομοιοκαταληξίας, τον κλασικό έμμετρο λόγο, την αυστηρή δόμηση σε στροφές με προκαθορισμένο και σταθερό αριθμό στίχων ούτε την παρουσία μίας συμβατικής στίξης στο κείμενο. Οι στίχοι ρέουν αποδεσμευμένοι από την παραδοσιακή λογική αλληλουχία, τα νοήματα ενεργοποιούν την πιο διεισδυτική ματιά του αναγνώστη, οι στροφές των ποιημάτων δεν διέπονται από αριθμητική ισότητα και μορφολογική συμμετρία ενώ τα σημεία στίξης «λάμπουν δια της απουσίας τους». Ο λόγος προσομοιάζει περισσότερο στην πεζόμορφη γραφή χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πρόκειται για ένα τυπικό πεζογράφημα. Άλλωστε ο υποδηλωτικός λόγος του Ελύτη, η εσωτερικευμένη λυρική του, ο άτυπος ρυθμός, οι συνειρμικές προεκτάσεις και η ελευθερία των στίχων δεν αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης: η συλλογή «Εκ του πλησίον» ανταποκρίνεται σε όλες τις προϋποθέσεις που την καθιστούν, χωρίς αμφιβολία, ποίηση.

8.2. Οι αναπαραστάσεις του παιδιού στον Ελύτη. Γενικά χαρακτηριστικά

Στη λογοτεχνία και τις επιμέρους εκφάνσεις της, το παραγόμενο έργο, πεζό ή ποιητικό, καθρεφτίζει - άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο - την προσωπική κοσμοθεωρία του δημιουργού του και τη γενικότερη ιδεολογική του τοποθέτηση πάνω στη ζωή ευρύτερα και τις επιμέρους εκδηλώσεις της ειδικότερα.

Κατά συνέπεια, όπως είναι αναμενόμενο και όπως συμβαίνει και με άλλες θεματικές, οι όψεις με τις οποίες εμφανίζεται το παιδί και η παιδικότητα μέσα στην ποίηση του Ελύτη διαμορφώνονται σε άμεση συνάρτηση με την προσωπική θεώρηση του ποιητή επί της παιδικότητας ως έννοιας και ως ιδέας. Σε μία ολιστική προσέγγιση του ελυτικού ποιητικού έργου παρατηρείται ότι οι γλωσσικές απεικονίσεις του παιδιού μέσα στους στίχους του καθρεφτίζουν την ιδιαίτερη φιλοσοφία του Ελύτη και την οπτική του θέση σε σχέση με το τί είναι παιδί, τί θα έπρεπε να είναι, ποια είναι τα γνωρίσματα που συνθέτουν την παιδική ιδιοσυγκρασία και ταυτότητα.

Επιπλέον, δεδομένου ότι ο ποιητής – όπως και κάθε λογοτέχνης – επηρεάζεται ως προς τη γραφή του από το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο ζει, κινείται και δραστηριοποιείται πνευματικά, στους στίχους του Ελύτη και κατ' επέκτασιν στις αναπαραστάσεις του παιδιού μέσα σε αυτούς ανιχνεύονται αντίστοιχα οι κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές όψεις της εποχής του.

Ο Ελύτης, από το 1935 έως το 1996 που εκτείνεται η παραγωγική πνευματική του δραστηριότητα, είδε την Ελλάδα και τον λαό της να ευημερούν αλλά και να υποφέρουν. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και η γερμανική κατοχή, ο εμφύλιος πόλεμος και η δικτατορία αποτελούν ιστορικά γεγονότα τα οποία συντάραξαν την ελληνική κοινωνία αφήνοντας ανεξίτηλα το στίγμα τους. Ο Ελύτης, ωστόσο, χωρίς να αιθεροβατεί και να εθελotuφλεί στα σημαντικά ζητήματα του τόπου του, δεν έχασε ποτέ την αισιόδοξη οπτική του κάτι που προφύλαξε τον ίδιο και την ποίησή του από την απαισιοδοξία και τον πεσιμισμό.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα στα ποιήματά του, ο Ελύτης σκιαγραφεί τη μορφή του παιδιού επηρεασμένος σαφώς από το πλαίσιο της εποχής του και το πώς δραστηριοποιείται το παιδί μέσα σε αυτήν, εξίσου όμως επηρεασμένος από την έμφυτη αισιόδοξία του και τη φιλοσοφία που διαμόρφωσε τη θεώρησή του πάνω στα πράγματα.

Αυτό συνεπάγεται ότι η παρουσία του παιδιού μέσα στην ποίησή του ενέχει σαφώς μία διάσταση ρεαλιστική χωρίς φυσικά να απουσιάζουν ο αισθητισμός, ο συμβολισμός, το υπερρεαλιστικό πρίσμα ή το ονειρικό στοιχείο από τις γλωσσικές αναπαραστάσεις της παιδικότητας.

Συμπεριληπτικά στο έργο του Ελύτη και στις ποιητικές συλλογές που συγκεντρώνουν πιο εξειδικευμένα το ενδιαφέρον μου ως ερευνήτριας συνυπάρχουν η παιδική ηλικία της ανεμελιάς, της ελπίδας, της τόλμης, της αψηφισιάς, της χαράς, το ασυμβίβαστο παιδί που πεισμώνει, το παιδί ως μέρος της φύσης αλλά και της ιστορικής συνέχειας της πατρίδας του αλλά και οι αναπάντεχες όψεις του παιδιού που πονά, που υποφέρει ή που έρχεται πρόσωπο με πρόσωπο με τις προκλήσεις της ζωής ακόμα και με τον θάνατο.

8.3. Αρχική διάκριση σε ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά

Η εγχώρια και ξένη βιβλιογραφία στην οποία στηρίχτηκε το θεωρητικό πλαίσιο της διατριβής αλλά και η αναγνωστική εμπειρία ταυτογνωμούν σε ικανοποιητικό βαθμό αντικειμενικότητας και αναφορικά με την ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη συγκεντρώνουν τα ειδοποιά εκείνα χαρακτηριστικά που καθιστούν την ποίησή του αναγνωρίσιμη και διαμορφώνουν την ελυτική ποιητική γραμματική.

Τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της ελυτικής ποίησης συγκλίνουν σε μία ποίηση συμβολική, αισιόδοξη, τολμηρή και συνειρμική. Μία ονειρική ποίηση που εξυψώνει

τη σημασία των αισθήσεων καθιστώντας τις βασικά εργαλεία για την ανασύνθεση της πραγματικότητας και του αντιληπτού και μη κόσμου. Πρόκειται αναμφίβολα για μία ποίηση γεμάτη Ελλάδα, ιστορία και φως το οποίο ο ποιητής αναζητά έξω και μέσα στον άνθρωπο. Μια ποίηση φυσική και μεταφυσική ταυτόχρονα, που ιεροποιεί τον έρωτα και την αγάπη. Μια ποίηση νεωτερική και ταυτόχρονα απόλυτη ελληνική. Μία ποίηση που πειραματίζεται παράτολμα με τις λέξεις και γεννιέται μέσα από ένα συνειρμικό παιχνίδι πέννας και φαντασίας.

Παράλληλα η αναγνωστική περιδιάβαση στους στίχους του Ελύτη καταδεικνύει ότι στο φάσμα της ελυτικής ποίησης η μορφή του παιδιού, με όσα εμπρικλείονται θεματικά στην έννοια αυτή, κατέχει μία ιδιαίτερη θέση. Ιδιαίτερη όχι αναφορικά με τη συχνότητα των ανάλογων αναφορών αλλά με τους τρόπους με τους οποίους ενσωματώνεται το παιδί στην ποίησή του και με τις βαθύτερες προθέσεις του ποιητή.

Αναμφίβολα, σε ό,τι αφορά την ποίηση του Ελύτη, θα υστερούσε εύστοχης προσέγγισης μια θεωρητική τοποθέτηση περί θεμελιακής τοποθέτησης του παιδιού στην ποιητική του κοσμοθεωρία. Ωστόσο το παιδί και η ευρύτερη έννοια της παιδικότητας διατρέχουν τα ποιητικά του έργα φέροντας μεταφορικές και συμβολικές διαστάσεις που χρήζουν δεύτερης και διεισδυτικότερης ανάγνωσης. Στις ποιητικές συλλογές στις οποίες στηρίζεται η διατριβή αυτή, ο Ελύτης εκφράζεται και πάλι συνεκδοχικά, μεταφορικά και συμβολικά όταν αναφέρεται στο κορίτσι, στο αγόρι ή στο παιδί.

Σε μία αδρομερή αρχική προσέγγιση του τρόπου με τον οποίο εμφανίζεται το παιδί στην ποίηση του Ελύτη και ειδικότερα στις επιλεγείσες ποιητικές συλλογές προκύπτει η ακόλουθη απόπειρα κατηγοριοποίησης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παρατηρούνται και διαφοροποιήσεις άξιες αποσαφήνισης και ερμηνείας:

- I. Στον ποιητικό λόγο του Ελύτη ευρύτερα και στις ποιητικές συλλογές στις οποίες εστιάζει ειδικότερα η έρευνα παρατηρείται συχνότατα η αναφορά στο παιδί ή στην παιδικότητα συνοδευόμενη από το βασικό - κατά τον Ελύτη - γνώρισμά της που σχετίζεται με την αφοβία, τη δύναμη και το πείσμα.
- II. Κατά έναν παρόμοιο τρόπο πολυάριθμες είναι οι περιπτώσεις που το παιδί εμφανίζεται να αλληλοεπιδρά άμεσα με τα ποικίλα στοιχεία της φύσης.

Εξάλλου για τον Ελύτη άνθρωπος και φύση αποτελούν μια διαχρονική και αδιάσπαστη ενότητα.

- III. Συχνότατα το παιδί απεικονίζεται γλωσσικά σε συνύφανση με την αθωότητα, την ελπίδα, το όνειρο και την αισιοδοξία, έννοιες και αξίες οι οποίες αυθόρμητα συνδέονται με την παιδική υπόσταση που παρουσιάζεται ως σπόρος και ανθός ενός καλύτερου μέλλοντος.
- IV. Καλύπτοντας, ωστόσο, όλο το φάσμα της ανθρώπινης ύπαρξης και ζωής ο Ελύτης δεν παραλείπει κάποιες φορές να μιλήσει για το παιδί που πονάει, που υποφέρει, που δακρύζει, που ορφανεύει ή που έρχεται πρόωρα αντιμέτωπο με τον θάνατο.
- V. Οι γλωσσικές απεικονίσεις του παιδιού στις επιλεγμένες ποιητικές συλλογές ενέχουν τη συσχέτισή του με την Ελλάδα και με την ιστορική συνέχεια που χαρακτηρίζει την πατρίδα μας και τον λαό της σε μία μακράιωνη προοπτική.
- VI. Η παρουσία του παιδιού παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον με τον τρόπο που απεικονίζεται στο μεταφραστικό έργο του Ελύτη, έτσι όπως αυτό συμπεριλαμβάνεται μέσα στις ποιητικές συλλογές που έχουν επιλεγεί. Το συγκεκριμένο ζήτημα θα μελετηθεί στο πλαίσιο της ποιητικής συλλογής «Τα ρω του έρωτα» όπου και φιλοξενούνται επιλεγμένα έργα ευρωπαίων ποιητών μεταφρασμένα από τον Ελύτη.
- VII. Επιπλέον, στις επιλεγμένες ποιητικές συλλογές, η παρουσία του παιδιού συμπορεύεται με το θρησκευτικό στοιχείο και με τις προεκτάσεις της ιερότητας, της πίστης, του μετεωρισμού, της αγιοσύνης, έννοιες οι οποίες, παράλληλα με άλλες, διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό την κοσμοθεωρία του Ελύτη.
- VIII. Συχνά, επίσης, το παιδί ως υπόσταση αναπαρίσταται γλωσσικά συνδυαστικά με την υπόσταση του γονέα του, της μητέρας ή του πατέρα που αγωνιά, νοιάζεται, πονά και φροντίζει για την ευημερία και την ευτυχία του υπηρετώντας το βασικό του χρέος ως γονέα.
- IX. Ανάμεσα στις αναφορές στο παιδί, ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι αυτοβιογραφικές αναφορές του ποιητή στη δική του παιδική ηλικία. Μέσα στους στίχους του ανιχνεύεται κάποιες φορές ο νεαρός Οδυσσέας στους τόπους που διαμόρφωσαν την προσωπική και κατ' επέκτασιν την ποιητική του φυσιογνωμία και ταυτότητα. Η ποίησή του γίνεται κατά

περιπτώσεις αυτοαναφορική με προσωπικά του βιώματα να βρίσκουν συχνά τη θέση τους μέσα σε αυτήν και να επανέρχονται άλλοτε σαν νοσταλγία, άλλοτε σαν όνειρο.

- X. Μέσα στο πλαίσιο της δημιουργικής ποιητικής του έκφρασης, ο Ελύτης προσωποποιεί πολλές φορές τα στοιχεία της φύσης αποδίδοντάς τους ανθρώπινα χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε φιγούρες παιδικές. Ο μικρός βοριάς που ο ποιητής τον παρακαλεί να είναι καλό παιδάκι, οι νεραντζιές που παρομοιάζονται με κορίτσια, τα νησιά του Αιγαίου που παίρνουν τη μορφή παιδιών της Παναγίας αποτελούν μερικά ενδεικτικά παραδείγματα. Επιπλέον το παιδί εμφανίζεται συχνά μέσα από άλλα σχήματα λόγου, εξίσου προσφιλή στον ποιητή του Αιγαίου, όπως είναι η παρομοίωση.
- XI. Τέλος δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η παρουσία του παιδιού αισθητοποιείται στους στίχους του ποιητή χωρίς να δηλώνεται ρητώς αλλά μέσα από έμμεσες αναφορές που υπονοούν την ύπαρξή του. Με τον ίδιο τρόπο που το άκουσμα της θάλασσας γεννά στον νου του αναγνώστη την εικόνα του νερού κατά ένα παρόμοιο νοητικά αυτοματοποιημένο μηχανισμό, λέξεις όπως γέννηση, μητέρα ή εγγόνι, συνεπάγονται την έννοια του παιδιού.

8.4. Κατηγορίες αναπαραστάσεων¹³⁵

8.4.1. Το παιδί σε σύνδεση με την αθωότητα, την ελπίδα και την αισιοδοξία

¹³⁵ Για το παρόν κεφάλαιο και για την άντληση των αποσπασμάτων αξιοποιήθηκε το βιβλίο Ελύτης, Ο. (2002). *Ποίηση*. Αθήνα: Ίκαρος.

Ακολουθώντας σε μπλε πλαίσιο παρατίθενται οι στίχοι όπου εντοπίζονται αναφορές στο παιδί ή στην παιδικότητα. Η πλάγια γραφή αποτελεί προσωπική μου επιλογή. Με γαλάζιο χρώμα – και πάλι από δική μου πρωτοβουλία- επισημαίνεται μέσα στους στίχους η λέξη ή οι λέξεις που συνδέονται με την έννοια του παιδιού. Ως προς τη στίξη και τον τονισμό ακολουθούνται οι επιλογές του ποιητή. Επιπλέον, προς διευκόλυνση του αναγνώστη, αναγράφεται η συλλογή από την οποία προέρχεται κάθε απόσπασμα και η υποενοότητα, όπου και εάν υπάρχει.

Τα ερμηνευτικά σχόλια που συνοδεύουν τους στίχους στηρίζονται στη μελέτη μου πάνω στην ποίηση του Ο. Ελύτη διατηρώντας, σε κάθε περίπτωση, τον υποκειμενικό τους χαρακτήρα. Κανένα ερμηνευτικό σχόλιο δεν κρίνεται καθολικό ή δεσμευτικό. Μία τέτοια προσέγγιση δεν θα ήταν συμβατή με την ποιητική του Ελύτη που πρεσβεύει μία ποίηση απαλλαγμένη από εννοιολογικά δεσμά. Εξάλλου η κατανόηση της ποίησης παραμένει εκ φύσεως πάντα μετέωρη και ο ουσιαστικός της προσανατολισμός δεν είναι η κατανόηση αλλά το ζήτημα συναισθημάτων.

*Έρχονται χελιδόνια **τά μωρά τοῦ ανέμου***

Πίνουν πετοῦν νά πάει μπροστά ἡ ζωὴ

Τό φόβητρο τοῦ ὄνειρου γίνεται ὄνειρο

(«Ἡλιος ο Πρώτος», VIII)

Ἡ αἴσθησις τῆς ἐλπίδας καὶ τῆς αισιοδοξίας εἶναι διάχυτη στο παρόν απόσπασμα. Ὁ συσχετισμὸς ἔχει νὰ κάνει με τὰ χελιδόνια, ἢ - πιο ποιητικά - τὰ *μωρά τοῦ ανέμου*, τὰ ὁποῖα με τὴν ἀφιξὴ τους σηματοδοτοῦν τὸν ἐρχομὸ τῆς ἀνοιξῆς μετὰ ἀπὸ τὸν παρατεταμένον χειμῶνα. Ὁ Ελύτης, διατηρώντας τὴν αισιόδοξη ὀπτική που χαρακτηρίζει τὸν ἴδιον ἀλλὰ καὶ τὴν συνεκδοχική, ἀλληγορική καὶ συμβολική διάστασιν τῆς ποιήσεώς του χρησιμοποιεῖ τὴν ἀναγέννησιν τῆς φύσεως γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ οὐσιαστικὰ στὴν ἀναγέννησιν που ἔχει ἀνάγκη ὁ τόπος καὶ ἡ πατρίδα του. Εξάλλου ἡ μορφή του μωροῦ, τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ, στὸ ξεκίνημα τῆς ὑπαρξῆς του, ἀποτελεῖ ἀπὸ μόνῃ τῆς ἓνα ἐλπιδοφόρον μῆνυμα προσμονῆς καὶ προσδοκίας γιὰ τὸ καλὸ που ἐρχεται.

*Τὰ **παιδιά** ξεχνῶνται στοὺς κάμπους*

Οἱ φωνές τους δὲν εἶναι πιά κουρέλια

Εἶναι πολύχρωμα πανιά ὅπου κολπῶνει ὁ ἀετὸς τῆ νίκῃ του.

(«Ἡλιος ο Πρώτος», XV)

Ὁ Ελύτης παραθέτει ἄλλη μία ἀναφορὰ στὰ παιδιά ὡς πηγὴ ἐλπίδας χωρὶς νὰ συγκεκριμενοποιεῖ τὸ φύλον τους. Διαμορφώνεται μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστη μία ονειρική εἰκόνα που σε καμμία περίπτωση δὲν θυμίζει τὶς ζοφερές καταστάσεις που βιώνει ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ λαὸς τῆς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Τὰ παιδιά, μέσα ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Ελύτη, παρουσιάζονται ὅπως ἐκ φύσεως πρέπει νὰ εἶναι τὰ παιδιά: ξεχνῶνται ἀνέμελα καὶ ἀθῶα γεμίζοντας τοὺς κάμπους με τὶς χαρούμενες φωνές τους. Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀντίθεση με ὅτι πραγματικὰ συμβαίνει, ὁ Ελύτης ἐπιβεβαιώνει γιὰ ἀκόμη μία φορὰ τὸν πεισματικὸ ὀπτιμισμό του καὶ ἐναποθέτει τὶς ἐλπίδες του γιὰ ἓνα καλύτερον μέλλον στὰ παιδιά που καθοδηγοῦνται ὄχι τόσο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐσῶτερον φῶς που καθιστὰ ξεχωριστὴ τὴν ψυχὸσύνθεσίν τους. Ἡ παρομοίωση τῶν παιδικῶν

φωνών με πολύχρωμα πανιά ενισχύει σκόπιμα την αέρινη και ανάλαφρη αίσθηση της εικόνας που σχηματίζεται συνειδητά και ασυνείδητα από τον αναγνώστη.

*Κι ἓνα κορίτσι ἐννιά χρονῶ
γιὰ λόγου τραγουδᾷ ὅλονῶ.*

(«Ο Ἥλιος ο Ηλιάτορας»)

Στον συγκεκριμένο στίχο της ποιητικής συλλογής, που ο Ελύτης εμπνεύστηκε και έγραψε κατά τη διάρκεια της επταετούς δικτατορίας, σκιαγραφείται ένα κορίτσι εννιά χρονών που, παρά το νεαρό της ηλικίας του, εξυψώνεται και αναδεικνύεται στο πρόσωπο εκείνο που κουβαλάει την ελπίδα όλου του κόσμου. Η έμφυτη αισιοδοξία που διακρίνει τα παιδιά μοιάζει να μεταγγίζεται σε όσους έρχονται σε επαφή μαζί τους και είναι ικανή να συμπαρασύρει τον κόσμο στην πίστη για μία ευοίωνη έκβαση των πραγμάτων. Το τραγούδι του εννιάχρονου κοριτσιού έρχεται σε μία λειτουργική αντίθεση με το δυσοίωνα κλίμα της εποχής και μέσα από ένα τρόπο μαγικό φαίνεται να ξεορκίζει το κακό και να εγγυάται τη νίκη του φωτός έναντι του σκότους.

*Σ' ἓνα μακρὺ τραπέζι κόκκινο κρασί
νέοι καί γέροι κι ἄντρες ξεμανίκωτοι*

*Πάρτε μεράκι φλόγα λόγο μάλαμα
πάρτε μικρὸ λαγοῦτο πάρτε μπαγλαμά*

*Ν' ἀρχίσει τὸ τραγούδι ν' ἀνεβεῖ ὁ καημὸς
νά πάρει καί νά δώσει ὁ νοῦς κι ὁ λογισμὸς*

*Τί μέ τὸ «χά» καί μέ τὸ «νό» καί μέ τὸ «νταί»
ὄλα τοῦ κόσμου τ' ἄδικα ξε-χά-νο-νται.*

(«Ο Ἥλιος ο Ηλιάτορας»)

Στην προκειμένη περίπτωση δεν παρατηρείται ξεκάθαρη αναφορά στην έννοια του παιδιού αλλά σε αυτήν της νεότητας. Μέσα από τα λόγια του ποιητή οι νέοι μαζί με τα γηρατεία συμμετέχουν σε μία ειδυλλιακή και αισιόδοξη εικόνα, όπου νέοι και γέροι μοιράζονται τους ίδιους καημούς και τις ίδιες έννοιες. Η θέαση, ωστόσο, παραμένει ελπιδοφόρα καθώς οι αρνητικές συνιστώσες της ζωής «ξεχάνονται» - κατά τον ελυτικό νεολογισμό- μέσα από το συλλογικό τους τραγούδι και τη μουσική που λειτουργεί θεραπευτικά.

*Ἦδωρ Κολονίας ὑπάρχει καί ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἀλλά γιά μᾶς τούς ἀ-
δαεῖς τῆς εὐδαιμονίας ἀπαιτοῦνται τρία πράγματα: παντελής ἀπουσία
ψυχολογικῶν προβλημάτων, ὄξύ κίτρου 90° καί **ἀθωότητα νηπίου** αἰ-
γάγρου.*

(«Εκ του πλησίον», Τρινάκρια)

Η παιδικότητα στο πεζόμορφο αυτό απόσπασμα του Ελύτη ανιχνεύεται στην αναφορά της *αθωότητας του νηπίου αἰγάγρου* η οποία λογίζεται και προβάλλεται ως πηγή ευδαιμονίας και ευτυχίας. Για άλλη μία φορά η δεξιότητα των μικρών παιδιών να αντιμετωπίζουν την πραγματικότητα μέσα από το φίλτρο της έμφυτης αθωότητάς τους, τα εξυψώνει και τα καθιστά πιο ικανά για την εξασφάλιση της ευτυχίας συγκριτικά με τις αντίστοιχες ικανότητες ενός ενήλικα.

8.4.2. Το παιδί σε σύνδεση με την πατρίδα, την ιστορία και την έννοια της χρονικής συνέχειας¹³⁶

*Ἐκεῖνοι πού μέ λιθοβόλησαν δέν ζοῦνε πιά
Μέ τίς πέτρες τους ἔχτισα μιά κρήνη
Στό κατώφλι της ἔρχονται **χλωρά κορίτσια**
Τά χεῖλια τους κατάγονται ἀπό τήν αὐγή*

¹³⁶ Η Ηλιοπούλου (2021: 10) θίγει το ζήτημα της αδιάκοπης συνέχειας στο χρόνο που αναγνώριζε συχνά ο Ο. Ελύτης για την πατρίδα του και επεξηγεί: «Η Ελλάδα αναδύεται από το έργο του Ελύτη ως μια ιδιαίτερη υλικοπνευματική οντότητα, απέραντη σε έκταση χρόνου, μικρή σε έκταση χώρου».

Τά μαλλιά τους ξετυλίγονται βαθιά στο μέλλον.

[...]

Σπέρνω στους κάμπους τής ζωής χίλια μπλαβάκια

Χίλια παιδιά μέσα στο τίμιο άγέρι

Ωραία γερά παιδιά πού άχνίζουν καλοσύνη

Καί ξέρουν ν'ατενίζουν τούς βαθιούς όρίζοντες

Όταν ή μουσική άνεβάζει τά νησιά.

(«Ήλιος ο Πρώτος», VIII)

Σε ένα ακόμη απόσπασμα της ποιητικής συλλογής που έγραψε ο Ο. Ελύτης το 1943 εν μέσω της γερμανικής κατοχής γίνεται εκ νέου αναφορά στην έννοια του παιδιού, συνδυασμένη αυτή τη φορά με το ζήτημα του χρόνου,¹³⁷ φαινόμενο που επιστημονικά και φιλοσοφικά απασχόλησε ιδιαίτερος τον ποιητή και που εμφανίζεται ποικιλοτρόπως στα γραπτά του. Εξάλλου ο Ελύτης ανήκει σε μια κοινωνία και μια εποχή με έντονες ακόμη τις επιρροές από την παρουσίαση της Θεωρίας της Γενικής Σχετικότητας από τον Αϊνστάιν το 1915 που λειτούργησε ρηξικέλευθα στον χώρο της επιστήμης και ευρύτερα της νόησης (ό. π.). Προς αποφυγήν πιθανούς παρέκκλισης από το ερευνητικό αντικείμενο, το φαινόμενο του χρόνου στην ποίηση του Ελύτη δεν θα αναλυθεί περαιτέρω εδώ. Κρίνεται, ωστόσο, σημαντικό για την οποιαδήποτε ερμηνευτική απόπειρα πάνω στο έργο και τους στίχους του να καταστεί σαφές ότι για τον Ελύτη ο χρόνος δεν αντιμετωπίζεται ρεαλιστικά ως πεπερασμένο φυσικό φαινόμενο αλλά φιλοσοφικά ως φαινόμενο το οποίο εμφανίζει μία ατέρμονη ροή χωρίς αρχή και τέλος.

Στους συγκεκριμένους στίχους τα παιδιά αποτελούν μέρος αυτής της αέναης χρονικής συνέχειας: Τα *χλωρά κορίτσια* και η ύπαρξή τους συνδέονται με μία αόριστη χρονολογική προσέγγιση. Κατάγονται από την αυγή και ξετυλίγονται βαθιά στο μέλλον. Τα *χίλια παιδιά* ατενίζουν τους βαθιούς ορίζοντες. Ο χρόνος και η παρουσία των παιδιών μέσα σε αυτόν αποκτούν ατελεύτητες

¹³⁷ Η βιβλιογραφική έρευνα αποδεικνύει ότι η έννοια του χρόνου στην ποίηση του Ελύτη έχει απασχολήσει πλήθος μελετητών. Για μια ενδελεχή προσέγγιση βλ. εδώ: <https://helit.duth.gr/wp-content/uploads/2021/02/%CE%A4%CE%BF-%CF%86%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%A7%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%9F%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%83%CE%AD%CE%B1-%CE%95%CE%BB%CF%8D%CF%84%CE%B7.pdf> (Προσπελάστηκε στις 25/10/2023).

διαστάσεις και προβάλλουν απεράτωτα, όπως όλες οι μεγάλες αξίες που δεν οριοθετούνται από αρχή και τέλος. Στο δεδομένο απόσπασμα του Ελύτη συναντούμε ένα χαρακτηριστικό δείγμα λογοτεχνικής αξιοποίησης του σχήματος της παρήχησης. Τα χλωρά κορίτσια έχουν χείλια που κατάγονται από την αυγή. Τα χίλια παιδιά αγνίζουν καλοσύνη. Ο φθόγγος -χ ηχεί επαναλαμβανόμενα παραπέμποντας - ενδεχομένως - στον άχρονο χρόνο και στην ατελεύτητη πορεία του.

*Στά χτήματα βαδίσουμε όλη μέρα
Μέ τις γυναίκες τούς ήλιους τά σκυλιά μας
Παίξαμε τραγουδήσαμε ήπιαμε νερό
Φρέσκο καθώς ξεπήδαγε από τούς αιώνες.*

(«**Ηλιος ο Πρώτος**», XIV)

Ιδωμένη ως αυτόνομη κειμενική ύπαρξη και αποδεσμευμένη από το γενικότερο ποιητικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει, η ανέφελη εικόνα που σχηματίζεται μέσα από τους στίχους του Ελύτη παραπέμπει σε ένα ξέγνοιαστο αντάμωμα παιδιών στη φύση, που παίζουν, τραγουδούν και ύστερα ξαποσταίνουν για να ξεδιψάσουν πίνοντας νερό. Ωστόσο η επιλογή του πρώτου πληθυντικού ως προσώπου συμπεριλαμβάνει και τον ίδιο τον ποιητή στα άτομα που ενεργούν και βιώνουν την εικόνα αυτή της ανεμελιάς. Ο ελληνικός λαός - μαζί του και ο Ελύτης - βιώνουν όλες τις συμφορές που επιφέρει και προκαλεί ένας πόλεμος έχοντας, ωστόσο, ως ισχυρό αντίδοτο την αμέριμη ιδιοσυγκρασία των παιδιών που τα θωρακίζει απέναντι στις προκλήσεις της ζωής. Η χρονική συνέχεια γίνεται αισθητή μέσα από το νερό που ξεδιψάει τα παιδιά και φαίνεται να πηγάζει από τα βάθη των αιώνων μέσα από μία αέναη προοπτική. Η εικόνα αυτή, με φαινομενικούς πρωταγωνιστές τα παιδιά, λειτουργεί παρηγορητικά και ενθαρρυντικά προβάλλοντας και αναδεικνύοντας την αδιάσπαστη υπόσταση και την αρραγή ιστορική πορεία του ελληνικού στοιχείου στον χρόνο που εγγυάται την υπερπήδηση κάθε εμποδίου στο δρόμο του.

*Ὡ παιδιά πού μέ νιώθετε – πατριωτάκια τοῦ ἡλίου
Μέ βέργες καί παράξενα πουλιά στά χέρια
Μέ χλοερές καρδιές καί μάτια καθαρά
Πού ἀκοῦτε ἀπό τίς παραλίες τήν ἀνατολή νά βουίζει
Ζεσταίνοντας στήν ἀγκαλιά σας ἕνα φῶς ἀπέραντο
Ἀπό τήν ἄκρη τ'οὐρανοῦ ὡς τό βάθος τῆς καρδιάς
Μέ πείσμα πορφυρό – πατριωτάκια τοῦ ἡλίου
Πού λέτε: ὁ ἄριστος δρόμος εἶναι ἡ ἀνατολή!*

(«Ἡλιος ο Πρώτος», XVIII)

Ἡ περίοδος λόγου που παρατίθεται ἀποτελεῖ μία ἀναφώνηση κατά την οποία ο Ελύτης ἀπευθύνεται με ἐμφατικό λόγο στα παιδιά γενικότερα, στα παιδιά που τον νιώθουν, στα παιδιά με τα οποία ταυτίζεται, στα πατριωτάκια του ἡλίου. Ἡ ἀγάπη για την Ελλάδα του φωτός και του ἡλίου λειτουργεῖ σαν κοινός τους παρονομαστής. Το παράθεμα εἶναι δομημένο ξεκάθαρα πάνω σε ἐννοιες ἀφενός συνυφασμένες με την πατρίδα μας ἀφετέρου ἀδέσμευτες ἀπό χρονικά ὅρια. *Ὁ ἥλιος, το ἀπέραντο φως, ἡ ἀκρη του ουρανοῦ, το βάθος τῆς καρδιάς* προβάλλουν ως μη μετρήσιμες ἐννοιες, χωρίς ἀρχή και τέλος. Εξάλλου για τα παιδιά *ο ἄριστος δρόμος εἶναι ἡ ἀνατολή*, που εἴτε την προσεγγίσουμε πεζά ως γεωγραφική κατεύθυνση εἴτε ποιητικά ως πηγὴ φωτός δεν χάνει το στοιχεῖο του ἀπεράττου και του ἀτέλευτου.

*Καί τά παιδιά πού γυρίζαν ἀπό τό πετροκάραβο μέ τά χταπόδια κι οἱ
γυναῖκες ἀπ'τό ἐλαιοτριβεῖο κι ἡ φωνή τοῦ γαϊδάρου ξημερώματα
πάνω ἀπό τά μπιστόνια πόσα χρόνια πόσους αἰῶνες
«Ἀναντάμ μπαμπαντάμ» ἔλεγε ἡ μάνα μου καί τό χέρι τῆς τό ἀρθρι-
τικό σταματοῦσε σάν φύλλο τῆς μεγκόνιας*

(«Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά», Των Βαΐων)

Ὁ Ελύτης ἀναπαράγει μέσα ἀπό τους στίχους του μία ἀπλή εικόνα καθημερινῆς και εἰρηνικῆς ζωῆς στην ὑπαιθρο. Στην περιγραφή του ἐντοπίζουμε τις γυναῖκες που γυρίζουν ἀπό το ἐλαιοτριβεῖο τα ξημερώματα

και τα παιδιά που επιστρέφουν από το πετροκάραβο με τα χταπόδια υπό το άκουσμα της φωνής του γαϊδάρου. Η φράση «πόσα χρόνια πόσους αιώνες» προσδίδει την αίσθηση της επαναληψιμότητας και της διάρκειας στον χρόνο σχετικά με τα όσα ποιητικά περιγράφονται. Ο Ελύτης επιλέγει να αισθητοποιήσει ακόμη περισσότερο την εντύπωση της χρονικής συνέχειας παραθέτοντας ένα λαϊκότροπο επίρρημα από την τουρκική γλώσσα το οποίο έχει οικειοποιηθεί ο ελληνικός λαός στην καθημερινή του ομιλία λειτουργώντας ως γλωσσικός δανεισμός. Το «ανανάμ μπαμπαντάμ» σημαίνει από μητέρα και πατέρα. Στα ελληνικά μπορεί να αποδοθεί με το επίρρημα «ανέκαθεν». Έχει την έννοια της ελληνικής έκφρασης «από πάππου προς πάππου».

*Όμως ἄς φανταστοῦμε σ' ἓνα παλαιῶν καιρῶν ἄλῶνι πού μπορεῖ νά
ναί καί σέ πολυκατοικία ὅτι **παίζουνε παιδιά** καί ὅτι αὐτός πού
χάνει
Πρέπει σύμφωνα μέ τούς κανονισμούς νά πεῖ στούς ἄλλους καί νά
δώσει μίαν ἀλήθεια
Ὅποτεν βρίσκονται στό τέλος ὅλοι νά κρατοῦν στό χέρι τους ἓνα
μικρό
Δῶρο ἀσημένιο ποίημα.*

(«Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά», Δῶρο Ασημένιο Ποίημα)

Ο ποιητής, με εργαλείο τις λέξεις και τους μεταξύ τους συνδυασμούς, δημιουργεί ακόμη μία εξιδανικευμένη εικόνα και μας κάνει κοινωνούς μίας δικής του ευάρεστης φαντασίωσης. Ο Ελύτης αναπολεί το ανέμελο παιχνίδι μίας ομάδας παιδιών. Η εικόνα παραπέμπει στα παλιά παραδοσιακά παιχνίδια που έπαιζαν τα παιδιά στις γειτονιές αλλά και σε παιχνίδια που παίζονται ακόμη στις ημέρες μας όπου, σύμφωνα με τους κανονισμούς, ο χαμένος πρέπει να μοιραστεί με τους συμπαίκτες του μία αλήθεια. Στο εξιδανικευμένο παιχνίδι των παιδιών δεν υπάρχει νικητής και χαμένος καθώς στο τέλος όλοι κρατούν στο χέρι τους σαν δώρο ένα μικρό ασημένιο ποίημα κάτι που παραπέμπει, ίσως, στην αλήθεια του ποιητή η οποία μετουσιώθηκε σε ποίημα.

Όλα αυτά συμβαίνουν σ'ένα παλαιῶν καιρῶν ἀλώνι. Με τον τρόπο αυτό ο Ελύτης προσδίδει και πάλι την αίσθηση της χρονικής διάρκειας και της διαχρονικότητας.

Γιατ'εἴμαστε μικρά παιδιά

εἴμαστε δύο Ἑλληνάκια

Μές στά γαλάζια πέλαγα

καί στ'άσπρα συννεφάκια

Γιατ'εἴμαστε μικρά παιδιά

κι ἡ ἀγάπη μας μεγάλη

Πού ἂν τή χωρέσουμε ἀπ'τή μιά

περσεύει ἀπό τήν ἄλλη

(«Τα ρω του έρωτα», Τα Ελληνάκια)

Οι στίχοι του Ο. Ελύτη στο συγκεκριμένο έργο θυμίζουν ποίημα εκφωνημένο από μικρούς μαθητές σε σχολική παράσταση με θέμα την Ελλάδα. Δεν θα μπορούσε να συμβαίνει διαφορετικά αφού ο λόγος εκφέρεται από δύο μικρά Ελληνάκια που εξομολογούνται, αθώα αλλά πηγαία, την αγάπη τους για την πατρίδα τους. Ο ποιητής καταπιάνεται με ένα θέμα μέγιστης σημασίας όπως είναι το αίσθημα του πατριωτισμού και η προς την πατρίδα αγάπη. Προκειμένου να ενισχύσει περισσότερο τα σπουδαία νοήματα που επιθυμεί να μεταφέρει, αξιοποιεί ως εκφραστικό μέσο μία αντίθεση: τα παιδιά είναι *μικρά*. Η αγάπη τους είναι *μεγάλη* και αδύνατον να οριοθετηθεί. Εξάλλου τα γαλάζια πέλαγα και τα άσπρα σύννεφα στα οποία ο Ελύτης αναφέρεται, αφορούν στον ελληνικό ουρανό και στην ελληνική θάλασσα, δύο στοιχεία που αφενός λειτουργούν ως σήμα κατατεθέν για την πατρίδα μας αφετέρου χαρακτηρίζονται για την απεραντοσύνη τους. Κατά έναν αντίστοιχο τρόπο η αγάπη των παιδιών για την πατρίδα τους προβάλλει ατέρμονη και αιώνια.

Κοιμᾶμαι κι ὄνειρεύομαι προβλήματα

*ὄλα τὰ πυθαγόρεια θεωρήματα
Τά θαύματα τῆς τριγωνομετρίας
μέσα στό μπλέ «Τετράδιον τῆς Μαθητρίας»*

*Ἀπ'τὴν ἀρχὴ τὴν Κάθοδο τῶν Ἀχαιῶν
τίς μάχες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν
Νά μάθω γιὰ τὸν πόλεμο τῆς Τροίας
μέσα στό μπλέ «Τετράδιον τῆς Μαθητρίας»*

(«**Τα ρω του έρωτα**», Το «**Τετράδιον της Μαθητρίας**»)

Στο ποίημα «Τα Ελληνάκια» ο λόγος ανήκει στα μικρά παιδιά. Στο «Τετράδιον της Μαθητρίας», κατά ένα παρόμοιο τρόπο, αφηγητής λογίζεται μία μικρή μαθήτρια. Ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να «κρυφοκοιτάξει» στα σχολικά της τετράδια. Ανάμεσα σε αυτά βρίσκουμε και το τετράδιο της Ιστορίας και της Πατριδογνωσίας όπου η ίδια καταγράφει και μελετά ιστορικές μάχες και σημαίνοντα γεγονότα που εκτείνονται σε ένα ευρύ χωροχρονικό φάσμα και διαμορφώνουν το ενιαίο ιστορικό πρόσωπο της Ελλάδας. Το ελληνικό στοιχείο, η έννοια της πατρίδας και η αείροη ιστορική συνέχεια διαμέσου των αιώνων αποτυπώνονται ως κεφάλαια βιβλίου ή σχολικού τετραδίου, τα οποία η ίδια η μικρή μαθήτρια προσπαθεί να μελετήσει και να απομνημονεύσει. Η αρχαιοπρεπής απόδοση της ετικέτας δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί τυχαία καθώς ενισχύει ακόμη περισσότερο την ακατάλυτη συνέχεια της πορείας του ελληνικού στοιχείου και του ελληνικού πνεύματος η δοξαστική πορεία του οποίου βρίσκει τις απαρχές της αιώνες πίσω, στις ακτές της Ιωνίας και στην Αρχαία Ελλάδα.

8.4.3. Το παιδί σε σύνδεση με το θρησκευτικό στοιχείο και την ιεροσύνη

*Ἔτσι πού νά μπορέσει τέλος νά γυαλίσει μέσα στό ἀγαπῶ¹³⁸ καθώς πού
γυάλιζε τό φῶς τό θεϊκό μέσα στό κλάμα τοῦ νεογέννητου*

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», Δήλος)

¹³⁸ Επισημαίνεται εδώ ότι στο βιβλίο από όπου αντλήθηκε το απόσπασμα, το ρήμα ἀγαπῶ εμφανίζεται με πλάγια γραφή ενώ ο υπόλοιπος στίχος με απλή.

Η παιδική διάσταση στο απόσπασμα αυτό παίρνει τη μορφή ενός νεογέννητου μωρού. Η έλευση του παιδιού στον κόσμο σηματοδοτείται ηχητικά από το λυτρωτικό κλάμα που δεν είναι τίποτα άλλο από την πρώτη του ανάσα κατά τη μετάβασή του από την ενδομήτρια ύπαρξή του στον εξωμήτριο βίο του. Η φράση του Ελύτη ενέχει χαρακτηριστικά παρομοίωσης και εξυψώνει τη στιγμή της γέννησης - γένεσης σε μία στιγμή ιερή που λαμβάνει διαστάσεις θεϊκές. Αισθητοποιείται με εύστοχες εκφραστικά επιλογές και με διάχυτο το στοιχείο της ιερότητας η μαγεία της ανθρώπινης ύπαρξης, η μετάβαση από το σκοτάδι στο φως, η πορεία από την ανυπαρξία στην ύπαρξη.

*Καί τό πουλί τοῦ κοριτσιοῦ πῆρ' ἕνα ψίχουλο θαλάσσης
καί ἀναλήφτη.*

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», Γεγονός του Αυγούστου)

Ο στίχος προέρχεται από την ποιητική συλλογή «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά» και πιο συγκεκριμένα από το απόσπασμα με τον τίτλο «Γεγονός του Αυγούστου». Ολόκληρη η εν λόγω συλλογή του Ελύτη εκπέμπει μία αίσθηση ιερότητας και αγιοσύνης. Στον συγκεκριμένο στίχο το κορίτσι γίνεται μέρος μίας εικόνας καθαγιασμένης όπου η αίσθηση του μετεωρισμού και της ουράνιας ανύψωσης είναι διάχυτες. Ο ποιητής με τον όρο *ἀναλήφτη* παραπέμπει αυτομάτως στην έννοια της μεταρσίωσης ως εξύψωσης του πνεύματος και της ψυχής. Μπορούμε να πούμε ότι η εικόνα που σχηματίζεται μπροστά στα μάτια του αναγνώστη θυμίζει μία αγιογραφία ή μία από τις χαρακτηριστικές Συνεικόνες (collage) του ποιητή όπου πολύ συχνά θα δούμε τη γυναικεία μορφή να μετεωρίζεται παίρνοντας τη μορφή αγγέλου. Χαρακτηριστικό δείγμα αποτελεί το έργο «Το μήνυμα» (1968) το οποίο και παραθέτω παραπλεύρως.¹³⁹



¹³⁹ Για την παρουσία των Αγγέλων στις Συνεικόνες του Ελύτη εδώ: <https://mikropragmata.lifo.gr/aksechasta/oi-angeloi-stis-syneikones-tou-odyssea-elyti/> (Προσπελάστηκε στις 31/10/2023).

*Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐγὼ πού ἀγάπησα ἐγὼ πού τήρη-
σα **τό κορίτσι μου** σάν ὄρκο πού ἔφτασα νά πιάνω τόν ἥλιο ἀπ'τά
φτερά σάν πεταλούδα Πάτερ ἡμῶν
Μ'ἕνα τίποτα ἔζησα.*

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», Τρεις φορές η αλήθεια)

Σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο απόσπασμα προκύπτει χωρίς αντίσταση η ισχυρή εντύπωση ότι πρόκειται για ένα είδος επίκλησης - προσευχής, που ο ποιητής απευθύνει στον *Πατέρα ἡμῶν*, για να θυμηθούμε τα αρχικά λόγια από τη βασική προσευχή των Χριστιανών. Στην αυθόρμητη προσευχή του συναντούμε και τη μορφή ενός κοριτσιού με την έννοια της παιδικότητας να καθίσταται και πάλι αισθητή. Η κτητική αντωνυμία *μου* από την οποία συνοδεύεται δεν δίνει τόσο την εντύπωση της κτήσης όσο την αίσθηση της φροντίδας και της προστασίας που γεννάται αυτόματα όταν έχουμε να κάνουμε με κάτι πολύτιμο που αγγίζει, τελικά, τα όρια της ιερότητας. Η έννοια του ιερού και της θρησκευτικότητας αναδεικνύονται, άλλωστε, μέσα από την αναφορά στον *ὄρκο* που εκτός από πολιτικές, λαμβάνει συχνά και θρησκευτικές διαστάσεις.

*Ἔχει τή δύναμη σιμά πολύ καί ἀόρατης γαζίας ὅπως τότε πού βάδι-
ζα μ'ἕνα **κορίτσι** ἀνύποπτος μέσ στίς περιοχές τίς ἀγνωστες τοῦ
Παραδείσου καί γεμάτος γαβγίσματα λυπητερά γύριζε μακριά μου
ὁ κόσμος*

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», Τα δυο του κόσμου)

Ο λόγος του Ελύτη δημιουργεί μπροστά μας και μέσα μας μία εξιδανικευμένη και ειδυλλιακή εικόνα. Ο ανέμελος περίπατος μαζί με ένα κορίτσι στις άγνωστες περιοχές του Παραδείσου καθιστά ιδεώδη την εικόνα που διαμορφώνεται μέσα από τις λεκτικές και εκφραστικές επιλογές του ποιητή.

*Ανάμεσα Σύρο και Τζιά
μικρή φυτρώνει νεραντζιά
ή μικρή μου ή κοπελιά*

*Πόχει τίσ ρίζες στό βυθό
καί τά κλαδιά στόν ούρανό
τό κορίτσι πού αγαπῶ*

*Πλάσμα δέν εἶναι ἀνθρωπινό
δέν εἶναι μήτε ζωτικό
τό κορίτσι πού αγαπῶ*

*Μά ἔχει τόν ἥλιο φορεσιά
τά κύματα περπατηζιά
ή μικρή μου ή Παναγιά*

(«Τα ρω του έρωτα», Ανάμεσα Σύρο και Τζιά)

Η παιδικότητα εδώ καθρεφτίζεται στη μορφή της μικρής κοπελιάς που σκιαγραφείται μέσα από τη ματιά του ποιητή. Σύμφωνα με την περιγραφή η μικρή του κοπελιά μοιάζει να κινείται σε ένα κόσμο πέρα από τα ανθρώπινα και τα συνηθισμένα και να εξυψώνεται σε μία αιθέρια και ουράνια ύπαρξη. Η μορφή της μικρής κοπελιάς είναι ένα συνονθύλευμα άψαυτων εννοιών οι οποίες μέσα στην Ελυτική ποίηση ξεπερνούν την πεζή τους διάσταση και εξυψώνονται, όπως και η μικρή κοπελιά, στην ανώτερη, βαθύτερη και ουσιαστικότερη διάστασή τους. Η υπόστασή της φαίνεται να μην έχει όρια. Πηγάζει από τα βάθη της θάλασσας και ανυψώνεται στο άπειρο του ουρανού. Έχει την περπατησιά των κυμάτων και τη λάμψη του ήλιου. Τα χαρακτηριστικά που της αποδίδονται συνθέτουν μία εικόνα απόλυτης εξιδανίκευσης που φτάνει, τελικά, στην αγιοποίησή της με την εξομοίωση της κοπελιάς με την υπέρτατη μορφή αγιοσύνης, την Παναγία.

Η Παναγιά τό πέλαγο

*κρατούσε στήν ποδιά της
Τή Σίκινο τήν Άμοργό
καί τ'άλλα τά **παιδιά** της*

(«Τα ρω του έρωτα», Τα τζιτζίκια)

Το ποίημα «Τα τζιτζίκια» ξεκινά με μία τρυφερή εικόνα απόλυτης μητρικής αγάπης και φροντίδας, όπου μία μητέρα κρατά στοργικά και προστατευτικά τα παιδιά της μέσα στην αγκαλιά της. Η αναφορά αποκτά θρησκευτικές αποχρώσεις και προεκτάσεις καθώς στο πρόσωπο της μητέρας τοποθετείται η μητέρα όλων, η Παναγία που φαίνεται να κλείνει στη στοργική της αγκαλιά τα νησιά του Αιγαίου πελάγους ως άλλα παιδιά της.

*Από τόν πάνω δρόμο πάω καί κοιτῶ
πού 'ναι τό μαῦρο σπίτι τό ἀκατοίκητο*

*Κι ἄν εἶναι ἡ νύχτα σκοτεινή
μέσ στον ἀέρα πιάνω
Μιά **κοριτσίστικη** φωνή
κι ἕνα σκοπό στό πιάνο*

*Μαρία καί Βασιλική
χλωμή σάν Παναγίτσα
Μέ τήν νταντέλα τή λευκή
καί τή χρυσή καρφίτσα*

(«Τα ρω του έρωτα», Το σπίτι το ακατοίκητο)

Στην εικόνα που διαμορφώνεται μέσα από τους στίχους του ποιητή, η παιδικότητα κατοπτρίζεται στον ήχο της κοριτσίστικης φωνής που συνοδεύει τη μελωδία ενός πιάνου. Η περιγραφή κατευθύνει τη σκέψη μας στην εικόνα δύο κοριτσίστικων μορφών με χαρακτηριστικά (*λευκή νταντέλα και χρυσή καρφίτσα*) που παραπέμπουν σε παλαιότερες εποχές. Η αρχική αοριστία της

περιγραφόμενης εικόνας δίνει τη θέση της σε πιο συγκεκριμένες λεπτομέρειες, όπως είναι τα ονόματα *Μαρία* και *Βασιλική* αλλά και η χλωμάδα στην όψη των κοριτσιών. Η απεικόνιση των παιδιών στους εν λόγω στίχους λαμβάνει θρησκευτικές προεκτάσεις καθώς τα κορίτσια παρομοιάζονται με το ιερό πρόσωπο της Παναγίας.

*Άντρας δέν είναι ούτε γυναίκα
ούτε μᾶς ἔρχεται ἀπ' τῆ Μέκκα*

*Εἶναι παιδί μελαχρινό
μᾶς ἔρχεται ἀπ' τόν οὐρανό*

(«**Τα ρω του έρωτα**», Του Σωτήρος)

Ο ίδιος ο τίτλος του ποιήματος παραπέμπει σε μία από τις σημαντικότερες θρησκευτικές εορτές της ορθόδοξης εκκλησίας και συγκεκριμένα στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Ο ποιητής μάς προδιαθέτει εξ υπαρχής για το κλίμα της ευλάβειας και της ιερότητας που ακολουθεί. Ο Σωτήρας που έρχεται από τον ουρανό για να λυτρώσει τον κόσμο ταυτίζεται στους στίχους του Ελύτη με ένα μελαχρινό παιδί που κατεβαίνει ανάμεσα στους ανθρώπους για να παρηγορήσει πικραμένους, να βοηθήσει όσους έχουν την ανάγκη του, να εισακούσει προσευχές και να αναπτρώσει ελπίδες. Σε ό,τι αφορά την έννοια του παιδιού ο ποιητής χρησιμοποιεί το ουδέτερο γένος και διευκρινίζει ότι δεν είναι ούτε άντρας ούτε γυναίκα. Η μορφή του παιδιού όπως απεικονίζεται μέσα στους στίχους προβάλλει ιερή και θεόσταλη και λαμβάνει όλα τα γνωρίσματα του Λυτρωτή, όπως τα περιγράφει η θρησκεία μας μέσα από την έλευση του Θείου Βρέφους.

*Από **παιδιά** και μόνον φτιάχνεις Ἱεροσόλυμα.*

(«**Εκ του πλησίον**»)

Από τα όσα εκτέθηκαν καθίσταται σαφές ότι η σύνδεση της παιδικότητας με την ιδιότητα του ιερού στην ποίηση του Ελύτη προκύπτει με αμάχητα τεκμήρια. Αρκεί να ανατρέξουμε στους στίχους του και θα διαπιστώσουμε, όπως ήδη κάναμε, το συχνότατο συνταίριασμα του παιδιού ως έννοιας και ως υπόστασης με ποικίλες εκφάνσεις του θρησκευτικού χώρου και πνεύματος. Είναι χρήσιμο, φρονώ, να ολοκληρώσουμε τη συγκεκριμένη ενότητα με έναν στίχο από την ποιητική συλλογή «Εκ του πλησίον». Ο λόγος του Ελύτη παρουσιάζεται συνοπτικός, περιεκτικός και ουσιαστικός. Τα παιδιά εδώ ταυτίζονται με την ίδια την ιερή πόλη όπου ανατράφηκε, σταυρώθηκε και αναστήθηκε ο Χριστός και με όλα όσα σε τελική ανάλυση τα Ιεροσόλυμα συμβολίζουν για τον Χριστιανισμό και όχι μόνον. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η συγκεκριμένη εκφραστική επιλογή από τον Ελύτη αποτελεί μία μορφή μετωνυμίας κατά την οποία τα Ιεροσόλυμα ως όρος συμπυκνώνουν μέσα τους πολύ περισσότερα εννοιολογικά συγγενή νοήματα όπως είναι η ιερότητα, η αγιοσύνη, η καλοσύνη, η σωτηρία, η πνευματικότητα, η πίστη και η ηθική ανάταση. Για τον Ελύτη όλα αυτά ενανθρωπίζονται στην υπόσταση και τη μορφή ενός παιδιού.

8.4.4. Το παιδί σε σύνδεση με το στοιχείο της γονεϊκότητας

*Η Πούλια πόχει έφτά **παιδιά**
μέσ' άπ'τούς ούρανούς περνᾶ*

*Κάποτε λίγο σταματᾶ
στό φτωχικό μου καί κοιτᾶ:*

*-Γειά σας τί κάνετε; Καλά;
-Καλά. Πώς εἶναι τά παιδιά;*

*-Τί νά σᾶς πῶ ἐκεῖ ψηλά
τά τρώει τ'ἀγιάζι κι ἡ ἔρημιᾶ*

*-Γι'αὐτό πικραίνεσαι Κυρά
δέ μοῦ τά φέρνεις ἔδωνά;*

-Εύχαριστῶ μά 'ναι πολλά
θά σοῦ τή φᾶνε τή σοδειά

-Δῶσε μου κάν τήν πιό *μικρή*
τή *Μάγια* τήν ἀστραφτερή

-Πάρ' τη λοιπόν κι ἔχε στό νοῦ
πώς θά 'σαι ὁ ἄντρας τ' οὐρανοῦ

Εἶπε. Καί πρίν βγάλω μιλιὰ
μοῦ τήν καρφώνει στά μαλλιὰ

Λάμπουνε γύρω τά βουνά
τά χέρια μου βγάνουν φωτιά

Κι ἡ Πούλια πόχει ἐφτά *παιδιά*
φεύγει καί μ' ἀποχαιρετᾶ.

(«Τα ῥω του ἔρωτα», Η Μάγια)

Το ποίημα τιλοφορεῖται «Η Μάγια» και αποτελείται από ἔνδεκα δίστιχα. Συνειδητὰ παραθέτω το ποίημα στο σύνολό του και ὄχι αποσπασματικά δεδομένου ὅτι η παιδική φιγούρα διατρέχει νοηματικά ὅλο το ποιητικό κείμενο και τη δομή του.

Η Μάγια δεν είναι ἄλλη ἀπό το ἔβδομο¹⁴⁰ κατὰ σειρά παιδί της Πούλιας¹⁴¹ η οποία ἀφήνει για λίγο τον ουρανό ὅπου κατοικεῖ με τα παιδιά της και κατὰ την περιδιάβασή της στη γη στέκεται μπροστά ἀπό ἕνα σπίτι. Το ποίημα συνεχίζεται με τον διάλογο

¹⁴⁰ Η χρήση αριθμῶν στην ποίηση του Ελύτη ἔχει αποτελέσει πηγή ἐμπνευσης ποικίλων μελετῶν. Για ἕνα ἐνδεικτικό παράδειγμα εδῶ: <https://www.periou.gr/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B1%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%82-%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80/> (Προσπελάστηκε στις 14/11/2023).

¹⁴¹ Εναλλακτική ονομασία του αστρικού σμήνους των *Πλειάδων*.

ανάμεσα στην Πούλια και στον ιδιοκτήτη του σπιτιού. Μέσα από τα διαλογικά αυτά μέρη ο λόγος αποκτά ευθύτητα, αμεσότητα και ζωντάνια. Ο διάλογος ξεδιπλώνεται μέσα από σύντομες ερωταπαντήσεις που στερούνται πρωτοτυπίας (*Γειά σας τί κάνετε; Καλά; Καλά. Πώς είναι τα παιδιά;*). Η μάνα Πούλια ταυτίζεται με το πρότυπο κάθε μάνας που νοιάζεται για τα παιδιά της και αναφέρεται με καημό στο *αγιαζί* και την *ερημιά* από τα οποία φαίνεται να υποφέρουν.

Από το δεύτερο μισό του ποιήματος και ύστερα το ενδιαφέρον επικεντρώνεται σαφώς πάνω στη μορφή του έβδομου και μικρότερου παιδιού, της μικρής Μάγιας. Οι λεξιλογικές και εκφραστικές επιλογές του Ελύτη καταφέρνουν να σχηματοποιήσουν στη συνείδηση του αναγνώστη τη μορφή ενός πολύτιμου, φωτεινού αστεριού χωρίς να χρησιμοποιηθεί καθόλου η λέξη «αστέρι». Αισθητοποιείται κατ' αυτόν τον τρόπο η ανεκτίμητη αξία που κατέχει κάθε παιδί για τον γονιό του, αξία που δύσκολα μπορεί να συγκριθεί με οτιδήποτε άλλο. Η Μάγια σκιαγραφείται μπροστά στα μάτια του αναγνώστη σαν ένα πλάσμα μικρό, φωτεινό και πολύτιμο το οποίο θα περάσει από την απόλυτη φροντίδα της μητέρας του σε μία άλλη εξίσου φροντιστική παρουσία που θα αναλάβει τις γονικές υποχρεώσεις και θα συνεχίσει να θέτει σε απόλυτη προτεραιότητα την προστασία και την ευημερία της. Δεν είναι τυχαίο ότι από τη στιγμή που επέρχεται η συμφωνία μεταξύ της μάνας Πούλιας και του άνδρα, *λάμπουνε γύρω τα βουνά και τα χέρια του βγάνουν φωτιά*. Η αίσθηση της διάχυτης λάμψης ενισχύει ακόμη περισσότερο την έννοια της ανυπέβλητης αξίας που εκπορεύεται από τη μορφή του μικρού κοριτσιού.

8.4.5. Το παιδί σε σύνδεση με τις έννοιες της νεότητας, της δύναμης και του πείσματος

Πέρα μέσ στά χρυσά νταριά κοιμοῦνται *ἀγοροκόριτσα*

Ὁ ὕπνος τους μυρίζει πυρκαγιά

Στά δόντια τους ὁ ἥλιος σπαρταράει

Ἄπ'τή μασχάλη τους γλυκά στάζει τό μοσχοκάρυδο

Κι ἡ ἄχνα πιωμένη μέ βαριές χτυπιές παραπατᾶ

Στήν ἀζαλιά στήν ἔλισσα καί στή μοσκοϊτιά!

(«**Ἡλιος ο Πρώτος**», VII)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα από την ποιητική συλλογή «Ήλιος ο Πρώτος», ο Ελύτης χρησιμοποιεί τη σύνθετη λέξη *αγοροκόριτσα*. Ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει κορίτσια τα οποία φέρουν συμπεριφορές και συνήθειες που αυθόρμητα και άμεσα τείνουν να ταυτίζονται στην ευρύτερη συνείδηση με το ανδρικό φύλο. Αναλαμβάνω την ευθύνη της προσωπικής μου ερμηνευτικής προσέγγισης και απόδοσης και ενστικτωδώς υποστηρίζω ότι ο Ελύτης χρησιμοποιεί τη σύνθετη λέξη στο πλαίσιο της σκοπιμότητας να συμπεριλάβει μέσα σε μία λέξη το σύνολο τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών. Εξάλλου ο ποιητής συνηθίζει - όπως θα διαφανεί και μέσα από άλλες αποσπασματικές περιπτώσεις του έργου του - να συνδέει την έννοια της δύναμης, του πείσματος και της αποφασιστικότητας με τη νιότη γενικότερα, χωρίς συγκεκριμένο φυλετικό χρωματισμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα *ἀγοροκόριτσα* του Ελύτη *κοιμοῦνται στὰ χρυσά νταριά*¹⁴² και γίνονται μέρος μίας εικόνας που αφυπνίζει όλες τις αισθήσεις του αναγνώστη συνδυάζοντας χρώματα και μυρωδιές. Χαρακτηριστική είναι η χρήση νεολογισμών από τον Ελύτη για να αναφερθεί στη γνωστή μας αζαλέα (*ἀζαλιά*) ή στην ελιά (*ἔλισσα*). Μέσα στο φυσικό αυτό περιβάλλον ο ποιητής εικονοποιεί το εφηβικό ζύπνημα των αγοριών και των κοριτσιών που βιώνουν σε όλη τους την ένταση τα γνωρίσματα της αφοβιάς, της αψηφισιάς και της τόλμης. Η περιγραφή τους περιλαμβάνει - διόλου τυχαίο - στοιχεία της φύσης που κυριολεκτικά και μεταφορικά παραπέμπουν στα στοιχεία της έντασης και της δύναμης. Ο ύπνος τους μυρίζει *πυρκαγιά*. Στα δόντια τους σπαρταράει ο *ἥλιος*. Ακόμα και το *μοσχοκάρυδο* που στάζει από τη μασχάλη τους αφορά σε ένα μπαχαρικό γνωστό για την ένταση ως προς τις γευστικές και οσφρητικές του ιδιότητες. Ως εκ τούτου η νεότητα για τον Ελύτη, ανεξαρτήτως φύλου, συνυφαίνεται με τη δύναμη, την τόλμη, την επαναστατικότητα και το – πάντα με θετικό πρόσημο - θράσος που συνοδεύει το εφηβικό ζύπνημα. Τα γνωρίσματα αυτά ταυτίζουν στην ελυτική συνείδηση τη νεότητα με έννοιες ανυπέρβλητης αξίας όπως είναι η αλλαγή, η πρόοδος, η νεόκοπη ματιά πάνω στα πράγματα. Τα λόγια του ίδιου του ποιητή (Ελύτης: 1982), σε ένα απόσπασμα από τα πεζά του κείμενα, όπου συγκεντρώνονται βασικές πτυχές των στοχασμών του, λειτουργούν ενισχυτικά: « Ό καιρός θά ξαναμιλήσει καί κανείς, κανείς δέν ξέρει ἀκόμη τί ἐκπλήξεις μπορεῖ νά ἐγκυμονεῖ μέσα στὰ στήθη της ἡ μερίδα

¹⁴² Η λέξη «νταριά» προέρχεται από τον χώρο της χλωρίδας και σχετίζεται με την κατηγορία των σιτηρών.

ἐκείνη τῶν νέων πού ἔταξε γιά σκοπό της νά στέκεται πάντοτε στίς πρῶτες-πρῶτες γραμμές.»

Παῖδί μέ τό γρατσουτισμένο γόνατο

Χαῖμαλί τρελό σαγόνι πεισματάρικο

Παντελονάκι ἀέρινο

Στήθος τοῦ βράχου κρίνο τοῦ νεροῦ

Μορτάκι τοῦ ἄσπρου σύννεφου!

(«**Ἡλιος ο Πρώτος**», **X**)

Μέσα ἀπό τή συγκεκριμένη ἀναφορά ἀπεικονίζεται γλωσσικά ἓνα παιδί που συνοδεύεται ἀπό τὰ γνωρίσματα τῆς ἀνεμελιάς, τῆς τρέλας καί τοῦ πείσματος, χαρακτηριστικά που συνοδοιποροῦν συχνά με τήν παιδικότητα. Το *ἀέρινο παντελονάκι* παραπέμπει σε μορφή μικροῦ αγοριοῦ ἐνῶ πίσω ἀπό τίς ἐκφράσεις *στήθος τοῦ βράχου* καί *σαγόνι πεισματάρικο* διαφαίνεται ἐννοιολογικά ἡ θέληση, ἡ ἀποφασιστικότητα, ἡ ἐπιμονή καί ἡ ἀντιδραστικότητα τῆς νεότητος.

Ναί βρέ κεφάλι ἀγύριστο

*Ναί βρέ **ναυτάκι** τοῦ περιβολιοῦ*

(«**Ἡλιος ο Πρώτος**», **XI**)

Ἡ ἐννοία τοῦ παιδιοῦ δέν ἀναφέρεται ἀπερίφραστα. Ωστόσο ἡ χρήση τοῦ υποκοριστικοῦ *ναυτάκι* υποδηλώνει τή μορφή ἐνός μικροῦ αγοριοῦ με ναυτικά ρούχα, που παραπέμπει σε ἐνδυματολογική συνήθεια παλαιότερων ἐποχῶν. Το πείσμα καί ἡ ξεροκεφαλιά (ας μου ἐπιτραπεί ὁ ὅρος) διαφαίνονται ἀπό τόν χαρακτηρισμό που προηγείται τῆς λέξης *ναυτάκι*. Καί ἀναφέρομαι στο *κεφάλι ἀγύριστο*, φράση μεταφορική που συνδέεται με αὐτόν ὁ ὁποῖος πεισμώνει καί δέν ἀλλάζει γνώμη σαν τὸ κεφάλι που ἀρνείται νά γυρίσει καί νά ἀλλάξει ὀπτική.

Έκείνος που θά βγει νά πεῖ: ὀρίζω τή ζωή
Δίχως ν'άστροπελεκιστεῖ ἀπ'τό θάνατο
Έκείνος που σέ μιά φουχτιά καθάριου ἀγέρα
Θά πεῖ νά γεννηθεῖ γυμνό ἕνα ρόδο
Καί θά γεννηθεῖ
Έκείνος θά ἔχει μέσ στα στήθια του ἑκατό αἰῶνες
Μά θά εἶναι **νέος**
Νέος ὡσάν φωνούλα νιόκοπου νεροῦ
Πού χύνεται ἀπό τό πλευρό τῆς μέρας
Νέος ὡσάν βλαστάρι ἀπείραχτου κλαδιοῦ
Νέος χωρίς ρυτίδα γῆς μήτε οὐρανοῦ σκιά
Μήτε χαρᾶς ἀμαρτωλοῦ εὐφροσύνη.

(«**Ἡλιος ο Πρώτος**», XVII)

Το απόσπασμα αποτελεί μία απόπειρα του Ελύτη να περιγράψει τη νεανική ψυχή η οποία, ανεξαρτήτως ηλικίας, μπορεί να ενυπάρχει τόσο μέσα σε έναν νέο άνθρωπο όσο και σε κάποιον μεγαλύτερο. Η δύναμη των αριθμών δεν φαίνεται να «έχει πέραση» σε ό,τι αφορά το να νιώθει κανείς νέος για να θυμηθούμε, άλλωστε, τα ίδια τα λόγια του ποιητή κατά την απονομή του βραβείου Νόμπελ: «Τότε όμως η Ποίηση; Τί αντιπροσωπεύει μέσα σε μια τέτοια κοινωνία; Απαντώ: τον μόνο χώρο όπου η δύναμη του αριθμού δεν έχει πέραση». Πλάι στην ποίηση θα συμπληρώσουμε και τη νεότητα ως έναν ακόμη χώρο όπου κατά τον Ελύτη οι αριθμοί αποδυναμώνονται και χάνουν την ισχύ τους. Στο εν λόγω απόσπασμα ο νέος δεν ορίζεται με αριθμητικούς προσδιορισμούς και χρονική πλαισίωση. Ως νέος αναγνωρίζεται εκείνος που απηγά τον εσωτερικό θάνατο της ψυχής και του νου. Εκείνος που δεν βάζει όρια στη δημιουργικότητα και τη φαντασία του. Εκείνος που παρά τη βιολογική του ηλικία διατηρεί μέσα στο νου και την ψυχή του ένα ρολόι που μετρά ασύμβατα τον χρόνο. Εκείνος που κατορθώνει να παραμείνει αρυτίδωτος στο πέρασμα του καιρού και αναγεννιέται διαρκώς όπως η φύση. Ο Ελύτης αξιοποιεί ενεργά το σχήμα λόγου της παρομοίωσης και το επίρρημα *ὡσάν*. Ιδιαίτερη έμφαση επιτυγχάνεται με τη συχνή επανάληψη του επιθέτου

Νέος αλλά και από τη μεταφορική χρήση του επιθέτου *νιόκοπος* που υποδηλώνει κάτι που είναι νέο και γεμάτο ζωντάνια.

Νέε πού υπόφερες πολλά θυμήσου πῶς ξεκίνησαν κάποτε οἱ τρι-
ήρεις φορτωμένες λαούς μ' ἀγριεμένο μάτι
[...]

*Κι ἔχε στό νοῦ σου ἔχε στό νοῦ σου πάντοτε μ' ἀκοῦς; τό ἄχ πού
βγάνει ὁ σκοτωμός τό ἄχ πού βγάν' ἡ αγάπη.
[...]*

*Καί ὀρθός πάλι ἀπόμεινα μ' ἓνα καμένο χέρι ἐδῶ στήν ἄκρη πού
μ' ἀπόθησαν οἱ συμφορές νά πολεμῶ τό Δέν καί τό Ἀδύνατον τοῦ
κόσμου ἐτούτου.*

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», **Ο κήπος του Ευωχείρ**)

Ο Ελύτης ξεκινά με μία προσφώνηση και απευθύνεται στον *Νέο*, ενδεχομένως και στον νεανικό εαυτό του, παρακινώντας τον να ανατρέξει στις εσωτερικές μνήμες του και να αναλογιστεί όσες δυσκολίες συνάντησε στον δρόμο του. Κάνει, ωστόσο, χρήση και μίας παρομοίωσης όταν τον παρακινεί να θυμηθεί τις *τριήρεις που ξεκίνησαν κάποτε φορτωμένες λαούς μ' αγριεμένο μάτι* για να ενισχύσει εκφραστικά την αίσθηση του πείσματος και της δύναμης που διατρέχει βαθιά τη νεότητα. Απευθυνόμενος πάντα στον νέο συνεχίζει με μία emphatic προτροπή μέσα από επαναλήψεις λέξεων σε προστακτική έγκλιση με πιο έντονη τη διάθεση να συμβουλευσει παρά να προστάξει ή να επιβληθεί. Η παρότρυνση αφορά στο να ξεπερνά γενναία και με πείσμα τις δυσκολίες έχοντας πάντα στον νου το κέρδος που ενυπάρχει μέσα στον πόνο και τη συμφορά που αναπόφευκτα βιώνει ενίοτε ο άνθρωπος. Το απόσπασμα ολοκληρώνεται με την πεισματική επιμονή και την προσπάθεια να φτάνουν στο απόγειό τους. Ο Ελύτης χρησιμοποιεί πρωτοπρόσωπη αφήγηση και ολοκληρώνει το ποίημα με μία donkichovitch - μπορούμε να πούμε - εικόνα όπου προβάλλεται η μορφή του ανθρώπου που όσο κι αν έχει δοκιμαστεί από

ατυχίες, εξακολουθεί πεισματικά και ιδεαλιστικά να πολεμά *τό Δέν και τό Άδύνατον τοῦ κόσμου ἐτούτου* μην επιτρέποντας σε οποιαδήποτε συμφορά, όσο μεγάλη και αν είναι, να κάμψει τη δύναμή του.

8.4.6. Το παιδί σε σύνδεση με τη φύση

Ἦ ἔγγονούλα τῆς γρια-λιακάδας

(«Ἡλιος ο Πρώτος», IX)

Η παρουσία του παιδιού στον παρόντα στίχο αισθητοποιείται μέσα από τη χρήση του υποκοριστικού επιθέτου *ἔγγονούλα*. Η λέξη οδηγεί τη σκέψη μας σε μικρό κορίτσι. Η χρήση του υποκοριστικού ενέχει μία προστατευτική και αθώα διάθεση. Με τον ίδιο τρόπο που πίσω από την αναφορά στη λέξη «κόρη» υποφώσκει η μορφή της μητέρας, έτσι και στην περίπτωση της λέξης «ἔγγονούλα» αχνοφέγγει η φιγούρα της γιαγιάς. Στον συγκεκριμένο στίχο το μικρό κορίτσι προβάλλει σαν εγγονή του ήλιου ή *τῆς γρια - λιακάδας* σαν προέκταση της φύσης. Η έννοια του παιδιού εδώ βρίσκεται σε άμεση συνύφανση και σε αρμονική συνύπαρξη με τα φυσικά στοιχεία αποτελώντας στην ουσία μέρος και προέκτασή τους.

Παιδί μέ τό γρατσουνισμένο γόνατο

Κουρεμένο κεφάλι ὄνειρο ἀκούρευτο

Ποδιά μέ σταυρωμένες ἄγκυρες

Μπράτσο τοῦ πεύκου γλώσσα τοῦ ψαριοῦ

Ἀδερφάκι τοῦ σύννεφου!

(«Ἡλιος ο Πρώτος», X)

Διαπραγματευόμαστε ερμηνευτικά ένα ακόμη απόσπασμα όπου το παιδί εμφανίζεται ως συνέχεια και προέκταση της φύσης. Η περιγραφή του *παιδιού μέ τό γρατσουνισμένο γόνατο κουρεμένο κεφάλι ὄνειρο ἀκούρευτο* εικονογραφεί με ανάγλυφο τρόπο τη μορφή ενός μικρού αγοριού που γεμάτο όνειρα απολαμβάνει ανέμελα το παιχνίδι στη φύση. Την ίδια στιγμή

αφομοιώνεται και εναρμονίζεται πλήρως με το φυσικό περιβάλλον και τα επιμέρους στοιχεία του. Κατ' αυτόν τον τρόπο και μέσα από μία διαδικασία εν είδει «καμουφλαρίσματος» γίνεται *Αδερφάκι τοῦ σύννεφου, μπράτσο τοῦ πεύκου και γλώσσα τοῦ ψαριοῦ* φτάνοντας στην πλήρη ομογενοποίηση με τα συστατικά στοιχεία της φύσης.

Τώρα μέ ψάθα γυριστή καί μέ σαντάλια κόκκινα

Μ'ένα σουγιά στό χέρι

*Πάει τό **ναυτάκι τοῦ περιβολιοῦ***

Κόβει τά κίτρινα σκοινιά

Λασκάρει τ'άσπρα σύννεφα

Ἡ αὐγή σφυρίζει στήν κοχύλα της

Μπαρούτι σκάει στά ὄνειρα

Λαμπρή στά φύκια τ'οὐρανοῦ!

(«**Ἡλιος ο Πρώτος**», XI)

Ἡ μορφή του παιδιοῦ υποδηλώνεται ἐμμέσως μέσα ἀπό τή λέξη *ναυτάκι*. Στου του ἀναγνώστη σχηματίζεται ἡ εἰκόνα ἐνός μικροῦ αγοριοῦ ντυμένου με ναυτικά ρούχα. Ὁ Ελύτης κινεῖται σε μεγάλο βαθμό αυτοβιογραφικά ἀν ἀναλογιστοῦμε τήν ὑπαρξη φωτογραφίας του ἴδιου του ποιητή ντυμένου ναυτάκι σε ηλικία πέντε χρονῶν τήν ὁποία καί ἀξίζει νά παραθέσουμε.¹⁴³



¹⁴³ Τη συγκεκριμένη φωτογραφία συναντούμε καί στο Ηλιοπούλου, Ι. (2022). *Ὁ Ελύτης γιά παιδιά*. Ἀθήνα: Ἰαρός.

Βρισκόμαστε ενώπιον μίας εικόνας άκρως σουρεαλιστικής μέσα από την οποία εξυπηρετείται το στοιχείο της έκπληξης. Η παραδοξότητα έγκειται στο ότι το ναυτάκι δεν τοποθετείται όπως επιτάσσει η λογική σε ένα τοπίο θαλασσινό. Οι λεξιλογικές και εκφραστικές επιλογές του ποιητή συνθέτουν ένα τοπίο φανταστικό όπου συνυπάρχουν τα στοιχεία του ουρανού με αυτά της γης και της θάλασσας. Το ναυτάκι δεν προσδιορίζεται τυπικά ως ναυτάκι της θάλασσας αλλά ως ναυτάκι του περιβολιού και επιδίδεται σε δραστηριότητες ναυτικές στις οποίες τα κίτρινα σκοινιά συνδυάζονται με τα άσπρα σύννεφα, η αυγή με την κοχύλα¹⁴⁴ ενώ τα φύκια στολίζουν γιορτινά τον ουρανό. Τολμούμε να αναρωτηθούμε: μήπως η περιγραφή δεν θυμίζει ένα οιονεί «προσχέδιο» των Συνεικόνων (κολλάζ) του Ελύτη όπου καταρρίπτονται οι φυσικοί κανόνες για να αναλάβει η φαντασία να συνδυάσει αρμονικά όσα η λογική αδυνατεί να συνδυάσει; Ή, ακόμα, μήπως ο Ελύτης δεν νιώθει κι ο ίδιος σαν ένα «ναυτάκι του περιβολιού»;

Κορίτσια μή! Μέ τί καρδιά νά όρμήσουνε τ'άηδόνια!

Μή! Μέ τί σκίρτημα νεροῦ νά βγοῦνε οί περιγκολιές!

Πῶς νά χωρέσει ό οὐρανός σέ μία κοχύλα ρόδινη

Κορίτσια πῶς νά μαντευτεῖ άπ'τά μάτια σας τό φῶς!

(«Ήλιος ο Πρώτος», III Κίτρινο)

Το απόσπασμα αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό δείγμα της νεωτερικής ποίησης του Ελύτη. Ο λόγος εμφανίζεται ζωντανός με τον ποιητή να απευθύνεται άμεσα στα κορίτσια μέσα από επανειλημμένες αρνητικές προτροπές. Η χρήση του αρνητικού μορίου *Μή* προσδίδει εμφατικότητα και ένταση στον λόγο και λειτουργεί με αποτρεπτική διάθεση. Ο ποιητής επιδίδεται σε μία σειρά ρητορικών ερωτημάτων προς τα κορίτσια, ερωτήματα τα οποία παραμένουν αναπάντητα και θα μπορούσαν να ολοκληρώνονται με τη χρήση ερωτηματικού. Ωστόσο ο ποιητής επιλέγει συνειδητά τη χρήση του

¹⁴⁴ Πρόκειται για τη γνωστή μπουρού.

θαυμαστικού ως σημείου στίξης κάτι που ενισχύει ακόμη περισσότερο το στοιχείο της έντασης προσφέροντας επιπλέον εκφραστικότητα. Η συγκεκριμένη περίοδος λόγου κινείται στα όρια της αισθησιοκρατίας και αποτελεί μία ωδή στη φύση με τα στοιχεία του ουρανού, της θάλασσας και της γης να συνθέτουν ένα συνονθύλευμα ήχων, μυρωδιών και ήχων. Οι αισθήσεις μας ως αναγνωστών τίθενται σε εγρήγορση για να ακούσουμε τα αηδόνια και το σκίρτημα του νερού, να νιώσουμε την υφή της κοχύλας (μπουρού) στα χέρια μας, να δούμε το φως το ήλιου που φωτίζει την ελυτική ποίηση στο σύνολό της και που στον εν λόγω στίχο πηγάζει μέσα από τα κοριτσίστικα μάτια. Οι αισθήσεις και οι προσωπικές εμπειρίες του Ελύτη φαίνεται να διαδραματίζουν καίριο ρόλο εδώ και να μετατρέπονται με γλωσσική δεξιοτεχνία σε νοητικό σύστημα.

*Τόσο πολύ τή μέθυσε ό χυμός τοῦ ἡλίου
Πού ἔγειρε τό κεφάλι της καί δέχτηκε νά γίνει
Σιγά σιγά: ἡ μικρή Πορτοκαλένια!*

*Ἔτσι καθώς γλαυκόλαμπαν οἱ ἑφτά οὐρανοί
Ἔτσι καθώς ἀγγίζαν μιά φωτιά τά κρύσταλλα
Ἔτσι καθώς ἀστράψανε χελιδονοουρές
Σάστισαν πάνω οἱ ἄγγελοι καί κάτω οἱ κοπελιές
Σάστισαν πάνω οἱ πελαργοί καί κάτω τά παγόνια
Κι ὅλα μαζί συνάχτηκαν κι ὅλα μαζί την εἶδαν
Κι ὅλα μαζί τή φώναζαν: Πορτοκαλένια!*

*Μεθάει τό κλῆμα κι ὁ σκορπιός μεθάει ὁ κόσμος ὅλος
Ὅμως τῆς μέρας ἡ κεντιά τόν πόνο δέν ἀφήνει
Τή λέει ὁ νάνος ἔρωδιός μέσα στά σκουληκάκια
Τή λέει ὁ χτύπος τοῦ νεροῦ μέσ στίς χρυσοστιγμές
Τή λέει κι ἡ δρόσο στοῦ καλοῦ βοριᾶ τό ἀπανωχεῖλι:*

Σήκω μικρή μικρή μικρή Πορτοκαλένια!

*Όπως σέ ξέρει τό φιλί κανένας δέ σέ ξέρει
Μήτε σέ ξέρει ό γελαστός Θεός
Πού μέ τό χέρι του άνοιχτό στή φλογερή άντηλιά
Γυμνή σέ δείχνει στους τριανταδυό του άνέμους!*

(«**Ηλιος ο Πρώτος**», IV)

Το ποίημα «Η Πορτοκαλένια»¹⁴⁵ παρατίθεται στο σύνολό του και όχι αποσπασματικά καθώς είναι από τον πρώτο έως τον τελευταίο στίχο του διάχυτο από αναφορές σε φυσικά στοιχεία και εικόνες που παραπέμπουν στη φύση και όσα τη συναποτελούν. Το ποίημα θέτει στο επίκεντρο της προσοχής τη μικρή Πορτοκαλένια. Ο τίτλος μέσα από την πρωτοτυπία του συνδυάζει δεξιοτεχνικά τη μορφή ενός μικρού κοριτσιού με ένα δέντρο. Ο λόγος παραπέμπει σε δημοτικό τραγούδι. Το παραστατικό ύφος, η εκφραστικότητα, η χρήση του δεκαπεντασύλλαβου στίχου, ο έμμετρος λόγος, ο ρυθμός, η έλλειψη ομοιοκαταληξίας αποτελούν μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού που οικειοποιείται ο Ελύτης στο ποίημά του. Επιπλέον η χρήση άλλων σχημάτων λόγου όπως οι υπερβολές, τα εκφραστικά μοτίβα, οι επαναλήψεις και οι προσωποποιήσεις δίνουν στο ποίημα την ταυτότητα του δημοτικού τραγουδιού. Η χρήση συμβολικών αριθμών είναι επίσης ενδεικτική. Οι ουρανοί είναι *έφτά*. Οι άνεμοι είναι *τριανταδυό*. Χαρακτηριστικά στους στίχους του ποιήματος η *μικρή μικρή μικρή Πορτοκαλένια* μεθάει από *τό χυμό τοῦ ήλιου* και *πλαισιωμένη από χελιδνοσουρές, πελαργούς, παγόνια*, από *το κλήμα*, τον *σκορπιό*, τον *έρωδιό*, τα *σκουληκάκια*, τον *καλό βοριᾶ*, την *πρωινή δροσιά*, το *νερό* και τους *άνέμους* πρωταγωνιστεί σε μία οιονεί τελετουργική γιορτή που σηματοδοτεί το πέρασμά της από την ανθρώπινη ιδιότητα στην οικειοποίηση μίας ταυτότητας καθαρά φυσικής. Ο πανταχού παρών *γελαστός Θεός* φαίνεται να παρακολουθεί την τελετή κατά την οποία η μικρή Πορτοκαλένια μυείται στη φύση με το ποίημα να ολοκληρώνεται με την επίσημη παρουσίασή της στους τριανταδυό άνέμους.

¹⁴⁵ Κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο ποίημα ξεκινά με μία αφιέρωση στον υπερρεαλιστή ποιητή και συγγραφέα Αντρέα Καμπά (1919-1965). Συγκαρινός του Ελύτη ανήκει στην πρώτη μεταπολεμική γενιά.

*Κι ὅπως ἔχουν νά λένε δύο φορές τό χρόνο στίς Ἰσημερίες **μικρά λευκά παιδιά** μηδαμινά στό ζύγι ἔπεφταν συνεχῶς σάν ἀπαλές νιφάδες καί μέ τό πρῶτο πού ἄγγιζαν ἔλιωναν κι ἔμενε ἡ δροσιά*

(«Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά», Η Οδύσσεια)

Η αναφορά στην παιδικότητα γίνεται μέσα από τη γενική χρήση του όρου παιδιά χωρίς φυλετικό προσδιορισμό. Η λέξη *παιδιά* συνοδεύεται από τρεις επιθετικούς προσδιορισμούς που διευκρινίζουν τις ιδιότητές τους ως προς το μέγεθος, το χρώμα και το βάρος. Τα παιδιά περιγράφονται ως μικρά, λευκά και μηδαμινά στο ζύγι. Η περιγραφή ήδη από την αρχή προδιαθέτει τον αναγνώστη και καθοδηγεί τη σκέψη του σε μία ύπαρξη ανάλαφρη και αιθέρια. Ο ποιητής συνεχίζει με μία περίοδο ρηματική όπου εμπεριέχεται και το σχήμα λόγου της παρομοίωσης. Τα παιδιά εμφανίζονται να μετεωρίζονται και να πέφτουν απαλά σαν χιονονιφάδες που αθόρυβα ολοκληρώνουν την ανάλαφρη πορεία τους αγγίζοντας τη γη. Εκεί παίρνουν και πάλι την αρχική μορφή του νερού που συνεχίζει το ατελεύτητο ταξίδι του.

*Ανάμεσα Σύρο και Τζιά
μικρή φυτρώνει νεραντζιά
ἡ μικρή μου ἡ κοπελιά*

*Πόχει τίς ρίζες στό βυθό
καί τά κλαδιά στόν οὐρανό
τό κορίτσι πού ἀγαπῶ*

(«Τα ῥω του ἔρωτα», Ανάμεσα Σύρο και Τζιά)

Το ποίημα αποτελεί μία εξιδανικευμένη περιγραφή του κοριτσιού που αγαπά ο ποιητής. Στο πλαίσιο της περιγραφής αξιοποιούνται τα ουσιαστικά *κορίτσι* και *κοπελιά*. Το ουσιαστικό *κοπελιά* συνοδεύεται από τον επιθετικό

προσδιορισμό *μικρή* κάτι που αφενός οριοθετεί την ύπαρξή της στα χρονικά πλαίσια της νεανικότητας αφετέρου προσδίδει ένα αίσθημα τρυφερότητας και προστατευτικότητας. Η νεανική προσωπικότητα τοποθετείται σε ένα περιβάλλον με νησιωτικά χαρακτηριστικά. Η μικρή κοπελιά παίρνει τη μορφή δέντρου. Ο Ελύτης παραδοξολογεί μέσα από συνδυασμούς λέξεων και νοημάτων που προκαλούν έκπληξη. Ο αναγνώστης αιφνιδιάζεται με μία ανοίκεια εικόνα όπου η μικρή νεραντζιά δεν φυτρώνει στο χώμα αλλά σε ένα αόριστο υδάτινο περιβάλλον (*Ανάμεσα Σύρο και Τζιά*). Οι ρίζες της (η πηγή της ύπαρξής της θα λέγαμε) εκτείνονται στον βυθό και τα κλαδιά της (η προέκταση της ύπαρξής της) φτάνουν ως τον ουρανό. Η θάλασσα και ο ουρανός συνενώνονται μέσα από την ύπαρξη του μικρού κοριτσιού, της μικρής κοπελιάς, της μικρής νεραντζιάς.

*Ἐκεῖ στής Ὑδρας τ' ἀνοιχτά καί τῶν Σπετσῶ
νά σου μπροστά μου ἕνα **δελφινικόριτσο***

(«**Τα ρω του έρωτα**», **Το δελφινικόριτσο**)

Το ποίημα τιτλοφορείται «Το δελφινικόριτσο». Η εμφάνιση της παιδικής μορφής στον τίτλο και στο ποίημα συνολικά γίνεται μέσα από τη χρήση της σύνθετης αυτής λέξης μέσα από την οποία περιγράφεται μία φιγούρα που συνταιριάζει τις ιδιότητες ενός κοριτσιού και ενός δελφινιού. Η ύπαρξη αυτή μπορούμε να πούμε πως παραπέμπει νοητά στο μυθικό είδος της γοργόνας προσαρμοσμένου στο ηλικιακό φάσμα της παιδικότητας. Το δελφινικόριτσο, όπως και η γοργόνα του Μέγα Αλέξανδρου αιφνιδιάζει με την ξαφνική του εμφάνιση τον ποιητή που μοιάζει να μαγεύεται από την παρουσία της. Η χωροχρονική αοριστία εντείνει το στοιχείο της μυθικότητας. Ο χρόνος παραμένει απροσδιόριστος ενώ ο τόπος όπου συναντά ο ποιητής το δελφινικόριτσο περιγράφεται με την αόριστη φράση *Ἐκεῖ στής Ὑδρας τ' ἀνοιχτά καί τῶν Σπετσῶ*, στο θαλάσσιο τμήμα ανάμεσα σε δύο νησιά.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Σημειωτέον δε ότι οι Σπέτσες φιλοξένησαν τα παιδικά καλοκαίρια του ποιητή.

8.4.7. Το παιδί σε σύνδεση με τον θάνατο, τον πόλεμο, τον πόνο και την ορφάνια. Αναπάντεχες όψεις της παιδικότητας

*Όνειρο πόκανα κρυφά
για τὰ **παιδιά** π'ανάθρεφα
Ποιός τό λεγε πώς θέ νά μοῦ
τά στείλουνε τοῦ σκοτωμοῦ.*

(«Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας»)

Η ποιητική συλλογή «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» γραμμένη από τον Οδυσσέα Ελύτη εν μέσω δικτατορίας, ενέχει το στοιχείο της θεατρικότητας και διαρθρώνεται με τη μορφή ρυθμικού και ομοιοκατάληκτου διαλόγου ανάμεσα στον αφηγητή, τον ήλιο, τους ανέμους, το κορίτσι, τον χορό των ανδρών, τον χορό των γυναικών και τους τραγουδιστές. Οι στίχοι που παρατίθενται αποτελούν λόγια που ανήκουν σε μια γυναίκα από τον χορό των γυναικών η οποία, ωστόσο, φαίνεται πως μιλά αντιπροσωπευτικά εκφράζοντας το συναίσθημα όλων. Η έννοια της παιδικότητας προκύπτει μέσα από τη συναισθηματικά φορτισμένη αναφορά της γυναίκας - μητέρας στα παιδιά που με κόπο ανέθρεψε. Αισθητή είναι η αντιδιαστολή ανάμεσα στα όνειρα που έκανε κρυφά η μάνα για τα παιδιά της εν καιρώ ειρήνης και στον πόλεμο που της τα στερεί και θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια και τη ζωή τους. Γίνεται σαφές ότι η αναφορά στα παιδιά που τα *στέλνουνε τοῦ σκοτωμοῦ* σχετίζεται με νέους που καλούνται να πολεμήσουν και όχι σε παιδιά μικρής ηλικίας. Στην προκειμένη περίπτωση η λέξη *παιδιά* χρησιμοποιείται με την ευρεία έννοια του όρου και αφορά στο παιδί κάθε μάνας, που όσο κι αν μεγαλώσει, παραμένει παιδί της. Η πίκρα και ο καημός της μάνας για τα παιδιά της που πολεμούν εκφράζεται μέσα από ένα ρητορικό ερώτημα που δεν περιμένει απάντηση παρά μόνο εμπεριέχει όλο της τον πόνο.

*Μές στόν άερα κοίτα μισοφέγγαρο
κοίτα **κορίτσι πράμα** πού νά τό χαρῶ*

*Δευτέρα μεγαλώνει Τρίτη πολεμᾶ
Τετάρτη γονατίζει Πέμπτη ξεψυχᾶ*

(«**Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας**»)

Στο πλαίσιο της διαλογικής ποιητικής συλλογής του Ελύτη τα συγκεκριμένα λόγια ανήκουν στον τρίτο από τους Ανέμους. Η παιδικότητα αισθητοποιείται μέσα από την αναφορά στο *κορίτσι πράμα*. Εδώ συναντούμε απλοποίηση της λέξης *πράγμα* με αφομοίωση των συμφώνων γ και μ. Η λέξη *πράμα* συναντάται να συνοδεύει ενίοτε λέξεις όπως παιδί ή κορίτσι (*παιδί πράμα, κορίτσι πράμα*) με σκοπό να δοθεί έμφαση στην ηλικία ή το φύλο. Ακολουθεί σε μορφή συμπυκνωμένη η ζωή του κοριτσιού που *Δευτέρα μεγαλώνει Τρίτη πολεμᾶ Τετάρτη γονατίζει Πέμπτη ξεψυχᾶ*. Το ασύνδετο σχήμα ενισχύει ακόμη περισσότερο την αίσθηση της τραγικότητας μπροστά σε ένα κορίτσι που ενάντια στις προσδοκίες δεν πρόλαβε τελικά να ζήσει. Θεωρώ ότι είναι εμφανής η σύνδεση με τη Μεγάλη Εβδομάδα των Παθών του Χριστού, ο οποίος ξεψύχησε την Πέμπτη πάνω στο σταυρό για να γίνει διαχρονικό σύμβολο θυσίας και αυταπάρνησης.

*Καί ζηλεύει σμαράγδι τό πιό σπάνιο **τῶν παιδικῶν μου χρόνων δάκρυ.***

(«**Εκ του πλησίον**», **Μικρό παίγνιο για μεγάλους**)

Το «Μικρό παίγνιο για μεγάλους» αποτελεί μέρος της ποιητικής συλλογής «Εκ του πλησίον» και αποτελείται από σύντομους στίχους με αποφθεγματικό χαρακτήρα. Ο συγκεκριμένος στίχος εξυψώνει σε αξία και σημασία το παιδικό δάκρυ σε σημείο τέτοιο που αποδεικνύεται πολυτιμότερο από ένα σμαράγδι. Ο λόγος παραπέμπει στην ευαισθησία της παιδικής ψυχής και στα συναισθήματά της που μετουσιώνονται σε δάκρυ.

8.4.8. Το παιδί μέσα από αυτοβιογραφικές αναφορές του ποιητή

Ἔπαιζα μέ τό χιόνι τοῦ Χελμοῦ

Μαύρισα μέσ στήσ Λέσβος τούς ἐλαιῶνες

Ἔριζα βότσαλα λευκά σέ μιά Μυρτώα θάλασσα

Ἐπλεξα πράσινα μαλλιὰ στήσ Αἰτωλίας τή ράχη.

Τόποι πού μέ τοῦ φεγγαριοῦ τό ἀλγμονάνθι

Καί μέ τοῦ ἡλιοῦ τούς χυμούς μέ θρέψατε

Σήμερα ὀνειρεύομαι γιά σᾶς

Μάτια πού νά σᾶς συντροφέψουν μ' ἕνα φῶς καλύτερο.

(«Ἡλιος ο Πρώτος», XVII)

Δεν είναι λίγα τα ποιήματα του Ελύτη που παρουσιάζουν πυρήνα βιοματικό. Μέσα στους στίχους του συναντούμε συχνά τον μικρό Οδυσσέα να πρωταγωνιστεί σε αναφορές - στιγμιότυπα από την παιδική του ηλικία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το απόσπασμα από την ποιητική συλλογή «Ἡλιος ο Πρώτος» όπου ο ποιητής μετουσιώνει σε ποίηση τις παιδικές του μνήμες. Μέσα από αναφορές σε γνώριμες παιδικές συνήθειες και μέσα από μία γεωγραφική περιπλάνηση σε οικεία ελληνικά μέρη ο αναγνώστης σχηματίζει νοερά τη μορφή του μικρού Οδυσσέα να παίζει με το χιόνι στον Χελμό,¹⁴⁷ να περιδιαβαίνει στους ελαιώνες του γενέθλιου νησιού του, τη Μυτιλήνη, να ρίχνει βότσαλα κάπου στο Μυρτώο πέλαγος,¹⁴⁸ να απολαμβάνει το ανέμελο παιχνίδι του στη γη της Αιτωλίας.¹⁴⁹ Στο δεύτερο τετράστιχο του αποσπάσματος ο Ελύτης εκφράζει την ευγνωμοσύνη του και ξεκινά με μία προσφώνηση προς τους τόπους αυτούς που τον *ανέθρεψαν* και σημάδευσαν ανεξίτηλα τα παιδικά του χρόνια. Χρησιμοποιεί τέλος έναν παραλληλισμό μέσα από τον οποίο ο τρόπος που τον επηρέασαν και τον διαμόρφωσαν σαν παιδί οι τόποι αυτοί παραλληλίζεται με τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει ο ήλιος και το ευεργετικό του φως στην ανάπτυξη ενός φυτού.

¹⁴⁷ Ο Χελμός είναι οροσειρά στη Βόρεια Πελοπόννησο ευρύτερα γνωστή με την ονομασία Αροάνια Όρη.

¹⁴⁸ Πρόκειται για ένα από τα επιμέρους πελάγη του Αιγαίου Πελάγους.

¹⁴⁹ Περιοχή της δυτικής Στερεάς που εκτείνεται ανατολικά του Αχελώου ποταμού.

Ὁ λύκος μέ τό στρογγυλό τό μάτι πού όλολύζει πιθανά φαίνονται
ὄλα καί προπάντων τά βουνά τῆς Κρήτης πού **μικρός** τά ἔχα στό
χιόνι καί τά ξαναβρῆκα δροσερά [...]

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», Εκείνο που δε γίνεται)

Βρισκόμαστε μπροστά σε μία αποσπασματική αναφορά που ενστικτωδώς μας οδηγεί στον γενέθλιο τόπο του Οδυσσέα Ελύτη ο οποίος γεννήθηκε στις 2 Νοεμβρίου του 1911 στο Ηράκλειο της Κρήτης. Όπως αναφέρει και η Ηλιοπούλου (2022β) «[...]από την Κρήτη έφυγε όταν ήταν δύο ετών, δεν πρόλαβε να αποκτήσει βιώματα και μνήμες[...]. Το ίδιο εισπράττουμε και εμείς όταν συναντούμε την αυτοβιογραφική αναφορά για τα βουνά της Κρήτης¹⁵⁰ που *μικρός τά ἔχε στο χιόνι καί τά ξαναβρῆκε δροσερά*. Η επαφή του Ελύτη με την Κρήτη δεν ήταν ιδιαίτερα συχνή ούτε ήταν εκείνη που καθόρισε τα παιδικά του χρόνια. Στη συγκεκριμένη αναφορά, ωστόσο, διαφαίνεται, έστω και αχνά, ένα μέρος από τα πρώτα χρόνια της ζωής του ποιητή στο νησί που τον γέννησε.

*Ἔχει τή δύναμη σιμά πολύ καί ἀόρατης γαζίας ὅπως τότε πού βάδι-
ζα μ'ένα **κορίτσι** ἀνύποπτος μέσ στίς περιοχές τίς ἀγνωστες τοῦ
Παραδείσου καί γεμάτος γαβγίσματα λυπητερά γύριζε μακριά μου
ὁ κόσμος*

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», Τα δυο του κόσμου)

Οι περίοδοι λόγου που εισάγονται με τη χρονικά αόριστη φράση *ὅπως τότε πού...* λειτουργούν κατά κανόνα με τη μορφή αναπόλησης και εμπεριέχουν ακολούθως μνήμες από το παρελθόν. Ο ποιητής ανασύρει από τις προσωπικές του μνήμες έναν νεανικό περίπατο με ένα κορίτσι. Το κορίτσι και οι αδιόρατες μυρωδιές των λουλουδιών συμμετέχουν στη διαμόρφωση ενός

¹⁵⁰ Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ποικίλες ονομασίες που έχουν από την Αρχαιότητα αποδοθεί στο νησί της Κρήτης και η επεξήγησή τους. Για πληροφορίες εδώ: <https://www.neapolitia.gr/2022/10/blog-post.html> (Προσπελάστηκε στις 17/11/2023).

τοπίου που απομακρύνει τον ποιητή από την πραγματικότητα και τον μεταφέρει σε μία διάσταση ουτοπική και παραδεισένια.

8.4.9. Το παιδί μέσα από έμμεσες αναφορές

*Ὅ,τι ἀγαπῶ **γεννιέται** ἀδιάκοπα
Ὅ,τι ἀγαπῶ βρίσκεται στήν ἀρχή του πάντα.*

(«Ἡλιος ο Πρώτος», III)

Το παιδί αισθητοποιείται μέσα από τη ρηματική γλωσσική δομή *γεννιέται*, η οποία συνδέεται ως έννοια και ως περιεχόμενο με την παιδική οντότητα στο ξεκίνημα της ύπαρξής της. Η αναπαραγωγή και η ύπαρξη του ανθρώπινου είδους στηρίζεται στην αέναη διαδικασία της γέννησης η οποία εξασφαλίζει τη διαίωσιση του ανθρώπου. Αυτό που, στην προκειμένη περίπτωση, «γεννιέται αδιάκοπα», διατηρώντας ένα μοτίβο επαναληψιμότητας και διαχρονικότητας, δεν είναι κάποιο παιδί αλλά όλα όσα ο ποιητής αγαπά. Άλλωστε για τον ιδεαλιστή Ελύτη η αγάπη είναι η αστείρευτη και ζωοποιός εκείνη πηγή που νοηματοδοτεί την ανθρώπινη ύπαρξη και τη ζωή εν γένει. Η αναφορά δεν εμπεριέχει στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να παραπέμψουν, έστω και έμμεσα, σε αγόρι ή σε κορίτσι. Ο στίχος προκαλεί συνειρμούς με την άφυλη μορφή του παιδιού ως διαχρονικής και αδιάκοπης πηγής ύπαρξης.

*Χτυπήσανε τή μέρα σέ καλή μεριά
Εύπνησε τό νερό μέσα στό χῶμα
Κρύα **φωνή νεογέννητη**
Πού σμίγει ἀπό μακριά τή γειτονιά τῶν βρῦων.*

(«Ἡλιος ο Πρώτος», VI)

Σε μία ακόμη έμμεση αναφορά στην παιδικότητα, ο Ελύτης μιλά για μία *νεογέννητη φωνή*. Το επίθετο *νεογέννητο*, στο άκουσμά του, συνδυάζεται κατά έναν αυτοματοποιημένο τρόπο με το παιδί στο ξεκίνημα της ζωής του. Στη δεδομένη περίπτωση, όμως ο Ελύτης επιλέγει έναν μεταφορικό, πρωτότυπο

και ανοίκειο συνδυασμό εννοιών και λέξεων και προτάσσει ως νεογέννητη τη φωνή. Σε μία ερμηνευτική απόπειρα - και έχοντας πάντα υπόψιν τις χρονικές, ιστορικές και πολιτικές συγκυρίες της έκδοσης της συλλογής «*Ηλιος ο Πρώτος*»¹⁵¹ - μπορούμε να θεωρήσουμε πιθανή τη σύνδεση της *νεογέννητης φωνής* με την αναγέννηση της πολύπαθης Ελλάδας, η οποία, κατά το όραμα - ευχή του ποιητή, σαν νεογέννητο παιδί, θα οδηγηθεί από το σκοτάδι στο φως.

Στά χτήματα βαδίσαμε ὅλη μέρα

Μέ τίς γυναῖκες τούς ἥλιους τά σκυλιά μας

***Παίζαμε** τραγουδήσαμε ἤπιαμε νερό*

Φρέσκο καθὼς ξεπήδαγε ἀπὸ τούς αἰῶνες.

(«*Ηλιος ο Πρώτος*», XIV)

Το ρήμα *Παίζαμε* ανήκει στην ίδια οικογένεια λέξεων με το παιδί. Η εμπειρία αποδεικνύει ότι η διαδικασία του παιχνιδιού δεν περιορίζεται αυστηρά στο φάσμα της παιδικής ηλικίας. Το παιχνίδι μέσα από τις ποικίλες μορφές του μπορεί δυνητικά να εκδηλωθεί σε όλα τα στάδια της ζωής του ανθρώπου. Λόγω, ωστόσο, της ετυμολογικής γειτνίασης, η όποια αναφορά στο παιχνίδι και στην ενασχόληση με αυτό παρουσιάζεται αλληλένδετη με το παιδί. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα το παιχνίδι προβάλλεται ως ομαδική δραστηριότητα και, δεδομένου ότι το ρήμα τοποθετείται στο πρώτο πρόσωπο του πληθυντικού αριθμού, ο ποιητής συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του στην ανέμελη και ξέγνοιαστη εικόνα που δημιουργείται μέσα από τις λέξεις του.

*Ἔχοντας ἐρωτευθεῖ καί κατοικήσει αἰῶνες μέσ στή θάλασσα **ἔμαθα γραφή καί***
ἀνάγνωση

(«*Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά*», Η τοιχογραφία)

¹⁵¹ Υπενθυμίζεται ότι η συλλογή «*Ηλιος ο Πρώτος*» εκδόθηκε στην Αθήνα το 1943 εν μέσω της Γερμανικής Κατοχής.

Στον στίχο αυτό η ρητή αναφορά στο παιδί δίνει τη θέση της σε μία ακόμη πλάγια αναφορά σε αυτό. Η αισθητοποίηση της έννοιας του παιδιού προκύπτει εξ αντανάκλασεως μέσα από την εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης, δεξιότητες με τις οποίες ο άνθρωπος - συνήθως - εξοικειώνεται κατά την παιδική του ηλικία. Στον συγκεκριμένο στίχο ανιχνεύουμε ως μαθητή τον μικρό Ελύτη, ο οποίος μορφώθηκε και ανδρώθηκε στο σχολείο της φύσης.

*Άσκοποι έντελῶς καλόγεροι ἔψελναν καί μελετοῦσαν κι οὔτε ποῦ
μοῦ ἄνοιγε κανεῖς νά ζαναδῶ **σέ τί μεριές μεγάλωσα σέ τί μεριές μέ
μάλωνε ἢ μητέρα μου** ποῦ πρωτοφύτρωσε καί γιά ποιανοῦ τή χάρη
τό φωτόδεντρο ἐάν ὑπάρχει ἀκόμη*

(«Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά», Το Φωτόδεντρο, III)

Ενδεικτική της έμμεσης αναφοράς στην παιδική ηλικία είναι και η περίοδος λόγου κατά την οποία, χωρίς να εντοπίζεται η λέξη παιδί ή αγόρι, επιτυγχάνεται δεξιοτεχνικά η σκιαγράφιση της παιδικής φιγούρας. Η ρηματική φράση **σέ τί μεριές μεγάλωσα** συνδέεται νοηματικά με το παιδί και με τους τόπους στους οποίους έζησε τα παιδικά του χρόνια. Κατά έναν παρόμοιο τρόπο η φράση **με μάλωνε ἢ μητέρα μου** παραπέμπει σαφώς στην παιδική ηλικία και στην παιδική ταυτότητα.

*Κι ἕνα τέταρτο **μητέρας** ἀρκεῖ γιά δέκα ζωές, καί πάλι κάτι θά περισσέψει. Πού
νά τό ἀνακράζεις σέ στιγμή μεγάλου κινδύνου.*

(«Έκ του πλησίον», Άμαθος είναι ακόμη του Νέστου ο παραπόταμος γι' αυτό κι αργεί να φτάσει)

Το παιδί εκ φύσεως αποκτά υπόσταση μέσα από τη μητέρα του στην οποία οφείλει την ύπαρξή του. Κατ' αντιστοιχία στον στίχο του Ελύτη η έννοια του παιδιού, αν και απύσα ως λέξη, αισθητοποιείται δυναμικά μέσα από τη μετωνυμική αναφορά στη μητρότητα. Η *μητέρα* εν προκειμένω υποδηλώνει κάθε έννοια που συγγενεύει εννοιολογικά μαζί της: αναφέρουμε ενδεικτικά

την αγάπη, την αφοσίωση, τη φροντίδα, τη θυσία, την προστασία. Η μητέρα και το παιδί αποτελούν λέξεις που - κατά μία έννοια - συγκοινωνούν αλληλοσυμπληρώνοντας και δίνοντας νόημα η μία στην άλλη. Τα λόγια του Ελύτη δεν αφήνουν να διαφανεί αν πίσω από την κεκαλυμμένη έννοια του παιδιού κρύβεται η μορφή ενός αγοριού ή ενός κοριτσιού. Δεν θα είχε, άλλωστε, σημασία καθώς η απύθμενη και ανυπέρβλητη αγάπη της μητέρας και η καθ' ολοκληρίαν αφοσίωσή της έχουν ως αποδέκτη το παιδί εν γένει.

8.5. Το παιδί στα σχήματα της μεταφοράς, της προσωποποίησης και της παρομοίωσης

Στη μεταφορική γλώσσα το λεγόμενο δεν ταυτίζεται με το νοούμενο. Σε αντίθεση με την κυριολεκτική χρήση του λόγου κατά την οποία αυτό που λέγεται είναι και αυτό που εννοείται, η μεταφορική γλώσσα υπονοεί και υπαινίσσεται (Hawkes, 2009: 10).

Μπορούμε, πιο ποιητικά, να τη συνδέσουμε με τη γλώσσα της φαντασίας, με αυτό που «θα μπορούσε να είναι» και όχι με αυτό «που είναι» ή αλλιώς με τα γλωσσικά και εννοιολογικά «παρακλάδια» της συμβατικής γλώσσας.

Αν κάποιος αναρωτιέται σχετικά με τα όρια της μεταφορικής λειτουργίας στην ποιητική γλώσσα θα απαντήσουμε απλά ότι δεν υφίστανται. Η μεταφορά, όπως εκδηλώνεται μέσα από τις ποικίλες εκφάνσεις της, αποτελεί σαφώς έναν ακρογωνιαίο λίθο για την ποιητική έκφραση και τους εκπροσώπους της. Ο Γαλαντόμος (2018: 42) προχωρά ένα βήμα μακρύτερα και υποστηρίζει ότι, αν και οι πιο παραδοσιακές γλωσσολογικές και γνωσιακές προσεγγίσεις υποτιμούσαν τη σημασία της μεταφοράς, στις ημέρες μας μπορούμε να την ταυτίζουμε με «[...] το πιο βασικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης νόησης».

Η Αθανασοπούλου (2022: 48) αφού αναφερθεί στο «πλάτεμα» της σημασίας μίας λέξης μέσα από τη μεταφορική της χρήση διευκρινίζει ότι η μεταφορά είναι η γλώσσα του συμβολίζει και μέσω της αξιοποίησής της οι λέξεις χρησιμοποιούνται για να αποδώσουν κάτι άλλο από αυτό που κυριολεκτικά σημαίνουν.

Η παρομοίωση ως σχήμα λόγου παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με τη μεταφορά και θέτει σε παραλληλισμό δύο έννοιες που συσχετίζονται μεταξύ

τους μέσω ορισμένων κοινών, φυσικών ή νοηματικών ιδιοτήτων. Κατά την παρομοίωση η δεύτερη έννοια λειτουργεί επεξηγηματικά και διαφωτιστικά ως προς την πρώτη. Απαραίτητα στην περίπτωση της παρομοίωσης είναι το στοιχείο του συσχετισμού μεταξύ δύο όρων και το κριτήριο της μεταξύ τους ομοιότητας ενώ η σύγκριση εισάγεται συνήθως με ομοιωματικά μόρια με συνηθέστερο το «σαν» (ό.π.: 52).

Κατά παρόμοιο τρόπο η προσωποποίηση παρουσιάζει σημεία σαφούς διασύνδεσης με τη μεταφορά αν αναλογιστούμε ότι ως σχήμα λόγου στηρίζεται στη μεταφορά και την απόδοση ανθρώπινων ιδιοτήτων ή χαρακτηριστικών σε άψυχα αντικείμενα ή σε έννοιες αφηρημένες (Αθανασοπούλου, 2022: 64). Στον ποιητικό λόγο αξιοποιείται ευρέως ως σχήμα λόγου με σκοπό να προσδώσει ζωντάνια, να αυξήσει την εκφραστικότητα, να αισθητοποιήσει εντονότερα ιδέες, να μεταφέρει συναισθήματα και να καταστήσει πιο εύληπτες κάποιες έννοιες.

Ο Ελύτης, ως λάτρης της γλώσσας, αποτελεί έναν από τους λογοτέχνες που εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο το εύρος των δυνατοτήτων της. Η ποίησή του είναι από την αρχή ως το τέλος μία απόπειρά του να μας μεταφέρει τη δική του πραγματικότητα ή αλλιώς αυτόν τον δεύτερο κόσμο που προϋπήρχε πάντα μέσα του.

Τόσο οι παρομοιώσεις όσο και οι προσωποποιήσεις αποτελούν - μαζί και με άλλα σχήματα λόγου - τους ιδιαίτερους εκείνους εκφραστικούς τρόπους που παρεκκλίνουν από τον τυπικό λόγο και τους κανόνες του και υιοθετούνται από τον Ελύτη προικίζοντας τον ποιητικό του λόγο με λυρική, εκφραστική, αμεσότητα και ζωντάνια.

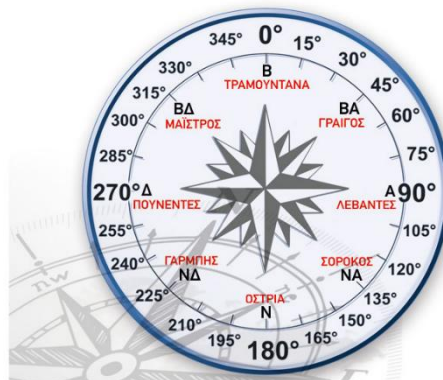
Η παρατήρηση των προσωποποιήσεων μέσα στην ελυτική ποίηση παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον αν αναλογιστούμε ότι ο Ελύτης διαμορφώνει την ποιητική του μυθολογία με τρόπο τέτοιο που προσομοιάζει με την αρχαία μυθολογία. Ως εκ τούτου εντοπίζουμε συχνά στους στίχους των ποιημάτων του στοιχεία της φύσης τα οποία μέσω του λόγου προσωποποιούνται και προικίζονται με ανθρώπινες ιδιότητες και θέληση κατά έναν αντίστοιχο τρόπο που στην αρχαία μυθολογία ο ήλιος, η θάλασσα, ο αέρας αποκτούν ανθρωπόμορφα χαρακτηριστικά με θεϊκές διαστάσεις (Ιωάννου, 1991: 92).

Στη συγκεκριμένη υποενότητα παραθέτω μερικά ενδεικτικά παραδείγματα της μεταφορικής¹⁵² χρήσης του λόγου από τον Ελύτη και πραγματεύομαι τα σχήματα λόγου της προσωποποίησης και της παρομοίωσης συνδυασμένα με την παιδική μορφή και ιδιότητα.

*Τοῦ μικροῦ Βοριᾶ παράγγειλα
νά 'ναι καλό παιδάκι
Μή μοῦ χτυπάει πορτόφυλλα
καί στό παραθυράκι*

(«Τα ρω του έρωτα», Του μικρού Βοριά)

Η παρουσία των ανέμων είναι ιδιαίτερα συχνή στην ελυτική ποίηση. Ο Μαΐστρος, ο Λεβάντες, ο Γαρμπής, ο Πουνέντες, ο Γραίγος, ο Σιρόκος, η Τραμουντάνα και η Όστρια αποτελούν τις ιδιαίτερες ονομασίες με τις οποίες συναντούμε τα οκτώ είδη ανέμων που διαφοροποιούνται ως προς το γεωγραφικό σημείο από το οποίο φυσούν. Αξίζει να συμπεριλάβουμε στο συγκεκριμένο μέρος της διατριβής μία παραστατική απεικόνιση του Ανεμολόγιου με τις ροές των οκτώ ανέμων.



Εικόνα 7 Ανεμολόγιο

Στο παρόν απόσπασμα από την ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα» ο άνεμος του Βορρά, γνωστός για την ψυχρότητα και για την έντασή του, παίρνει τη μορφή μικρού παιδιού. Ο Ελύτης χρησιμοποιεί χαρακτηριστικά το υποκοριστικό

¹⁵² Ενδιαφέρον προκαλεί η προσέγγιση του Ιωάννου (1991: 90-95) ο οποίος, μελετώντας τα φαινόμενα της μεταφορικής χρήσης του λόγου στον Ελύτη, τη λειτουργία των προσωποποιήσεων και το στοιχείο της παρομοίωσης στην ποίησή του, χρησιμοποιεί συμπεριληπτικά τον όρο «μεταμόρφωση».

παιδάκι και το συνοδεύει με τον επιθετικό προσδιορισμό *καλό*. Η φράση του Ελύτη συνιστά στην ουσία μία παράκληση προς τον παγερό βόρειο άνεμο να αφήσει κατά μέρος τις χαρακτηριστικές του ιδιότητες και να παρουσιάσει το ευνοϊκό του πρόσωπο.

Νά 'βγουν και νά περπατήσουν

σάν κορίτσια οί νεραντζιές

Κι όλ' οί άντρες ν'άγαπήσουν

μιά και δύο και τρεῖς φορές

(«**Τα ρω του έρωτα**», **Ντούκου ντούκου μηχανάκι**)

Εν προκειμένω η παρομοίωση εισάγεται με το μόριο *σάν* το οποίο αποτελεί σύντμηση της αρχαίας ελληνικής φράσης *ώς άν*. Οι δύο έννοιες που συσχετίζονται είναι οι νεραντζιές και τα κορίτσια. Θα μπορούσαμε, φυσικά, να ισχυριστούμε ότι στην περίπτωση αυτή έχουμε μία παράλληλη χρήση παρομοίωσης και προσωποποίησης. Στις νεραντζιές αποδίδονται ανθρώπινες ιδιότητες και εμφανίζονται να περπατούν. Την ίδια στιγμή οι νεραντζιές παρομοιάζονται με κορίτσια. Τα κοινά χαρακτηριστικά μέσω των οποίων επιτυγχάνεται ο μεταξύ τους συσχετισμός είναι, ενδεχομένως, η φρεσκάδα, η λυγερή παρουσία, η χάρη, η ομορφιά, η θαλερότητα. Παρατηρούμε μία χαρακτηριστική περίπτωση κατά την οποία τα σχήματα λόγου συνυπάρχουν και αλληλοσυμπληρώνονται στολίζοντας και διανθίζοντας τον ποιητικό λόγο.

Κορίτσι μου έχω στήν καρδιά μία χλόη άνέγγιχτη

*Καί μία βροχή **νιογέννητο τριφύλλι***

(«**Ηλιος ο Πρώτος**», **Παραλλαγές πάνω σε μιν αχτίδα, II**)

Ο συγκεκριμένος στίχος εμπεριέχει το στοιχείο της έκπληξης που εξυπηρετείται μέσα από μία ανοίκεια εικόνα. Κατά την κυριολεκτική χρήση του λόγου το τριφύλλι φυτρώνει. Δεν γεννιέται. Επιπλέον θα μπορούσε να συνοδευτεί από επιθετικούς προσδιορισμούς όπως *πράσινο*, *φρέσκο* ή *μικρό*.

Ωστόσο μέσα από τη μεταφορικότητα του ελυτικού λόγου το τριφύλλι χαρακτηρίζεται ως *νιογέννητο*, ένα επίθετο που αυτομάτως παραπέμπει στην έννοια του μικρού παιδιού που μόλις γεννήθηκε. Το *νιογέννητο* τριφύλλι ευρύνεται εννοιολογικά καλύπτοντας - πιθανώς - την ευρύτερη σημασία της αγνής, αμόλυντης, ανέγγιχτης φύσης, γνωρίσματα που συνάδουν με την έννοια της παιδικότητας εν γένει.

[...] Όπου άπανου κεί από τόν έρειπιώνα της άποσπασμένη φάνη-
κε νά κερδίζει σέ ύψος κι όμορφη πού δέ γίνεται άλλο μ'όλα τά
χούγια τών πουλιών στό σείσιμό της ή κόρη πού *φέρνε ό Βοριάς*
κι έγώ περίμενα [...]

(«**Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά**», **Η κόρη που 'φέρνε ο Βοριάς**)

Η παιδικότητα διαφαίνεται μέσα από την ονοματική αναφορά στην έννοια της *κόρης*. Η επιλογή της λέξης συνδέεται με σαφή φυλετικό προσδιορισμό. Η *κόρη* σκιαγραφείται ως φιγούρα μέσα από το ευρύτερο περικείμενο και φαίνεται να απομακρύνεται από τη γήινη διάστασή της παρασυρόμενη σε έναν σταδιακό μετεωρισμό που την προσομοιάζει, τελικά, με τον κόσμο των πουλιών. Στο πλαίσιο του μεταφορικού λόγου και της ποιητικής του αξιοποίησης ο Ελύτης συνθέτει γλωσσικά την εικόνα μιας αιθέριας κοριτσίστικης ύπαρξης που τη *φέρνει ο Βοριάς*. Η κυριολεκτική χρήση των λέξεων δίνει και πάλι τη θέση της στη μεταφορική τους διάσταση κάτι που κινητοποιεί τη φαντασία του αναγνώστη και κρατά σε πλήρη εγρήγορση τις αισθήσεις του συνολικά. Ο εν λόγω στίχος, πυκνός στη γλωσσική του ύφανση και άκρως εικονοπλαστικός, «κουβαλάει» μία αέρινη αίσθηση την ίδια στιγμή που η περιγραφή του Ελύτη μάς επιτρέπει να ακούσουμε τον αέρα, να τον νιώσουμε και να τον δούμε μέσα από την αιθέρια κοριτσίστικη ύπαρξη.

Ά, δώστε μου *νά φάω νεότητα σαν κρέας ώμό* [...]

(«Εκ του πλησίον», Τρινάκρια)

Στην προκειμένη περίπτωση εντοπίζουμε τη μεταφορά και την παρομοίωση να συνδυάζονται διαδοχικά στο γλωσσικό πλαίσιο ενός ευσύνοπτου στίχου. Η πρόταση είναι συναισθηματικά φορτισμένη κάτι που διαφαίνεται ήδη εξ αρχής καθώς εισάγεται με ένα επιφώνημα (*Ά*) το οποίο, αν και δεν συνοδεύεται, ως συνηθίζεται, από κάποιο σημείο στίξης, είναι αρκετό για να αισθητοποιήσει τη λαχτάρα του ποιητή. Ο λόγος συνεχίζει σε προστακτική έγκλιση με τη ρηματική φράση *δῶστε μου* ενώ ακολουθεί το αντικείμενο της λαχτάρας του ποιητή που δεν είναι κάτι το χειροπιαστό αλλά η αφηρημένη έννοια της νεότητας. Η μεταφορική χρήση του λόγου εντοπίζεται στη φράση *νά φάω νεότητα* και εκφράζει την ακόρεστη ανάγκη του ποιητή για νεότητα και για όλα τα γνωρίσματα που την καθιστούν ποθητή. Η παρομοίωση που ακολουθεί (*σάν κρέας ὦμό*) περιέχει ξεκάθαρα στοιχεία υπερβολής και λειτουργεί περαιτέρω ενισχυτικά ως προς το αισθητικό αποτέλεσμα στο οποίο αποσκοπεί ο Ελύτης. Ας μην ξεχνάμε ότι στην ελυτική ποίηση κάθε λέξη είναι σκόπιμα τοποθετημένη στο σημείο όπου εντοπίζεται σε σχέση με τα υπόλοιπα στοιχεία της πρότασης ή της περιόδου λόγου. Έτσι και εδώ η επιλογή του Ελύτη να παρεκκλίνει της συνήθους τάξης πραγμάτων τοποθετώντας τον επιθετικό προσδιορισμό «ὦμό» μετά το ουσιαστικό «κρέας» έχει σημασιολογική αξία και λειτουργεί ως φορέας συναισθήματος.

8.6. Στο μεταφραστικό έργο του Ο. Ελύτη (Η περίπτωση του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα και του Μπέρτολτ Μπρεχτ όπως ενσωματώνονται στην ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα»).

Η εργογραφία του Ελύτη συμπληρώνεται από τη μεταφραστική του δραστηριοποίηση. Η έμφυτη περιέργεια για οτιδήποτε νέο και οι ατέρμονες πνευματικές του αναζητήσεις τον έφεραν από νωρίς σε γνωριμία και επαφή με την ευρωπαϊκή κουλτούρα του 20ού αιώνα που είχε ήδη «μπολιαστεί» με το ανανεωτικό και ανατρεπτικό πρόσωπο του υπερρεαλισμού.

Ο ευρωπαϊκός υπερρεαλισμός και οι εκπρόσωποί του υπήρξαν για τον Ελύτη «ένα παράθυρο άνοιχτό στό άπέραντο γαλάζιο τῆς ἐλεύθερης σκέψης»

(Ηλιοπούλου, 2011β: 384). Ο Ελύτης το άνοιξε και με τα δύο χέρια για να οικειωθεί όσα η Ελλάδα ως τότε δεν του είχε προσφέρει. Η σκέψη του αποζητούσε την εκφραστική απελευθέρωση, που με ευγνωμοσύνη φαίνεται ότι βρήκε στη διευρυμένη πνευματική πατρίδα της Ευρώπης (Ηλιοπούλου, 2011β: 386).

Ο Ελύτης μαγεύτηκε από τα γραπτά των Arthur Rimbaud, Compté de Lautreamont, Paul Éluard, Pierre-Jean Jouve, Giuseppe Ungaretti, Federico Garcia Lorca, Vladimir Maiakovski μεταφράσεις των οποίων περιλαμβάνονται στο έργο του «Δεύτερη Γραφή».¹⁵³

Το κυριότερο χαρακτηριστικό του μεταφραστή Ελύτη ήταν η σχεδόν *ερωτική* σχέση του με τα πρωτότυπα κείμενα που έπαιρνε στα χέρια του. Κάτι τέτοιο δεν συνεπάγεται, βεβαίως, μία στείρα και πιστή μετάφραση λέξη προς λέξη, στίχο προς στίχο. Ο Ελύτης, ακολουθώντας τη μέθοδο της ελεύθερης απόδοσης, κατόρθωσε να σεβαστεί απόλυτα τα ποιητικά κείμενα που μετέφρασε αξιοποιώντας, παράλληλα, όλες τις ελευθερίες που νόμιμα του δόθηκαν κατά τη μεταφραστική διαδικασία, ελευθερίες που σε καμία περίπτωση δεν στέρησαν τις μεταφράσεις του από τον χαρακτηρισμό τους ως ικανοποιητικών ή πετυχημένων.

Εξάλλου κύριος σκοπός της μετάφρασης παραμένει πάντα η διαφύλαξη της ποίησης όχι με την έννοια μίας τυπολατρικής τήρησης των λέξεων αλλά πολύ περισσότερο με την έννοια ενός ομαλού ταιριάσματος στις ευαισθησίες και στον ρυθμό των δύο ποιητών (Βαγενάς, 2000: 209).

Όταν υπάρχει ταύτιση ρυθμού και ευαισθησίας, μπορούμε να μιλούμε για μία μετάφραση που αφομοιώνει δημιουργικά την πλειονότητα των στοιχείων του πρωτότυπου κειμένου, για μία αληθινή ποιητική συνομιλία, για μία επιτυχημένη μεταμόσχευση ιδεών και νοημάτων, για μία ψυχική συγγένεια ανάμεσα στους δύο ποιητές από τη στιγμή που ο ένας αναγνωρίζει τον εαυτό του μέσα στο έργο του άλλου (ό.π: 216). Στην ευτυχή αυτή περίπτωση οι δύο ποιητές καταρρίπτουν τα όποια χωροχρονικά σύνορα και μοιράζονται «τή μόνη κοινή πατρίδα τής ψυχής» (Ηλιοπούλου, 2011β:389).

¹⁵³ Βλ. Ελύτης, Ο. (1996). *Δεύτερη γραφή*. Αθήνα: Ίκαρος

Α. Στην ποιητική συλλογή του Ελύτη «Τα ρω του έρωτα» και κάτω από τον υπότιτλο «Τραγούδια από τον Λόρκα» εμπεριέχονται ένδεκα ποιήματα του Ισπανού ποιητή και δραματουργού Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα (1898-1936).¹⁵⁴ Η μετάφραση μέρους του έργου του από τον Ελύτη και η μελοποίηση από τον Μίκη Θεοδωράκη αποδείχθηκαν καίριας σημασίας για την ευρύτερη διάδοση του ποιητικού πνεύματος του Γραναδίνου συγγραφέα στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό.

Οι πνευματικές τους γέφυρες χτίστηκαν με κοινές συνιστάμενες την αγάπη για τη μουσική, το θέατρο και τη ζωγραφική. Η υπερρεαλιστική ματιά διέπνεε ανανεωτική το έργο και των δύο. Η ποίησή τους παλλόταν μέσα από παρόμοιους ρυθμούς. Το οκτασύλλαβο μέτρο των ισπανικών romances παραπέμπει στο μέτρο των δικών μας δημοτικών τραγουδιών. Η φύση αποτέλεσε και για τους δύο τον βασικό καμβά πάνω στον οποίο υφάνθηκε το έργο τους. Το Αιγαίο για τον Ελύτη και η Ανδαλουσία για τον Λόρκα λειτούργησαν ως κινητήριοι δυνάμεις έμπνευσης και έκφρασης. Οι στίχοι του Ελύτη ξεδιπλώνονταν υπό το φως του ζωοδότη ήλιου και τα ποιήματα του Λόρκα ξεχώριζαν αντίστοιχα από την παρουσία της Σελήνης.¹⁵⁵ Σε κάθε περίπτωση η αντίληψη που μοιράζονταν αναφορικά με την κοινή τους τέχνη, αποδεικνύει από μόνη της το ψυχικό τους καθρέφτισμα. Τα λόγια του Λόρκα θα μπορούσαν να βγαίνουν από τα χείλη του Ελύτη: « Η ποίηση δεν αναλύεται. Η ποίηση αγαπιέται. Ας μην πει κανείς “αυτό είναι σαφές”, γιατί η ποίηση είναι σκοτεινή. Ας μην πει κανείς “αυτό είναι σκοτεινό”, γιατί η ποίηση είναι διαυγής. Είναι ανάγκη να ξεχάσουμε την ποίηση, σε μια λήθη απόλυτη, για να μπορέσει αυτή να πέσει γυμνή στα χέρια μας» (ό.π.).

Επιπλέον ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η έννοια της νεότητας και της φρεσκάδας στο έργο του Λόρκα γοήτευσε τον Ελύτη ο οποίος « [...] μεταμοσχεύει στο έργο του σύμβολα, εικόνες, πρόσωπα - ήρωες, λέξεις και

¹⁵⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη ζωή και το έργο του εδώ: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CE%B5%CE%B4%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BA%CE%BF_%CE%93%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B8%CE%AF%CE%B1_%CE%9B%CF%8C%CF%81%CE%BA%CE%B1 (Προσπελάστηκε στις 20/11/2023).

¹⁵⁵ <https://koutalianossimos.wordpress.com/2013/09/23/%CF%80%CE%AC%CE%BC%CF%80%CE%BB%CE%BF-%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%BF%CF%8D%CE%B4%CE%B1/>

(Προσπελάστηκε στις 20/11/2023).

ποιητικούς τρόπους από το έργο του Ισπανού ομότεχνού του». ¹⁵⁶ Για τον λόγο τούτο οι αναφορές στην παιδικότητα και το παιδί, όπως αυτές εντοπίζονται μέσα στους μεταφρασμένους στίχους του Λόρκα, παρουσιάζουν ξεχωριστό ερευνητικό και ερμηνευτικό ενδιαφέρον:

ΧΑΜΟΣ ΑΠΟ ΑΓΑΠΗ

-Τί νά 'ναι κείνο πού φωτᾶ
Μάνα στά δόματα ψηλά;

-Κοιμήσου **γιέ μου** κι εἶναι ἀργά
σήμανε ἡ ὥρα ἔντεκα

-Μάνα στά μάτια μου γιά δές
λάμπουνε τέσσερις φωτιές
-Δέν εἶναι τίποτα ἔλα πιά
εἶν'τά μπακίρια ἀστραφερά

Μέσα στή νύχτα καί στή ζέστη
φέγγαν οἱ τοῖχοι ἀπ' τόν ἀσβέστη

Τή φουσαρμόνικα γλυκά
παίζανε Σεραφείμ μικρά

-Μάνα μου εὐθύς πού ξεψυχήσω
μηνύσετέ το στούς ἀνθρώπους

Κατά Βοριά κατά Νοτιά
μαντάτα στείλετε πικρά

¹⁵⁶<https://www.ispania.gr/arthra/logotexnia/876-lorca-elyths>
20/11/2023).

(Προσπελάστηκε στις

*Οί πόρτες τ' ούρανοῦ χτυποῦσαν
ὄλα τὰ δάση ἀχολογοῦσαν*

*Ψηλά δέν ἔβλεπες κανένα
κι οἱ φλόγες φούντωναν ὀλοένα.*

(«Τα ρω του έρωτα», Τραγούδια από τον Λόρκα, Χαμός από αγάπη)

Στο ποίημα - το οποίο εκτείνεται σε δέκα δίστιχα - δεν συναντούμε πουθενά τη λέξη παιδί. Πρόκειται για ένα ποίημα με διαλογική διάρθρωση με τις λέξεις *Μάνα* και *γιέ μου* να καθιστούν σαφές ότι ο διάλογος πραγματοποιείται ανάμεσα σε μία μάνα και τον γιο της. Το ποίημα διαθέτει ρυθμό και παρατηρείται χρήση οκτασύλλαβου μέτρου και ομοιοτέλετου σχήματος.¹⁵⁷

Ο λόγος λειτουργεί με τρόπο υποδηλωτικό. Χωρίς να αναφέρεται απερίφραστα η λέξη *θάνατος* το εκφραστικό περικείμενο και οι γλωσσικές επιλογές δημιουργούν το σκηνικό του επικείμενου θανάτου. Το ποίημα ξεκινά με μία ερώτηση από τον γιο προς τη μάνα, ερώτηση που υποδηλώνει τις υποψίες του για τον θάνατο που πλησιάζει. Σε ανταπάντηση η μάνα λειτουργεί καθησυχαστικά και προσπαθεί να παρηγορήσει το παιδί της αποφεύγοντας την αλήθεια. Ωστόσο ο ήχος από τη φουσαρμόνικα των μικρών Σεραφείμ και το φως που φέγγει γύρω με σαφή κλιμάκωση σηματοδοτούν την αναπόφευκτη πορεία προς τον θάνατο.

Το ποίημα ολοκληρώνεται με την τελευταία επιθυμία του γιου που αφορά στη γνωστοποίηση του θανάτου του σε Βοριά και Νοτιά και με τον ουρανό και τα δάση να συμμετέχουν στον θρήνο με τον δικό τους τρόπο.

Οι κοινές συνιστώσες των δύο ποιητών, θεματολογικές και όχι μόνο, προβάλλουν αυτόματα. Έχουμε, εξάλλου, εντοπίσει και στους ελυτικούς στίχους την παρουσία της παιδικής σε συνδυασμό με την γονική φιγούρα. Ο θάνατος, επιπλέον, ακόμη και ως θλιβερή συνθήκη συνδυασμένη με την παιδική ηλικία, δεν λείπει ούτε από την αισιόδοξη ποίηση του Ελύτη, ο οποίος πραγματεύτηκε μέσα από το έργο του όλες τις εκφάνσεις της ζωής, μέρος της οποίας είναι και ο αναπόδραστος θάνατος. Τέλος η συνήθεια να παρουσιάζεται η φύση συμμετοχή σε χαρούμενες ή δυσάρεστες στιγμές της

¹⁵⁷ Το έβδομο δίστιχο εξαιρείται και δεν παρουσιάζει ομοηχία στην κατάληξη.

παιδικής ύπαρξης διατρέχει παράλληλα την ποίηση του Λόρκα και του Ελύτη. Εξάλλου η φύση ευρύτερα αποτέλεσε και για τους δύο ένα σημείο ποιητικής και εκφραστικής αναφοράς.

Όλα ή ψυχή μου τά ζητᾶ
πράσινα νά 'ναι πράσινα
τόν ἄνεμο τή φυλλωσιά
τ'ἄλογο πάνω στά βουνά
τή βάρκα μέσ στή θάλασσα

Μέσ στή σκιά πού τηνε ζώνει
ρεμβάζει ἐπάνω στό μπαλκόνι
πράσινο δέρμα καί μαλλί
τό μάτι κρύο καί ἀσημί

-Σύντροφε πάρε τ'ἄλογό μου
κι ὄλ' ἡ ἀρματωσιά δικιά σου
τό σπίτι σου νά 'ναι δικό μου
νά 'ναι δική μου ἡ φαμελιά σου

Σύντροφε καταματωμένος
ἔρχομαι ἀπ'τ'ἀψηλό φαράγγι
ἄχ' ἔτσι τό 'φερε ἡ ἀνάγκη

-Ἐννοια σου γιέ μου κι ἂν μποροῦσα
εὐθύς τό πράγμα θά τό κλειοῦσα
μά δέν ὀρίζω πιά δικό μου
κάνε μήτε τό σπιτικό μου

-Σύντροφε πές μου καί πατέρα.

ποῦ ἔναι ἡ πικρὴ σου θυγατέρα;

*-Χρόνους καὶ χρόνους ἐκεῖ μένει
καὶ πάντα ἐκεῖ θά περιμένει
ὄμορφη μελαψή καὶ μόνη
πάνω στό πράσινο μπαλκόνι*

*Ὅλα ἡ ψυχὴ μου τὰ ζητᾶ
πράσινα νὰ ἔναι πράσινα
τόν ἄνεμο τῆ φυλλωσιά
τ'ἄλογο πάνω στά βουνά
τῆ βάρκα μέσ στή θάλασσα*

(«Τα ῥω του ἔρωτα», Τραγούδια ἀπὸ τον Λόρκα, Ὑπνοβατικὸ τραγούδι)

Ἐνα μέρος ἀπὸ το ποίημα «Ὑπνοβατικὸ τραγούδι» εἶναι διαρθρωμένο σε διαλογικὴ μορφή, ἐπιλογή που καθιστᾶ τον λόγο ἀπλό (ὄχι ἀπλοϊκὸ) και ἀμεσο. Τα πρόσωπα που συμμετέχουν στον διάλογο εἶναι ο περαστικὸς στρατιώτης που *καταματωμένος ἔρχεται ἀπ'τ'ἀψηλὸ φαράγγι* και ο πατέρας του κοριτσιου που *ρεμβάζει ἐπάνω στό μπαλκόνι*. Το κορίτσι παρουσιάζεται μέσα ἀπὸ μία ρομαντικὴ οπτικὴ. Σαν ἄλλη Σαιξπηρικὴ ηρωίδα στέκεται αἰθέρια και ἀμίλητη στο μπαλκόνι και ρεμβάζει. Το *κρῦο καὶ ἀσημί μάτι* συμπληρώνει την ἀπόκοσμη ὅσο και σαγηνευτικὴ κοριτσίστικη φιγούρα της *ακριβῆς κόρης* που μαγνητίζει το βλέμμα του ταλαιπωρημένου στρατιώτη ο οποίος προσφέρει ὅ,τι πιο πολύτιμο διαθέτει (τα ὄπλα και το ἄλογό του) προκειμένου να κερδίσει την πολυπόθητη οικογενειακὴ θαλπωρὴ και την *ὄμορφη μελαψή καὶ μόνη θυγατέρα*. Η θυγατέρα συνοδεύεται ἀπὸ τον ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸ *πικρὴ* και μέσα ἀπὸ τα λόγια του πατέρα της εμφανίζεται ὄμορφη, μελαψή και μόνη, περιγραφή που μοιάζει να τη συνοδεύει μέσα ἀπὸ μία χρονικὴ ἀοριστία (*Χρόνους καὶ χρόνους ἐκεῖ μένει καὶ πάντα ἐκεῖ θά περιμένει*). Οι γλωσσικὲς και ἐκφραστικὲς ἐπιλογὲς του ποιητῆ συνθέτουν την ἐξιδανικευτικὴ και ουτοπικὴ προσέγγιση της κοριτσίστικης μορφῆς.

Η αιθέρια κοριτσιίστικη ύπαρξη, απόκοσμη και μοναχική, συνυφασμένη με την ονειροπόληση και τον ρεμβασμό αλλά και η τοποθέτησή της σε ένα άχρονο πλαίσιο μπορούν να χαρακτηρίσουν τόσο την ποίηση του Λόρκα όσο και του δικού μας Ελύτη καταδεικνύοντας το καθρέφτισμα της ψυχής των δύο ποιητών και την αρμονική τους ταύτιση ως προς την ευαισθησία τους.

Β. Στην ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα» φιλοξενούνται ανάμεσα στα ποιήματα του Ελύτη και τέσσερα ποιήματα από τον Κύκλο με την Κιμωλία του Γερμανού δραματουργού, σκηνοθέτη και ποιητή Μπέρτολτ Μπρεχτ (1898-1956).¹⁵⁸ Τα ποιήματα αυτά μελοποιήθηκαν από τον Μάνο Χατζηδάκι. Παρά τη χρονική και την τοπική απόσταση που χωρίζει τους δύο ποιητές, δεν θα δυσκολευτούμε να βρούμε κοινά στοιχεία τα οποία διαμόρφωσαν εν μέρει την ποιητική τους ταυτότητα. Το έργο του Μπρεχτ ευρύτερα απέδιδε κεντρική θέση στην ανθρώπινη υπόσταση και παραμένει διαχρονικό και επίκαιρο μέχρι τις ημέρες μας. Η εμπειρία του από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου επιστρατεύτηκε ως νοσοκόμος τον επηρέασε βαθιά. Η ποίησή του εξέφραζε αναζητήσεις υπαρξιακού χαρακτήρα και αντιστρατευόταν τον πόλεμο, τον φασισμό και τον υπερτονισμό των στρατιωτικών αξιών. Τα γνωρίσματα αυτά υποφώσκουν και στην ελυτική ποίηση. Στο πλαίσιο της όποιας ιδεολογικής τους ταύτισης θα πρέπει σίγουρα να αναφερθεί η κοινή τους θέση ότι στην τέχνη το πλέον σημαντικό δεν είναι αυτό που συμβαίνει στη σκηνή ή στη σελίδα αλλά η εκπλήρωση και η πραγμάτωσή τους στον αληθινό κόσμο. Ο Μπρεχτ έγραφε στον επίλογο του έργου του « Ο καλός άνθρωπος του Σετσουάν»: «Πώς θα τελειώσει τούτο το κακό ψάξτε να βρείτε μοναχοί...Πήγαινε ψάξε, αγαπητό κοινό, μια κατάλληλη λύση πρέπει να υπάρχει. Πρέπει, πρέπει, πρέπει!».¹⁵⁹ Κατά έναν παρόμοιο τρόπο η ποίηση δεν τελειώνει για τον Ελύτη με την ανάγνωση της τελευταίας λέξης του ποιήματος. Συνεχίζεται μέσα από τη μετουσιωμένη θέαση του αναγνώστη πάνω στα πράγματα και στον κόσμο.

¹⁵⁸ Για πληροφορίες αναφορικά με τη ζωή και το έργο του εδώ: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CF%80%CE%AD%CF%81%CF%84%CE%BF%CE%BB%CF%84_%CE%9C%CF%80%CF%81%CE%B5%CF%87%CF%84 (Προσπελάστηκε στις 20/11/2023).

¹⁵⁹ <https://www.rovespiero.gr/pos-ayto-kako-teleiosei-psaxte-na-vreite-monaxoi/> (Προσπελάστηκε στις 20/11/2023).

Όπως και στην περίπτωση του Ελύτη έτσι και ο Μπρεχτ δεν επεφύλαξε κεντρική θέση στο παιδί σε ότι αφορά το σύνολο έργο του. Η παρουσία του, ωστόσο, στους στίχους τους είναι σαφώς επηρεασμένη από τις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες που σημάδεψαν και διαμόρφωσαν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό την ποιητική τους ταυτότητα.

ΜΙΑ ΦΟΡΑ ΚΙ ΕΝΑΝ ΚΑΙΡΟ

*Μιά φορά κι έναν καιρό
ζοῦσ' ένα **παιδί** καλό
πού τό πότιζαν φαρμάκι
κι εἶχε μείνει τ' ὄρφανό
δίχως φαῖ δίχως νεράκι*

***Παιδί παιδάκι** τῆς ὀχιᾶς
παιδί παιδάκι μου καρτέρα
κάποτε θά 'ρθει θά 'ρθει ἡ μέρα
ὅπου θά πιεῖς ὅπου θά φᾶς
ὅπου θά βρεῖς ἄλλη μητέρα.*

(«**Τα ρω του έρωτα**», **Τραγούδια από τον Μπρεχτ, Μια φορά κι έναν καιρό**)

Το ποίημα αναπτύσσεται σε δύο πεντάστιχες στροφές. Στην πρώτη στροφή το φαινόμενο της ομοιοκαταληξίας συνδέει πρώτο, δεύτερο και τέταρτο στίχο και αντίστοιχα τον τρίτο με τον πέμπτο. Στη δεύτερη στροφή ομοηχούν καταληκτικά ο πρώτος με τον τέταρτο στίχο και ο δεύτερος με τον τρίτο και τον πέμπτο. Το ποίημα ξεκινά ήδη από τον τίτλο με μία αναφορά που παραπέμπει χαρακτηριστικά σε παραμύθι. Ήρωας του παραμυθιού είναι *ένα παιδί καλό*. Ο Μπρεχτ υιοθετεί χαρακτηριστικά γνωρίσματα και στοιχεία της παραμυθογραφίας. Ενδεικτικά:

-Ο τόπος και ο χρόνος δράσης παραμένουν από την αρχή ως το τέλος ασαφείς και αόριστοι.

-Την ήρεμη εισαγωγή διαδέχεται η κορύφωση της πλοκής για να καταλήξει και πάλι, εν είδει κύκλου, σε ένα επίπεδο ηρεμίας που λειτουργεί λυτρωτικά και αποκαθιστά το αίσθημα δικαίου.

-Οι επαναλήψεις (*Παιδί παιδάκι παιδί παιδάκι, θά 'ρθει θά 'ρθει ή μέρα*) προσδίδουν εκφραστικότητα και έμφαση.

-Ο αδύναμος χαρακτήρας (στην προκειμένη περίπτωση το παιδί) δοκιμάζεται και βρίσκεται αντιμέτωπος με αλληπάλληλες ατυχίες.

Κινούμενος στα εκφραστικά και χαρακτηριστικά μοτίβα των λαϊκών παραμυθιών ο ποιητής δομεί το ποίημά του γύρω από ένα παιδί που χωρίς να συγκεκριμενοποιείται το φύλο του παρουσιάζεται «χτυπημένο» από τη μοίρα.

Ο Μπρεχτ χρησιμοποιεί μεταφορικό λόγο και κάνει επίκληση στο συναίσθημα του αναγνώστη μιλώντας για ένα παιδί που παρά την καλοσύνη και την αθωότητά του το *πότιζαν φαρμάκι*. Το παιδί κατά την εξέλιξη του ποιήματος απομακρύνεται από το ειδυλλιακό πρότυπο της ανέμελης παιδικότητας και εμφανίζεται απροστάτευτο να στερείται των βασικών του αναγκών: είναι ορφανό και δεν έχει τροφή ή νερό.

Στη δεύτερη στροφή ο ποιητής απευθύνεται στο ίδιο το παιδί με λόγια προτρεπτικά και υποσχετικά που στόχο έχουν να απαλύνουν τον πόνο του και να το εμψυχώσουν εν όψει της έλευσης μίας μέρας που, αν και χρονικά μη καθορισμένη, τρέφει την ελπίδα για ένα ευχάριστο και λυτρωτικό τέλος, όπου το παιδί θα επανέλθει, όπως απαιτεί η φύση του, σε ένα προστατευτικό και φροντιστικό περιβάλλον.

ΑΝΑΓΚΗ ΝΑ ΣΕ ΠΑΡΩ ΕΓΩ

*Ανάγκη νά σέ πάρω εγώ
πού 'τσι σ'άπαράτησανε
μονάχο κι 'ρμιο κι όρφανό
παιδάκι μου πού σ'άγαπῶ
σέ μαῦρες μέρες καί σκληρές
μή μοῦ ζητᾶς τό άδύνατο*

Δρόμο σέ πῆγα δρόμο μακρινό

νυχτόημερα βαδίζοντας
πείνασα και ματώθηκα
κι ήταν τό γάλα σου ακριβό
μά νά σ'άφήσω δέν μπορώ
παιδάκι μου σέ πόνεσα

Τό ροῦχο τό μεταζωτό
μές στό ποτάμι τό 'ριζα
φτωχά κουρέλια σοῦ φορῶ
πλένω σε και βαφτίζω σε
μέ τό κατάψυχρο νερό
μήν κλαῖς και μοῦ πικραίνεσαι.

(«Τα ρω του έρωτα», Τραγούδια από τον Μπρεχτ, **Ανάγκη να σε πάρω εγώ**)

Καθ' όλη τη διάρκεια του ποιήματος ο ποιητής απευθύνεται σε ένα παιδί χωρίς να διευκρινίζεται αν πρόκειται για κορίτσι ή για αγόρι. Άλλωστε γίνεται σαφές ότι ουσιαστικά απευθύνεται στην ευάλωτη παιδική ύπαρξη. Μέσα από τη λέξη *Ανάγκη*, που εμπεριέχεται και στον τίτλο, υποδηλώνεται η έννοια του Χρέους και της ιερής υποχρέωσης να διαφυλάσσεται η ευημερία και η ασφάλεια των παιδιών και της ευαίσθητης ύπαρξής τους. Στους στίχους συναντούμε λέξεις συναισθηματικά φορτισμένες που ενισχύουν και επεξηγούν το ιερό καθήκον του ποιητή να αναλάβει την προστασία του παιδιού. Το παιδί παρουσιάζεται *μονάχο, έρμο κι όρφανό*. Η ζωή του και οι μέρες του σκιαγραφούνται με τα επίθετα *μαύρες* και *σκληρές*. Τα επίθετα που χρησιμοποιούνται από τον ποιητή διαμορφώνουν την εικόνα της πλήρους εγκατάλειψης.

Από τη δεύτερη στροφή ο ποιητής προβάλλει ως προστάτης που αναλαμβάνει με αυτοθυσία τη φροντίδα του παιδιού και την εξασφάλιση των απαραίτητων για τη διαβίωσή του. Η χρήση επαναλήψεων (*Δρόμο σέ πήγα δρόμο μακρινό*), η αξιοποίηση σύνθετων λέξεων (*νυχτόημερα βαδίζοντας*) και η παράταξη ρημάτων με χαρακτηριστική ένταση (*πείνασα και ματώθηκα*) πλαισιώνουν εκφραστικά και νοηματικά την αφίλαυτη διάθεση που κινητοποιεί τον ποιητή

πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης πόρρω απέχει από τα ιδανικά και το όραμα τόσο του Βαλερύ όσο και των δικών μας Σεφέρη και Ελύτη. Η παρουσία της ποίησης στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου παραμένει, όπως αποδεικνύεται εκ των πραγμάτων, επιδερμική και αναιμική. Η θέση αυτή ενισχύεται με αναφορές ότι η ποίηση ως διδακτικό αντικείμενο στην εκπαιδευτική βαθμίδα του Νηπιαγωγείου αλλά και των μικρών τάξεων του Δημοτικού (εννοούμε την Α΄ και Β΄ τάξη) μοιάζει με «φτωχό συγγενή» (Παρθενίου, 1997: 15-24). Εξάλλου, η συζήτηση σχετικά με το αν η λογοτεχνία - και επακόλουθα η απόλαυσή της - μπορούν να θεωρηθούν διδάξιμες, παραμένει σε πολλές περιπτώσεις ανοιχτή (Κανατσούλη, 2002: 154).

Ως εκ τούτου η λογοτεχνικότητα της ποίησης καθώς και τα πολλαπλά οφέλη που ένα παιδί μπορεί να αποκομίσει από την επαφή του με αυτήν καταστρατηγούνται και τίθενται συχνά σε δεύτερη μοίρα. Η αποσπασματική παρουσία επιλεγμένων ποιητικών κειμένων στα σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν αποτελεί παρά ένα ακόμη μέσο εξυπηρέτησης διδακτικών σκοπιμοτήτων όπως είναι η εξοικείωση με γραμματικά ή συντακτικά φαινόμενα (Αναγνωστοπούλου, 2002α : 130). Η ίδια (ό.π.: 133) εστιάζει στους λόγους οι οποίοι καθιστούν την προσχολική ηλικία ως την πλέον κατάλληλη για την εκπαιδευτική - αλλά και ουσιαστική - αξιοποίηση της ποίησης. Η στενή γειτνίαση του παιδιού του Νηπιαγωγείου και των πρώτων τάξεων της Δημοτικής εκπαίδευσης με τη λογική και με τη φαντασία και η αισθητηριακή ανακάλυψη και επεξεργασία του κόσμου αποτελούν στοιχεία σαφούς ταύτισης ανάμεσα στο παιδί και στον ποιητή, αλλά και χρήσιμα εργαλεία για την ενεργητική συμμετοχή του παιδιού στη λογοτεχνική και ποιητική διαδικασία.

Οι Αναγνωστόπουλος και Δελώνης (1988: 44) από τη δική τους πλευρά καθιστούν σαφές ότι η μεγάλη ευκαιρία του εκπαιδευτικού¹⁶² να σμιλέψει τη σχέση των μαθητών του με τη λογοτεχνία, να ενδυναμώσει την αναγνωστική τους δεινότητα και να οικοδομήσει μία ουσιαστική λογοτεχνική πρόσληψη από μεριάς τους τοποθετείται χρονικά στις δύο πρώτες τάξεις της δημοτικής εκπαίδευσης. Τότε, δηλαδή, που το παιδί εκ φύσεως αναπτύσσει τη δεξιότητα της μίμησης και της επινόησης, τότε που προσλαμβάνει και ερμηνεύει αισθητικά τα ερεθίσματα που εισπράττει από το περιβάλλον του, τότε που οικοδομεί τα θεμέλια της

¹⁶² Ο όρος «εκπαιδευτικός» ή «δάσκαλος» λειτουργεί σε όλο το εύρος του κειμένου συμπεριληπτικά. Έτσι, όπου αναφέρεται «ο εκπαιδευτικός» ή «ο δάσκαλος» εννοούνται και η εκπαιδευτικός και η δασκάλα της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

προσωπικότητάς του, τότε που ξεκινά να διαμορφώνει την αντίληψη και τη φιλοσοφία του πάνω στον κόσμο (ό.π.).

Αξίζει να συνυπολογιστεί ότι η παιδική προσωπικότητα είναι άρρηκτα συνυφασμένη με αυτό που ο Ελύτης (1982: 19) αναγνώριζε ως *αίγλη τοῦ σφάλματος*, χαρακτηριστικό το οποίο καθιστά το μικρό παιδί συμβατό δέκτη της ποιητικής δημιουργικότητας και της ελευθερίας που εκ φύσεως την διακατέχει.

Συνεπώς η προσχολική και η πρωτοσχολική ηλικία, το ηλικιακό φάσμα 5 με 7 ετών διαθέτει και προσφέρει την ψυχοπνευματική καταλληλότητα που κρίνεται απαραίτητη για τη λογοτεχνική πρόσληψη και για την ουσιαστική όσο και καρποφόρα εμπλοκή των μαθητών¹⁶³ με την ποιητική τέχνη.

9.1.1. Η παιγνιώδης προσέγγιση της ποίησης

Με αφετηρία την παραδοχή ότι ποίηση δεν είναι κάτι που απλά διαβάζουμε αλλά αυτό που νιώθουμε κατά την επαφή μας μαζί της θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον βιωματικό και παιγνιώδη τρόπο με τον οποίο θα «συστηθεί» η ποίηση στους μικρούς μαθητές ούτως ώστε να αποφευχθεί η παγίδα της επιφανειακής - όσο και επικίνδυνης για την λογοτεχνικότητα - αξιοποίησής της.

Εξάλλου οι έννοιες της λογοτεχνίας και του παιχνιδιού εμφανίζουν στενότερη γειτνίαση. Τα ποικίλα σημεία ιδεολογικής ταύτισης που παρουσιάζουν και το πλήθος των μεταξύ τους κοινών χαρακτηριστικών καθιστούν πολλές φορές δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ τους. Ο Χαντ (2001: 137-138) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η προσπάθεια αποδόμησης ενός κειμένου από τα παιδιά είναι στην πραγματικότητα ένα είδος παιχνιδιού. Η Αναγνωστοπούλου (2002β: 50) επαυξάνει και προχωρεί σε μία ταύτιση του παιδιού που παίζει με την αρχετυπική μορφή του συγγραφέα.

Προς επίρρωση αυτού και προς υποστήριξη της παιγνιώδους προσέγγισης της λογοτεχνίας και της ποίησης στο χώρο του σχολείου, η Κατσίκη - Γκίβαλου (2005: 66, 67) παραθέτει τα σημεία στα οποία λογοτεχνία και παιχνίδι συγκλίνουν και αλληλοκαλύπτονται.

Α. Αρχικά τόσο η ενασχόληση με τη λογοτεχνία όσο και η πράξη του παιχνιδιού εκκινούν από το στοιχείο της εθελούσιας εμπλοκής του ατόμου και του ελεύθερου πλαισίου μέσα στο οποίο πραγματώνονται. Και στις δύο περιπτώσεις η

¹⁶³ Στο εξής ο όρος «μαθητής» ή «παιδί» χρησιμοποιείται συμπεριληπτικά και αναφέρεται τόσο στους μαθητές όσο και στις μαθήτριες του Νηπιαγωγείου και των δύο πρώτων τάξεων του Δημοτικού σχολείου.

εξωγενής επιβολή χρονικού ορίου για την έναρξη και τη λήξη τους, αντιβαίνει πλήρως στο ότι η λογοτεχνία, όπως και το παιχνίδι, αποτελούν ατομική ελευθερία και προσωπική επιλογή.

Β. Το παιχνίδι και η λογοτεχνία συνιστούν μία έξοδο κινδύνου από τον χώρο της πραγματικότητας και του υπαρκτού και μία πύλη εισόδου στον χώρο της φαντασίας και της μαγείας. Έστω και προσωρινά προσφέρουν ένα εισιτήριο σε μία άλλη διάσταση, σε έναν φανταστικό κόσμο.

Γ. Η λογοτεχνική εμπειρία και η καταφυγή στο παιχνίδι λειτουργούν ως μέσο εκτόνωσης, καθιστούν εφικτή την αυτοέκφραση, προσφέρουν διέξοδο στα συναισθήματα και εξωραΐζουν τη ζωή προκαλώντας το αίσθημα της απόλαυσης.

Δ. Τόσο στη λογοτεχνία όσο και στο παιχνίδι η φαντασία καθίσταται βασικό συστατικό στοιχείο και κινητήριο δύναμη. Το παιδί που παίζει δημιουργεί ένα δικό του κόσμο, μία νέα τάξη πραγμάτων. Μήπως ο ποιητής δεν κάνει το ίδιο στο πλαίσιο της ποιητικής του δράσης;

Συνεπώς η συμβατότητα που εντοπίζεται μεταξύ λογοτεχνίας και παιχνιδιού καθιστά την αξιοποίηση της παιγνιώδους προσέγγισης της ποίησης στο σχολικό πλαίσιο κάτι παραπάνω από απαραίτητη ούτως ώστε να δοθεί η ευκαιρία στον εκπαιδευτικό να εκμεταλλευτεί κάθε γόνιμη και δημιουργική διάστασή της.

9.1.2. Η επαφή του μαθητή με την ποιητική δημιουργία. Ο ρόλος του δασκάλου

Προκύπτει συνεπώς η ανάγκη τόσο για μία απομάκρυνση από τη στείρα και τυποποιημένη εκπαιδευτική αξιοποίηση της ποίησης, όσο και για την εξασφάλιση ενός εκπαιδευτικού πλαισίου εντός του οποίου ο μαθητής θα έχει τη δυνατότητα να αλληλοεπιδρά ελεύθερα και δημιουργικά με την ποίηση, μέσα από την άμεση και ενεργό εμπλοκή του στην ποιητική δημιουργία (Χαραλαμπίκης, 2002: 69).

Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι «η ελευθερία του πνεύματος διαμορφώνεται από το εκπαιδευτικό σύστημα» (Ντόκος, 2002: 61) και η αυστηρά ορθολογική χρήση της ποίησης δεν έχει θέση μέσα σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που έχει την ευκαιρία - αλλά και την ευθύνη - να διαμορφώσει ελεύθερα πνεύματα.

Η ποίηση χρειάζεται, ως εκ τούτου, να αναγνωρισθεί από το εκπαιδευτικό σύστημα και από τους λειτουργούς του ως ένα «σοβαρό παιχνίδι» που δύναται να

ενεργοποιήσει και να ενδυναμώσει όλες τις πνευματικές δεξιότητες του παιδιού και του ανθρώπου (ό.π. : 63) εάν και εφόσον καταφέρει να προσπεράσει τον σκόπελο των συμβατοτήτων της λογικής και των περιορισμών που αυτές θέτουν (Παπαδάτος, 2002: 148). Τα πολλαπλά οφέλη της αξιοποίησης της ποίησης στην εκπαιδευτική διαδικασία συμπληρώνονται από την αποδεδειγμένη συμβολή της στη συναισθηματική αγωγή των μαθητών (Πεσκετζή, 2002: 260).

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού σε μία τέτοια διαδικασία καθίσταται καθοριστικός και ικανός να κρίνει την επιτυχία – ή την αποτυχία – του εγχειρήματος για μία καρποφόρα και γόνιμη επαφή των μαθητών του με την ποίηση και όσα δυναμικά μπορούν να κερδίσουν από αυτήν. Η δυσκολία έγκειται στο ότι ο εκπαιδευτικός χρειάζεται σε πολλές περιπτώσεις να απαγκιστρωθεί πρώτα ο ίδιος από τη στείρα, μονοδιάστατη, απλουστευτική θέαση της ποίησης, η οποία, ενδεχομένως, του κληροδοτήθηκε από δικές του ανεπαρκείς λογοτεχνικές εμπειρίες ως μαθητού ή από την επιφανειακή και αδρομερή προσέγγιση του ζητήματος κατά τις πανεπιστημιακές του σπουδές. Χρέος του δασκάλου εν προκειμένω είναι να λειτουργήσει εμψυχωτικά, παρακινητικά αλλά όχι χειραγωγώντας και υποδεικνύοντας. Να ενεργοποιήσει την έμφυτη δεξιότητα των μαθητών να «βλέπουν» το ωραίο. Να ευαισθητοποιήσει τις αισθητικές προσλαμβάνουσες που διαθέτουν. Να απενοχοποιήσει τους μαθητές του από τον φόβο της λάθος ερμηνείας. Να τους κινητοποιήσει σε μία ενεργό και δημιουργική εμπλοκή με την ποίηση μέσα σε ένα απελευθερωτικό πλαίσιο όπου κάθε μαθητής, κουβαλώντας τα δικά του βιώματα, τις δικές του μνήμες, το δικό του «εγώ», θα οδηγηθεί σε μία εντελώς προσωπική σχέση με το ποιητικό έργο.

Κοντολογίς ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να ξεκινήσει από τα αυτονόητα: από την απεμπλοκή του από τον συντηρητικό ρόλο του παντογνώστη δασκάλου και από την παράλληλη ανάληψη του ρόλου του εμψυχωτή. Από την προτεραιοποίηση της ανάγκης να ξυπνήσει στους μαθητές του την περιέργεια και τη δημιουργική, σκεπτόμενη ματιά πάνω στα πράγματα του κόσμου (Αναγνωστοπούλου, 2002β: 15). Από τη συνειδητοποίηση – τί πιο βασικό - ότι η Λογοτεχνία δεν είναι μάθημα που πρέπει να διδαχθεί παθητικά και συμβατικά αλλά αγαθό που πρέπει να μεταδοθεί στο παιδί με τρόπο φυσικό και αβίαστο (Αναγνωστόπουλος & Δελώνης, 1988: 92). Χρειάζεται πρωταρχικά να ξαναθυμηθεί ο ίδιος - το γνωρίζουμε ως παιδιά αλλά στην πορεία φαίνεται να το ξεχνούμε – ότι η ποίηση είναι συναίσθημα. Άλλωστε «αν ο Δάσκαλος δεν καταφέρει να κάνει τα παιδιά, μέσω της Ποίησης, να ενθουσιαστούν,

να συγκινηθούν, να δακρύνουν, να χαμογελάσουν, να αγαπήσουν, τότε δεν μπορούμε να μιλάμε για πετυχημένη διδασκαλία» (ό.π.: 105).

Στο πλαίσιο μίας τέτοιας εκπαιδευτικής φιλοσοφίας και προσέγγισης φαίνεται να πληρούνται οι απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε να καλλιεργηθεί αυτό που ο ίδιος ο Ελύτης (1982: 345) ονόμαζε *ποιητική νοημοσύνη* - ως ικανότητα κάποιου να μετέχει στην ποίηση - και που, όπως χαρακτηριστικά υποστήριζε, μπορεί να λείπει από κάποιο σοφό μυαλό, εντούτοις να ενυπάρχει σε έναν απλό άνθρωπο, γιατί όχι και σε ένα παιδί (ό.π.).

9.2. Οι προϋποθέσεις για μία επιτυχή διδακτική αξιοποίηση της ποίησης στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση

Οι βασικές προϋποθέσεις για μία επιτυχημένη και γόνιμη αξιοποίηση της ποίησης στην προσχολική και την πρωτοσχολική εκπαιδευτική βαθμίδα αυτοεκπληρώνονται ήδη λόγω της ιδιαίτερης φύσης και των συγκεκριμένων συνθηκών που επικρατούν σε αυτές.

Πιο συγκεκριμένα στο σχολικό πλαίσιο του Νηπιαγωγείου η ίδια η ηλικία των μαθητών και η μεταιχμιακή τους ύπαρξη ανάμεσα στη φαντασία και την πραγματικότητα, ανάμεσα στο φανταστικό και το υπαρκτό, ανάμεσα σε αυτό που «είναι» και σε αυτό που «θα μπορούσε να είναι» θέτει, ήδη εξ αρχής, γερά θεμέλια για ένα αποδοτικό και γόνιμο οδοιπορικό στον κόσμο της λογοτεχνίας. Τα παιδιά και ο τρόπος σκέψης τους παρουσιάζουν μία έμφυτη εγγύτητα με τον τρόπο σκέψης του ποιητή και με τον τρόπο που θεάται τον κόσμο.

Επιπλέον η φοίτηση στη βαθμίδα του Νηπιαγωγείου εξασφαλίζει στους μικρούς μαθητές το πλεονέκτημα της άμεσης επαφής με το σώμα, με τις αισθήσεις τους και με την ελεύθερη κίνηση εν αντιθέσει με τη στατική στάση στην οποία σταδιακά περιορίζονται κατά τη σχολική τους πορεία στις ανώτερες βαθμίδες. Το σώμα στο Νηπιαγωγείο αποτελεί βασικό εργαλείο μάθησης και οι αισθήσεις καθίστανται πρωτεύον μέσο επεξεργασίας κάθε πιθανού ερεθίσματος. Η Αναγνωστοπούλου (2002β: 23,24) τονίζει την ύπαρξη μίας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στην ανάγνωση, το βιβλίο και το σώμα και υποστηρίζει τη σημασία της ελεύθερης κίνησης. Αναφέρει: «Θα λέγαμε ότι δεν υπάρχει μάθηση που να μην περνάει μέσα από το σώμα, την κίνηση και τη συγκίνησή του, τη στάση και τη

συμπεριφορά του. Αυτή η εμπλοκή του σώματος είναι πολύ σημαντική και στην ανάγνωση των κειμένων, γιατί δεν είμαστε μόνο ένα μυαλό που διαβάζει αλλά και ένα σώμα που διαβάζει.»

Η είσοδος του παιδιού στην πρωτοσχολική ηλικία σηματοδοτεί, παράλληλα με την ωρίμανση και την εξέλιξή του, την ενδυνάμωση των αναγνωστικών και γραφικών του δεξιοτήτων, τη δόμηση της σχέσης του με τον γραπτό λόγο και με την προφορικότητα. Το παιδί της Α΄ και Β΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου – με τον προσωπικό του ρυθμό το καθένα - είναι πλέον σε θέση να αποκωδικοποιήσει τους μηχανισμούς ανάγνωσης και γραφής και να τους αξιοποιήσει δημιουργικά στο πλαίσιο της σχολικής του δραστηριοποίησης και ευρύτερα στη ζωή του. Ταυτόχρονα ενδυναμώνονται οι κοινωνικές και συναισθηματικές του δεξιότητες γεγονός που εξασφαλίζει, εν μέρει, την αρμονική του συνεργασία με ομηλικούς και την ομαλή του ένταξη στην σχολική ομάδα. Οι συνθήκες αυτές διαμορφώνουν ένα πρόσφορο έδαφος το οποίο ο εκπαιδευτικός δύναται να εκμεταλλευτεί κατάλληλα, ώστε να φυτέψει τον σπόρο της φιλιαναγνωσίας, της δημιουργικής γραφής, της γλωσσικής μεταφορικότητας, της φαντασίας, των ανεξάντλητων δυνατοτήτων των λέξεων.

Η Βησσαράκη (2002: 180-184) αναφέρει στη μελέτη της τις προϋποθέσεις οι οποίες εξασφαλίζουν εν μέρει μία επιτυχή διδακτική αξιοποίηση της ποίησης στη βαθμίδα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αρχικά εμμένει στην εκούσια συμμετοχή του μαθητή στην εκπαιδευτική διαδικασία και όχι στην επιβολή της.

Εξίσου σημαντικό κρίνεται ο μαθητής να έχει τη δυνατότητα να ακολουθεί τον δικό του προσωπικό ρυθμό ανάλογα με τις εμπειρίες και τα βιώματά του και να μην υποχρεούται να ακολουθήσει τον ρυθμό της ομάδας των συνομηλικών του ή του δασκάλου. Η έμφυτη περιέργεια που χαρακτηρίζει τα παιδιά πρέπει να αξιοποιείται και να τρέφεται ακόμη περισσότερο κατά την εκπαιδευτική διαδικασία.

Ο δάσκαλος παράλληλα χρειάζεται να διατηρήσει έναν ρόλο συντονιστικό, εμπυχωτικό και υποστηρικτικό αποφεύγοντας να εγκλωβίσει τους μαθητές του σε ερωτήσεις κλειστού τύπου που κάθε άλλο παρά εξυπηρετούν την καλλιέργεια της δημιουργικής τους σκέψης, την αυτενέργειά τους, την ελεύθερη αυτοέκφραση και την απόλαυση της ποίησης η οποία πρέπει να προηγείται της κατανόησής της (Βησσαράκη, 2002: 181). Ιδιαίτερη σημασία χρειάζεται να αναγνωριστεί στο να συλλάβουν οι μαθητές τη δυνατότητα που παρέχεται από την ίδια τη φύση της ποίησης για πολλαπλές και διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις του ίδιου έργου.

Οδυσσέα Ελύτη πληροί πλήθος κριτηρίων τα οποία την καθιστούν πλέον κατάλληλη για τη διδακτική της αξιοποίηση στη βαθμίδα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και συγκεκριμένα στην ευρεία μαθητική κοινότητα του Νηπιαγωγείου και στις δύο πρώτες τάξεις της δημοτικής εκπαίδευσης.

Η εικονοπλαστική ιδιότητα που διατρέχει την Ελυτική ποίηση, η έλλειψη αυστηρών λογοτεχνικών κανόνων, η λυρική διάθεση, η αισιόδοξη ματιά και η μεταφορική χρήση του λόγου και των λέξεων δύνανται να απελευθερώσουν τους μικρούς μαθητές από μία μονοδιάστατη και ερμηνευτικά περιοριστική προσέγγιση της ποίησης (Πεσκετζή, 2002: 263).

Ο Ελύτης συνηθίζει να *παίζει* με τις λέξεις. Τα παιδιά αυτοπροσδιορίζονται μέσα από το παιχνίδι το οποίο ουσιαστικοποιεί την ύπαρξή τους. Η ταύτιση προκύπτει αμάχητα.

Η αστιξία που διατρέχει σταθερά την Ελυτική ποίηση συνιστά ένα ακόμα ίδιον γνώρισμα το οποίο εξυπηρετεί και διευκολύνει τη δημιουργική της ανάγνωση και την πολλαπλή ερμηνευτική της απόδοση.

Επιπρόσθετα η νεωτερικότητα που χαρακτηρίζει την ποίηση του Νομπελίστα ποιητή καθιστά το έργο του αδιάκοπα επίκαιρο, σταθερά διαχρονικό και, άρα, πάντα «συμβατό» με κάθε εποχή και κάθε αναγνωστικό κοινό.

Ο τολμηρός υπερρεαλιστικός λόγος του Ελύτη εναρμονίζεται με τον έμφυτο παιδικό αυθορμητισμό, με τον αυτοματισμό της σκέψης τους, με την επικράτηση του ονείρου έναντι της λογικής και με την επαναστατική υπόσταση της παιδικής ύπαρξης. Με λίγα λόγια ο Ελύτης και τα παιδιά φαίνεται να «μιλούν την ίδια γλώσσα», να έχουν κοινούς κώδικες επικοινωνίας ή αλλιώς κοινό αντιληπτικό και εκφραστικό παρονομαστή.

Ο ήχος, η μουσικότητα, η λυρικότητα και ο ρυθμός που διαπερνούν τους στίχους του Ελύτη αποτελούν γνώριμα στοιχεία για τα μικρά παιδιά καθώς τα έχουν ήδη συναντήσει μέσα στα νανουρίσματα που άκουσαν, στα παιδικά τραγούδια που τραγούδησαν, στα παραμύθια που άκουσαν (Τσοτσορού – Μύστακα, 2002: 119).

Το στοιχείο της έκπληξης και των αναπάντεχων γλωσσικών συνδυασμών, γνώριμο στην ελυτική ποιητική έκφραση, καθώς και η πληθώρα αναφορών στον κόσμο των φυτών, των ζώων και του φυσικού τοπίου, αποτελούν στοιχεία που τέρπουν την παιδική φαντασία (ό.π. : 120).

Προκύπτει, συνεπώς, πως η ποίηση του Ελύτη, παρουσιάζει ποικίλα σημεία ταύτισης με τις προδιαθέσεις της παιδικής ηλικίας, με την παιδική κοσμοθεωρία και

με την ιδεολογική τους υπόσταση. Η Ηλιοπούλου (2022α: 79) αναδεικνύει ως ιδιαίτερα εποικοδομητική την επαφή των παιδιών με την ποίηση γενικότερα και του Ελύτη ειδικότερα. Προτείνει, εύστοχα, η γνωριμία των μικρών παιδιών με την ελυτική ποίηση να οργανώνεται και να πραγματοποιείται μέσα από πρωτότυπες, παιγνιώδεις, διακαλλιτεχνικές δραστηριότητες που, με εργαλείο τις λέξεις, συνδυάζουν διαφορετικές μορφές τεχνών και καλλιτεχνικής έκφρασης. Μία ανάλογη προσέγγιση και αξιοποίηση της ποίησης στον χώρο του σχολείου και της εκπαίδευσης αξίζει να επιχειρηθεί και να δρέψουμε τους καρπούς της. Όπως εύστοχα αναφέρει: «Μπορεί να μη γίνουμε ποιητές, αλλά θα καταλάβουμε καλύτερα αυτό που οδηγεί στην ποίηση!» (ό.π.).

9.4. Διδακτικές προτάσεις αξιοποίησης της ποίησης του Ελύτη στο Νηπιαγωγείο

9.4.1. Γενικά στοιχεία

Η πολυεπίπεδη και πολυδιάστατη διδακτική αξιοποίηση της ποίησης του Ελύτη στην προσχολική εκπαίδευση μπορεί να επιτευχθεί μέσα από καινοτόμες δράσεις οι οποίες θα αναδείξουν τη μετασηματιστική δύναμη της ποίησης και την πολύτροπη φύση της γλώσσας. Στο πλαίσιο αυτό η διακαλλιτεχνική συνεργασία της ποίησης με τις τέχνες της μουσικής, του θεάτρου, του χορού και της ζωγραφικής μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα γόνιμη.

Με αφετηρία και έμπνευση την παραδοχή ότι οι λέξεις δεν είναι κάτι το αμετάβλητο και το σταθερό αλλά κάτι το ζωντανό που μπορεί να αλλάζει ως προς τη μορφή, το σχήμα και το περιεχόμενο (Damerment, 1990: 110-120), ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να εμφυσήσει στους μικρούς μαθητές τον δυναμικό και ευμετάβλητο χαρακτήρα της γλώσσας και επεκτατικά της ποίησης. Στο πλαίσιο μίας τέτοιας εκπαιδευτικής φιλοσοφίας ο μαθητής αντιλαμβάνεται και νιώθει ότι όχι απλά επιτρέπεται, αλλά επιβάλλεται να κινείται ελεύθερα και να εμπλέκεται δημιουργικά στην ποιητική διαδικασία αποδεσμευόμενος από τον ρόλο του παθητικού αναγνώστη ή ακροατή.

Η εξασφάλιση ενός ελεύθερου πεδίου δράσης και έκφρασης μαζί με την εκούσια συμμετοχή των μαθητών είναι οι μόνες αδιαπραγμάτευτες προϋποθέσεις για

μία επιτυχημένη αξιοποίηση της ποίησης στο χώρο του σχολείου. Από εκεί και πέρα τον λόγο τον έχει η φαντασία και οι λέξεις θα βρουν μόνες τους τον δρόμο.

9.4.2. Η γωνιά της ποίησης

Η σχολική καθημερινότητα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον του Νηπιαγωγείου δομείται θεματικά γύρω από αυτό που παραδοσιακά ονομάζουμε *γωνιές* ή αλλιώς γύρω από αυτό που σήμερα συναντάμε περισσότερο με τον όρο *κέντρα ενδιαφέροντος* ή *κέντρα δραστηριοτήτων*. Εκεί, με στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξή τους, θα δούμε τους μαθητές να απασχολούνται, ατομικά ή ομαδικά, με δραστηριότητες μαθηματικού, γλωσσικού, εικαστικού, μουσικού, κοινωνικοσυναισθηματικού ή φυσικού περιεχομένου καλλιεργώντας παιγνιωδώς τις αντίστοιχες δεξιότητες.

Η *γωνιά της ποίησης* μπορεί να βρει τον δικό της χώρο στη σχολική τάξη, χωρίς φυσικά αυτό να συνεπάγεται και τον αυστηρό χωροταξικό περιορισμό των εν λόγω δράσεων στα όριά της, κάτι που θα αντιτίθετο πλήρως με το απελευθερωτικό κλίμα που χρειάζεται να καθιερωθεί ώστε να εξυπηρετείται η αυθόρμητη και ενεργός εμπλοκή των μικρών μαθητών.

Δεδομένου ότι η ποίηση μπορεί εκ φύσεως να προκύψει από το οτιδήποτε, δεν υπάρχουν συγκεκριμένα υλικά και προκαθορισμένος εξοπλισμός που κρίνονται απαραίτητοι για την οργάνωση του εν λόγω χώρου. Ήδη η μορφή της τάξης του Νηπιαγωγείου, εμπλουτισμένη, συνήθως, από ποικιλία χρωμάτων, υφών, υλικών και ερεθισμάτων, διαμορφώνει αυτομάτως το ιδανικό περιβάλλον.

Τα πολυαισθητηριακά φυσικά ερεθίσματα κρίνονται απαραίτητα για την κινητοποίηση της παιδικής φαντασίας και για την καλλιέργεια της γλωσσικής δημιουργικότητας των μαθητών. Ως εκ τούτου η γωνιά της ποίησης προτείνεται να είναι οργανωμένη κοντά σε παράθυρα ή σε άλλα φυσικά ανοίγματα προς τον περιβάλλοντα χώρο, ώστε τα παιδιά να έχουν άμεση προσβασιμότητα σε οπτικά, ακουστικά, οσφρητικά φυσικά ερεθίσματα, τα οποία θα λειτουργήσουν ουσιαστικά ως πηγές έμπνευσης, ως έναυσμα έκφρασης και ως αφετηρία δημιουργίας και ποίησης.

9.4.3. Τα ποιήματα σε κοινή θέα

Στον συγκεκριμένο χώρο, ως πρώτο ερέθισμα, προτείνεται να υπάρχουν σε κοινή θέα ποιήματα και εικόνες του ποιητή με το έργο του οποίου ο εκπαιδευτικός νηπιαγωγός επιθυμεί να φέρει τους μαθητές του σε επαφή και γνωριμία.

Στην προκειμένη περίπτωση θα χρειαστεί να υπάρχουν φωτογραφίες του Οδυσσέα Ελύτη και ποιητικά του κείμενα σε έντυπη μορφή. Ενδεικτικά προτείνονται τα ποιήματα «Η Ποδηλάτισσα» και «Η Μάγια» από τη συλλογή «Τα ρω του έρωτα» και «Το τρελοβάπορο» από τη συλλογή «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» χωρίς αυτό φυσικά να σημαίνει ότι κρίνονται ως τα μόνα κατάλληλα. Η συγκεκριμένη πρόταση διδακτικής αξιοποίησης εστιάζει στο ποίημα «Κορίτσι»¹⁶⁸ από τη συλλογή «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» το οποίο και παρατίθεται εν συνεχεία:

ΚΟΡΙΤΣΙ

Ποίηση: Οδυσσέας Ελύτης

Μελοποίηση: Δημήτρης Λάγιος

Συλλογή: Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας

Δύο σύ και τρία γώ

πράσινο πεντόβολο

μπαίνω μέσα στον μπαξέ

γειά σου κύριε Μενεξέ

Σιντριβάνι και νερό

και χαμένο μου όνειρο

Τζίντζιρας τζιντζίρισε

τό ροδάνι γύρισε

Χόπ αν κάνω δεξιά

πέφτω πάνω στη ροδιά

Χόπ αν κάνω αριστερά

πάνω στη βατομουριά

¹⁶⁸ Το ποίημα συμπεριλαμβάνεται στο σχολικό εγχειρίδιο της Γλώσσας της Δ΄ Τάξης του δημοτικού.

Τό 'να χέρι μου κρατεί
μέλισσα θεόρατη

τ' άλλο στόν αέρα πιάνει
πεταλούδα πού δαγκάνει.

Στην προσχολική ηλικία κατά την οποία το παιδί δεν έχει ακόμη κατακτήσει βασικές αναγνωστικές δεξιότητες, η απαγγελία από τον εκπαιδευτικό λειτουργεί ως μία παρθενική επαφή των μαθητών με το ποίημα. Η εξέλιξη της τεχνολογίας εμπλουτίζει και εξοπλίζει βεβαίως την εκπαιδευτική καθημερινότητα με ποικίλες και καινοτόμες εφαρμογές. Υπάρχει, ενδεικτικά, η δυνατότητα τα έντυπα ποιήματα που βρίσκονται αναρτημένα στη γωνιά της ποίησης να συνοδεύονται από ειδικούς QR¹⁶⁹ κωδικούς οι οποίοι με μία απλή σάρωση («σκανάρισμα») να οδηγούν σε απαγγελία, σε μελοποιημένες αποδόσεις των ποιημάτων και σε οποιοδήποτε σχετικό ψηφιοποιημένο υλικό. Συγκεκριμένα το ποίημα «Κορίτσι» του Ο. Ελύτη μπορεί να συνοδεύεται από QR το οποίο παραπέμπει σε ψηφιοποιημένη μελοποιημένη απόδοση του ποιήματος συνοδευόμενο από ζωγραφιές μαθητών,¹⁷⁰ σε απαγγελία του ποιήματος από συνομήλικα παιδιά¹⁷¹ ή σε σχολικές εκδηλώσεις και γιορτές οργανωμένες θεματικά και εικαστικά γύρω από το έργο του Νομπελίστα ποιητή.¹⁷²

Η συνδυαστική συνύπαρξη των νέων μέσων τεχνολογίας με τις παραδοσιακές πρακτικές αποτελεί μία κατάλληλη επιλογή ούτως ώστε οι μαθητές να έχουν την ευκαιρία να αποκομίσουν τα πλεονεκτήματα που κάθε μορφή προσφέρει. Η ελκυστική διάσταση της ψηφιοποίησης, η οποία αξιοποιείται πλέον σε όλο και ευρύτερο φάσμα της ανθρώπινης δραστηριοποίησης, δύναται να αξιοποιηθεί

¹⁶⁹ Ο κώδικας QR (αγγλικά Quick Response, «ταχείας απόκρισης», ως εμπορικό σήμα "QR-Code") είναι ένας γραμμωτός κώδικας (barcode) δύο διαστάσεων, που δημιουργήθηκε από την ιαπωνική εταιρεία Denso-Wave το 1994. Λόγω της αυτόματης διόρθωσης σφαλμάτων, η μέθοδος αυτή είναι πολύ εύρωστη και, ως εκ τούτου, χρησιμοποιείται ευρέως. Περαιτέρω εξελίξεις είναι το Micro-QR-Code, το Secure-QR-Code (SQRC), το iQR-Code και το Frame-QR-Code. Βλ. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%8E%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%82_QR

(Προσπελάστηκε στις 9/9/2023).

¹⁷⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=Hqy2mjUmP24> (Προσπελάστηκε στις 9/9/2023).

¹⁷¹ <https://ixoistories.gr/%CE%9D%CE%BF%CE%B9%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%B9portfolio/%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%81%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AD> (Προσπελάστηκε στις 9/9/2023).

¹⁷² <https://www.youtube.com/watch?v=kNdcH4fJkPE> (Προσπελάστηκε στις 9/9/2023).

δημιουργικά και γόνιμα και στη σχολική τάξη. Σε καμία περίπτωση, βέβαια, δεν μπορεί και δεν πρέπει να αντικαταστήσει πλήρως την αξία του έντυπου λόγου και της επαφής των μαθητών με τη γραπτή μορφή της γλώσσας.

9.4.4. Εικαστική διαμεσολάβηση και θεατρική δημιουργία

Μετά την πρώτη επαφή με το ποίημα μέσω της ανάγνωσης από τον εκπαιδευτικό και μέσω των επιπλέον τεχνολογικών πηγών που προδιαγράφηκαν, οι μαθητές καλούνται να αποδώσουν εικαστικά και κατά ελεύθερη βούληση μέσα από τη ζωγραφική εικόνες από στοιχεία, αντικείμενα και πρόσωπα που περιλαμβάνονται στο κείμενο. Ο κύριος Μενεξές, το πεντόβολο, ο μπαξές, το σιντριβάνι, ο τζίντζιρας, το ροδάνι, η ροδιά, η βατομουριά, η μέλισσα, η πεταλούδα μπορούν να «ζωντανέψουν» με τα χρώματα και την έμφυτη φαντασία των μικρών μαθητών.

Οι συγκεκριμένες φιγούρες θα κοπούν από τον εκπαιδευτικό (ή από τα παιδιά εάν το επιτρέπει η εξοικείωσή τους με τη χρήση ψαλιδιού) και θα αποτελέσουν τη βάση για ποικίλες παιγνιώδεις γλωσσικές, θεατρικές, εκφραστικές δραστηριότητες. Ακολουθούν ενδεικτικές προτάσεις εκπαιδευτικής τους αξιοποίησης:

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να προσκαλέσει τους μαθητές να οργανώσουν αυθόρμητες κουκλοθεατρικές παραστάσεις με ήρωες τις φιγούρες που δημιούργησαν. Μέσα από ανάλογες τεχνικές εμπύχωσης του κουκλοθεατρικού υλικού δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να εκμεταλλευτούν τα παιδαγωγικά, ψυχαγωγικά, συναισθηματικά και επιμορφωτικά οφέλη του κουκλοθέατρου ως τέχνης.

Ένας λευκός καμβάς τοποθετημένος στη γωνιά της ποίησης μπορεί να λειτουργήσει ως το παρθένο φόντο όπου οι μαθητές, ατομικά ή συνεργατικά, καλούνται να παίξουν δημιουργικά με τις φιγούρες τους και να αυτοσχεδιάσουν με πρωτότυπους συνδυασμούς και αυθόρμητους διαλόγους.

Αντίστοιχα, και με τη μία τέχνη να εγκιβωτίζεται μέσα στην άλλη, τη θέση του λευκού καμβά μπορούν να πάρουν λιγότερο ή περισσότερο γνωστοί πίνακες, όπου οι μαθητές μπορούν να ενσωματώσουν ελεύθερα τις ποιητικές τους φιγούρες δημιουργώντας δικές τους ιστορίες και αφηγήσεις και συμπληρώνοντας το *αφήγημα* του πίνακα. Ο αυτοσχεδιασμός πυροδοτείται. Οι ιστορίες που μπορούν να προκύψουν μέσα από την παιδική φαντασία δεν έχουν όριο.

Συνεπώς οι μαθητές του νηπιαγωγείου καλλιεργούν την αισθητική τους αντίληψη, ενδυναμώνουν την κριτική τους σκέψη, εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους, εξασκούν την προφορική τους έκφραση. Και τελικά ανακαλύπτουν ότι ένας πίνακας (όπως και ένα ποίημα άλλωστε) δεν είναι ποτέ μόνο αυτό που βλέπουμε με την πρώτη ματιά. Κάποια ιστορία κρύβεται πάντα από πίσω του. Ας τους δοθεί η ευκαιρία να κοιτάζουν καλύτερα, να δουν πίσω και πέρα από το ορατό και το υπαρκτό και να βάλουν τη δική τους «τελευταία πινελιά» με απώτερο στόχο την ενεργητική προσέγγιση της τέχνης σε αντιδιαστολή με την παθητική της παρατήρηση. Έχουν ήδη μεταμορφωθεί σε μικρούς *ποιητές*.

9.4.5. Το «κουτί της ποίησης»

Η γωνιά της ποίησης μπορεί να εξοπλιστεί με το «κουτί της ποίησης» όπου θα συγκεντρώνονται οι φιγούρες που δημιουργούν για κάθε ποίημα οι μαθητές μαζί με άλλες εικόνες που ενδεχομένως παρουσιάζουν φωνολογικές και ηχητικές ομοιότητες. Η εικόνα της *πεταλούδας* μπορεί να ζευγαρωθεί ως προς το καταληκτικό τους άκουσμα με μία *αρκούδα*, με μία *φλούδα* ή με μία *πλεξούδα*. Το *σιντριβάνι* μπορεί αντίστοιχα να ταιριάζει ηχητικά με λέξεις όπως *ταβάνι*, *τηγάνι* ή *φουστάνι*. Έχουμε ήδη έτοιμη τη βάση για πρωτότυπους γλωσσικούς αυτοσχεδιασμούς που μέσα από παιγνιώδεις δραστηριότητες φωνολογικής ενημερότητας φέρνουν σε επαφή τους μαθητές του νηπιαγωγείου με το φαινόμενο της ρίμας και της ομοιοκαταληξίας.

Προτείνεται παράλληλα η ύπαρξη ενός τεντωμένου σκοινιού όπου τα παιδιά μπορούν να κρεμούν διαδοχικά με μανταλάκια¹⁷³ τις εικόνες τους, ώστε να κατασκευάζουν το δικό τους ποίημα: «Μια γαλάζια πεταλούδα περπατούσε σαν αρκούδα κι έτρωγε το βράδυ φλούδα» ή «Το μεγάλο σιντριβάνι πήδηξε ως το ταβάνι και μου έβρεξε το φουστάνι».

Ζητούμενο, φυσικά, δεν είναι η λογική αλληλουχία αλλά η επαφή των μαθητών με τον δυναμικό χαρακτήρα των λέξεων, η καλλιέργεια της αυτοσχεδιαστικής δεξιότητας, η εξοικείωση με τη λεκτική πολυσημία και η ενεργός εμπλοκή τους στην ποιητική δημιουργία. Μέσα από παρόμοιες παιγνιώδεις

¹⁷³ Ας σημειωθεί ότι τα μανταλάκια ενδυναμώνουν ιδιαίτερα τις δεξιότητες της λεπτής κίνησης των μικρών παιδιών και προετοιμάζουν κατάλληλα την κατάκτηση της λειτουργικής λαβής του μολυβιού για τη μετέπειτα σχολική τους πορεία.

δραστηριότητες οι μαθητές γνωρίζουν σταδιακά τη μεταφορικότητα του ποιητικού λόγου και τις μεταποιητικές του ιδιότητες.

9.4.6. Η ελεύθερη συζήτηση, η κριτική σκέψη

Στο πλαίσιο της ελεύθερης συζήτησης της ομάδας ο εκπαιδευτικός μπορεί να προκαλέσει την κριτική σκέψη των μαθητών θέτοντας ζητήματα όπως «Γιατί το ποίημα ονομάζεται *Κορίτσι*; Πού βρίσκεται το κορίτσι μέσα στο ποίημα;» ή υποθετικά ερωτήματα όπως «Αν το σιντριβάνι δεν ήταν γεμάτο με νερό, τί άλλο θα μπορούσε να έχει μέσα;», «Αν έβρεχε δυνατά, πώς φαντάζεσαι τον μπαξέ του ποιήματος;», «Αν μπορούσες να μπεις και εσύ μέσα στο ποίημα, πού θα ήθελες να είσαι και τί θα έκανες;». Εκτός από τον προφορικό λόγο, οι απαντήσεις των μαθητών μπορούν να αποδοθούν μέσα από τη ζωγραφική ή και μέσα από δραστηριότητες δραματοποίησης.

Σε κάθε περίπτωση αυτό που προέχει στην εν λόγω προσέγγιση είναι να εξασφαλιστεί μία κατάσταση ανοιχτής επικοινωνίας μέσα στο πλαίσιο της οποίας ο εκπαιδευτικός δεν θα χειραγωγεί ούτε θα επιβάλλει τα δικά του νοήματα αλλά θα πυροδοτεί την έμφυτη παιδική περιέργεια και θα δρα ενθαρρυντικά και προτρεπτικά. Οι μαθητές παρακινούνται να εκφραστούν ελεύθερα, να κάνουν υποθέσεις, να αναρωτηθούν, να συνομιλήσουν πάντα μέσα στο πλαίσιο της εκούσιας συμμετοχής.

Αυτό που προέχει είναι οι μαθητές να αντιληφθούν ότι η ελεύθερη συζήτηση δεν περιλαμβάνει σωστές απαντήσεις που πρέπει να βρεθούν ούτε λάθος ερμηνείες που χρειάζεται να αποφευχθούν. Οι ερμηνείες ποικίλουν όσο και οι μετέχοντες στην συζήτηση.

Η ελεύθερη συζήτηση με αφορμή ένα ποίημα, ένα στίχο ή μία λέξη ευκαίω είναι να ξεκινά χωρίς το άγχος να φτάσουμε κάπου. Κατ' αυτόν τον τρόπο δίνεται στους μαθητές η δυνατότητα να κατανοήσουν ένα από τα ειδοποιά χαρακτηριστικά της Ποίησης: ότι, δηλαδή, δεν ολοκληρώνεται ποτέ, δεν τελειώνει ποτέ, μένει μετέωρη και ολοκληρώνεται κάθε φορά μέσα στον εκάστοτε αναγνώστη.

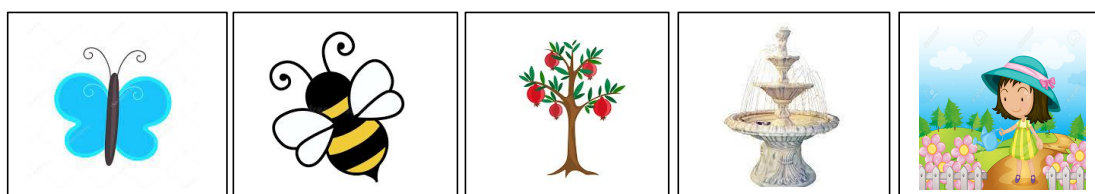
9.4.7. Παίζοντας με τις λέξεις

Η ποίηση είναι στην ουσία ένα παιχνίδι λέξεων, ένα λεκτικό οικοδόμημα με ανεξάντλητες εκφραστικές και συνδυαστικές δυνατότητες και ως τέτοιο βρίσκεται

ήδη εξ αρχής σε στενή γειτνίαση με την παιδική υπόσταση και τον παιδικό τρόπο σκέψη και αντίληψης. Ενδεικτική πρόταση:

Ο εκπαιδευτικός καλεί τη μαθητική ομάδα να επιλέξει την αγαπημένη της λέξη μέσα από όσες συνάντησε στο ποιητικό κείμενο και προτρέπει τους μικρούς μαθητές να αποδώσουν τη συγκεκριμένη λέξη με τον τρόπο που προτιμούν. Οι μαθητές μπορούν να ζωγραφίσουν τις λέξεις, να τις εκφράσουν μέσα από μουσικούς αυτοσχεδιασμούς ή τραγούδια, να δημιουργήσουν τρισδιάστατες εικαστικές κατασκευές με ποικίλα υλικά ή να πειραματιστούν ελεύθερα μέσα από κινητικές και θεατρικές δραστηριότητες. Παρουσιάζει ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς την παιδική ευρηματικότητα στην προσπάθειά της να απεικονίσει ποικιλοτρόπως την πεταλούδα που δαγκάνει, το σιντριβάνι, το πεντόβολο, τον μπαζέ, τον κύριο Μενεξέ, τη ροδιά, τη βατομουριά ή τη θεόρατη μέλισσα. Φυσικά δεν υπάρχει λόγος περιορισμού της δράσης στα ουσιαστικά και στα επίθετα. Η αναπαράσταση των ρημάτων μπαίνω, πέφτω, κρατεί, πιάνει, δαγκάνει μπορεί να δώσουν την ευκαιρία για πρωτότυπες και διαφορετικές εικαστικές, μουσικές, εκφραστικές προσεγγίσεις από τους μαθητές του Νηπιαγωγείου.

Με σκοπό τη μύηση των μαθητών στη μαγεία της γλωσσικής σύνθεσης και της συνδυαστικής δυναμικής λέξεων και εκφράσεων ο εκπαιδευτικός μπορεί να παρουσιάσει στην ομάδα των νηπίων καρτέλες όπου απεικονίζονται στοιχεία και μορφές του ποιήματος, όπως ακολούθως:



Εικόνα 8 Καρτέλες διδακτικής αξιοποίησης ποίησης στο Νηπιαγωγείο

Οι μαθητές μπορούν να πειραματιστούν ελεύθερα με τις καρτέλες, να τις τοποθετήσουν στη σειρά που προτιμούν και να δημιουργήσουν τα δικά τους ποιήματα.

Μπορούν, επίσης, να γνωρίσουν τη μαγεία της ποιητικής γλώσσας, να πειραματιστούν με αναπάντεχους γλωσσικούς συνδυασμούς και να δημιουργήσουν τα δικά τους γλωσσικά ξαφνιάσματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο ίσως δούμε να

κατασκευάζονται από τα παιδιά πρωτότυπες γλωσσικές συνθέσεις όπως *πεταλουδοκόριτσο, μελισσοσιντρίβανο, κοριτσοροδιά*.

9.5. Διδακτικές προτάσεις αξιοποίησης της ποίησης του Ελύτη στην Α΄ και Β΄ τάξη του Δημοτικού σχολείου¹⁷⁴

9.5.1. Γενικά στοιχεία

Το πέρασμα των μαθητών από τη βαθμίδα του Νηπιαγωγείου σε αυτή του Δημοτικού σχολείου συνοδεύεται από αλλαγές στην πνευματική τους ανάπτυξη, στις δεξιότητές τους, στην αντιληπτική τους ικανότητα και στις ανάγκες τους ενώ παράλληλα τίθενται οι βάσεις του εγγραμματισμού ως ικανότητας αποτελεσματικής κατανόησης και χρήσης της γραπτής και της προφορικής μορφής του λόγου.¹⁷⁵ Ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε να μην διαφοροποιείται αντίστοιχα και η θέση που κατέχει (ή που θα πρέπει να κατέχει) η λογοτεχνία στο σχολικό πλαίσιο, ο τρόπος με τον οποίο χρειάζεται να προσεγγισθεί και ο ρόλος που ο δάσκαλος του δημοτικού σχολείου καλείται να διαδραματίσει με στόχο την εξασφάλιση των κατάλληλων λογοτεχνικών εμπειριών για τους μαθητές και τις μαθήτρές του.

¹⁷⁴ Οι προτάσεις διδακτικής αξιοποίησης της ποίησης που ακολουθούν επικεντρώνονται στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού χωρίς αυτό, φυσικά, να αποκλείει τη δυνατότητα προσαρμογής των προτάσεων και των ιδεών και σε άλλες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος. Εξάλλου τα σύγχρονα εκπαιδευτικά τεκταινόμενα αποδεικνύουν εμπράκτως ότι η γλώσσα αλλά και η ποίηση ειδικότερα έχουν υπάρξει πηγή έμπνευσης και σημείο εκκίνησης για πολυάριθμες ιδέες και καινοτόμες δράσεις που βρίσκουν εφαρμογή στο πεδίο της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Άξια αναφοράς είναι η περίπτωση του Ημερήσιου Γυμνασίου με Λυκειακές Τάξεις Αστυπάλαιας όπου, στο πλαίσιο της συμμετοχής του σχολείου στο GSA (Global School Alliance) και με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας πραγματοποιήθηκε διαδικτυακή συνεργασία με το YMSH (Yang Mei Senior High School) της Ταϊβάν. Οι εμπλεκόμενες μαθητικές κοινότητες αντάλλαξαν οπτικοακουστικό υλικό σχετικά με τον πολιτισμό, τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα των δύο χωρών. Οι μαθητές της Α΄ λυκείου ανέλαβαν την προετοιμασία βιντεοσκοπημένης παρουσίασης σχετικά με τον Οδυσσέα Ελύτη, τη ζωή, το έργο του αλλά και τη σύνδεση του ποιητή με το νησί της Αστυπάλαιας. Βλ. <https://www.canva.com/design/DAF61cALjel/bZl3jv5CzkKsRBufhPnZog/edit?fbclid=IwAR0XB8DJ-BkVEUN52wRnmtmaE4CpKdWDh3zCpHljKlAv0P4eDAs-4I>. (Προσπελάστηκε στις 20/2/2024).

Επιπλέον η φιλόλογος Κατσιώπη Ευαγγελία από το Γυμνάσιο Αστυπάλαιας δημιούργησε ένα εναλλακτικό ψηφιακό *δωμάτιο απόδρασης* όπου οι επισκέπτες (μαθητές και όχι μόνο) κλήθηκαν να λύσουν γρίφους εμπνευσμένους από τη θεματική της ελληνικής γλώσσας και από την ποίηση του Ο. Ελύτη. Βλ. <https://view.genial.ly/65c392c99181c70014be3512/interactive-content-greek-language?fbclid=IwAR2qLoKfrGhg8xOkqBbU5dvPltPvmPFA1gyGh5JW0sAIRbMHEOGtOI7Nvpl>. (Προσπελάστηκε στις 20/2/2024).

¹⁷⁵ Η παρούσα διατριβή δεν αποσκοπεί στο να πραγματευτεί εις βάθος ζητήματα που αφορούν στη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών και στα στάδιά της. Για το ζήτημα αυτό και για πληροφορίες σχετικά με τη σχέση των παιδιών με τη λογοτεχνία ανά ηλικιακή κατηγορία βλ. Καρπόζηλου, Μ. (2000). *Το παιδί στην χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Όποια και αν είναι η προσέγγιση που θα επιλέξει κάθε εκπαιδευτικός για την εισαγωγή της λογοτεχνίας και της ποίησης στην εκπαιδευτική διαδικασία, κοινή αφετηρία χρειάζεται να αποτελεί η εκμετάλλευση των προσωπικών ενδιαφερόντων των μαθητών και οι εμπειρίες τους. Με δεδομένο ότι πληρούται η συγκεκριμένη προϋπόθεση, ο εκπαιδευτικός έχει τη δυνατότητα να αποφύγει τον σκόπελο της στείρας προσέγγισης, να εξασφαλίσει κίνητρα και να διαμορφώσει ένα πλαίσιο προβληματισμού όπου κάθε γνώμη, ερμηνεία και απόπειρα νοηματοδότησης βρίσκει ισότιμα τη θέση της (Αποστολίδου, 2002: 71).

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο η φαντασία του εκπαιδευτικού και οι ιδέες δύνανται να φυτεύσουν τον σπόρο της φιλιαναγνωσίας και της αγάπης για τη λογοτεχνία και την ποίηση στο ήδη πρόσφορο έδαφος της παιδικής ψυχής. Ωστόσο δέον είναι ο εκάστοτε εκπαιδευτικός να διατηρεί κατά νου ορισμένες κατευθύνσεις που θα πρέπει να πλαισιώνουν ιδεολογικά την απόπειρά του κάθε φορά (Χοντολίδου, 2002: 147-152):

- ➔ Η παρουσία της ποίησης χρειάζεται να έχει μία συνεχή παρουσία στο χώρο του Δημοτικού σχολείου ώστε να δομηθεί σταδιακά μία σταθερή σχέση των μαθητών με αυτήν.
- ➔ Ο εκπαιδευτικός έχει την ευθύνη να απομυθοποιήσει την παρεξηγημένη αντίληψη περί της ποίησης ως ενός «δύσκολου» και «απαιτητικού» αντικειμένου.
- ➔ Η αξιοποίηση ποικίλων και διαφορετικών ειδών ποιητικών κειμένων (ακόμη και ενήλικης ποίησης) μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη για την ουσιαστική επαφή των μαθητών με την ποιητική έκφραση συνολικά.
- ➔ Η ποίηση χάνει κάθε της ευεργετική ιδιότητα εάν αντιμετωπιστεί στο πλαίσιο της σχολικής τάξης διεκπεραιωτικά σαν ένα ακόμη μάθημα.
- ➔ Τα ενδιαφέροντα της μαθητικής κοινότητας και οι προσωπικές εμπειρίες των μαθητών θα πρέπει να λαμβάνονται κάθε φορά υπόψιν και να αποτελούν το βασικό κίνητρο της ποιητικής δραστηριοποίησης.
- ➔ Η ποίηση στη βαθμίδα του δημοτικού μπορεί να αξιοποιηθεί από τον δάσκαλο ώστε να εξοικειώσει τους μαθητές του με τις ανεξάντλητες δυνατότητες της γλώσσας που θα τους προσφέρουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους συμπυκνωμένα και αφαιρετικά.
- ➔ Σεβόμενοι τον προσωπικό ρυθμό προόδου κάθε μαθητή και την ετοιμότητά του ως προς τον εγγραμματισμό κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό να αξιοποιούνται και οι

υπόλοιπες τέχνες, όπως μουσική, εικαστικά και θεατρική έκφραση κατά την προσέγγιση της ποίησης ούτως ώστε να μην αποθαρρύνονται οι μαθητές που αντιμετωπίζουν αναγνωστικές ή γραφικές δυσκολίες.

Πίνακας 2 Ιδεολογικές κατευθύνσεις για τη διδακτική αξιοποίηση της ποίησης στην εκπαίδευση

Κοντολογίς η επαφή με την ποίηση στο δημοτικό θα μπορούσε κάθε φορά να αποτελεί ένα οδοιπορικό, ένα μαγευτικό γλωσσικό ταξίδι χωρίς σαφή προορισμό, μία ατομική ή ομαδική περιήγηση στον κόσμο της φαντασίας με διαφορετική κάθε φορά έκβαση ανάλογα με αυτόν που την επιχειρεί (Αναγνωστοπούλου, 2002β: 15).

9.5.2. Η ποίηση μέσα από μία διαθεματική οπτική.¹⁷⁶

Οι προτάσεις που ακολουθούν στηρίζονται στο ποίημα «Η Μάγια» από την ποιητική συλλογή του Ελύτη «Τα ρω του έρωτα». Παρατίθεται ακολούθως προς διευκόλυνση του αναγνώστη:

Η ΜΑΓΙΑ

Ποίηση: Οδυσσέας Ελύτης
Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης
Συλλογή: Τα ρω του έρωτα

Ή Πούλια πόχει έφτά παιδιά
μέσ' άπ' τούς ούρανούς περνᾶ

Κάποτε λίγο σταματᾶ
στό φτωχικό μου καί κοιτᾶ:

-Γειά σας τί κάνετε; Καλά;
-Καλά. Πῶς εἶναι τά παιδιά;

-Τί νά σᾶς πῶ ἐκεῖ ψηλά
τά τρώει τ' ἀγιάζι κι ἡ έρημιᾶ

-Γι' αυτό πικραίνεσαι Κυρά
δέ μοῦ τά φέρνεις έδωνά;

-Εύχαριστῶ μά 'ναι πολλά
θά σοῦ τή φᾶνε τή σοδειᾶ

¹⁷⁶ Η διαθεματική προσέγγιση ενός αντικειμένου σχετίζεται με τη σφαιρική και ολόπλευρη διαπραγμάτευσή του μέσα από τις διαφορετικές οπτικές και θεάσεις που προσφέρει κάθε μάθημα ή γνωστικός τομέας.

-Δώσε μου κύν τήν πιό μικρή
τή Μάγια τήν αστραφτερή

-Πάρ' τη λοιπόν κι ἔχε στό νοῦ
πώς θά 'σαι ὁ ἄντρας τ' οὐρανοῦ

Εἶπε. Καί πρίν βγάλω μιλιὰ
μοῦ τήν καρφώνει στά μαλλιὰ

Λάμπουνε γύρω τά βουνά
τά χέρια μου βγάνουν φωτιά

Κι ἡ Πούλια πόχει ἑφτά παιδιὰ
φεύγει καί μ' αποχαιρετᾶ.

Ένα ποίημα, ένας στίχος ακόμη και μία λέξη μπορούν να σταθούν αφορμή για την οργάνωση δράσεων, παρουσιάσεων ή και ολόκληρων εορταστικών εκδηλώσεων δομημένων πάνω στη διαθεματική παιδαγωγική φιλοσοφία.

Η «Μάγια» μπορεί να λειτουργήσει ως αφορμή:

- ❖ Για να εξοικειωθούν οι μαθητές με γλωσσικά φαινόμενα όπως είναι η ομοιοκαταληξία, η διαλογική διάρθρωση του λόγου, η παρουσία (ή η απουσία!) σημείων στίξης και η σημασία τους. ➡ ΓΛΩΣΣΑ
- ❖ Για να δημιουργήσουν τα δικά τους εικαστικά έργα με έμπνευση από τους ήρωες και τα στοιχεία του ποιήματος και να δημιουργήσουν τις δικές τους εκθέσεις. ➡ ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ
- ❖ Για να εκφραστούν θεατρικά και να υποδυθούν ρόλους. ➡ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
- ❖ Για να τραγουδήσουν, να έρθουν σε επαφή με τη μελοποιημένη απόδοση ενός ποιήματος και να πειραματιστούν προτείνοντας τις δικές τους μουσικές ενδύσεις των στίχων ➡ ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
- ❖ Για να εκφραστούν χορεύοντας. ➡ ΜΟΥΣΙΚΟΚΙΝΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Σχήμα 5 Διαθεματική προσέγγιση ποιήματος «Η Μάγια»

Η διαθεματική προσέγγιση θα μπορούσε φυσικά να περιλαμβάνει και τη γνωριμία των παιδιών με το φαινόμενο των αστερισμών (Επιστήμες και αστρονομία), τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους μπορούμε να δημιουργήσουμε τον αριθμό 7 που εμφανίζεται στο ποίημα (Μαθηματικά), την κατάτμηση του ποιήματος σε επιμέρους κομμάτια και την επανατοποθέτηση των γεγονότων σε χρονική

αλληλουχία (Λογική σκέψη). Ωστόσο μία ανάλογη διαπραγμάτευση του ποιήματος, αν και απολύτως διευρυμένη και σφαιρική, θα λειτουργούσε αποπροσανατολιστικά εάν στόχος μας είναι να διατηρήσουμε την ποίηση και τη λογοτεχνικότητα στο επίκεντρο του παιδαγωγικού μας ενδιαφέροντος.

9.5.3. Εραμιστές¹⁷⁷ λέξεων

Στο πλαίσιο της πρώτης επαφής των μαθητών της Α΄ και Β΄ τάξης του δημοτικού με ένα πιο δομημένο πλαίσιο εγγραμματισμού προτείνεται η οργάνωση μίας εναλλακτικής ομαδικής συλλογής από τα ίδια τα παιδιά. Ένα από τα ταμπλό της τάξης μπορεί να αφιερωθεί στη συλλογή των λέξεων που ξεχωρίζουν οι μαθητές μέσα από τις λογοτεχνικές τους αναγνώσεις και από τα ποιήματα που διαβάζουν ή ακούν κάθε φορά από τον εκπαιδευτικό τους.

Ως εκ τούτου η συλλογή μπορεί να εξελίσσεται εμπλουτιζόμενη και να αποτελεί αφορμή για πλήθος γλωσσικών παιχνιδιών και δραστηριοτήτων. Κρίνεται ορθότερο η (αντι)γραφή των λέξεων σε καρτέλες που θα στολίσουν το εν λόγω ταμπλό να γίνεται από τους ίδιους τους μαθητές χωρίς ορθογραφικές παρεμβάσεις και διορθωτικές κινήσεις από την πλευρά του εκπαιδευτικού. Εξάλλου στόχος εν προκειμένω δεν είναι η γραμματική ούτε η συντακτική ορθότητα αλλά η διαδραστική επαφή με τον γλωσσικό πλούτο της ποίησης και η μύηση των μαθητών στον μαγικό κόσμο της ποιητικής γλώσσας που συχνά αιφνιδιάζει τον αναγνώστη ή τον ακροατή της μέσα από ανοίκειες λέξεις, απρόσμενους συνδυασμούς και ηθελημένα γλωσσικά ατοπήματα.

Σε ατομικό επίπεδο κάθε μαθητής μπορεί να διαμορφώσει την προσωπική του συλλογή λέξεων είτε συμβατικά σε ένα τετράδιο - ευρετήριο αγαπημένων λέξεων είτε σε πιο ευφάνταστες μορφές. Κάποιοι μαθητές ενδέχεται να προτιμούν να παρουσιάσουν τη συλλογή τους μέσα από ζωγραφιές,¹⁷⁸ μέσα από δραματοποίηση, μουσικά, κινητικά ή μέσω κάποιας άλλης κατασκευής ή χειροτεχνίας. Είναι σημαντικό να τους δοθεί η ευκαιρία της επιλογής.

¹⁷⁷ Ο όρος *εραμιστής* προέρχεται από το ρήμα *ερανίζομαι* που σημαίνει συλλέγω, συγκεντρώνω. Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2019: 775) αυτός που *ερανίζεται* δανείζεται και παραθέτει επιλεγμένα αποσπάσματα λόγου από διάφορα κείμενα. Στο πλαίσιο της διατριβής ο όρος *εραμιστής* χρησιμοποιείται με την έννοια του *συλλέκτη λέξεων και φράσεων*.

¹⁷⁸ Σχολιάστηκε και πριν η ανάγκη ύπαρξης εναλλακτικών τρόπων έκφρασης πέραν της γραφής και της ανάγνωσης προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο προσωπικός ρυθμός ανάπτυξης των δεξιοτήτων κάθε μαθητή και να γίνουν αποδεκτές και σεβαστές, μέσα από μία συμπεριληπτική οπτική, τυχόν δυσκολίες από μέρους κάποιας μερίδας μαθητών.

Οι εν λόγω συλλογές, ατομικές ή ομαδικές, μπορούν να αξιοποιηθούν ποικιλοτρόπως. Οι μαθητές μπορούν:

- ❖ Μέσα από αυθόρμητους συνδυασμούς να δημιουργήσουν τα δικά τους ποιήματα εν είδει μεταποίησης της ποίησης.
- ❖ Να ανταλλάξουν μεταξύ τους λέξεις.
- ❖ Να χωριστούν σε ζευγάρια και να κληθούν να δημιουργήσουν «ιδιόμορφα ζευγάρια λέξεων» επιλέγοντας μέσα από τις συλλογές τους αναπάντεχους συνδυασμούς.
- ❖ Να πειραματιστούν με τις υπερρεαλιστικές τεχνικές και με τον αυτοματισμό της σκέψης μέσα από παιγνιώδεις δράσεις κατά τις οποίες ένας μαθητής καλείται να πει δυνατά μία λέξη από τη συλλογή του και ο άλλος να πει γρήγορα το πρώτο πράγμα που του έρχεται στον νου.

9.5.4. Γλωσσικά... οικοδομήματα

Κάθε ποίημα του Ελύτη αποτελεί ένα γεωμετρημένο αρχιτεκτονικό οικοδόμημα που βρίσκει την ισορροπία του και καταξιώνεται αισθητικά μέσα από τους κατάλληλους γλωσσικούς συνδυασμούς και την ευφάνταστη συνύπαρξη λέξεων.

Στην περίπτωση ενός μαθητή των πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου ο πλέον κατάλληλος τρόπος για να συλλάβει την ποιητική γλώσσα ως κατασκευή είναι φυσικά το παιχνίδι.

Τα παιδιά της εν λόγω ηλικίας αγαπούν, συνήθως, τις κατασκευές με τουβλάκια που συνδέονται μεταξύ τους δημιουργώντας πολλές και διαφορετικές κάθε φορά συνθέσεις.

Εάν πάνω σε κάθε τουβλάκι γραφτεί ή κολληθεί μία λέξη από το ποίημα ή από τα ποιήματα που πραγματεύονται στην τάξη οι μαθητές, το παιχνίδι αποκτά μία διάσταση διαφορετική. Ενδεικτικά πάνω στα τουβλάκια τους μπορούν να γραφούν ή να κολληθούν οι λέξεις:

Μάγια	Ουρανοί	Παιδιά	Ερημιά	Μικρή
Αστραφτε ρή	Άντρας	Μαλλιά	Μιλιά	Βουνά

και αντίστοιχα οι ρηματικές εκφράσεις:

Περνά	Σταματά	Κοιτά	Τρώει	Πικραίνεσ αι
Καρφώνει	Λάμπουνε	Βγάνουν	Φεύγει	

Σχήμα 6 Σχηματική απεικόνιση γλωσσικού παιχνιδιού σε Α' και Β' Δημοτικού

Οι μαθητές έχουν στα χέρια τους τα υλικά για να συνθέσουν τις δικές τους κατασκευές και να απολαύσουν το εκφραστικό αποτέλεσμα του γλωσσικού τους οικοδομήματος.

Όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις η δράση μπορεί να πραγματοποιηθεί σε ατομικό αρχικά επίπεδο και στη συνέχεια οι μαθητές να παρακινηθούν και σε μεταξύ τους συνεργασία δημιουργώντας από κοινού λεκτικές κατασκευές. Σε κάθε περίπτωση η ζωντανή απεικόνιση της ποίησης ως ανεξάντλητου συνδυασμού λέξεων και η αναπαράσταση των δυνατοτήτων της γλώσσας μέσα από τα ίδια τους τα παιχνίδια, έχει πετύχει εκ των προτέρων μία ουσιαστική επαφή με το τί είναι *ποίηση*, με την έννοια του ποιώ, φτιάχνω, δημιουργώ.

9.5.5. Παιητικά παιχνίδια με πλαστελίνη

Η εύπλαστη ποιητική γλώσσα, η μεταβλητότητά της, η μεταφορικότητα ως ίδιον γνώρισμά της με την έννοια μία λέξη να αποκτά κάθε φορά νέα μορφή και άλλη νοηματική διάσταση αποτελούν, αν μη τί άλλο, θεωρητικές τοποθετήσεις που δύσκολα θα εγγραφούν στην παιδική ψυχοσύνθεση και την παιδική αντίληψη αν δεν αξιοποιήσουμε και πάλι τον «μέγα βοηθό»: το παιχνίδι.

Η πλαστελίνη ή οποιοδήποτε άλλο αντίστοιχα εύπλαστο υλικό μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμο στην προκειμένη περίπτωση προκειμένου να αποδοθεί παραστατικά η γλωσσική και νοηματική μεταβλητότητα μίας λέξης.

Οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν ελεύθερα ό,τι προτιμούν με ένα κομμάτι πλαστελίνη και να το ονοματίσουν. Έπειτα μετατρέπουν ξανά την κατασκευή τους σε άμορφη μάζα για να της δώσουν στη συνέχεια μία νέα μορφή ενώ συνεχίζουν να καταγράφουν εν είδει ιστορικού τις πολλαπλές μορφές που παίρνει κάθε φορά η πλαστελίνη τους. '

Έτσι ένα κομμάτι πλαστελίνη που ξεκίνησε ως *λουλούδι*, ενδέχεται, κατά την διάρκεια του παιχνιδιού, να μεταμορφωθεί σε *βάρκα*, σε *καρδιά* ή σε *πουλί*. Με τον ίδιο τρόπο που στην ποίηση του Ελύτη ο *ήλιος*, επί παραδείγματι, μπορεί να μεταφραστεί ερμηνευτικά για να αποδώσει μεταφορικά την έννοια της *ελπίδας*, της *Ελλάδας* ή της *ζεστασιάς*.

9.6. Εφαρμοσμένες παιδαγωγικές απόπειρες στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση¹⁷⁹

9.6.1. Στο Νηπιαγωγείο. Από το παιχνίδι στην ποίηση.

Το ολοήμερο τμήμα του 9^{ου} Νηπιαγωγείου Ιλίου με υπεύθυνη εκπαιδευτικό την κυρία Βασιλική Φανουργιάκη φιλοξένησε την παιδαγωγική δραστηριότητα που οργανώθηκε και υλοποιήθηκε με σκοπό τη διδακτική και δημιουργική επεξεργασία του ποιήματος «Κορίτσι» από την ποιητική συλλογή «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» με αποδέκτες παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η μεικτή ομάδα αποτελείται από 16 μαθητές και μαθήτριες προνηπιακής και νηπιακής ηλικίας.

Η δραστηριότητα ξεκίνησε με τους μαθητές και τις μαθήτριες συγκεντρωμένους στον χώρο ελεύθερης συζήτησης και με εικόνες του ποιητή που αξιοποιήθηκαν για μία πρώτη «γνωριμία» με το πρόσωπό του και με την ποιητική του ιδιότητα.¹⁸⁰ Δόθηκε έμφαση στην ποίηση ως *παιχνίδι με λέξεις*.

Ακολούθησε η απαγγελία του ποιήματος. Στη συνέχεια προτάθηκε στους μαθητές να ακούσουμε το ποίημα και με ένα διαφορετικό τρόπο, *ντυμένο με νότες*, δηλαδή μελοποιημένο. Είχε προηγηθεί η προτροπή προς τους μαθητές να συγκρατήσουν νοερά μία λέξη από όσες ακούστηκαν κατά τη διάρκεια της απαγγελίας και της ακρόασης.

Ακολούθως αξιοποιήθηκε στο πλαίσιο της ομάδας ένας εναλλακτικός τρόπος ώστε να μπορέσουν να οπτικοποιήσουν όσα άκουσαν προηγουμένως. Με αφορμή τις λέξεις που συγκράτησαν οι μαθητές κατά την ακρόαση του ποιήματος και μέσω του

¹⁷⁹ Τα ποιήματα καθώς και ενδεικτικό φωτογραφικό υλικό από την πραγματοποίηση των δράσεων παρατίθενται στο παράρτημα 5.

¹⁸⁰ Για το εισαγωγικό μέρος της δραστηριότητας αξιοποιήθηκε φωτογραφικό υλικό από το Ηλιοπούλου, Ι. (2022). Ο Ελύτης για παιδιά. Αθήνα: Ίκαρος.

ηλεκτρονικού υπολογιστή της τάξης πειραματιστήκαμε με την εφαρμογή Image Creator from Microsoft Designer.¹⁸¹

Με ερέθισμα όσα ακούστηκαν αλλά και την εικόνα που δημιούργησαν τα παιδιά, ακολούθησε ελεύθερη συζήτηση με σκοπό την καλλιέργεια της φαντασίας τους και της δημιουργικής τους σκέψης. Επί παραδείγματι στην υποθετική ερώτηση «Το σιντριβάνι του κήπου σου με τί θα ήθελες να είναι γεμάτο;», ακούστηκε η απάντηση «Με σοκολάτα, ώστε να έχω ένα σοκολατοσιντριβάνο!»

Η δραστηριότητα εμπλουτίστηκε και ενισχύθηκε μουσικοκινητικά με ένα παιχνίδι που σκοπό είχε να εξοικειώσει τους μαθητές και τις μαθήτριες με το στοιχείο της έκπληξης στην ελυτική ποίηση και με τους αναπάντεχους γλωσσικούς συνδυασμούς. Στη «γωνιά της ποίησης» τοποθετήσαμε χαρτονένια στεφάνια όπου είχαμε γράψει λέξεις εμπνευσμένες από το ποίημα, όπως *πεταλούδα, σιντριβάνι, μέλισσα, μπαζές, νερό, όνειρο, ροδιά, βατομουριά, χέρι*. Κάθε λέξη συνοδευόταν και από την εικόνα της με σκοπό η δραστηριότητα να εξυπηρετήσει την αναγνωστική ετοιμότητα όλων των μαθητών. Μετά από τυχαία επιλογή, κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια τοποθέτησε ένα στεφάνι στη μέση του εν είδει ζώνης. Με μουσική υπόκρουση το μελοποιημένο ποίημα που επεξεργαστήκαμε, τα παιδιά κινήθηκαν και χόρευαν ελεύθερα στον χώρο. Σε κάθε παύση της μουσικής (από τη Νηπιαγωγό τους) οι μαθητές δημιουργούσαν τυχαία ζευγάρια μεταξύ τους. Διαδοχικά όλα τα ζευγάρια παρουσίασαν τον συνδυασμό των λέξεών τους και πειραματίστηκαν δημιουργώντας νέες, σύνθετες και παράδοξες λέξεις που προκάλεσαν το στοιχείο της έκπληξης στην εμπλεκόμενη ομάδα. Ακολουθούν ενδεικτικά ορισμένοι αναπάντεχοι γλωσσικοί συνδυασμοί που προέκυψαν από το εν λόγω παιχνίδι καθώς και συλλογισμοί που ακούστηκαν αυθόρμητα από τους εμπλεκόμενους μαθητές και τις εμπλεκόμενες μαθήτριες:

- ❖ *μέλισσα + βατομουριά* ➡ *μελισσοβατομουριά* («Μία βατομουριά που πηγαίνουν και φτιάχνουν τη φωλιά τους οι μέλισσες για να βρίσκουν εύκολα φαγητό»).
- ❖ *όνειρο + κήπος* ➡ *ονειρόκηπος* («Ένας κήπος που κοιμάμαι και βλέπω ωραία όνειρα»).

¹⁸¹ Η ψηφιακή εφαρμογή παρουσιάζεται αναλυτικά στο 10.3.5. Από τις λέξεις στη δημιουργία ψηφιακών εικόνων. Για την ψηφιακή εικόνα που προέκυψε από τον πειραματισμό των μαθητών με τη συγκεκριμένη εφαρμογή βλ. Παράρτημα 5.

- ❖ *κορίτσι + σύννεφο* ➡ *κοριτσοσύννεφο* («Ένα σύννεφο που μοιάζει με κορίτσι») αλλά και *συννεφοκόριτσο* («Ένα κορίτσι που πετάει στα σύννεφα» ή «Ένα κορίτσι ελαφρύ σαν σύννεφο»).
- ❖ *πεταλούδα + ροδιά* ➡ *πεταλουδοροδιά* («Μία ροδιά που αντί για ρόδια έχει στα κλαδιά της πεταλούδες» αλλά και *ροδοπεταλούδα* («Μία πεταλούδα που τα φτερά της έχουν ροδί χρώμα»).
- ❖ *λουλούδι + σιντριβάνι* ➡ *λουλουδοσιντριβάνο* αλλά και *σιντριβανολούλουδο* («Ένα σιντριβάνι που αντί για νερό πετάει λουλούδια»).

Σχήμα 7 Σχηματική απεικόνιση γλωσσικών συνδυασμών μαθητών Νηπιαγωγείου

9.6.2. Στην Α' δημοτικού. Παίζουμε με τις λέξεις. Χτίζουμε έναν στίχο

Για την περίπτωση της εφαρμοσμένης παιδαγωγικής αξιοποίησης της ποίησης του Ελύτη στις δύο πρώτες τάξεις της βαθμίδας του δημοτικού επιλέχθηκε το ποίημα «Η Μάγια» από την ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα».

Σε ό,τι αφορά την Α' δημοτικού η δραστηριότητα υλοποιήθηκε στο τμήμα της υπεύθυνης εκπαιδευτικού κυρίας Παγώνας Καλλίστου το οποίο αριθμεί 21 μαθητές και μαθήτριες.

Τη σύντομη γνωριμία με το πρόσωπο του Ελύτη μέσα από την εικόνα του και τη συνοπτική εισαγωγική συζήτηση σχετικά με το ποιος ήταν, τί του άρεσε να κάνει και πώς κατανοούμε το γεγονός ότι αγαπούσε να *παίζει με λέξεις*, διαδέχθηκε η ανάγνωση του ποιήματος και η προβολή της μελοποιημένης του εκτέλεσης σε διαδραστικό πίνακα. Η απόφασή μου να μην επικεντρωθώ στο τί κατανόησαν τα παιδιά από όσα άκουσαν αλλά να εστιάσω μέσα από ελεύθερη συζήτηση στο τί συναισθήματα τους προκάλεσε η ανάγνωση του ποιήματος και η μελοποιημένη του απόδοση, ήταν μία πρώτη απόπειρα να απαλλαγεί η δραστηριότητα από οποιαδήποτε διδακτική στόχευση και να πυροδοτηθούν οι αισθητηριακές προσλαμβάνουσες των μαθητών και των μαθητριών.

Ακολούθησε ένας καταιγισμός από λέξεις που συγκράτησαν οι μαθητές και οι μαθήτριες από το ποίημα οι οποίες και καταγράφηκαν στον πίνακα της τάξης. Η συλλογή των λέξεων εμπλουτίστηκε με το παιχνίδι του αυτοματισμού κατά το οποίο προσπάθησα να ενεργοποιήσω την αυθόρμητη σκέψη και τη φαντασία των παιδιών

αναφέροντάς τους μία λέξη από όσες υπήρχαν γραμμένες στον πίνακα και περιμένοντας να πουν μία άλλη λέξη που γεννήθηκε αυτόματα στο νου τους.

Εν συνεχεία τα παιδιά λειτούργησαν σε ζευγάρια και συνεργάστηκαν επιλέγοντας ελεύθερα λέξεις από τον πίνακα, ώστε να δημιουργήσουν μία δική τους πρόταση - στίχο την οποία και κατέγραψαν σε ένα χαρτί.

Με σκοπό να μεταδοθεί μέσα από παιγνιώδεις τρόπους στα παιδιά η ποιητική δημιουργία ως *οικοδόμημα λέξεων*, μοιράστηκαν σε κάθε ζευγάρι τουβλάκια ισάριθμα με τις λέξεις των στίχων τους. Οι μαθητές συνεργάστηκαν ανά δύο, ώστε να χτίσουν το δικό τους οικοδόμημα και να μεταφέρουν τις λέξεις της πρότασής τους σε χαρτάκια που κολλήθηκαν πάνω στην κατασκευή τους.

Τέλος κάθε ζευγάρι παρουσίασε στην υπόλοιπη ομάδα τους στίχους που εμπνεύσθηκε και το οικοδόμημα που δημιούργησε. Ακολούθησε ελεύθερος πειραματισμός με τους μαθητές να επιχειρούν να συνδυάσουν περισσότερα οικοδομήματα - στίχους μεταξύ τους. Τα γλωσσικά και εκφραστικά αποτελέσματα, παράδοξα, αναπάντεχα και απρόσμενα λειτούργησαν απελευθερωτικά και εισήγαγαν τους μαθητές και τις μαθήτριες στην έννοια της ελεύθερης ποιητικής έκφρασης και της δημιουργικής γραφής.¹⁸²

9.6.3. Στην Β' δημοτικού. Από τη συλλογή λέξεων στην ποιητική δημιουργία

Αντιστοίχως, για την ηλικιακή κατηγορία των μαθητών της Β' δημοτικού, η διδακτική εφαρμογή υλοποιήθηκε σε συνεργασία με τα εκπαιδευτήρια Δούκα και συγκεκριμένα με το τμήμα της υπεύθυνης εκπαιδευτικού κυρίας Μαρίας Μπαλιούση το οποίο φιλοξενεί συνολικά 25 μαθητές και μαθήτριες. Η δράση πραγματοποιήθηκε με τα μέλη της ομάδας χωρισμένα ήδη από την αρχή σε ζευγάρια και με τα αρχικά βήματα της πρώτης γνωριμίας με το πρόσωπο του ποιητή και με το επάγγελμά του να επαναλαμβάνονται προσαρμοσμένα στην ηλικιακή κατηγορία των παιδιών, στο επίπεδο της επικοινωνιακής τους ωρίμανσης και στις αντιληπτικές τους δεξιότητες.

¹⁸²Διευκρινίζω σε αυτό το σημείο ότι καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης δεν δόθηκε καθόλου έμφαση στην ορθογραφική, εννοιολογική, γραμματική και συντακτική ορθότητα όσων εξέφρασαν προφορικά ή αποτύπωσαν γραπτά οι συμμετέχοντες μαθητές ούτε υπήρξε κάποια διορθωτική παρέμβαση από τους εμπλεκόμενους ενήλικες. Κάτι τέτοιο θα αποπροσανατόλιζε πλήρως τη στοχοθέτηση της δράσης.

Αρχικά, σε συνεργασία με την εκπαιδευτικό του τμήματος και εν είδη διαλόγου, διαβάσαμε στους μαθητές το ποίημα «Η Μάγια». Στη συνέχεια, μέσω διαδραστικού πίνακα, δόθηκε η ευκαιρία στους μαθητές να παρακολουθήσουν οπτικοακουστικό υλικό με τη μελοποιημένη εκτέλεση του ποιήματος. Στον πίνακα καταγράφηκαν οι λέξεις που αυθόρμητα συγκράτησαν οι μαθητές και οι μαθήτριες από όσα άκουσαν.

Στην περίπτωση της ομάδας της Β΄ δημοτικού το παιχνίδι του αυτοματισμού, που στοχεύει στο να προκύψουν νέες λέξεις από το άκουσμα λέξεων του ποιήματος, πραγματοποιήθηκε από τα ίδια τα παιδιά τα οποία συνεργάστηκαν σε ζεύγη χωρίς την μεσολάβηση ενήλικου. Το ένα μέλος του ζευγαριού ανέφερε δυνατά μία λέξη από όσες υπήρχαν καταγεγραμμένες στον πίνακα και το δεύτερο μέλος μοιραζόταν με την ομάδα μία λέξη που αυτόματα γεννήθηκε στο νου του. Οι λέξεις αυτές, μαζί με όσες υπήρχαν ήδη γραμμένες στον πίνακα, αντιγράφηκαν με την βοήθεια των ενηλίκων σε μικρότερες καρτέλες που τοποθετήθηκαν μέσα στο *κουτί των λέξεων*.

Εν συνεχεία μοιράσαμε σε κάθε μαθητή και μαθήτρια ένα χάρτινο και πλαστικοποιημένο βάζο και κάθε παιδί επέλεξε μέσα από το κουτί των λέξεων 8 καρτέλες τις οποίες και τοποθέτησε στο βάζο του φτιάχνοντας την προσωπική του συλλογή.

Κάθε ζευγάρι συνεργάστηκε και πειραματίστηκε συνδυάζοντας λέξεις από τις δύο συλλογές και παρουσίασαν σύνθετες και, σε πολλές περιπτώσεις, παράδοξες λέξεις που προέκυψαν από την ένωσή τους.

Τέλος οι μαθητές και οι μαθήτριες αξιοποίησαν ελεύθερα και δημιουργικά όσες και όποιες λέξεις επιθυμούσαν από τις δύο συλλογές που είχε κάθε ζευγάρι στη διάθεσή του, σκέφτηκαν δικές τους προτάσεις - στίχους, τις έγραψαν σε λευκό χαρτί και συμπλήρωσαν εικαστικά την εργασία τους.

9.7. Επιμέρους επιλογικές σκέψεις

Η σημασία που ενέχει η επαφή του παιδιού με τις τέχνες ευρύτερα και η καλλιέργεια κοινωνικών, γνωστικών, εκφραστικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων μέσα από αυτές, έχει βιβλιογραφικά υποστηριχτεί και εμπράκτως επιβεβαιωθεί σε πολλές εκφάνσεις της ζωής του παιδιού. Ανάμεσα στις τέχνες του θεάτρου, της ζωγραφικής, της μουσικής και του χορού που θεσμικά συμπεριλαμβάνονται στο Αναλυτικό

πρόγραμμα του σύγχρονου Νηπιαγωγείου αλλά και των δύο πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου, η ποίηση διεκδικεί δικαιολογημένα τη θέση της στο εκπαιδευτικό πλαίσιο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ο μαθητής του Νηπιαγωγείου αποτελεί εκ φύσεως έναν εν δυνάμει συμβατό δέκτη της ποίησης. Το παιδαγωγικό πλαίσιο της προσχολικής και πρωτοσχολικής εκπαίδευσης χρειάζεται να αναδειχθεί σε συμβατό δότη.

Η Αμερικανίδα συγγραφέας και ομιλήτρια Joyce Meyer εκφράζει την πεποίθηση ότι «Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αλλάξουν ζωές μ' ένα σωστό συνδυασμό κιμωλίας και προκλήσεων». Η απαγκίστρωση από επαναλαμβανόμενες και κοντόφθαλμες πρακτικές, η υπέρβαση του ορθολογισμού και των συμβατοτήτων της λογικής και η τόλμη ως εφόδιο στο εκπαιδευτικό έργο αποτελούν το πρώτο βήμα, αν στόχος είναι η εξασφάλιση για τους μαθητές του Νηπιαγωγείου και του Δημοτικού ενός ελεύθερου και δημιουργικού εκπαιδευτικού πλαισίου όπου θα μπορέσουν εξερευνητικά και δημιουργικά να ανακαλύψουν τη μαγεία της ποίησης.

Κοινός παρονομαστής των ανεξάντλητων ιδεών για διδακτική αξιοποίηση της ποίησης στο σχολικό πλαίσιο ας είναι ότι η ποίηση, εν τέλει, δεν είναι κάτι που πρέπει να «δοθεί» με τρόπο προκατασκευασμένο από τον δάσκαλο αλλά κάτι που χρειάζεται να «αναδυθεί» με τρόπο βιωματικό από το παιδί. Στο ίδιο ιδεολογικό υπόβαθρο στηρίχτηκαν και οι πρακτικές εφαρμογές που παρουσιάστηκαν στη συγκεκριμένη ενότητα.

10ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το παιδί στην Ελυτική ποίηση και οι σύγχρονες προκλήσεις

10.1. Εισαγωγικά στοιχεία

Το παρόν κεφάλαιο επιχειρεί να καταστήσει την τρέχουσα διατριβή όσο το δυνατόν πιο επίκαιρη και να τη συνδέσει θεωρητικά και πρακτικά με καίρια κοινωνικά, παιδαγωγικά και επιστημονικά ζητήματα της εποχής μας αλλά και με σύγχρονες προκλήσεις που προκύπτουν σε πολλαπλά επίπεδα ζητώντας λύσεις ή/και αλλαγές.

Ειδικότερα η καθημερινή εκπαιδευτική εμπειρία έρχεται να αποδείξει ότι η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στο σχολικό πλαίσιο και στο εκπαιδευτικό σύστημα εξακολουθεί και παραμένει επί της ουσίας ζητούμενο. Χρήζει επισήμανσης ότι η

ανάγκη για μία κοινωνία που θα πάψει πλέον να μαστίζεται από κρίσεις ανισοτήτων, βρίσκει εν μέρει την έκφρασή της σε μία εκπαιδευτική κοινότητα που δεν αποκλείει κανέναν και λειτουργεί συμπεριληπτικά ως προς κάθε μορφή διαφορετικότητας. Εξάλλου, η πρωτοβουλία μου να εντάξω το τρέχον κεφάλαιο στη διδακτορική διατριβή, τροφοδοτήθηκε σημαντικά από την πρόθεσή μου να συμπορευτώ με τις κοινωνικές εξελίξεις και να ενσωματώσω, έστω πειραματικά, στην έρευνά μου τις καινοφανείς εξελίξεις σε σχέση με τον κόσμο των ψηφιακών τεχνολογιών, με την τεχνητή πλευρά της νόησης αλλά και με διαφορετικά είδη της ανθρώπινης νοημοσύνης όπως αυτά προκύπτουν μέσα από την ερευνητική δράση της επιστημονικής κοινότητας.

Κατ' αυτόν τον τρόπο η επιθυμία για εκσυγχρονισμό, για εξωτερίκευση και για χρηστική εφαρμογή σε κοινωνικό επίπεδο των στοιχείων και των συμπερασμάτων που συναποτελούν την εν λόγω έρευνα σε συνδυασμό με την πρόθεσή μου για διάχυση της γνώσης στη σύγχρονη κοινωνία, ως θεωρηθούν κινητήριος δύναμη για την ενσωμάτωση του κεφαλαίου αυτού στην παρούσα διατριβή.

10.2. Ελυτική ποίηση και δυνατότητες συμπερίληψης

Ο όρος της *συμπερίληψης* ετυμολογικά παραπέμπει στην έννοια της ισότιμης συμμετοχής ατόμων σε μία ομάδα ή σε μία δράση, με τρόπο δίκαιο και χωρίς την ύπαρξη διακρίσεων ή διαφοροποιήσεων. Η θεώρηση αυτή συμμορφώνεται με το όραμα μίας κοινωνίας που θέτει σε προτεραιότητα τις πανανθρώπινες αξίες της δικαιοσύνης και της ισότιμης αποδοχής των ατόμων ανεξαρτήτως φύλου, κοινωνικής θέσης, καταγωγής, ηλικίας, φυλετικών, νοητικών ή σωματικών χαρακτηριστικών που υπό άλλες συνθήκες θα λειτουργούσαν περιοριστικά και αποτρεπτικά ως προς τη δυνατότητα των ατόμων αυτών για μία επί ίσοις όροις συμμετοχή.

Ο χώρος της εκπαίδευσης, ως μίας διαδικασίας που ενυπάρχει στην κοινωνία και αφουγκράζεται τις εξελίξεις της, δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστος και να μην οικειοποιηθεί το στοιχείο της συμπεριληπτικότητας για να περιγράψει το εκπαιδευτικό εκείνο πλαίσιο που αγκαλιάζει κάθε συμμετέχοντα παρέχοντάς του ίσες ευκαιρίες και δίκαιη αντιμετώπιση σε σχέση με το αγαθό της γνώσης και της μάθησης. Ο όρος *συμπεριληπτική εκπαίδευση* σχετίζεται με την προσπάθεια κατάλυσης κάθε εμποδίου που λειτουργεί ανασταλτικά ως προς την ισότιμη

συμμετοχή και μάθηση όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από παράγοντες όπως είναι η εθνικότητά τους, το φύλο, το κοινωνικό υπόβαθρο, η σεξουαλικότητα, η αναπηρία ή η επίδοσή τους.¹⁸³

Στο πλαίσιο ενός συμπεριληπτικού εκπαιδευτικού πλαισίου μάθησης η διαφορετικότητα των συμμετεχόντων χαίρει πλήρους αποδοχής ενώ ταυτόχρονα δίνεται προτεραιότητα στην εφαρμογή ευέλικτων τεχνικών διδασκαλίας και στρατηγικών διαφοροποίησης.¹⁸⁴ Η προσληπτικότητα, η αντιληπτική ικανότητα, ο διαφορετικός τρόπος σκέψης, ο προσωπικός ρυθμός μάθησης, οι νοητικές δεξιότητες λειτουργούν εξατομικευμένα και αποτελούν τους μεταβλητούς και κυμαινόμενους εκείνους παράγοντες που διαμορφώνουν κάθε φορά ένα διαφορετικό μαθητικό προφίλ στις ανάγκες του οποίου η σύγχρονη εκπαίδευση και οι λειτουργοί της καλούνται - εν είδει διαρκούς πρόκλησης - να ανταποκριθούν. Κατά τον Αργυρόπουλο (2013: 36) η διαφοροποιημένη διδασκαλία εξυπηρετεί τις ιδιαιτερότητες, τις ανάγκες, τον τρόπο σκέψης, ερμηνείας, αντίληψης και μάθησης που χαρακτηρίζει ξεχωριστά κάθε μαθητή.

Μπορεί ο δρόμος που οδηγεί σε μία πλήρως συμπεριληπτική εκπαίδευση¹⁸⁵ να είναι ακόμη μακρύς και τα βήματα που θα μας οδηγήσουν εκεί να είναι πολλά, ωστόσο είναι ελπιδοφόρο το γεγονός ότι μία εκπαίδευση που καταβάλλει ακούραστα προσπάθειες για έμπρακτη αναγνώριση ίσων ευκαιριών μάθησης και για ισότιμη συμμετοχή όλων των μαθητών, αποτελεί στις ημέρες μας όραμα που βρίσκει όλο και περισσότερους εκφραστές ανάμεσα στους λειτουργούς της εκπαίδευσης.

10.2.1. Μεταγραφή επιλεγμένων ποιημάτων του Ελύτη στη γραφή Braille

¹⁸³ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BB%CE%B7%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7 (Προσπελάστηκε στις 21/1/2024).

¹⁸⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BB%CE%B7%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7 (Προσπελάστηκε στις 21/1/2024).

¹⁸⁵ Το ζήτημα της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης έχει αποτελέσει κεντρικό θεματικό άξονα διαδικτυακού επιστημονικού συνεδρίου. Αναλυτικότερα στο <https://3pekes-edutech.uniwa.gr/wp-content/uploads/sites/412/2020/11/%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CC%81%CE%BF-%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BB%CE%B7%CC%81%CF%88%CE%B5%CF%89%CE%BD-1.pdf> (Προσπελάστηκε στις 12/12/2023).

Ειδικότερα η προκείμενη εργασία ευελπιστεί να συνεισφέρει με τον δικό της τρόπο στην απόπειρα για μία εκπαίδευση ίσων ευκαιριών. Εφαλτήριο για την εν λόγω πρωτοβουλία αποτελεί η διαπίστωση ότι η απόλαυση της λογοτεχνίας και η πρόσβαση στην ποίηση και στα επακόλουθα οφέλη της θέτουν μοιραία σε μειονεκτική θέση τους μαθητές που αντιμετωπίζουν δυσκολίες όρασης, μερική ή ολική τύφλωση. Ο όρος «τύφλωση» χρησιμοποιείται για να δηλώσει μερική ή ολική απώλεια όρασης, δηλαδή την απουσία αντίληψης φωτός (Αργυρόπουλος, 2011: 32). Οι μαθητές αυτοί είναι εκ προοιμίου εξαρτώμενοι από ένα έτερο βλέπον άτομο που θα χρειαστεί να μεσολαβήσει ανάμεσα σε αυτούς και στο ποίημα για να τους το διαβάσει με αποτέλεσμα να μην τους προσφέρεται η ευκαιρία της αυτόνομης αναγνωστικής διαδικασίας και της απόλαυσης που πηγάζει από αυτήν.

Για τον λόγο αυτό και με σκοπό να διασφαλιστεί η χωρίς διακρίσεις και περιορισμούς δυνατότητα της κατά το δυνατόν αυτόνομης ποιητικής ανάγνωσης από κάθε παιδί, επέλεξα πέντε ποιήματα του Ο. Ελύτη τα οποία με την επαγγελματική συμβολή της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας «Με Άλλα Μάτια» μεταγράφηκαν στον κώδικα Braille, ώστε, εκτός από τα παιδιά με τυπική όραση να είναι αναγνωστικά προσβάσιμα και σε ανθρώπους - ανεξαρτήτως ηλικίας - που αντιμετωπίζουν δυσκολίες όρασης.

Η επιλογή των ποιημάτων έγινε αφενός με πρόθεση να εκπροσωπηθούν ισορροπημένα και οι πέντε ποιητικές συλλογές στις οποίες επικεντρώνεται η παρούσα έρευνα. Αφετέρου στόχος ήταν τα επιλεγμένα ποιήματα να αντιπροσωπεύουν την ποίηση του Ελύτη και να προσφέρουν μία - αποσπασματική βέβαια, αλλά - κατά το δυνατόν σφαιρική θέαση στην ελυτική ποίηση. Συνειδητά συμπεριελήφθησαν στα ποιήματα αυτά και τα δύο ποιήματα στα οποία στηρίχτηκαν οι προτάσεις και οι ιδέες διδακτικής αξιοποίησης της ποίησης του Ελύτη στην προσχολική και την πρωτοσχολική ηλικία,¹⁸⁶ ώστε να δοθεί η δυνατότητα της συμπερίληψης σε μαθητές με πιθανά προβλήματα όρασης. Την τελική επιλογή των μεταγραμμένων ποιητικών κειμένων καθόρισε επίσης η επιθυμία να ενσωματωθούν στο εν λόγω εγχείρημα ποιήματα που παρουσιάζουν ρίμα, ποιήματα που συγκεντρώνουν αρκετά από τα ειδοποιά γνωρίσματα της ελυτικής ποίησης αλλά και ποιητικά έργα που αντιπροσωπεύουν και την πεζόμορφη προσέγγιση του λόγου από τον Ελύτη.

¹⁸⁶ Βλ. 9.4 και 9.5.

Ως εκ τούτου τα ποιητικά κείμενα που μεταγράφηκαν στον κώδικα braille¹⁸⁷ είναι τα ακόλουθα:

❖ «Η Πορτοκαλένια» από την ποιητική συλλογή «Ήλιος ο Πρώτος».
❖ «Γεγονός του Αυγούστου» από την ποιητική συλλογή «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά».
❖ «Κορίτσι» από την ποιητική συλλογή «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας».
❖ «Η Μάγια» από την ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα».
❖ «Και μια συνταγή για συκιά στη Σκύρο ή στη Σίκινο» από την ποιητική συλλογή «Εκ του πλησίον».

Πίνακας 3 Ποιητικά κείμενα που εμπεριέχονται μεταγραμμένα στον κώδικα Braille στο συνοδευτικό τεύχος

10.2.2. Ελυτική ποίηση και ψηφιακές τεχνολογίες. Η αξιοποίηση των QR codes

Στο πλαίσιο της πρόθεσης να αξιοποιηθούν από την παρούσα μελέτη οι δυνατότητες συμπερίληψης και έχοντας κατά νου ότι η πρόσβαση στην ποίηση και στη μαγεία της μπορεί να πραγματοποιηθεί και από εναλλακτικές οδούς, ανάλογα με τις ανάγκες, τις δεξιότητες και τα ενδιαφέροντα κάθε ενήλικα και ανήλικου αναγνώστη, πήρα την πρωτοβουλία να εκμεταλλευτώ τον ψηφιακό εγγραμματισμό και τις ποικίλες ευκαιρίες που παρέχει ως μία μη τυπική μορφή αλληλεπίδρασης με τον ποιητικό χώρο και τα γεννήματά του.

Ειδικότερα οι QR codes (κώδικες Ταχείας Απόκριση σε ελληνική μετάφραση των λέξεων “Quick Response”) αποτελούν ένα είδος κώδικα σε τετράγωνη συνήθως μορφή που με άσπρες και μαύρες ενότητες παρέχει κωδικοποιημένη μορφή δεδομένων. Μία ενδεικτική μορφή ενός QR Code είναι η ακόλουθη:



¹⁸⁷ Τα μεταγραμμένα ποιήματα εμπεριέχονται σε ειδικό ανεξάρτητο τεύχος το οποίο συνοδεύει την διδακτορική διατριβή.

Εικόνα 9 Ενδεικτική μορφή QR code

Ο κώδικας QR παρέχει τη δυνατότητα «ανάγνωσης» μέσω μηχανήματος (κινητού τηλεφώνου συνηθέστερα) και η σάρωσή του οδηγεί αυτομάτως σε ψηφιοποιημένα δεδομένα στο χώρο του διαδικτύου που μπορεί να έχουν οπτική, ακουστική ή συνδυαστική οπτικοακουστική μορφή.

Με αφορμή τη συγκεκριμένη ψηφιακή τεχνολογία και τις ευκαιρίες που παρέχει και με σκοπό να εξυπηρετηθούν συμπεριληπτικά τα ποικίλα ενδιαφέροντα, οι διαφορετικές ανάγκες και ο ιδιαίτερος τρόπος αφομοίωσης της γνώσης κάθε αναγνώστη, ενσωματώνονται στην έρευνα ¹⁸⁸ QR codes οι οποίοι μέσα από τη σάρωσή τους μπορούν να οδηγήσουν σε ψηφιοποιημένο υλικό σχετικά με τον Οδυσσέα Ελύτη, την προσωπικότητα και το έργο του.¹⁸⁹

Πιο συγκεκριμένα οι κώδικες Ταχείας Απόκρισης που εμπεριέχονται στο Παράρτημα 4 οδηγούν μέσα από τη σάρωσή τους και με τη σειρά που απαντούν:

- ❖ Σε μελοποιημένη απόδοση του ποιήματος «Κορίτσι» με εικονογράφιση από ζωγραφιές μαθητών.
- ❖ Σε συνέντευξη τύπου του Ο. Ελύτη για το Νόμπελ Λογοτεχνίας.
- ❖ Σε ομιλία της Ιουλίτας Ηλιοπούλου στο Πολιτιστικό Κέντρο Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών με θέμα «Η ιερότητα στον Ελύτη».
- ❖ Σε προσωπική συνέντευξη του ποιητή για τη ζωή και το έργο του.
- ❖ Στη μελοποιημένη απόδοση του ποιήματος «Του Μικρού Βοριά» από τη Ντόρα Γιαννακοπούλου σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη.
- ❖ Σε πληροφοριακό υλικό για τον Οδυσσέα Ελύτη μέσα από ψηφιακή, διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια (Βικιπαίδεια).
- ❖ Σε αποφθέγματα του Ο. Ελύτη.
- ❖ Στην επίσημη λίστα με την εργογραφία του Ο. Ελύτη.
- ❖ Σε ενδεικτικές εικόνες από τις Συνεικόνες (Collages) του ποιητή.

¹⁸⁸ Βλ. Παράρτημα 4.

¹⁸⁹ Κρίνεται απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι οι QR codes ενδέχεται να έχουν περιορισμένη χρονική ισχύ και η δυνατότητα πρόσβασης στα κωδικοποιημένα δεδομένα τους επηρεάζεται από τυχόν αλλαγές των εκάστοτε χειριστών. Όλοι οι QR codes που συμπεριλαμβάνονται στο Παράρτημα 4 της παρούσας διατριβής ανακτήθηκαν στις 13/12/2023, χρονολογία κατά την οποία ήταν δυνατή η ψηφιακή τους ανάγνωση και ενεργά τα ψηφιοποιημένα δεδομένα στα οποία παρέπεμπαν.

10.3. Ελυτική ποίηση και Τεχνητή Νοημοσύνη

Παλαιότερα ο όρος *τεχνητή νοημοσύνη* φάνταζε πιθανώς αξιοπερίεργος, μυστηριώδης και απομακρυσμένος από την πραγματικότητα και τον υπαρκτό κόσμο μέσα στον οποίο δραστηριοποιούνταν ο άνθρωπος. Στις ημέρες μας η τεχνητή νοημοσύνη¹⁹⁰ (Artificial Intelligence) έχει σαφώς εισχωρήσει σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι η ΤΝ και οι πολυποίκιλες και ανεξερεύνητες ακόμη δυνατότητές της υπεισέρχονται στην κοινωνική ζωή, στους επαγγελματικούς στίβους, στον κλάδο του αθλητισμού, στην ιατρική επιστήμη, στη μηχανική αλλά και σε χώρους που εκ πρώτης όψεως μοιάζουν φαινομενικά ασύνδετοι με αυτό το είδος νόησης, όπως είναι η δικαιοσύνη, η εκπαίδευση, η ηθική.

Ο Γιώργος Χατζηβασιλείου (2023: 201, 202), αφού πρώτα επισημαίνει την αδιαμφισβήτητη δυσχέρεια που διέπει εκ φύσεως την απόπειρα ορισμού της νοημοσύνης ως ευρείας έννοιας, επιχειρεί και ορίζει την ΤΝ ως εξής: «Τεχνητή νοημοσύνη είναι ένα μηχανικό κατασκευάσμα που μπορεί και παράγει κρίση μπορεί να αναλύει πληροφορίες, να μαθαίνει, να προτείνει δράσεις και να δρα αυτόβουλα, άρα να θέτει στόχους γύρω από ένα ή περισσότερα ζητήματα».

Ο ορισμός ίσως γεννά αυθόρμητα την εικόνα ενός ανθρωπόμορφου ρομπότ που λειτουργεί αυτόνομα και επιτελεί με ακρίβεια και αποτελεσματικότητα τα έργα και τις λειτουργίες του ανθρώπου.

Αληθεύει, ωστόσο, ότι η ΤΝ ανιχνεύεται μέσα από πιο απτές πτυχές της ανθρώπινης καθημερινότητας όπως είναι η αναζήτηση στις ιστοσελίδες του Διαδικτύου, η βίντεο κλήση με ένα οικείο πρόσωπο ή μία αυτοματοποιημένη μαθηματική πράξη στην αριθμομηχανή. Κινούμαστε ήδη στον χώρο μίας ευφύιας τεχνητής, η οποία διαθέτει τη δυνατότητα να παράγει υψηλή διανοητική κρίση και να αποδίδει νοήματα, δεξιότητες που μέχρι πριν μερικά χρόνια μονοπωλούσε ο ανθρώπινος νους (ό.π. : 36).

Όπως και σε άλλες περιπτώσεις η ΤΝ αποτελεί στην ουσία ένα ανθρώπινο κατασκευάσμα που ενέχει τον κίνδυνο να ξεπεράσει τον δημιουργό του οδηγώντας, πιθανώς, σε νερά αχαρτογράφητα. Ως εκ τούτου ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται το συγκεκριμένο εργαλείο και η εξισορροπητική ύπαρξη ηθικών,

¹⁹⁰ Εφεξής ΤΝ.

πολιτικών και φιλοσοφικών πυξίδων ή δικλίδων ασφαλείας θα εξασφαλίσει, ίσως, μία πιο ασφαλή, υγιή και εποικοδομητική αξιοποίηση της ΤΝ στη ζωή μας.

Με τον τρόπο που προδιαγράφηκε η ΤΝ δεν θα μπορούσε να μην αγγίξει και τον χώρο της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση, ανεξαρτήτως βαθμίδας, υπάρχει και διαμορφώνεται μέσα στο κάδρο της ανθρώπινης κοινωνίας και αναπότρεπτα ακολουθεί τις εξελίξεις της, διαρκώς εκσυγχρονιζόμενη και με ανεξάντλητες προοπτικές να ανοίγονται μπροστά της. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται σταδιακά ένα νέο μέλλον για τον χώρο της εκπαίδευσης που δεν έρχεται να αντικαταστήσει τις συμβατικές μορφές διδασκαλίας αλλά να τις συμπληρώσει, να τις ενισχύσει και να τις εμπλουτίσει δημιουργικά.

Μέσα σε αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο θεωρείται σκόπιμο να αναφερθούν έστω και αποσπασματικά μερικές από τις πολυάριθμες δυνατότητες που παρέχει η ΤΝ στον χώρο της προσχολικής και πρωτοσχολικής εκπαιδευτικής βαθμίδας,¹⁹¹ χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει ότι μπορεί να αντικαταστήσει πλήρως τη διάδραση μεταξύ ομηλίκων, την αλληλεπίδραση με τον δάσκαλο, την αξία του βιβλίου, τη δύναμη του μολυβιού. Η οπτική της διατριβής, ανθρωποκεντρική στη βάση της, παραμένει σταθερά προσανατολισμένη στον χώρο της λογοτεχνίας, της ποίησης και στην εκμετάλλευση της ΤΝ και των εργαλείων της για τη δημιουργική εμπλοκή των μαθητών μαζί τους.

Αναλυτικότερα:

10.3.1. Ψηφιακό παιχνίδι μνήμης

<https://learningapps.org/2875642>

Ακολουθώντας τον δοσμένο σύνδεσμο ο εκπαιδευτικός (ή ο μαθητής κάποιας μεγαλύτερης βαθμίδας με ανάλογες δεξιότητες και υπό επίβλεψη – καθοδήγηση ενήλικα) έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει ψηφιακά παιχνίδια μνήμης (γνωστά και με τον όρο Memory). Στην περίπτωση που η χρήση του παιχνιδιού προορίζεται για αξιοποίηση σε σχολικό περιβάλλον, στα τετράγωνα πλαίσια του ψηφιακού memory μπορούν να ενσωματωθούν οι προτιμώμενες εικόνες ανάλογα με τα ενδιαφέροντα

¹⁹¹ Οι αναφορές που ακολουθούν και ο τρόπος με τον οποίο προτείνεται η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών σχετίζονται με τη βαθμίδα του Νηπιαγωγείου και τις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου.

των εμπλεκομένων ή με το διδακτικό αντικείμενο που επιθυμεί να διαπραγματευτεί ο εκπαιδευτικός. Εάν το αντικείμενο ενδιαφέροντος είναι η ποίηση και συγκεκριμένα η ελυτική, στα ζεύγη των τετραγώνων μπορούν να ενσωματωθούν εικόνες του ποιητή, των collages του ή εικόνες - σύμβολα της ποίησης του Ο. Ελύτη, όπως είναι ο ήλιος, η ελιά, η θάλασσα. Σκοπός της ψηφιακής αυτής εφαρμογής είναι το ταίριασμα των όμοιων εικόνων ανά δύο. Ο αριθμός των ζευγών καθορίζεται από τον δημιουργό του ψηφιακού παιχνιδιού δίνοντας έτσι την ευκαιρία για διαβαθμισμένης δυσκολίας εφαρμογή ανάλογα με την ηλικία του κοινού στο οποίο απευθύνεται.



Εικόνα 10 Ενδεικτική απεικόνιση ψηφιακού παιχνιδιού μνήμης

10.3.2. Δημιουργία ψηφιακών βιβλίων

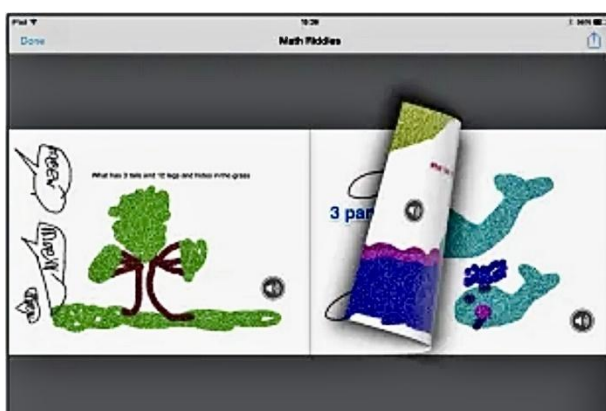
<https://bookcreator.com/>

Η εν λόγω εφαρμογή αποτελεί ένα διαδικτυακό εργαλείο για τη δημιουργία ηλεκτρονικών βιβλίων και κόμικς. Η ψηφιακή αυτή εφαρμογή μπορεί να χρησιμοποιηθεί από ενήλικα άτομα αλλά και από παιδιά ή μαθητές υπό την καθοδήγηση του επιβλέποντα εκπαιδευτικού με σκοπό να αποκτήσει διδακτικές προεκτάσεις και να εξυπηρετήσει παιδαγωγικούς στόχους μέσα από ένα ελκυστικό και καινοτόμο πλαίσιο. Στα βιβλία που δημιουργούνται μέσα από το εργαλείο του Book Creator μπορούν να ενσωματωθούν κείμενα, εικόνες, ηχογραφήσεις και βίντεο κάτι που καθιστά την εφαρμογή διαδραστική και τη χρήση της δημιουργική και ενδιαφέρουσα.

Η συγκεκριμένη εφαρμογή και οι δυνατότητές της μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο όλων των διδακτικών αντικειμένων χωρίς περιορισμούς. Κατ' αυτόν τον

τρόπο μπορεί να λειτουργήσει επικουρικά ως προς τη συμβατική διδακτική προσέγγιση της λογοτεχνίας και να συμπληρώσει τη διαδικασία της διδασκαλίας εμπλέκοντας δημιουργικά τον μαθητή σε αυτήν.

Ενδεικτικά η εφαρμογή Book Creator μπορεί να συνεισφέρει στη δημιουργία ψηφιακών, διαδραστικών βιβλίων που θα εμπεριέχουν στις ηλεκτρονικές τους σελίδες ζωγραφιές των μαθητών εμπνευσμένες από την ποίηση του Ο. Ελύτη, αποσπάσματα από τα έργα και τους στίχους του, ηχογραφήσεις μελοποιημένων ποιημάτων του τραγουδημένα από τους μαθητές ή τις προσωπικές αφηγηματικές και γραπτές απόπειρες των παιδιών.



Εικόνα 11 Ενδεικτική απεικόνιση ψηφιακής εφαρμογής Book Creator

10.3.3. Δημιουργία κινούμενων εικόνων

<https://sketch.metademolab.com/>

Η ψηφιακή εφαρμογή παρέχει τη δυνατότητα να δοθεί κίνηση σε παιδικά σκίτσα και ζωγραφιές μέσα από τα ακόλουθα απλά βήματα:

1. Το παιδί ζωγραφίζει με μαρκαδόρους, μολύβι ή ξυλομπογιά τον χαρακτήρα της αρεσκείας του σε ένα λευκό χαρτί. Για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα θεωρείται σημαντικό τα άκρα της φιγούρας (χέρια, πόδια) να είναι ευδιάκριτα και να μην επανωτίζουν.
2. Ο επιβλέπων ενήλικας φωτογραφίζει το έργο του παιδιού σε κοντινή λήψη.
3. Ακολουθώντας τις οδηγίες της εφαρμογής ο ενήλικας «ανεβάζει» το σχέδιο του παιδιού στην ψηφιακή εφαρμογή. Η ζωγραφιά αποκτά αυτομάτως κίνηση.

Μέσω της αξιοποίησης της συγκεκριμένης ψηφιακής εφαρμογής, θα μπορούσαν να αποκτήσουν τη μορφή κινούμενου σχεδίου χαρακτήρες, ήρωες ή μορφές από τα ποιητικά έργα του Ο. Ελύτη, όπως η ποδηλάτισσα, η Μαρία Νεφέλη, ο κύριος Μενεξές, ο μικρός Ναυτίλος, γιατί όχι και ο ήλιος ο ηλιάτορας ή το τρελοβάπορο και η τρελή ροδιά μέσα από μία προσωποποιημένη τους εικαστική προσέγγιση. Γιατί όχι και ο ίδιος ο ποιητής!



Εικόνα 12 Ενδεικτική απεικόνιση ψηφιακής εφαρμογής Animated Drawings

10.3.4. Ψηφιακός βοηθός My AI – Chatbot Assistant

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.mygpt&hl=en_US

Το My AI - Chatbot Assistant είναι ένας από τους πολλούς ψηφιακούς βοηθούς που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο των νέων τεχνολογιών και της ΤΝ. Στηρίζεται σε αλγόριθμους και στο μοντέλο γλώσσας GPT (Generative Pre-Trained Transformer) το οποίο αν και τεχνολογικό προσομοιάζει στην ανθρώπινη ομιλία.

Το My AI - Chatbot Assistant είναι κατάλληλα σχεδιασμένο για να απαντήσει σε οποιαδήποτε ερώτηση του τεθεί σε μορφή διαλογικής συνομιλίας. Η μορφή αυτής της άμεσης διάδρασης το καθιστά ελκυστικό και ευρέως αξιοποιήσιμο.

Εκτός από άλλα επαγγελματικά και επιστημονικά πλαίσια, οι εν λόγω ψηφιακοί οδηγοί χρησιμοποιούνται όλο και συχνότερα στο χώρο της εκπαίδευσης συμπληρώνοντας το έργο του εκπαιδευτικού και εξυπηρετώντας τις ανάγκες για καινοτομία και εκσυγχρονισμό.

Υπό τον καθοδηγητικό ρόλο του δασκάλου ή της δασκάλας τους οι μαθητές μπορούν να πειραματιστούν με τη νέα αυτή τεχνολογία και ανάμεσα σε όσα τους προβληματίζουν να θέσουν ελεύθερα τα ερωτήματά τους σχετικά με την ποίηση, τη λογοτεχνία, τον Οδυσσέα Ελύτη και τα έργα του.

Αναρωτιόμαστε και εμείς, υποκινούμενοι από φιλοπερίεργα αισθήματα, τί θα απαντούσε το My AI - Chatbot Assistant σε απλές ερωτήσεις όπως:

«Πού και πότε γεννήθηκε ο Οδυσσέας Ελύτης;»

«Ποια χρονιά τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ;»

Αλλά και σε πιο σύνθετα ερωτήματα όπως:

« Τί είναι ποίημα;»

«Τα παιδιά μπορούν να γράψουν ποιήματα;»



Εικόνα 13 Ενδεικτική εικόνα εφαρμογής My AI - Chatbot Assistant

10.3.5. Από τις λέξεις στη δημιουργία ψηφιακών εικόνων

<https://www.bing.com/images/create>

Πρόκειται για ένα ψηφιακό πρόγραμμα το οποίο μετατρέπει τον λόγο σε εικόνα. Ο χρήστης της εφαρμογής πληκτρολογεί σε ενδεδειγμένο πλαίσιο τις λέξεις της αρεσκείας του και στη συνέχεια το πρόγραμμα μετατρέπει τις λέξεις σε εικόνα. Με έμπνευση το ποίημα «Κορίτσι» του Ελύτη, πειραματίστηκα με την εφαρμογή

πληκτρολογώντας τις λέξεις κορίτσι, πεταλούδα, μέλισσα, ροδιά, σιντριβάνι, βατομουριά, μπαξές. Το πρόγραμμα TN μετέτρεψε τις δοσμένες λέξεις στην εικόνα που ακολουθεί:



Εικόνα 14 Δείγμα ψηφιακής εικόνας δημιουργημένης στο πρόγραμμα Image Creator (A)

Πληκτρολογώντας λέξεις - σύμβολα για την ελυτική ποίηση, όπως ήλιος, θάλασσα, ελιά, σύννεφο, Ελλάδα προέκυψε το ακόλουθο οπτικοποιημένο αποτέλεσμα:



Εικόνα 15 Δείγμα ψηφιακής εικόνας δημιουργημένης στο πρόγραμμα Image Creator (B)

Κατά έναν ανάλογο τρόπο ο στίχος του Ελύτη «Από παιδιά και μόνον φτιάχνεις Ιεροσόλυμα» («Εκ του πλησίον»), μετουσιώθηκε στην ακόλουθη εικόνα:



Εικόνα 16 Δείγμα ψηφιακής εικόνας δημιουργημένης στο πρόγραμμα Image Creator (Γ)

Αντίστοιχες απόπειρες από ενήλικες αλλά και από μαθητές υπό την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών τους, μπορούν αφενός να αποδειχθούν δημιουργικές αφετέρου να οδηγήσουν στην απόλαυση της ποίησης και στη μαγεία των λέξεων μέσα από ένα διαφορετικό μονοπάτι.

Επιλογικά η τεχνητή νοημοσύνη (TN) συνιστά ένα ανθρώπινο δημιούργημα που μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμο μέσα από τη σωστή του χρήση και στην υπηρεσία μίας υγιούς και ωφέλιμης στοχοθέτησης. Ο κίνδυνος το δημιούργημα να ξεπεράσει τον ίδιο του τον δημιουργό έχει εκφραστεί ως προβληματισμός από πολλούς.

Η Ιουλία Ηλιοπούλου, σε απάντησή της σχετικά με τη σχέση που είχε ο Ελύτης με την τεχνολογία και τις εξελίξεις της, είχε χαρακτηριστικά αναφέρει ότι όταν ο ηλεκτρονικός υπολογιστής μπήκε ενεργά στη ζωή των συγγραφέων και των λογοτεχνών ως εργαλείο γραφής και μέσο γραπτής έκφρασης, «θέλησε να τον πετάξει από το παράθυρο γιατί ήταν πιο γρήγορος από τον ίδιο».¹⁹²

Ωστόσο δεν θα πρέπει να ξεχνάμε την προτροπή του ίδιου του ποιητή: «Τρώγε την πρόοδο και με τα φλούδια και με τα κουκούτσια της»,¹⁹³ μέσα από την

¹⁹² Η αναφορά έγινε στο πλαίσιο της ομιλίας της Ι. Ηλιοπούλου στην επιστημονική ημερίδα με τίτλο «Ποιητικός λόγος: Διακαλλιτεχνικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις» που υλοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΕΚΠΑ και ειδικότερα στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνικές Επιστήμες και Ανθρωπιστικές Σπουδές στην Εκπαίδευση» στις 20 Απριλίου 2023.

¹⁹³ Τα λόγια του ποιητή επισημάνθηκαν σε ομιλία της Καθηγήτριας Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και Διδακτικής της, Τζίννας Καλογήρου. Η ομιλία της εκφωνήθηκε στο πλαίσιο της επιστημονικής ημερίδας με τίτλο «Ποιητικός λόγος: Διακαλλιτεχνικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις» που

οποία εκφράζει με τον δικό του μεταφορικό τρόπο τη σημασία της διαρκούς εξέλιξης και την ανάγκη να την εκμεταλλευόμαστε στο έπακρο.

Η ενσωμάτωση των Νέων Τεχνολογιών και της Τεχνητής Νοημοσύνης στην παρούσα εργασία σίγουρα δεν επιθυμεί να παραγκωνίσει ούτε και να παρακάμψει την ανθρώπινη διάσταση της ποιητικής δημιουργίας ή της εκπαιδευτικής λειτουργίας. Ευελπιστεί, όμως, στη συγκομιδή των καρπών της προόδου *μέχρι το κουκούτσι τους* εστιάζοντας, παράλληλα, στην ανθρωποκεντρική τους αξιοποίηση και στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης μέσω αυτών.

10.4. Ελυτική ποίηση και φυσιοκρατική νοημοσύνη.¹⁹⁴ Η περίπτωση της συλλογής «Ήλιος ο Πρώτος».

Η θεώρηση της φύσης και των εκφάνσεών της ως δομικών υλικών για την ποίηση του Ελύτη έχει εκφραστεί από πλήθος μελετητών και αποδεικνύεται ευρέως βιβλιογραφικά.¹⁹⁵ Η αναγνωστική περιδιάβαση στα ποιητικά του έργα καθιστά αυταπόδεικτη την κεντρική τοποθέτηση και τη συμβολική αξιοποίηση της φύσης, των στοιχείων και των φαινομένων που τη συναποτελούν. Ο ήλιος, η θάλασσα, το σύννεφο, τα πουλιά, τα φύλλα, το ελληνικό τοπίο συνολικά διαθλάται και ανακλάται μέσα από τους στίχους της ποίησής του μεταφέροντας νοήματα, εκφράζοντας συναισθήματα και ηθικές αξίες, γεννώντας ιδέες και σημασίες που ζητούν να επικοινωνηθούν.

Ο Ελύτης μέσα από την ποίησή του προβάλλει μία φύση πανανθρώπινη και συμπαντική στα όρια της οποίας ενώνεται συνολικά η ανθρώπινη φυλή. Για τον λόγο τούτο αντιλαμβάνεται την ανθρώπινη ύπαρξη - και τη δική του φυσικά - άρρηκτα δεμένη με το φυσικό περιβάλλον εν είδει προέκτασής της και σε αέναη αλληλεπίδραση μεταξύ τους.

Προς επίρρωση αυτού αρκεί η παράθεση των στίχων του:

Θέ μου Πρωτομάστορα μ' ἔχτισες μέσα στά βουνά

υλοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΕΚΠΑ στις 20 Απριλίου 2023.

¹⁹⁴ Κρίνεται απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι οποιαδήποτε αναφορά στο παρόν κεφάλαιο σε σχέση με την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του αναγνώστη και την περαιτέρω όξυνση της φυσιοκρατικής του νοημοσύνης πραγματοποιείται σε υποθετικό καθαρά επίπεδο. Η τρέχουσα διατριβή δεν έχει καλύψει ερευνητικά το συγκεκριμένο θέμα, γεγονός που επιτρέπει απλώς την παράθεση υποθέσεων και όχι την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων επί του ζητήματος.

¹⁹⁵ Βλ. 1.1.4. Η φύση ως δομικό στοιχείο της ποίησης του Ελύτη.

Θέ μου Πρωτομάστορα μ' ἔκλεισες μέσ στη θάλασσα!

[...]

Θέ μου Πρωτομάστορα μ' ἔζωσες τίς ἀκρογιαλιές

Θέ μου Πρωτομάστορα στά βουνά μέ θεμέλιωσες!

(«Ἄξιον Εἶσι», Ανάγνωσμα δεύτερο, Ἄσμα Δ')

Σε ὅ,τι αφορά την ποίηση του Ο. Ελύτη αναφερόμαστε σαφώς σε μία ποίηση που μέσα στο πλαίσιο της αμεσότητας του λόγου και της εκφραστικής διαχρονικότητας που τη διακρίνει, καθίσταται επιδραστική. Θεωρείται πιθανό, ως εκ τούτου, ότι ο αναγνώστης ευχάριστα θα αφηθεί να παρασυρθεί στη δίνη της ελυτικής ονειρικής οπτικής πάνω στα πράγματα. Αμάχητα θα παραδοθεί στην προσωπική κοσμοθεώρηση του ποιητή, στο ποιητικό του ὄραμα, σε αυτή τη δεύτερη ανάγνωση του κόσμου.

Ανάλογη επιρροή επιφυλάσσεται ενδεχομένως στο πώς θα λειτουργήσει μέσα στην ψυχosύνθεση του εκάστοτε αναγνώστη ο τρόπος με τον οποίο αποτυπώνεται η φύση και οι μορφές της στους στίχους του Νομπελίστα ποιητή. Κρίνεται ἄξιο αναφοράς ότι η επιλογή μου να προσεγγίσω το εν λόγω ζήτημα με επίκεντρο την ποιητική συλλογή «Ἡλιος ο Πρώτος»¹⁹⁶ είναι ενδεικτική και σε καμία περίπτωση δεν απορρέει από την πεποίθηση ότι το συγκεκριμένο ελυτικό ἔργο είναι το μόνο που προσφέρεται για τη διαπραγμάτευση της παρουσίας της φύσης μέσα σε αυτό. Η ελυτική ποίηση, ἄλλωστε, από την αρχή ἔως το τέλος της, μπορεί να ταυτιστεί με μία σπουδή στον ἥλιο, στο πέλαγος, στα δέντρα και στη φύση, με ὅλες τις ερμηνευτικές και μεταφορικές προεκτάσεις που ενέχει η παρουσία τους στους στίχους του ποιητή του Αιγαίου.

Χαρακτηριστικά:

Πριν ακόμη από το ξεκίνημα της ποιητικής του συλλογής ο Ελύτης, με μία εσωτερική αναφορά καθιστά ξεκάθαρη την επίδραση που ἔχει ο ἥλιος στη συνείδησή του ενεργοποιώντας μέσα του μία ακολουθία συναισθημάτων και, συνακόλουθα, συνειρμών. Αναφέρει:

¹⁹⁶ Οι στίχοι που αξιοποιήθηκαν αποσπασματικά για την παρούσα υποενοότητα και που ενσωματώνονται ως αναφορά στο κείμενο σε πλάγια γραφή, ἔχουν αντληθεί στο σύνολό τους από την ποιητική συλλογή «Ἡλιος ο Πρώτος» και συγκεκριμένα από το βιβλίο Ελύτης, Ο. (2002). *Ποίηση*. Αθήνα: Ίκαρος.

«Έτσι συχνά όταν μιλώ για τον ήλιο μπερδεύεται στη γλώσσα μου ένα μεγάλο τριαντάφυλλο κατακόκκινο. Αλλά δεν μου είναι βολετό να σωπάσω».

Στους στίχους που ξεδιπλώνονται στη συνέχεια, ο αναγνώστης θα συναντήσει τον ποιητή να διαβαίνει με δάκρυα της αθανασίας τη θάλασσα να πίνει ήλιο κορινθιακό διαβάζοντας τα μάρμαρα και δρασκελίζοντας αμπέλια θάλασσες, να χώνει το χέρι του στις φυλλωσιές του ανέμου.

Αλλού θα τον δει να απευθύνεται σε μία κοριτσίστικη φιγούρα και με εξομολογητική διάθεση να καταθέτει ότι έχει στην καρδιά μια χλόη ανέγγιχτη και μια βροχή νιογέννητο τριφύλλι.

Στα μάτια του ο ουρανός καίει απέραντος, το νερό στάζει συλλαβίζοντας και ένα πελώριο φυτό κοιτάει κατάματα τον ήλιο. Πράσινα πουλιά σκίζουν τα όνειρά του. Οι άνεμοι είναι ξυπόλυτοι και τα κύματα ανθισμένα.

Ο άνθρωπος, σε πλήρη εναρμόνιση με τη φύση, κείται στις πάνω αμμουδιές ανάσκελα φουμέρνοντας ασημοκαπνισμένα ελιόφυλλα, Τα τζιτζίκια ζεσταίνονται στ' αυτιά του. Τα μυρμήγκια δουλεύουνε στο στήθος του. Σάυρες γλιστρούν στη χλόη της μασχάλης.

Η Ελλάδα με σιγουριά πατάει στη θάλασσα και ο ουρανός είναι βαθύς κι ανάλλαχτος.

Οι ονειρικές εικόνες διαδέχονται η μία την άλλη. Ο αναγνώστης θα δει με τα μάτια της φαντασίας ένα λιβάδι έναστρο που του έφυγαν οι ανεμώνες, θα ακούσει το ρόχθο της ισόβιας θάλασσας και το ψιθύρισμα του αμάραντου πελάγους.

Ο ποιητής θα τον κάνει κοινωνό σε μία ξεχωριστή Λαμπρή στα φύκια τ' ουρανού.

Οι αναγνώστες θα τον δούμε, τέλος, να χαράζει τ' όνομα το αγαπημένο - πού αλλού – στον ίσκιο της γιαγιάς ελιάς.

Θεωρείται πιθανό και αναμενόμενο ότι μία τέτοια ποίηση, όπου η φύση μεταφέρει μηνύματα, διαμορφώνει αξίες, μετουσιώνεται σε σύμβολο και αναδεικνύεται και η ίδια σε υπέρτατη αξία, πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να συμβάλει στην καλλιέργεια και την όξυνση μίας νοημοσύνης φυσιοκρατικής και νατουραλιστικής.

Στο σημείο αυτό αξίζει αναφοράς το γεγονός ότι η μονοδιάστατη αντιμετώπιση της νοημοσύνης ως έννοιας έχει δώσει τη θέση της σε πιο σύγχρονες θεωρήσεις επί του θέματος και υποστηρίζεται πλέον ότι ο άνθρωπος διαθέτει εννέα διαφορετικά είδη νοημοσύνης, με κάθε ένα να είναι σε διαφορετικό επίπεδο επάρκειας ανεπτυγμένο μέσα του. Μία τέτοια προσέγγιση δεν μπορεί παρά να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται η εκπαίδευση και με τον οποίο αντιμετωπίζεται η ανθρώπινη νοημοσύνη συνολικά.

Ο Howard Gardner, Αμερικανός ερευνητής, καθηγητής ιατρικής και νευρολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βοστώνης, καθηγητής μάθησης στο Πανεπιστήμιο Harvard, γνωστικός και αναπτυξιακός ψυχολόγος, διαφοροποιήθηκε, μέσα από τις έρευνές του, από τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί ευφυίας θέτοντας νέους και πιο διευρυμένους ορίζοντες στην έννοια της νοημοσύνης.

Ως εκ τούτου η νοημοσύνη του ανθρώπου διακρίνεται κατά την προσέγγισή του στα εξής εννέα είδη:¹⁹⁷

A. Γλωσσική - Λεκτική
B. Λογική – Μαθηματική
Γ. Οπτική – Χωρική
Δ. Σωματική – Κινησθητική
E. Μουσική – Ρυθμική
ΣΤ. Ενδοπροσωπική
Z. Διαπροσωπική
H. Φυσιοκρατική
Θ. Υπαρξιακή - Φιλοσοφική

Πίνακας 4 Είδη νοημοσύνης σύμφωνα με τη Θεωρία Πολλαπλής Νοημοσύνης του Howard Gardner

¹⁹⁷ Για αναλυτικότερες πληροφορίες σε σχέση με τη Θεωρία Πολλαπλής Νοημοσύνης αλλά και για τις εκπαιδευτικές της προεκτάσεις βλ. Φλουρής, Γ. (2021). *Πολλαπλή Νοημοσύνη & Εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Η λίστα με τις προσωπικότητες που αποδεδειγμένα διαθέτουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη φυσιοκρατική νοημοσύνη,¹⁹⁸ θα ήταν ελλιπής εάν απουσίαζε από αυτήν το όνομα του Οδυσσέα Ελύτη, του ποιητή που επεφύλαξε στη φύση μία πυρηνική θέση στην ποίησή του. Ως εκ τούτου το ποιητικό του έργο και ο τρόπος - κυριολεκτικός, μεταφορικός ή συμβολικός - με τον οποίο αναπαρίσταται η φύση και τα στοιχεία της μέσα από αυτό, μπορούν πιθανώς να οδηγήσουν τον αναγνώστη σε μία φυσιοκρατική ανάγνωση του κόσμου και να καταστούν εφαλτήριο για μία διαφορετική και πιο ευαισθητοποιημένη σχέση με τη φύση ευρύτερα. Εάν και εφόσον καθίσταται επιτρεπτή μία εξομολογητική κατάθεση, η προσωπική μου περιδιάβαση στον «Ήλιο τον Πρώτο» αλλά και συνολικά στην ελυτική ποίηση, μου άφησε κληροδότημα ένα διαφορετικό πρίσμα κάθε φορά που βλέπω τον ήλιο ή μία ελιά, κάθε φορά που ακούω τον αέρα ή τα κύματα.

11ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Η παρούσα έρευνα επιχείρησε να προσεγγίσει θεωρητικά και πρακτικά τους τρόπους με τους οποίους αναπαρίσταται γλωσσικά το παιδί και η έννοια της παιδικότητας μέσα σε επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Οδυσσέα Ελύτη. Η απόπειρα αυτή στηρίχτηκε, δομήθηκε και συστηματοποιήθηκε πάνω στην επιμελή βιβλιογραφική διερεύνηση που στόχο είχε να αξιοποιήσει θεωρητικά ελληνόγλωσσες και ξενόγλωσσες δημοσιεύσεις, εκδόσεις, μελέτες και έρευνες που πραγματεύονται αφενός μεν το γλωσσικό φαινόμενο ως μηχανισμό αναπαράστασης μέσα στο χώρο της λογοτεχνικής και της ποιητικής έκφρασης αφετέρου δε τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν την ελυτική ποιητική προσωπικότητα και την ιδιαίτερη ποιητική έκφραση του Ελύτη. Η προσπάθειά μου ως ερευνήτριας να διαπραγματευτώ το ερευνητικό ζητούμενο σφαιρικά και ολιστικά αποτέλεσε τον λόγο για τον οποίο επέλεξα να συμπληρώσω τη θεωρητική βάση της διατριβής με την πρακτική εφαρμογή της ελυτικής ποίησης στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαιδευτική κοινότητα αλλά και με την αναζήτηση της σύνδεσής της με σύγχρονες κοινωνικές, εκπαιδευτικές,

¹⁹⁸ Ο Άγγλος φυσιολόγος και βιολόγος Κάρολος Δαρβίνος, που επέδειξε κατά την διάρκεια της ζωής του και της επιστημονικής του δραστηριοποίησης ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη φύση και για την εξέλιξη των ειδών, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ατόμου με υψηλή νατουραλιστική – φυσιοκρατική ευφυΐα.

τεχνολογικές προκλήσεις και εξελίξεις που διαμορφώνουν το σύγχρονο πρόσωπο της κοινωνίας μας.

Η πορεία αυτή, ενισχυμένη από τα μεθοδολογικά εργαλεία της ποιητικής γραμματικής και της κριτικής ανάλυσης του λόγου που αξιοποιήθηκαν ερευνητικά, εμπλούτισε τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις μου με νέες και λειτούργησε διαφωτιστικά συμβάλλοντας στην εξαγωγή συμπερασμάτων. Τους εν λόγω επαγωγικούς συλλογισμούς, επιλέγω - λόγω της φύσης τους - να τους διαχωρίσω σε συμπεράσματα γενικής και σε συμπεράσματα ειδικής μορφής, τα οποία και παρατίθενται ακολούθως.

11.1. Γενικά συμπεράσματα

Πριν από την παράθεση οποιουδήποτε άλλου συμπεράσματος, προκύπτει προδήλως η διαχρονικότητα του ποιητικού αποτυπώματος¹⁹⁹ του Ελύτη και η οικουμενικότητα του έργου του. Αμάχητα αποδεικνύεται ότι αναφερόμαστε σε μία ποιητική προσωπικότητα που δεν δύναται να οριοθετηθεί τοπικά ή να περιοριστεί σε συγκεκριμένα χρονικά όρια και πλαίσια. Οι εκφάνσεις του έργου του και η λογοτεχνική του ταυτότητα εξακολουθούν μέχρι σήμερα να συγκεντρώνουν το ερευνητικό ενδιαφέρον και να πυροδοτούν την επιστημονική δραστηριοποίηση μελετητών τόσο εντός ελληνικών συνόρων όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η επιδραστικότητα του ποιητικού του κληροδοτήματος καταδεικνύεται αβίαστα αν αναλογιστεί κανείς ότι αποσπάσματα της λογοτεχνικής του παραγωγής και της πνευματικής του παρακαταθήκης συγκαταλέγονται σταθερά σε διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης, εμπνέουν την εκπαιδευτική κοινότητα και το έμπυχο δυναμικό της και αξιοποιούνται για πολλαπλούς παιδαγωγικούς, γνωστικούς, καλλιτεχνικούς και κοινωνικοσυναισθηματικούς σκοπούς.

Η επιδερμική προσέγγιση της προσωπικότητας του Ελύτη και η μονοδιάστατη ανάγνωση του έργου του βασισμένη πάνω σε αυτό που θα ονομάζαμε «πρώτη εντύπωση» κάθε άλλο παρά συμβάλλουν στην ανίχνευση της βαθύτερης ουσίας της ελυτικής ποιητικής ταυτότητας. Μία ανάλογη απόπειρα ενδέχεται να οδηγήσει όχι απλά σε ελλιπή αλλά και σε εσφαλμένα συμπεράσματα. Ενδεικτικό παράδειγμα της

¹⁹⁹ Βλ. 1.1. Η ποιητική προσωπικότητα και το διεθνές αποτύπωμα του Οδυσσέα Ελύτη.

συγκεκριμένη θέσης αποτελεί η αυθόρμητη και αυτόματη ταύτιση του προσώπου του Ελύτη με το κίνημα του υπερρεαλισμού, από το οποίο, ωστόσο, παρουσιάζει και σημεία απόκλισης, γεγονός που δεν μας επιτρέπει να μιλούμε για πλήρη και απόλυτη οικειοποίηση των σουρεαλιστικών αρχών από τον ποιητή.²⁰⁰ Ο τρόπος με τον οποίο πραγματώνεται η γλώσσα²⁰¹ μέσα από τους στίχους του, τα στοιχεία που συναποτελούν την προσωπική του ιδιόλεκτο και η ιδιαίτερη και ξεχωριστή σχέση που είχε με την ποιητική δημιουργία, με τον αισθητό κόσμο, με την αναζήτηση της πραγματικότητας και με τις λέξεις δεν δικαιολογούν μία εξομοιωτική ταύτισή του με τον κλασικό υπερρεαλισμό και τα χαρακτηριστικά του. Ο Ελύτης δεν μπαίνει στα γνωστά «καλούπια» του υπερρεαλισμού. Ούτε καν σε εκείνα των Γάλλων ποιητών από τους οποίους τράφηκε πνευματικά. Αντίθετα φαίνεται πως ο τυπικός υπερρεαλισμός προσαρμόζεται στα δικά του ελληνικά και μυθολογικά καλούπια διαμορφώνοντας έναν υπερρεαλισμό ιδιότυπο και εξελληνισμένο. Στο πλαίσιο αυτό ο Ελύτης είναι ένας «επαναστάτης» σε διαρκή εγρήγορση που θέλει να φτάσει στα έγκατα της αλήθειας χωρίς, ωστόσο, να εξεγείρεται αδιαλείπτως αντιμαχόμενος κάθε τι το συμβατικό.

Κατά ένα ανάλογο τρόπο η πρώτη και απλουστευτική εντύπωση που διαμορφώνεται για την ποίηση του Ελύτη, είναι ότι πρόκειται για μία ποίηση άκρως αισιόδοξη. Μία βαθύτερη ματιά, ωστόσο, αποκαλύπτει μία ποιητική πένα που, τελικά, αγγίζει όλα τα συστατικά στοιχεία της ζωής με τον θάνατο, τον πόλεμο, τον πόνο, την ορφάνια και άλλες αναπάντεχες όψεις της ανθρώπινης ύπαρξης να βρίσκουν τη θέση τους στην ελυτική ποίηση η οποία, ωστόσο, δεν χάνει την αισιόδοξη αύρα της. Είναι για αυτό τον λόγο που οι πρώτες αυθόρμητες θεάσεις και αντιλήψεις σχετικά με την ποίησή του χρειάζεται να επανεξεταστούν βαθύτερα.

Η βιβλιογραφική επισκόπηση αλλά και η περιδιάβαση στους στίχους του Νομπελίστα ποιητή οδηγούν στο βάσιμο συμπέρασμα ότι η ελυτική ποίηση είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τη φύση και τα επιμέρους στοιχεία της. Η φύση²⁰² κατέχει

²⁰⁰ Βλ. και 1.1.3. Ο Ελύτης και η σχέση του με το Υπερρεαλιστικό κίνημα. Σημεία ταύτισης και σημεία απόκλισης.

²⁰¹ Για τη σχέση του Ελύτη με τη γλώσσα βλ. 1.6.1. Ο άρρηκτος δεσμός με την ελληνική γλώσσα.

²⁰² Για τη σχέση του Ελύτη με τη φύση και για τη θέση της μέσα στην ποίησή του βλ. 1.1.4. Η φύση ως δομικό στοιχείο της ποίησης του Ελύτη. Για την ενδεχόμενη συμβολή της ελυτικής ποίησης στην

ειδικό βάρος και επί της ουσίας αναδεικνύεται στο βασικό εκείνο δομικό υλικό, στο «αλφάβητο», κοντολογία, με το οποίο ο Ελύτης επιχειρεί να «ξαναδιαβάσει» τον κόσμο, τη ζωή και τις εκφάνσεις τους. Τα στοιχεία της φύσης επιστρατεύονται στο πλαίσιο της μεταφορικότητας του ποιητικού λόγου, λειτουργούν ως σύμβολα, μεταφέρουν έννοιες και αναδεικνύονται σε αξίες που ο ποιητής επιθυμεί να μεταφέρει μέσα από τις λέξεις.

Οι επιστημονικές βιβλιογραφικές πηγές που πλαισίωσαν και στήριξαν θεωρητικά την παρούσα έρευνα επιβεβαίωσαν εν πολλοίς ένα βιβλιογραφικό κενό σε ό,τι αφορά το ζήτημα της παρουσίας του παιδιού στην ποίηση του Ελύτη και στον τρόπο με τον οποίο η έννοια της παιδικότητας αναπαρίσταται γλωσσικά μέσα στους στίχους του. Αναφορικά, ωστόσο, με το ποιητικό έργο του Ελύτη η εστίαση στην παιδική ηλικία²⁰³ κρίνεται ως δεδομένη ενώ παράλληλα εύκολα διαπιστώνεται ότι η παιδικότητα ως έννοια ασκούσε ξεχωριστή γοητεία στον ποιητή, καθώς απαντά συχνά και ποικιλοτρόπως στους στίχους των έργων του. Στην ποίησή του εμφανίζεται το αγόρι, το κορίτσι αλλά και το παιδί στην άφυλη και άχρονη διάστασή του. Θα ήταν εσφαλμένη, ωστόσο, μία αντίληψη περί κεντρικής τοποθέτησης της παιδικότητας στην ποίηση του Ελύτη ή, πολύ περισσότερο, περί κυριολεκτικής της χρήσης. Στην περίπτωση του εκάστοτε αναγνώστη ή μελετητή χρειάζεται, όπως συμβαίνει οριζοντίως στην ελυτική ποίηση, να *βουτήξει* σε βαθύτερα εννοιολογικά επίπεδα για να ανιχνεύσει τα σημαινόμενα, τις συμβολικές προεκτάσεις και τις μεταφορικές²⁰⁴ διαστάσεις που επιφυλάσσει ο Ελύτης για το παιδί και για την παιδικότητα.²⁰⁵ Προκύπτει, λοιπόν, ότι ο τρόπος με τον οποίο απεικονίζεται γλωσσικά το παιδί στα προεπιλεγμένα ποιητικά του κείμενα, δεν εμφανίζει

όξυνση της νατουραλιστικής νοημοσύνης του αναγνώστη βλ. 10.4. Ελυτική ποίηση και φυσιοκρατική νοημοσύνη. Η περίπτωση της συλλογής «Ηλιος ο Πρώτος».

²⁰³ Αναλυτικότερα στο 1.6.2. Η εστίαση στην παιδική και νεανική ηλικία.

²⁰⁴ Για τη μεταφορά και τη μετωνυμία ευρύτερα βλ. 4.1. Η έννοια της μεταφοράς και της μετωνυμίας. Για το φαινόμενο της μεταφοράς και της μετωνυμίας στη λογοτεχνία βλ. 4.3. Η μεταφορά και η μετωνυμία στη λογοτεχνία.

²⁰⁵ Για αναλυτικότερα συμπεράσματα σχετικά με τις γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού και της παιδικότητας στην ποίηση του Ελύτη βλ. 11.2. Ειδικά συμπεράσματα.

μονοδιάστατη θέαση αλλά παρουσιάζει ποικίλες κατηγορίες αναπαραστάσεων²⁰⁶ ανακλώντας τις όψεις του ποιητή. Εντοπίζονται, ως εκ τούτου, μεταφορικές διαστάσεις, συμβολικές προθέσεις και συναισθηματική φόρτιση όπως και αναπάντεχες όψεις της παιδικότητας ενώ παράλληλα οι αναφορές στο παιδί διακρίνονται για τη διαχρονική τους αξία και για τον αέναο επίκαιρο χαρακτήρα τους.

Απούσης κάθε πρόθεσής μου να υποτιμήσω την αξία και τη σημασία άλλων εκπροσώπων της ποιητικής τέχνης και του πνευματικού τους έργου, η έρευνα καταλήγει, ωστόσο, στο συμπέρασμα ότι η ποίηση του Ελύτη πληροί πολλές προϋποθέσεις που την καθιστούν ιδιαίτερος κατάλληλη για να αξιοποιηθεί σε ένα ευρύ παιδαγωγικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο με τα παιδιά στον ρόλο του αναγνωστικού κοινού ή του ακροατή. Αν και, όπως διαπιστώθηκε και κατά το ερευνητικό σκέλος της διατριβής, καμία μορφή ποίησης δεν κρίνεται «ακατάλληλη δια ανηλίκους», η ελυτική ποίηση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που συνθέτουν τη λογοτεχνική της ταυτότητα αποδεικνύουν χωρίς δυσκολία ότι πρόκειται για μία ποίηση που παρουσιάζει στενή γειτνίαση και σημαντική ταύτιση με την παιδική ψυχοσύνθεση και με τον τρόπο που τα παιδιά προσλαμβάνουν και αντιλαμβάνονται τον κόσμο γύρω τους. Η ψυχοπνευματική καταλληλότητα που εμφανίζουν τα παιδιά ώστε να καταστούν πρόσφοροι αποδέκτες της ποίησης του Ελύτη ενισχύεται ακόμη περισσότερο από τα κοινά μεταξύ τους γνωρίσματα όπως είναι η αισθητηριακή ανακάλυψη των πραγμάτων και όσων συμβαίνουν, η οξυμένη φαντασία, η αισιόδοξη θέαση αλλά και η κεντρική θέση του παιχνιδιού στη ζωή τους.²⁰⁷ Εξάγεται, ως εκ τούτου, ότι η ποίηση του Ελύτη, με σαφή εκπαιδευτική, παιδαγωγική και παιδευτική δυναμική, αποτελεί μία πρόκληση και μία αφορμή ώστε να εξοικειωθούν οι μικροί μαθητές με την ουσία της ποίησης, με τα οφέλη της και με την απελευθερωτική της διάσταση.

Πέραν αυτού η επαφή του παιδιού με τους στίχους και με την ποιητική δημιουργικότητα του Νομπελίστα ποιητή, είτε αυτό κατέχει τη θέση του αναγνώστη είτε αυτή του ακροατή, ξεπερνά το επίπεδο της απλής αναγνωστικής απόλαυσης και

206 Για τις κατηγορίες των αναπαραστάσεων του παιδιού και της παιδικότητας στα επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Ελύτη βλ. 8.4. Κατηγορίες αναπαραστάσεων.

207 Για τη θέση και για την αξιοποίηση της ελυτικής ποίησης στον χώρο της εκπαίδευσης βλ. 9.3. Η Ελυτική ποίηση στην εκπαίδευση. Για εστιασμένες διδακτικές εφαρμογές στην προσχολική και την πρωτοσχολική ηλικία βλ. 9ο κεφάλαιο: Παιδαγωγικές προεκτάσεις – Διδακτική αξιοποίηση στο Νηπιαγωγείο και στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου.

αποκτά περαιτέρω σημασία εάν αναλογιστεί κανείς τη γλωσσική αξία και προσφορά της ελυτικής ποίησης συνολικά. Η επαφή με τους στίχους του Ελύτη αποτελεί επίσης μία ευκαιρία για κάθε μικρό - και μεγάλο φυσικά - αναγνώστη να γνωρίσει τη μαγεία της ποιητικής γλώσσας αλλά και τα ειδοποιά χαρακτηριστικά της ελυτικής ποίησης. Αναφέρονται ενδεικτικά - και σίγουρα όχι εξαντλητικά - οι ελυτικοί νεολογισμοί, το στοιχείο των αναπάντεχων γλωσσικών συνδυασμών και της έκπληξης, οι λεξιλογικές επιλογές, η μεταφορικότητα του λόγου του, η συνειδητή αστιξία και η ηθελημένη απόκλιση από τις γραμματικές, ορθογραφικές και συντακτικές νόρμες ως μερικά μόνο από τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν το φαινόμενο της ελυτικής γλώσσας που αναγνωρίστηκε και βραβεύτηκε διεθνώς.

Ως γενική διαπίστωση η ποίηση του Ελύτη δεν τελειώνει ποτέ και δεν φτάνει ποτέ σε αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αναγνωστική πληρότητα ή ως πλήρης και εξαντλητική νοηματοδότησή της. Κάθε ποίημα και κάθε στίχος αποκτά άλλη ουσία και νέο νόημα από αναγνώστη σε αναγνώστη αλλά και κάθε φορά που ο ίδιος αναγνώστης επιλέγει να αναγνώσει το ίδιο ποιητικό κείμενο ή τον ίδιο στίχο. Στο ίδιο εκφραστικά και εννοιολογικά απελευθερωτικό πλαίσιο κινούνται και οι αναφορές που γίνονται από τον ποιητή στο παιδί, την παιδική ηλικία και την παιδικότητα εν γένει. Οι χρονικές, τοπικές, κοινωνικές και συναισθηματικές συγκυρίες που αλλάζουν και διαμορφώνουν ανά περίπτωση το περιεχόμενο πλαίσιο, αποτελούν κάθε φορά τη βάση για νέες νοηματικές προσλήψεις και αποδόσεις. Ίσως αυτή η διαρκώς ανανεώσιμη πηγή έκφρασης και νοηματοδότησης είναι που μάγεψε τον Ελύτη σε σχέση με την ποίηση και που σφράγισε την αιώνια αγάπη του προς την ποιητική τέχνη. Ο ίδιος έλεγε στη συλλογή του «*Ηλιος ο Πρώτος*»: «*Ό,τι αγαπώ γεννιέται αδιάκοπα. Ό,τι αγαπώ βρίσκεται στην αρχή του πάντα*». Θα μπορούσε, ίσως, να εκληφθεί και ως έμμεση αναφορά στην Ποίηση και στον ατελεύτητο χαρακτήρα της.

11.2. Ειδικά συμπεράσματα

Η ερευνητική διαδικασία και η ενδελεχής εξέταση του υπό διαπραγμάτευση θέματος ελπίζουμε ότι λειτούργησε διαφωτιστικά συμβάλλοντας στην αξιοποίηση της ήδη υπάρχουσας επιστημονικής γνώσης, στον εμπλουτισμό της με νέα στοιχεία και

δεδομένα και στην δυνατότητα εξαγωγής περισσότερο εξειδικευμένων συμπερασματικών θέσεων.

Η ερευνητική επισκόπηση επικεντρώθηκε σε πέντε ποιητικές συλλογές του Οδυσσέα Ελύτη και συγκεκριμένα στις ακόλουθες: «Ήλιος ο Πρώτος», «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας», «Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά», «Τα ρω του έρωτα» και «Εκ του πλησίον». Η αναζήτηση των τρόπων με τους οποίους απεικονίζεται το παιδί και η έννοια της παιδικότητας στα εν λόγω ποιητικά κείμενα εστιάστηκε στις γλωσσικές, λεξιλογικές και υφολογικές επιλογές του ποιητή.

Τα μοντέλα ανάλυσης στα οποία στηρίχτηκε η επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας είναι η ποιητική γραμματική και η κριτική ανάλυση του λόγου. Οι αναπαραστάσεις του παιδιού κατηγοριοποιήθηκαν²⁰⁸ στις ακόλουθες περιπτώσεις:

Το παιδί σε σύνδεση με την αθωότητα, την ελπίδα και την αισιοδοξία.

Το παιδί σε σύνδεση με την πατρίδα, την ιστορία και την έννοια της χρονικής συνέχειας.

Το παιδί σε σύνδεση με το θρησκευτικό στοιχείο και την ιεροσύνη.

Το παιδί σε σύνδεση με το στοιχείο της γονεϊκότητας.

Το παιδί σε σύνδεση με τις έννοιες της νεότητας, της δύναμης και του πείσματος.

Το παιδί σε σύνδεση με τη φύση.

Το παιδί σε σύνδεση με τον θάνατο, τον πόλεμο, τον πόνο και την ορφάνια.

Το παιδί μέσα από αυτοβιογραφικές αναφορές του ποιητή.

Το παιδί μέσα από έμμεσες αναφορές.

Στο πλαίσιο της κατηγοριοποίησης ξεχωριστή αναφορά έγινε στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται το παιδί μέσα από τη χρήση σχημάτων λόγου όπως είναι η μεταφορά, η προσωποποίηση και η παρομοίωσης ενώ αναζητήθηκαν οι γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού και της παιδικότητας στο μεταφραστικό έργο του Ελύτη που ενσωματώνεται στην ποιητική συλλογή «Τα ρω του έρωτα».

²⁰⁸ Για τις κατηγορίες των αναπαραστάσεων του παιδιού στα επιλεγμένα ποιητικά κείμενα του Ελύτη βλ. 8.4. Κατηγορίες αναπαραστάσεων.

Η έρευνα εστίασε ξεχωριστά στην περίπτωση του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα και του Μπέρτολτ Μπρεχτ και των μεταφρασμένων από τον Ελύτη ποιημάτων τους. Η συγκεκριμένη αναζήτηση και μελέτη οδήγησε στην ανακάλυψη κοινών τους θεάσεων και όψεων και στον εντοπισμό περαιτέρω σημείων ταύτισής τους με τον Ελύτη και με τον τρόπο που ενσωματώνεται στην ποίησή τους η έννοια του παιδιού.

Προκύπτει ότι οι γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού στην ποίηση του Ελύτη επηρεάζονται από την ελυτική κοσμοθεώρηση και από τις προσωπικές όψεις του ποιητή ενώ παράλληλα καθρεφτίζουν τη δική του θέαση πάνω στον υπαρκτό κόσμο και τις γενικότερες ιδεολογικές του τοποθετήσεις για τη ζωή και το παιδί ευρύτερα. Απαύγασμα της ερευνητικής πορείας της διατριβής αποτελεί η διαπίστωση ότι το παιδί και η παιδικότητα αξιοποιούνται συχνά από τον Ελύτη στο πλαίσιο της μεταφορικής χρήσης του ποιητικού του λόγου, με σαφείς τις συμβολικές προθέσεις του ποιητή και υπό το πρίσμα της υπερρεαλιστικής και ονειρικής του οπτικής. Αποδεικνύεται, ωστόσο, ότι, όπως και όλη η ελυτική ποίηση, έτσι και οι γλωσσικές αναπαραστάσεις του παιδιού μέσα σε αυτή, εμφανίζονται σαφώς επηρεασμένες από το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής του ποιητή, χωρίς, φυσικά, αυτό να σημαίνει ότι πρόκειται για μία ποίηση άκρως ρεαλιστική που θυσιάζει τη λυρικότητα και τη λογοτεχνικότητά της.

Από την αναγνωστική πορεία στους στίχους του Ελύτη και στις αναφορές του παιδιού μέσα σε αυτούς συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ύφος του ποιητή χαρακτηρίζεται από τα γνωρίσματα της αμεσότητας και της ζωντάνιας. Οικεία, απλή και παραστατική, η υφολογική ταυτότητα της ελυτικής ποίησης συνοδεύει και τις γλωσσικές απεικονίσεις του παιδιού προσδίδοντάς τους καθαρότητα, διεισδυτικότητα, αμεσότητα αλλά και συναισθηματική φόρτιση.

Το φαινόμενο της αστιξίας, των ηθελημένων γραμματοσυντακτικών και ορθογραφικών παρατυπιών, των νεολογισμών και των απρόσμενων συνδυασμών λέξεων και εκφράσεων που προκαλούν το στοιχείο της έκπληξης διαφαίνεται ότι χαρακτηρίζουν την ποίηση Ελύτη συνολικά και ότι συνοδεύουν αντίστοιχα και τις γλωσσικές αναφορές στο παιδί.

Διαπιστώνεται, επιπρόσθετα, ότι στο πλαίσιο της ποιητικής του έκφρασης ευρύτερα αλλά και σε ό,τι αφορά τη γλωσσική παρουσία του παιδιού στους στίχους του, ο ποιητής επιλέγει να αξιοποιήσει τόσο τις ρηματικές δομές σε

ισορροπία με τις ονοματικές. Το ρήμα, ως πιο πρωτόγονη μορφή έκφρασης, δηλώνει μεγαλύτερη εμπλοκή, άμεση συμμετοχή και ενισχύει τη βιωματική αναγνωστική πρόσληψη. Οι ονοματικές δομές, εξάλλου, αφορούν σε μία πιο επεξεργασμένη μορφή της γλώσσας και διακρίνονται για την περιγραφική και αξιολογική τους λειτουργία. Ο συνδυασμός τους χαρακτηρίζει τη γλωσσική και εκφραστική ποιητική ταυτότητα των στίχων του Ελύτη.

Γίνεται αντιληπτό, τέλος, ότι οι αναφορές στο παιδί δεν συνοδεύονται πάντα από συγκεκριμενοποίηση του φύλου του ούτε και της ηλικίας του κάτι που ενισχύει την πεποίθηση ότι για τον Ελύτη το παιδί αποτελεί μία έννοια που ανάγεται σε αξία και ως τέτοια δεν έχει πάντα ανάγκη από ιδιότητες, χαρακτηριστικά και χρονικούς ή φυσικούς προσδιορισμούς που λειτουργούν ενδεχομένως περιοριστικά. Δεν λείπουν, ωστόσο και οι αναφορές σε αγόρι ή σε κορίτσι με τις αναφορές στα κορίτσια να υπερτερούν αριθμητικά και να επιβεβαιώνουν την ιδιαίτερη θέση που καταλαμβάνει στη φιλοσοφική και ιδεολογική ματιά του Ελύτη το θηλυκό στοιχείο ως πηγή ζωής και δημιουργίας.

11.3. Η ανάδειξη της ελυτικής εστίασης στο παιδί στη σύγχρονη πραγματικότητα

Η διαχρονικότητα της ποίησης του Ελύτη και η διαρκής της επιδραστικότητα την καθιστούν διαρκώς επίκαιρη. Στην εν λόγω διαπίστωση στηρίχτηκε άλλωστε η συνειδητή επιλογή μου ως ερευνήτριας να επιχειρήσω τον συγκερασμό της ελυτικής ποίησης με τις νέες τεχνολογίες και τις εξελίξεις τους, με την τεχνητή νοημοσύνη και τις παραμέτρους της αλλά και με άλλες σύγχρονες κοινωνικές προκλήσεις όπως είναι η συμπεριληπτική εκπαίδευση και η καλλιέργεια της φυσιοκρατικής νοημοσύνης.²⁰⁹

Σε έναν κόσμο διαρκούς τεχνολογικής ανάπτυξης όπου οι ταχύρρυθμες τεχνολογικές εξελίξεις διαδέχονται η μία την άλλη και όπου οι μορφές της τεχνητής νοημοσύνης υπεισέρχονται σε όλους τους κλάδους και τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριοποίησης, η αναζήτηση των ποικίλων ψηφιακών δυνατοτήτων σε σχέση με την παιδαγωγική αξιοποίηση της λογοτεχνίας ευρύτερα και της ποίησης του Ελύτη ειδικότερα προβάλλει ως πρόκληση και ως ευκαιρία.²¹⁰

²⁰⁹ Αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 10: Το παιδί στην Ελυτική ποίηση και οι σύγχρονες προκλήσεις.

²¹⁰ Αναλυτικότερα στο 10.3: Ελυτική ποίηση και Τεχνητή Νοημοσύνη.

Αντίστοιχα στο πλαίσιο μίας κοινωνίας όπου οι ανισότητες, από όπου και αν αυτές εκκινούν, πλήττουν ανάμεσα σε άλλους τομείς και τον εκπαιδευτικό χώρο, με πολλούς μαθητές να αποκλείονται από τα εκπαιδευτικά οφέλη λόγω οικονομικών, κοινωνικών, ψυχολογικών ή σωματικών ιδιαιτεροτήτων, η ανάγκη για τη διεύρυνση και την ενίσχυση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης προβάλλει όχι απλά σημαντική αλλά απαραίτητη. Η πρόθεση να διασφαλιστεί η προσβασιμότητα στην ποίηση και στα επακόλουθα οφέλη της σε μαθητές με δυσκολίες ή με απώλεια όρασης αποτέλεσε αφορμή για να συμπεριληφθούν στο πλαίσιο της διατριβής ορισμένα ποιητικά κείμενα μεταγραμμένα στη γραφή Braille.²¹¹ Παράλληλα η επιθυμία μου να ανταποκριθώ στις ιδιαίτερες ανάγκες, στις διαφοροποιημένες δεξιότητες, στα ξεχωριστά ενδιαφέροντα των ενήλικων και ανήλικων αναγνωστών και στους διαφορετικούς τρόπους αφομοίωσης που καθένας παρουσιάζει, οδήγησε στη δημιουργική εκμετάλλευση των ψηφιακών δυνατοτήτων των Κωδίκων Ταχείας Απόκρισης (QR codes) προκειμένου να δοθεί η ευκαιρία της προσβασιμότητας σε απαγγελίες ποιημάτων, σε μελοποιημένες αποδόσεις, σε συνεντεύξεις και σε ποικίλες ψηφιοποιημένες πληροφορίες μέσα από εναλλακτικές οδούς επαφής με τον κόσμο της ποίησης.

Τέλος, το ειδικό βάρος που καταλαμβάνει η φύση ως έννοια αλλά και ως δομικό υλικό μέσα στην ποίηση του Ελύτη, η αξιοποίησή της ως συμβόλου, ως αξίας και ως στοιχείου έμπνευσης πιθανολογείται ότι μπορεί να συμβάλει στην ενεργοποίηση και στην καλλιέργεια μίας νατουραλιστικής και φυσιοκρατικής νοητικής αντίληψης πάνω στα πράγματα, στον κόσμο και τη ζωή.

11.4. Σκέψεις και προτάσεις για περαιτέρω μελέτη του αντικειμένου

Με δεδομένο ότι κάθε ερευνητική απόπειρα προσέγγισης ενός θέματος ή φαινομένου, όσο εμπειρισταωμένη και αν είναι, καταφέρνει να καλύψει εν μέρει μόνο το ζητούμενο αφήνοντας πάντα αφώτιστες πτυχές, εκφράζω την επιθυμία και την ελπίδα η εργασία αυτή να λειτουργήσει αφετηριακά ως εναπόθεση ενός ίχνους πάνω στην πορεία της προσέγγισης ενός δυναμικού και διαρκώς εξελισσόμενου αντικειμένου όπως είναι η λογοτεχνία και να δράσει ερεθιστικά ως θετική πρόκληση γονιμοποιώντας καινούριες αναζητήσεις και περαιτέρω ερευνητικές απόπειρες.

²¹¹ Ενσωματώνονται σε ειδικό συνοδευτικό τεύχος.

Εξάλλου ο χώρος του λόγου, του πολιτισμού, της γλώσσας, της λογοτεχνίας και της ποίησης χρειάζεται να αναδειχθούν περισσότερο μέσα από περισσότερες προσεγγίσεις, να δώσουν επιπλέον έμπνευση και να αποτελέσουν αφορμή για νέες εργασίες που θα επιχειρήσουν να επικεντρωθούν στις ποικίλες πλευρές τους. Στο πλαίσιο αυτής της ανάγκης κατατίθεται και η πρόταση για ψηφιοποίηση της παρούσας διατριβής και για ενσωμάτωσή της στα σύγχρονα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, στα μέσα ενημέρωσης και στην εκπαιδευτική τηλεόραση. Η εξωστρέφεια της μελέτης μέσα από την αξιοποίηση των ποικίλων οδών πληροφόρησης και επικοινωνίας και η διάχυση της γνώσης και των συμπερασμάτων της έρευνας ως καταστούν σημείο εκκίνησης για νέες ερευνητικές διαδρομές.

Οι αναζητήσεις της παρούσας διατριβής μπορούν μελλοντικά να εμπλουτιστούν με περισσότερες θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις αξιοποιώντας και άλλα ερευνητικά εργαλεία ή μεθοδολογικά μοντέλα πέραν αυτών που στήριξαν την επιστημονική διαπραγμάτευση που ολοκληρώνεται εδώ.

Επιπρόσθετα ευκαίιο είναι η έρευνα τούτη, η θεωρητική της πλαισίωση, η πρακτικές και εφαρμοσμένες πτυχές της και τα συμπεράσματα στα οποία οδήγησε να αποδειχθούν χρήσιμα και αξιοποιήσιμα για την επιστημονική, την ακαδημαϊκή και την εκπαιδευτική κοινότητα.

Επιπλέον οι παιδαγωγικές προεκτάσεις της εργασίας και οι προτεινόμενες διδακτικές εφαρμογές ως προς τη διδακτική της αξιοποίηση επικεντρώθηκαν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και συγκεκριμένα στο πλαίσιο της προσχολικής και της πρωτοσχολικής εκπαιδευτικής κοινότητας. Επιθυμία και πρότασή μου είναι οι παιδαγωγικοί προβληματισμοί να μην περιοριστούν εκεί αλλά να δημιουργήσουν διακλαδώσεις που θα επεκταθούν και σε άλλες βαθμίδες της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Καταληκτικά, στην περίπτωση της παρούσας διατριβής, η διερεύνηση των γλωσσικών αναπαραστάσεων του παιδιού και της παιδικότητας στις επιλεγμένες ποιητικές συλλογές του Οδυσσέα Ελύτη πραγματοποιήθηκε μέσα από τη συνδυαστική αξιοποίηση της γλωσσολογίας και της λογοτεχνίας, με κάθε επιστημονικό κλάδο να φωτίζει από τη δική του σκοπιά το θέμα και να συμβάλει στην αποτελεσματική διαπραγμάτευση του ερευνητικού αντικειμένου. Ο χώρος της επιστημοσύνης είναι ένα τοπίο γεμάτο, όχι με χάσματα, αλλά με γέφυρες που ενώνουν δημιουργικά και παραγωγικά τον ένα χώρο με τον άλλο με σκοπό την αναζήτηση, τη διασταύρωση και τον εμπλουτισμό της γνώσης. Το θέμα που

κινητοποιήσει την ερευνητική αυτή πορεία θα μπορούσε να εξεταστεί και υπό το πρίσμα άλλων επιστημονικών κλάδων όπως είναι η παιδαγωγική, η ψυχολογία, οι εικαστικές τέχνες αλλά και μέσα από λιγότερο αναμενόμενες και πιο τολμηρές συνεργασίες που θα προσφέρουν ενδεχομένως μία σφαιρικότερη και ολιστική προσέγγιση.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελόπουλος, Γ., Ν. Φλώρου & Ν. Τσιτσανούδη – Μαλλίδη (2016). «Γλώσσα και ευχερής ανάγνωση στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου: Μία νέα θεωρητική σύνθεση». Στο Μ. Σακελλαρίου (επιμ.) *Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συμποσίου Προσχολικής και Σχολικής Παιδαγωγικής «Σύγχρονες Τάσεις στην Ανάπτυξη Προγραμμάτων Σπουδών και στη Διδασκαλία»*. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής. Λευκωσία, 23-24 Απριλίου. Αθήνα: Πεδίο, 413-423.

Αθανασοπούλου, Α. (2005). «Σχεδιάγραμμα για μια Γραμματική της ποιητικής γλώσσας (Σκέψεις και προτάσεις για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας)». Στο Κ. Μπαλάσκας – Κ. Αγγελάκος (επιμ.) & Α. Σταματοπούλου (φιλολογική επιμέλεια) *Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 143-173.

Αθανασοπούλου, Α. (2022). *Σχήματα λόγου. Με παραδείγματα από κείμενα της ελλαδικής και κυπριακής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 16-69.

Αναγνωστόπουλος Β. Δ. & Δελώνης, Α (1988). *Παιδική λογοτεχνία και σχολείο. Κατάλογος ελληνικών παιδικών βιβλίων (κατά ηλικία)*. Αθήνα: Πατάκης, 44.

Αναγνωστοπούλου, Δ. (2002α). «Ποιητικά κείμενα του Ελύτη στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.) *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής – Διδακτικές προσεγγίσεις. Πρακτικά 3^{ης} επιστημονικής συνάντησης*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, 129-139.

Αναγνωστοπούλου, Δ. (2002β). *Λογοτεχνική πρόσληψη στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. (1986). «Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική». *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, 65. Θεσσαλονίκη.

Αποστολίδου, Β. (2002). «Η λογοτεχνία στο Δημοτικό Σχολείο: θεμελίωση της σχέσης του παιδιού με την ανάγνωση και το βιβλίο». Στο Β. Αποστολίδου, Β. Καπλάνη & Ε. Χοντολίδου (επιμ.) *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο...Μία νέα πρόταση διδασκαλίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω, 69-78.

Αργυρίου, Α. (1958). «Σημειώσεις πάνω στην ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη». *Επιθεώρηση Τέχνης*. Αθήνα, ζ', 40, 178.

Αργυρόπουλος, Β. (2011). «Η εκπαίδευση παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης: ερευνητική και πρακτική προσέγγιση στο χώρο της διδασκαλίας». Στο Σ. Παντελιάδου & Β. Αργυρόπουλου (επιμ.) *Ειδική Αγωγή. Από την έρευνα στη διδακτική πράξη*. Αθήνα: Πεδίο, 29-81.

Αργυρόπουλος, Β. (2013). «Διαφοροποίηση και διαφοροποιημένη διδασκαλία: θεωρητικό υπόβαθρο και βασικές αρχές». Στο Σ. Παντελιάδου & Δ. Φιλίππату (επιμ.) *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις & εκπαιδευτικές πρακτικές*. Αθήνα: Πεδίο, 27-59.

Βαγενάς, Ν. (2000). «Προϋποθέσεις της “Δεύτερης Γραφής”». Στο Μ. Vittì (επιμ.) *Εισαγωγή στην Ποίηση του Ελύτη. Επιλογή Κριτικών Κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 209-216.

Βησσαράκη, Ε. (2002). «Ο μεγάλος ποιητής και οι μικροί μαθητές». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.) *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής – Διδακτικές*

προσεγγίσεις. Πρακτικά 3^{ης} επιστημονικής συνάντησης. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, 175.

Breton, A. (1983). *Μαυφέστα του σουρεαλισμού*. Αθήνα: Δωδώνη.

Γαβριηλίδου, Ζ., Μ. Μητσιάκη & Α. Φλιάτουρας (2021). *100 βασικές έννοιες για τη γλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Γαλαντόμος, Ι. (2018). « Η θεώρηση του μεταφορικού τρόπου έκφρασης στο πλαίσιο της Γνωστικής Γλωσσολογίας: Θεωρία και διδακτικές εφαρμογές». Στο Κ. Ντίνας (επιμ.) *Figura in Praesentia Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*. Αθήνα: Πατάκης, 30-35.

Γεωργακοπούλου, Α. & Δ. Γούτσος (2011). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Πατάκης.

Γιατρομανωλάκης, Γ. (2011). «Οδυσσέας Ελύτης. Η Ποιητική της Οικολογίας». Στο Ρ. Μ. Μίνουτσι & Χ. Μπιντούδης (επιμ.). *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 42.

Cazzulo, M. (2011). «Μεταξύ σημαινόμενου και σημαίνοντος. Η ονοματοποιία στην ποίηση του Ελύτη». Στο Ρ. Μ. Μίνουτσι & Χ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 101-104.

Δάλλας, Γ. (2011). «Ο Ελύτης και ο αρχαίος λυρισμός. Ένας ενδογλωσσικός διάλογος». Στο Ρ. Μ. Μίνουτσι & Χρ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 183.

Δασκαλόπουλος, Δ. (1986). «Χρονολόγιο Οδυσσέα Ελύτη. (1911 – 1986)». *Χάρτης, αφιέρωμα: Οδυσσέας Ελύτης*. Αθήνα: Ίκαρος, τχ. 21-23, 261-280.

Δήμου, Ν. (1992). *Δοκίμια Ι. Οδυσσέας Ελύτης*. Αθήνα: Νεφέλη.

Δήμου, Ν. (2000). «Η μαγεία του Οδυσσέα Ελύτη». Στο Mario Vitti (επιμ.) *Εισαγωγή στην Ποίηση του Ελύτη. Επιλογή Κριτικών Κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 217-218.

- Δήτσα, Μ.** (1988). *Νεολογία και κριτική στον 19^ο αιώνα. Νεόπλαστοι λογοτεχνικοί όροι από τη «Συναγωγή» του Σ. Α. Κουμανούδη*. Αθήνα: Ερμής.
- Ελύτης, Ο.** (1982). *Ανοιχτά Χαρτιά*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Ελύτης, Ο.** (1992). *Εν Λευκώ*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Ελύτης, Ο.** (2000). *Αυτοπροσωπογραφία σε λόγο προφορικό*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Ελύτης, Ο.** (2002). *Ποίηση*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Ελύτης, Ο.** (1996). *Δεύτερη γραφή*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Ελύτης, Ο.** (2011). *Συν τοις άλλοις*. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία.
- Ζωγράφου, Α.** (1997). *Ο ηλιοπότης Ελύτης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Fromkin, V, R. Rodman & N. Hyams** (2020). *Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας*, μτφρ. Ε. Βάζου, Γ.Ι. Ξυδόπουλος, Φ. Παπαδοπούλου, Α. Τσαγγαλίδης. Αθήνα: Πατάκης.
- Howard, K. & Sharp, J. A** (2001). *Η επιστημονική μελέτη. Οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Hawkes, T.** (2009). *Μεταφορά. Η Γλώσσα της Κριτικής*, μτφρ. Γ.Ν Πεντζίκης. Αθήνα: Ερμής.
- Ηλιοπούλου, Ι.** (2011α). «Ο Οδυσσέας Ελύτης και η γλώσσα». Στο Γ. Μπαμπινιώτης (επιστ.επιμ.) *Το γλωσσικό ζήτημα. Σύγχρονες προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 399.
- Ηλιοπούλου, Ι.** (2011β). «Ο Ελύτης της Ευρώπης. Η Ευρώπη του Ελύτη». Στο Ρ. Μ. Minucci & Χρ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 383-391.
- Ηλιοπούλου, Ι.** (2021). *Η Ελλάδα του Ελύτη*. Αθήνα: Ίκαρος.²¹²
- Ηλιοπούλου, Ι.** (2022α). *Ο Ελύτης για παιδιά*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Ηλιοπούλου, Ι.** (2022β) Συνομιλία με την Ιουλίτα Ηλιοπούλου για τον Οδυσσέα Ελύτη. Αθήνα, ανέκδοτο κείμενο.

²¹² Το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί στην ουσία μία ανθολόγηση αποσπασμάτων από τα κείμενα των δύο βιβλίων του Ο. Ελύτη, «Ανοιχτά Χαρτιά» και «Εν λευκώ» αλλά και μέσα από το βιβλίο «Συν τοις άλλοις» όπου συγκεντρώνονται συνεντεύξεις του. Η Ηλιοπούλου Ιουλίτα έχει αναλάβει την ανθολόγηση και την επιμέλεια των κειμένων.

[Το πλήρες κείμενο στο Παράρτημα].

Θεοδωροπούλου, Μ. (2001). «Η γέννηση της γλώσσας». Στο Α. - Φ. Χριστίδης (επιμ.) σε συνεργασία με Μ. Θεοδωροπούλου *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 22-25.

Θεοδωροπούλου, Μ. & Γ. Παπαναστασίου (2001). «Το γλωσσικό λάθος». Στο Α. - Φ. Χριστίδης (επιμ.) σε συνεργασία με Μ. Θεοδωροπούλου *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 199, 202.

Ιωάννου, Γ. (1991). *Οδυσσέας Ελύτης. Από τις καταβολές του Υπερρεαλισμού στις εκβολές του μύθου*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Jakobson, R. (1998). *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Μπερλής. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Καλοκαιρινός, Α. (2010). *Γλωσσολογία και ποιητική*. Αθήνα: Νήσος.

Καμπάκη-Βουγιουκλή, Π. (2017). *Μαθήματα γλωσσολογίας κατά παράδοση*. Εάνθη: Σπανίδης.

Κανατσούλη, Μ. (2002). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας σχολικής και προσχολικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Καρακίτσιος, Α. (2005). «Ποίηση στην προσχολική εκπαίδευση». Στο Γ. Καλογήρου – Κ. Λαλαγιάννη (επιμ.) *Η Λογοτεχνία στο Σχολείο. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω, 173-193.

Καραντώνης, Α. (1983). *Για τον Οδυσσέα Ελύτη*. Αθήνα: Παπαδήμας.

Καρπόζηλου, Μ. (2000). *Το παιδί στην χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Κατσίκη – Γκίβαλου, Α. (2005). *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκης.

Κατσούδα, Γ. & Νάικας, Θ. (2013). *Όψεις της Νεολογίας: Σύμφυση και Επανετυμολόγηση* (Ολικοί και μερικοί λεξικοί σύμφυρμοι στη δημοσιογραφία, τη διαφήμιση, τα ιστολόγια και τη λογοτεχνία για παιδιά). Αθήνα: Πατάκης.

- Κατσούδα, Γεωργία & Νάκας, Θανάσης.** (2018). «Σύμφυση και επανευμολόγηση: νεολογισμών συνέχεια...». Στο Κ. Ντίνας (επιμ.) *Figura in Praesentia. Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*. Αθήνα: Πατάκης, 167-196.
- Κατσούδα, Γεωργία.** (2018). «Περί συμφυρμών και άλλων δαιμονίων: ετυμολογική επανεξέταση προβληματικών περιπτώσεων». Στο Κ. Ντίνας (επιμ.) *Figura in Praesentia. Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*. Αθήνα: Πατάκης, 151-166.
- Καψωμένος Γ, Ε.** (2013). *Αναζητώντας το χαμένο ευρωπαϊκό πολιτισμό, Α΄. Νεοελληνική ποίηση και πολιτισμική παράδοση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κοπιδάκης, Μ.** (2000). «Υ.-Το πιο ελληνικό». Στο Μ. Vitti (επιμ.) *Εισαγωγή στην Ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 361-366.
- Κουρούπη, Μ.** (2003). *Οδυσσέας Ελύτης. Μείζονες συνθέσεις σε ελάσσονα κλίμακα. Για μια χωρο-χρονική μελέτη*. Καλαμάτα: Έλυτρον.
- Κουτσουλέλου, Σ.** (2020). «'Λάθη' και δημιουργικότητα». Στο Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (επιμ.) *Το λάθος και η δυναμική του στη γλώσσα και στην επικοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, 109-131.
- Κρύσταλ, Ντ.** (2008). *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*, μτφρ. Γ. Ευδόπουλος, Αθήνα: Πατάκης.
- Κωστούλη, Τ.** (2001). «Κειμενοκεντρική προσέγγιση και γλωσσικό μάθημα». Στο Α.- Φ. Χριστίδης (επιμ.) σε συνεργασία με Μ. Θεοδωροπούλου *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 230-233.
- Λασκαράτου, Χ.** (2012). «Πόνος και λειτουργίες της γλώσσας». Στο Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (επιμ.) *Η διαχείριση του πόνου στη δημόσια σφαίρα. Από τη νηπιακή ηλικία έως την ενηλικίωση*. Αθήνα: Προπομπός, 17-40.

- Λυχναρά, Α.** (2000).²¹³ «Η Μεταλογική των πραγμάτων: Οδυσσέας Ελύτης (Απόσπασμα)». Στο Mario Vitti (επιμ.) *Εισαγωγή στην Ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 247-260.
- Lavagnini, R.** (2011). «Η νεοελληνική παράδοση και ο πρώτος Ελύτης. Παρατηρήσεις στο "Χρονικό μιας δεκαετίας"». Στο P. M. Minucci & X. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 248.
- Μαρωνίτης, Δ.** (2011). «Συμβολή στην ποιητική του Οδυσσέα Ελύτη. Ανάγλυφα και ολόγλυφα ποιήματα». Στο P. M. Minucci & Χρ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 20.
- Μαρωνίτης, Δ.** (2008). *Οδυσσέας Ελύτης. Μελετήματα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μαστροδημήτρης, Π. Δ.** (1999). *Η Νεοελληνική Σύνθεση. Θέματα και κατευθύνσεις της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Μητσάκης, Κ.** (1982). *Πορεία μέσα στο χρόνο. Μελέτες νεοελληνικής φιλολογίας*. Αθήνα: Φιλιππότη.
- Μήτσης, Ν.** (2012). *Το λεξιλόγιο. Θεωρητική προσέγγιση και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μητσιοπούλου, Β.** (2001). «Γραμματισμός». Στο Α.- Φ. Χριστίδης (επιμ.) σε συνεργασία με Μ. Θεοδωροπούλου *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 209-213.
- Μπαλάσκας, Κ.** (2001). *Ανάγνωση λογοτεχνίας. Μελετήματα*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Μπαμπινιώτης, Γ.** (1991). *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία. Από την τεχνική στην τέχνη του λόγου*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ.** (1999). *Η γλώσσα ως αξία. Το παράδειγμα της ελληνικής*. Αθήνα: Gutenberg.

²¹³ Το άρθρο είναι αποσπασματικό. Χρονολογία συγγραφής: 1980.

- Μπαμπινιώτης, Γ.** (2000). «Ποιητική μεταγλώσσα και μεταγλωσσική ποίηση στον Ελύτη». Στο Μ. Vittì (επιμ.) *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 381-400.
- Μπαμπινιώτης, Γ.** (2002). «Η γλώσσα στην ποίηση του Ελύτη». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.) *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής - Διδακτικές προσεγγίσεις. Πρακτικά 3^{ης} Επιστημονικής Συνάντησης*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, 51-60.
- Μπαμπινιώτης, Γ.** (2019). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Marin, A.** (2011). «Οδυσσέας Ελύτης. Μία ελληνική καββάλα». Στο Ρ. Μ. Minucci & Χρ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 88.
- Νικηφορίδου, Κ.** (2001). «Γλωσσική αλλαγή». Στο Α.- Φ. Χριστίδης (επιμ.) σε συνεργασία με Μ. Θεοδωροπούλου *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 40-44.
- Ντίνας, Κ.** (επιμ.) (2018). *Figura in Praesentia. Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*. Αθήνα: Πατάκης, 167-196.
- Ντίνας, Κ.** (2020). «Επέστρεφε! Λογοτεχνικές ανορθογραφίες». Στο Ν. Τσιτσανούδη – Μαλλίδη (επιμ) *Το λάθος και η δυναμική του στη γλώσσα και στην επικοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, 132-160.
- Ντόκος, Θ.** (2002). «Οδυσσέας Ελύτης: Ποίηση και ερμηνεία». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.), *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής – Διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, 61-67.
- Ευδόπουλος, Γ.** (2008). *Λεξικολογία: Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Οικονόμου, Κ.** (1997). «Διαβάζετε αθλητικά; Ο αθλητικός λόγος σε μία ημερήσια αθλητική εφημερίδα». Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Πρακτικά της 17ης ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φ.Σ. του Α.Π.Θ.)*. Θεσσαλονίκη, 628-642.

- Οικονόμου, Κ.** (1998). «Γλωσσικά δείγματα πολιτικής ιδεολογίας στον ημερήσιο ελληνικό τύπο». Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Πρακτικά της 18ης ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φ.Σ. του Α.Π.Θ.)*. Θεσσαλονίκη, 353-364.
- Παπαδάτος, Γ.** (2002). «Διαδρομές του φωτός στη ‘διδασκτική’ προσέγγιση του ποιήματος (ή δοκιμές για μια νέα ‘μεθοδολογία’)». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.), *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής – Διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, 141-163.
- Παπαναστασίου, Γ.** (2001). «Γλωσσικός Δανεισμός». Στο Α.- Φ. Χρηστίδης (επιμ.) σε συνεργασία με Μ. Θεοδωροπούλου *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 45-49.
- Πάπυρος Λάρος Μπριτάννικα.** (1991). Αθήνα: Πάπυρος, τ. 45, 60.
- Παρθενίου, Γ.** (1997). Η παιδική ποίηση στο Νηπιαγωγείο. *Διαδρομές*,²¹⁴ 47, 15-24.
- Παρίσης, Ν.** (2002). «Ο γεωμετρημένος ποιητικός λόγος του Οδυσσέα Ελύτη». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.), *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής - Διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, 249-258.
- Παυλόπουλος, Π.** (2022). «Ελληνική γλώσσα και ελληνικός πολιτισμός». Στο Ν. Τσιτσανούδη - Μαλλίδη & Π. Κορομβόκη (επιμ.) *Γλώσσα & ελευθερία της έκφρασης. Τα πρακτικά της Ύδρας. 7ο Διεθνές Θερινό Πανεπιστήμιο*. Σίδνεϊ 2022, 35 - 61.
- Πεσικετζή, Μ.** (2002). «Ο Οδυσσέας Ελύτης, ο λογοτεχνικός κανόνας και η διδακτική πράξη». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.), *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής – Διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, 259-265.
- Ricoeur, P.** (1998). *Η ζωντανή μεταφορά*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης. Αθήνα: Κριτική.

²¹⁴ Για πληροφορίες σχετικά με το περιοδικό *Διαδρομές*, το οποίο ξεκίνησε σε έντυπη μορφή αλλά συνέχισε ως ηλεκτρονική έκδοση των εκδόσεων Ψυχογιός βλ. <http://languageculturelab.ece.uth.gr/node/43> (Ανακτήθηκε στις 18/9/2023).

- Σακελλαριάδης, Γ. Χ.** (2004). *Σύγχρονο λεξικό όρων εἰς θεμάτων γλωσσολογικών*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Σαρρής, Ν.** (2011). «Η συμβολή του Οδυσσέα Ελύτη στην άνθηση των νεοελληνικών». Στο Ρ.Μ. Minucci & Χρ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 164.
- Σεφέρης, Γ.** (2013). *Δοκιμές, πρώτος τόμος (1936-1947)*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Στυλιανού, Ν.** (2020). *Οδυσσέας Ελύτης - Rene Char. Σημείο τομής αδαμάντινο. Μία πολιτισμική σπουδή στην ποιητική της Μεσογείου*. Αθήνα: Μελάνι.
- Sangiglio, T.** (2011). «Το Τρελοβάπορο. Η υπόσταση της ελληνικότητας στον Ελύτη». Στο Ρ. Μ. Minucci & Χρ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza», Νοέμβριος 2006*, 117.
- Τσιτσανούδη - Μαλλίδη, Ν.** (2012). «Οι γλωσσικές απεικονίσεις της οικονομικής κρίσης στον ελληνικό διαφημιστικό λόγο - Ενδεικτικές αναπαραστάσεις σημερινών νηπίων και παιδιών». *Journal of Research in Education and Training [Επιστημονική Επετηρίδα] Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 5, 150-181.
- Τσιτσανούδη - Μαλλίδη, Ν.** (2015). «Γλωσσικές απεικονίσεις των παιδιών και των νηπίων σε ελληνικές μεταμνημονιακές διαφημίσεις». *Διοργάνωση και συντονισμός συμποσίου με τίτλο «Παιδί και αφηγήματα της οικονομικής κρίσης: Συγχρονικές καταγραφές και αναλύσεις*. *Βιβλίο Περίληψεων*. 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος (ΨΕΒΕ) σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Ιωάννινα, 9-11 Οκτωβρίου. {Δεν εκδόθηκαν πρακτικά}.
- Τσιτσανούδη – Μαλλίδη, Ν.** (2018). «Νεολογισμοί της δημόσιας σφαίρας: Από τη βάσανο της χρήσης στην ταχεία ωρίμανση των ‘trumpnomics’: Μια προσέγγιση με ιδεολογικό προσανατολισμό». Στο Κ. Ντίνας

(επιμ.) *Figura in praesentia*. Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα. Αθήνα: Πατάκης, 564-580.

Τσιτσανούδη - Μαλλίδη, Ν. (2020α). «2013-2020: Μια επταετής διαπραγματεύση με το λάθος». Στο Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (επιμ.) *Το λάθος και η δυναμική του στη γλώσσα και στην επικοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, 343-376.

Τσιτσανούδη - Μαλλίδη, Ν. (2020β). *Ο δημοσιογραφικός λόγος. Από τη μεταπολίτευση έως τα «μνημόνια»*. Αθήνα: Gutenberg, Center for Hellenic Studies, Washington D.C., Harvard University.

Τσιτσανούδη - Μαλλίδη Ν., & Στεργιούλης Χ (2020). Η χρήση του «υπερβατού» από έναν εξελληνισμένο Σύρο των βυζαντινών χρόνων. Η περίπτωση του Ιωάννη του Δαμασκηνού. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 13(1), 61–81.

Τσιτσανούδη - Μαλλίδη, Ν. (2021). «Παιδιά προσφύγων και ΜΜΕ. Γλωσσικές περιγραφές και κλίμακες έντασης» (σε συνεργασία με Ε. Δερβένη). Στο Ν. Τσιτσανούδη – Μαλλίδη & Δ. Βαρδαβάς (επιμ.) *Γλώσσα, Ηθική και Ιδεολογία στα ΜΜΕ*. Αθήνα: Πεδίο, 45-61.

Τσοτσορού - Μύστακα, Α. (2002). «Η παρουσία του Οδυσσέα Ελύτη στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση». Στο Θ. Πυλαρινός (Επιμ.), *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής – Διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, 117-125.

Valery, P. (2002). *Χορός και ψυχή*, μτφρ. Μελισσάνθη. Αθήνα: Διάττων.

Vitti, M. (1984). *Οδυσσέας Ελύτης - Κριτική Μελέτη*. Αθήνα: Ερμής.

Vitti, M. (2003). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Φλουρής, Γ. (2021). *Πολλαπλή Νοημοσύνη & Εκπαίδευση. Θεωρία, έρευνες, εφαρμογές*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Φραγκουδάκη, Α. (1999). *Γλώσσα και Ιδεολογία. Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

- Χαντ, Π.** (2001). *Κριτική, θεωρία και παιδική λογοτεχνία*, μτφρ. Ε. Σακελλαριάδου – Μ. Κανατσούλη. Αθήνα: Πατάκης.
- Χαραλαμπίκης, Χ.** (2002). «Οδυσσέα Ελύτη «Παιδί με το γρατσουνισμένο γόνατο»: Ερμηνευτική προσέγγιση». Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.) *Ο Ελύτης στην εκπαίδευση. Ζητήματα ποιητικής – Διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, 69-78.
- Χαραλαμπίκης, Χ.** (2012). *Νεοελληνικός λόγος. Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος*. Αθήνα: Μ. Ρωμανός ΕΠΕ.
- Χατζηβασιλείου, Γ.** (2023). *Φιλοσοφία της τεχνητής νοημοσύνης. Ένα ταξίδι στο μέλλον*. Αθήνα: Διόπτρα.
- Χατζηγιακουμή, Μ.** (2011). «Ο κόσμος ο ‘Δεύτερος’ στο έργο του Οδυσσέα Ελύτη». Στο Ρ. Μ. Minucci & Χρ. Μπιντούδης (επιμ.) *Ο Ελύτης στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστήμιο της Ρώμης «La Sapienza» Νοέμβριος 2006*, 70.
- Χατζησαββίδης, Σ.** (2000). *Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος. Θεωρητικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χοντολίδου, Ε.** (2002). «Η ποίηση στο Δημοτικό Σχολείο: το καφέ βαλιτσάκι...με τα ποιήματα». Στο Β. Αποστολίδου, Β. Καπλάνη & Ε. Χοντολίδου (επιμ.) *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο...Μία νέα πρόταση διδασκαλίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω, 147-157.
- Χουρμούζιος, Α.** (1946). *Ήλιος ο Πρώτος*. Αθήνα: Νέα Εστία, 39, 181-183.
- Χριστοφίδου, Α.** (2001). *Ο ποιητικός νεολογισμός και οι λειτουργίες του. Κειμενική – Γλωσσολογική προσέγγιση στο έργο του Οδυσσέα Ελύτη*. Αθήνα: Gutenberg.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bamberg, M.** (1997). «Emotion talk(s): The role of perspective in the construction of emotions». In Niemeier S & Dirven R (Eds), *The language of emotions*, 209-225. Amsterdam: John Benjamins.
- Benveniste, E.** (1966). *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, τ. 1, κεφ. Α, Σημ. 2, 5-6.

- Billow, R. M.** (1981). «Observing spontaneous metaphor in children». *Journal of Experimental Child Psychology*, II/31, 430-445.
- Damerment, M.** (1990). «Le moment poétique en maternelle». In Daniel Delas (Ed.), *Aimer/Enseigner la Poésie*, 110-120. Paris: Syros Alternatives.
- Enfield, N. J. & A. Wierzbicka** (2002). “Introduction: The body in description of emotion”. *Pragmatics and Cognition* 10 (1-2), 1-25.
- Fairclough, N.** (1989). *Language and Power*. London & New York: Longman.
- Fairclough, N.** (1995). *Media Discourse*. London, New York, Sydney: Edward Arnold.
- Kocourek, R.** (1982). *La langue française de la technique et de la science*. Wiesbaden: Brandstatter.
- Nakas, A and G. Katsouda.** (2014). Lexical blending: A new typology. Στο G. Kotzoglou et al. (επιμ), *Selected Papers of the 11th International Conference on Greek Linguistics*, 1165 – 1176. Rhodes: University of the Aegean.
- Olsen, S.** (1986). *Wortbildung im Deutschen*. Stuttgart: Kröner.
- Pavlenko, A.** (2002). “Emotions and the body in Russian and English”. *Pragmatics and Cognition* 10 (1-2), 207-41.
- Rosenblatt, L. M.** (1994). *The Reader, the Text, the Poem, The Transactional Theory of the Literary Work*. Southern Illinois: University Press.
- Thompson, D.** (1978). *The Uses of Poetry*. Cambridge University Press.
- Winner, E. M. McCarthy & A. Cardner** (1980). «The ontogenesis of metaphor» in R.T. Honeck and R. R. Hoffman (eds.), *Cognition and Figurative Language*, Hillsdale N. J. Erlbaum, 10-20.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γαλανοπούλου, Χ. *Σαν Σήμερα. Στις 18 Μαρτίου του 1996 πεθαίνει στην Αθήνα ο Οδυσσεάς Ελύτης*. Διαθέσιμο σε: <https://www.lifo.gr/san-simera/stis-18-martioy-toy-1996-pethainei-stin-athina-o-odysseas-elytis> [Ανακτήθηκε 8 Νοεμβρίου 2022].

«Οι λέξεις που ξεκινούσαν από «ελ» μου ασκούσαν πάντα μια μαγεία. Ελλάδα, ελευθερία, ελπίδα και μια Ελένη που ερωτεύτηκα». Ο Οδυσσεάς Ελύτης εξομολογείται πώς δημιούργησε το ψευδώνυμό του. Διαθέσιμο σε: <https://www.mixanitouxronou.gr/i-lexis-pou-xekinousan-apo-el-mou-askousan-panta-mia-magia-ellada-elftheria-elpida-ke-mia-eleni-pou-eroteftika-o-odisseas-elitis-exomologite-pos-dimiourgise-to-pseudonimo-tou/> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2022].

Οι μυστικές σημασίες του Υψιλον. Μαθήματα ελληνικής γλώσσας...όπως δεν σας τα δίδαξε κανείς. Διαθέσιμο σε: <https://www.diadrastika.com/2017/06/mystikes-simasies-ypsilon.html> [Ανακτήθηκε 13 Ιουλίου 2022].

Η αγάπη στην ποίηση, Οδ. Ελύτης. Διαθέσιμο σε: <http://politropi.greek-language.gr/keimeno/agapi-poiisi/> [Ανακτήθηκε 3 Αυγούστου 2022].

Απονομή Νόμπελ στον Ελύτη. Διαθέσιμο σε: <https://www.youtube.com/watch?v=RiiOPd6ufzE> [Ανακτήθηκε 23 Δεκεμβρίου 2022].

Αυτόματη γραφή. Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%85%CF%84%CF%8C%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AE> [Ανακτήθηκε 23 Δεκεμβρίου 2022].

Υπερρεαλισμός. Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A5%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%81%CE%B5%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82> [Ανακτήθηκε 12 Μαρτίου 2022].

Οδυσσέας Ελύτης: Ο σπουδαίος ποιητής που βραβεύτηκε με Νόμπελ | Και εγένετο
Ελλάς | OPEN TV. Διαθέσιμο σε:
<https://www.youtube.com/watch?v=Zetz7dHiklk> [Ανακτήθηκε στις 20
Δεκεμβρίου 2022].

Η προσωπικότητα ενός σπουδαίου ποιητή. Διαθέσιμο σε:
<https://aromalefkadas.gr/%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CF%84/>
[Ανακτήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2022].

Στεφανάκης, Δ. Ελύτης: Ο τελευταίος εθνικός ποιητής. Διαθέσιμο σε:
<https://dimitrisstefanakis.gr/site/gr.php?p=postsview&id=46>
[Ανακτήθηκε 18 Ιουλίου 2022].

Οδυσσέας Ελύτης – Μαρία Νεφέλη – Το τραγούδι του ποιητή – *Eklektos*
Konstantinos (εκλεκο). Διαθέσιμο σε:
<https://www.youtube.com/watch?v=ubucwyGCHQU> [Ανακτήθηκε
21 Ιουνίου 2022].

Ο Οδυσσέας Ελύτης διαβάζει ΑΕΙΟΝ ΕΣΤΙ. Διαθέσιμο σε:
<https://www.youtube.com/watch?v=H66Rq4QWkVw> [Ανακτήθηκε 21
Δεκεμβρίου 2022].

Αρχείον Πολιτισμού. Ηλικία σημαίνει... μια βόλτα γύρω από τον Ήλιο! Άριστη αρχαία
ελληνική αστρονομική γνώση του ηλιοκεντρικού συστήματος! Διαθέσιμο σε:

<http://www.arxeion-politismou.gr/2018/02/ilikia.html> [Ανακτήθηκε 2 Ιουνίου 2023].

Σχοινιάς, Φ. *Η ενότητα της ελληνικής γλώσσας κατά τους ποιητές Κ. Καβάφη, Γ. Σεφέρη και Ο. Ελύτη*. Διαθέσιμο σε: https://antifono.gr/%E1%BC%A1-%E1%BC%91%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%84%E1%BF%86%CF%82-%E1%BC%91%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%E1%BF%86%CF%82-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%84/#_ftn27 [Ανακτήθηκε 20 Δεκεμβρίου 2022].

Τζιόλας, Ε. *Ο Σεφέρης και ο Ελύτης για την ελληνική γλώσσα*. Διαθέσιμο σε: <https://slpress.gr/politismos/o-seferis-kai-o-elytis-gia-tin-elliniki-glossa/> [Ανακτήθηκε 20 Αυγούστου 2022].

Εηρογιάννη, Α. *Ο ποιητής και ο έφηβος: Με αφορμή το ποίημα του Ελύτη «Είσαι νέος»*. Διαθέσιμο σε: <https://www.fractalart.gr/me-aformi-to-poiima-tou-elyti-eisai-neos/> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2022].

Κείμενο-Βικιλεξικό. Διαθέσιμο σε: <https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2022].

Κειμενικά είδη: ο ορισμός και οι λειτουργίες τους. Διαθέσιμο σε: <https://www.youtube.com/watch?v=kaaMBoJsAzI> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2022].

Ορισμός και παραδείγματα κειμένου στις γλωσσικές σπουδές. Διαθέσιμο σε:
<https://www.greelane.com/el/%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B5%CF%82/%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AC/text-language-studies-1692537> [Ανακτήθηκε 25 Ιουνίου 2022].

Τηλεδιάσκεψη: «Προσδιορίζοντας τον λογοτεχνικό γραμματισμό». Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Διαθέσιμο σε:
<https://www.youtube.com/watch?v=uaWQIZXFk2A> [Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2022].

Τί είναι η ποίηση; Διαθέσιμο σε:
<https://neoskosmos.com/el/2021/07/01/dialogue/opinion/ti-einai-i-poiisi2/> [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2022].

Τα σχήματα λόγου. Διαθέσιμο σε:
[http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2326/Syntaktiko-Archaias-Ellinikis-Glossas A-B-G-Gymnasiou.html-apli/index_03_01.html](http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2326/Syntaktiko-Archaias-Ellinikis-Glossas-A-B-G-Gymnasiou.html-apli/index_03_01.html) [Ανακτήθηκε 26 Μαρτίου 2023].

Οξύωρο σχήμα - Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε:
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%BE%CF%8D%CE%BC%CF%89%CF%81%CE%BF_%CF%83%CF%87%CE%AE%CE%BC%CE%B1 [Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2023].

Γιαννουλοπούλου, Γ & Γούτσος, Δ. *Η έκφραση των συναισθημάτων στις γλώσσες του κόσμου*. Διαθέσιμο σε: <https://www.blod.gr/lectures/i-ekfrasi-ton-synaisthimaton-stis-glosses-tou-kosmou/> [Ανακτήθηκε 5 Ιουνίου 2023].

Η μεταφορική γλώσσα και η μεταφορά. Διαθέσιμο σε: <http://fotodendro.blogspot.com/2014/06/blog-post.html> [Ανακτήθηκε 2 Ιουνίου 2023].

Η Δύναμη της Μεταφοράς. Διαθέσιμο σε: <https://terrapapers.com/i-dynamitis-metaforas/> [Ανακτήθηκε 2/6/2023].

Ανάγνωση. Διαθέσιμο σε: [Ανάγνωση - Βικιφθέγματα \(wikiquote.org\)](https://www.wikiquote.org/wiki/%CE%91%CE%B9-%CE%84-%CE%81-%CE%B5-%CE%B9-%CE%82-%CE%80-%CE%85-%CE%BB-%CE%8E-%CE%BD-%CE%B5-%CE%82-%CE%84-%CE%B7-%CE%82-%CE%B1-%CE%BD-%CE%AC-%CE%B3-%CE%BD-%CE%89-%CE%83-%CE%B7-%CE%82) [Ανακτήθηκε 5 Ιουνίου 2023].

Πατρικάκου, Α. *Η σχέση της φωνολογικής ενημερότητας με την αναγνωστική ικανότητα και την δυσλεξία*. Διαθέσιμο σε: <https://www.mitera.gr/arthraygeias/i-schesi-tis-fonologikis-enimerotitas-me-tin-anagnostiki-ikanotita-amp-tin-dyslexia/> [Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου 2023].

Καρύδη, Ι. *Οι τρεις πυλώνες της ανάγνωσης και προτάσεις βελτίωσής τους*. Διαθέσιμο σε: <https://blogs.sch.gr/kesypre/files/2021/02/%CE%9F%CE%B9-%CE%84%CE%81%CE%B5%CE%B9%CE%82-%CE%80%CE%85%CE%BB%CE%8E%CE%BD%CE%B5%CE%82-%CE%84%CE%B7%CE%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%B3%CE%BD%CE%89%CE%83%CE%B7%CE%82.pdf> [Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου 2023].

Ποίηση, ένας τρόπος να βλέπεις τον κόσμο. Διαθέσιμο σε:

<http://www.bookbook.gr/%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82/844-%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7,-%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%82-%CE%BD%CE%B1-%CE%B2%CE%BB%CE%AD%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF>

[Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2023].

Καραλής, Β. *Η ώριμη ποίηση της Κικής Δημουλά*. Διαθέσιμο σε:

<https://www.pemptousia.gr/2014/10/i-orimi-piisi-tis-kikis-dimoula/>

[Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου 2023].

Υπόθεση πολύ προσωπική. Διαθέσιμο σε:

<https://ilovelinguistics.wordpress.com/tag/%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CF%82/> [Ανακτήθηκε 23 Ιουνίου 2023].

Παρουσίαση του βιβλίου «100 βασικές έννοιες για τη Γλωσσολογία». Διαθέσιμο σε:

<https://www.youtube.com/watch?v=ACuQp6YYIY8> [Ανακτήθηκε στις 10 Ιουλίου 2023].

Nordquist, R. *Λεξιλόγιο*. Διαθέσιμο σε:

<https://el.eferrit.com/%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF/> [Ανακτήθηκε 10 Ιουλίου 2023].

Ο μεταγλωσσικός Οδυσσέας Ελύτης. Διαθέσιμο σε:
<https://babiniotis.gr/e7169-globulet14082-4501-8c0db-9cedunite-59s145068it6/> [Ανακτήθηκε 11 Ιουλίου 2023].

Ο Οδυσσέας Ελύτης συνομιλεί με τον Μισέλ Αντωνιόζ (1988): Στη φιλία του Τεριάντ. Διαθέσιμο σε:
https://www.academia.edu/41830108/O_Elytis_Dans_lamiti%C3%A99_de_T%C3%A9riade_Michel_Anthonioz_%CE%9F_%CE%9F%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%83%CE%AD%CE%B1%CF%82_%CE%95%CE%BB%CF%8D%CF%84%CE%B7%CF%82_%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%AF_%CE%BC%CE%B5_%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CE%9C%CE%B9%CF%83%CE%AD%CE%BB_%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CF%8C%CE%B6_1988_%CE%A3%CF%84%CE%B7_%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A4%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CF%84_%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%82_14_%CE%A6%CE%95%CE%92%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3_2020_https_www_hartismag_gr_hartis_14_eikastika_o_elyths_synomilei_me_ton_misel_antonioz_1988 [Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2023].

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Βιβλιοθήκη και κέντρο πληροφόρησης. Μεθοδολογία έρευνας. Τα βήματα της ερευνητικής διαδικασίας και συγγραφής. Διαθέσιμο σε:
<https://master.accfi.uoi.gr/wp-content/uploads/2021/03/%CE%9C%CE%95%CE%98%CE%9F%CE%94%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%91-%CE%95%CE%A1%CE%95%CE%A5%CE%9D%CE%91%CE%A3.pdf> [Ανακτήθηκε 29 Σεπτεμβρίου 2023].

Ίσαρη, Φ & Πουρκός, Μ. *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. Διαθέσιμο σε: <https://eclass.uowm.gr/modules/document/file.php/NURED263/%CE%8A%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%B7%20%26%20%CE%A0%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%BC%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%82%202015%20book.pdf> [Ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου 2023].

5 λεπτά...για την Οπτικοακουστική Μετάφραση. Διαθέσιμο σε: <https://nevronas.gr/synteyxeis/5-lepta-gia-tin-optikoakooustiki-metafrasi/> [Ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου 2023].

Κάκαρη, Ν & Κατσαντώνη, Μ. *Μεθοδολογικά εργαλεία και θεωρητικοί προβληματισμοί ως προς την εκπόνηση Μεταπτυχιακών Διπλωματικών Εργασιών*. Διαθέσιμο σε: <https://rpltl.eap.gr/images/2011/02-01-127-kakarikatsantoni.pdf> [Ανακτήθηκε 4 Οκτωβρίου 2023].

Εκδόσεις Ίκαρος. *Οδυσσέας Ελύτη*. Διαθέσιμο σε: <https://ikarosbooks.gr/authors/elytis> [Ανακτήθηκε 13 Οκτωβρίου 2023].

Η Ελλάδα του Ελύτη. Ψηφιοποιημένο απόσπασμα. Διαθέσιμο σε: <https://issuu.com/ikarosbooks/docs/9789605724078> [Ανακτήθηκε 13 Οκτωβρίου 2023].

Ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας! Του Οδυσσέα Ελύτη με τη μουσική του Γιώργου Κουρουπού. Ψηφιοποιημένο απόσπασμα. Διαθέσιμο σε: <https://issuu.com/ikarosbooks/docs/9789605721299/1> [Ανακτήθηκε 13 Οκτωβρίου 2023].

Οδυσσέας Ελύτης. *Ο ναυτίλος του αιώνα. Ψηφιοποιημένο απόσπασμα.* Διαθέσιμο σε: https://issuu.com/ikarosbooks/docs/naytilos_preview [Ανακτήθηκε 13 Οκτωβρίου 2023].

Το τρελοβάπορο – Δημήτρης Λάγιος. Διαθέσιμο σε: <https://www.youtube.com/watch?v=oKpBOIisCkg> [Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2023].

Χαλάστρα, Κ. *Το φαινόμενο του χρόνου στον Οδυσσέα Ελύτη. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία.* Διαθέσιμο σε: <https://helit.duth.gr/wp-content/uploads/2021/02/%CE%A4%CE%BF-%CE%86%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%A7%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%9F%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%83%CE%AD%CE%B1-%CE%95%CE%BB%CF%8D%CF%84%CE%B7.pdf> [Ανακτήθηκε 25 Οκτωβρίου 2023].

Alma mater Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: https://el.wikipedia.org/wiki/Alma_mater [Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2023].

Ανδριόπουλος, Π. *Οι άγγελοι στις συνεικόνες του Οδυσσέα Ελύτη.* Διαθέσιμο σε: <https://mikropragmata.lifo.gr/aksechasta/oi-angeloi-stis-syneikones-tou-odyssea-elyti/> [Ανακτήθηκε 31 Οκτωβρίου 2023].

Γαβαλάς, Δ. *Τα Μαθηματικά στη Ποίηση – το Παράδειγμα του Ελύτη.* Διαθέσιμο σε: <https://www.periou.gr/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF>

[%84%CF%81%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B1%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%82-%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80/](#) [Ανακτήθηκε 14 Νοεμβρίου 2023].

Οι ονομασίες της Κρήτης. Διαθέσιμο σε: <https://www.neapolitia.gr/2022/10/blog-post.html> [Ανακτήθηκε 17 Νοεμβρίου 2023].

Κουταλιανός, Σ. Λατίνοι λογοτέχνες. Διαθέσιμο σε: <https://koutalianossimos.wordpress.com/2013/09/23/%CF%80%CE%AC%CE%BC%CF%80%CE%BB%CE%BF-%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%BF%CF%8D%CE%B4%CE%B1/> [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2023].

Ροζενμπεργκ, Α. *Federico Garcia Lorca – Οδυσσέας Ελύτη: Εκλεκτικές συγγένειες*. Διαθέσιμο σε: <https://www.ispania.gr/arthra/logotexnia/876-lorca-elyths> [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2023].

Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CE%B5%CE%B4%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CE%93%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B8%CE%AF%CE%B1%CE%9B%CF%8C%CF%81%CE%BA%CE%B1> [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2023].

Μπέρτολτ Μπρεχτ Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CF%80%CE%AD%CF%81>

[%CF%84%CE%BF%CE%BB%CF%84 %CE%9C%CF%80%CF%81 %CE%B5%CF%87%CF%84](#) [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2023].

Μπρεχτ: Πώς θα τελειώσει τούτο το κακό ψάζτε να βρείτε μοναχοί... Διαθέσιμο σε: <https://www.rovespiero.gr/pos-ayto-kako-teleiosei-psaxte-na-vreite-monaxoi/> [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2023].

Οι ποιητές μιλούν για την ποίηση. Διαθέσιμο σε: <http://politropi.greek-language.gr/keimeno/poiites-miloun-poiisi/> [Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου 2023].

Αρσενίου, Ε. Η γραμματική της ποίησης. Διαθέσιμο σε: <https://selidodeiktes.greek-language.gr/lemmas/1261> [Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου 2023].

Πωλ Βαλερύ Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: [Πωλ Βαλερύ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#) [Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2023].

Γιώργος Σεφέρης-Ομιλία κατά την απονομή του Νόμπελ Λογοτεχνίας στη Στοκχόλμη. Διαθέσιμο σε: [Γιώργος Σεφέρης \(uoa.gr\)](#) [Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2023].

Περιοδικό «Διαδρομές». Διαθέσιμο σε: <http://languageculturelab.ece.uth.gr/node/43> [Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2023].

Πωλ Ελύαρ Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: [Πωλ Ελύαρ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#) [Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2023].

Γνωμικολογικόν Paul Éluard. Διαθέσιμο σε:
<https://www.gnomikologikon.gr/authquotes.php?auth=474>

[Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2023].

Κώδικας QR. Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε:
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%8E%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%82_QR

[Ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2023].

Κορίτσι, Οδυσσέας Ελύτης, Δημήτρης Λάγιος, Ελένη Βιτάλη. Δημοτικό σχολείο Λεμεσού IB'. Διαθέσιμο σε:
<https://www.youtube.com/watch?v=Hgy2mjUmP24> [Ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2023].

Ηχοϊστορίες. Το κορίτσι (του κυρίου Μενεξέ). Νηπιαγωγείο Παραλιμνίου. Διαθέσιμο σε:

<https://ixoistories.gr/%CE%9D%CE%BF%CE%B9%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%B9portfolio/%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%81%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AD>

[Ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2023].

Εκδήλωση – Αφιέρωμα στον Νομπελίστα Ποιητή Οδυσσέα Ελύτη. Εκπαιδευτήρια Σακκά. Διαθέσιμο σε:

<https://www.youtube.com/watch?v=kNdcH4fjkPE> [Ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2023].

Διαδικτυακό Επιστημονικό Συνέδριο. Το Σχολείο της Συμπερίληψης. Πραγματικότητα και Προοπτικές. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής. Διαθέσιμο σε: <https://3pekes-edutech.uniwa.gr/wp-content/uploads/sites/412/2020/11/%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CC%81%CE%BF-%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BB%CE%B7%CC%81%CF%88%CE%B5%CF%89%CE%BD-1.pdf> [Ανακτήθηκε 12 Δεκεμβρίου 2023].

Janssen, M. (2012). “NeoTag: a POS Tagger for Grammatical Neologism Detection” in *Irec 2012 Proceedings*, 2118-2124. Προσβάσιμο στο: http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/pdf/1098_Paper.pdf (Ανακτήθηκε: 06-05-2017).

Ηλεκτρονικό λεξικό, Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα, λήμμα Νεολογισμός. Διαθέσιμο σε: <https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html> [Ανακτήθηκε 11 Ιανουαρίου 2024].

Συμπεριληπτική εκπαίδευση Βικιπαίδεια. Διαθέσιμο σε: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BB%CE%B7%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7 [Ανακτήθηκε 21 Ιανουαρίου 2024].

Γρηγόρη, Λ. Βιντεοσκοπημένη παρουσίαση για τον Οδυσσέα Ελύτη. Ημερήσιο Γυμνάσιο με Λυκειακές Τάξεις Αστυπάλαιας. Διαθέσιμο σε: https://www.canva.com/design/DAF61cALjeI/bZ13Jv5CzkKsRBufhPnZog/edit?fbclid=IwAR0XB8_DJ-

[BkVEUN52wRnmtmaE4 CpKdWDh3zCpH IjKlAv0P4e DAs- 4I.](#)

[Ανακτήθηκε 20 Φεβρουαρίου 2024].

Κατσιώπη, Ε. Ψηφιακό δωμάτιο απόδρασης. Γυμνάσιο Αστυπάλαιας. Διαθέσιμο σε:

<https://view.genial.ly/65c392c99181c70014be3512/interactive-content-greek->

[language?fbclid=IwAR2qLoKfrGhg8xOkqBbU5dvPItPvmPFA1gyGh5JW0sAlRbMHEOGtOI7NvpI.](https://view.genial.ly/65c392c99181c70014be3512/interactive-content-greek-language?fbclid=IwAR2qLoKfrGhg8xOkqBbU5dvPItPvmPFA1gyGh5JW0sAlRbMHEOGtOI7NvpI) [Ανακτήθηκε 20 Φεβρουαρίου 2024].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1

Στη συνομιλία που ακολουθεί η ποιήτρια Ιουλίτα Ηλιοπούλου απαντά σε ερωτήσεις σχετικά με την προσωπικότητα και το έργο του Οδυσσέα Ελύτη. Η συνέντευξη

πραγματοποιήθηκε στις 25 Μαΐου 2022 μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Η Ι. Ηλιοπούλου υπήρξε η τελευταία σύντροφος του Οδυσσέα Ελύτη και διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα του συνολικού του έργου.

Μία βιοματική κατάθεση για την προσωπικότητα του Οδυσσέα Ελύτη.²¹⁵

Z. Π. Πώς πιστεύετε ότι αντιμετωπίζει ο Οδυσσέας Ελύτης στο έργο του την έννοια «παιδί» και «παιδικότητα»;

I. Η. Το παιδί είναι βέβαια η στέρεη βάση του ενήλικα, και γι' αυτό το ενδιαφέρον, νομίζω, βρίσκεται στο πώς η έννοια παιδικότητα και παιδί αποτελούν, σχεδόν, μια προϋπόθεση για δημιουργική ανάγνωση πολλών πτυχών του έργου του Ελύτη. Η παιδική ηλικία του ανθρώπου, αλλά και η παιδική ηλικία του κόσμου είναι οι δύο όψεις μίας έννοιας σημαντικής, πλην όμως όχι ιδιαίτερα προβεβλημένης στο έργο του. Πέραν των ποιημάτων που είναι γραμμένα με διάθεση να απευθυνθούν στα παιδιά - όπως το αλληγορικό «Ηλιος ο Ηλιάτορας», η ποίηση του Ελύτη, θα έλεγα, απευθύνεται στον ενήλικα που δεν έχει χάσει την δημιουργική του παιδικότητα, που θα πει, την πρωτογενή δυνατότητα ανάγνωσης του κόσμου, σε αυτόν που δεν έχει χάσει το μυστικό κρυφάκουσμα στον γήινο Παράδεισο. «Αν υπάρχει, γράφει ο Ελύτης, ένα θάρρος ανώτερο του παλιού πολέμαρχου ή του σύγχρονου βομβιστή, βεβαιότατα είναι του παιδιού που ξεπέρασε τα εξήντα. Για φαντάσου! Νά 'χουν ασπρίσει καποιανού τα μαλλιά κι εκείνος να κρυφακούει στον Παράδεισο!».

Z. Π. Η έννοια «παιδί» στην ποίησή του λειτουργεί ως σύμβολο και με ποιους τρόπους γίνεται αυτό;

I. Η. Υπάρχει βέβαια η κυριολεκτική σημασία, συχνά εμπλουτισμένη με πολλές συνδηλώσεις: «Παιδί με το γρατζουνισμένο γόνατο», αλλά και «ήταν ωραίο παιδί», ωραίο παλικάρι, «παιδί με το λιβάνι», αλλά και «ο ήλιος ένα παιδί νιογέννητο», «παιδί, παιδάκι με τα καστανά μαλλιά» και τόσα άλλα, που δεν αναφέρονται όλα κατ'

²¹⁵ Στις απαντήσεις της ποιήτριας Ι. Ηλιοπούλου και σε ό,τι σχετίζεται με την ορθογραφία, τα σημεία στίξης και τον τονισμό, διατηρήθηκαν αυτούσιες οι προσωπικές της επιλογές χωρίς οποιαδήποτε παρέμβαση.

ανάγκη μόνον σε πραγματική παιδική ηλικία αλλά πολλά στην αξία που εκπροσωπεί η λέξη παιδί.

Z. Π. Με ποιες συνδηλώσεις αναφέρεται το παιδί στο έργο του;

I. Η. Η έννοια παιδί εκπροσωπεί μία αξία πολύπτυχη. Είναι η αθωότητα, μια ακατάβλητη ενέργεια, η άμεση πρόσληψη της πραγματικότητας, η βασιλεία των αισθήσεων, η ανοιχτή δυνατότητα, η αφιλόκερδη στάση απέναντι στη ζωή και τα φαινόμενά της. Είναι η αρχή της νεότητας –« της αιμάτινης στιγμής που αχρηστεύει τον θάνατο»!

Z. Π. Θα μπορούσαν να δημιουργηθούν κάποιες κατηγορίες σε σχέση με την έννοια του παιδιού στο έργο του Ο. Ελύτη;

I. Η. Δεν ξέρω τι εννοείτε ακριβώς λέγοντας κατηγορίες. Η Λέξη παιδί έχει μία ευρύτερη εφαρμογή, πέραν των στενών ερμηνευτικών της ορίων, ως προς την δυναμική και την ενέργεια, ως προς την απροσχημάτιστη αλήθεια που η παιδική ηλικία και κατ' επέκταση η νεότητα εκπροσωπεί. Η κυρίαρχη έννοια της παιδικότητας - και όχι της παιδικής ηλικίας - υπάρχει στην πανταχού παρούσα έννοια της νεότητας, της νεανικής ηλικίας, της νεαρής κόρης. Υπάρχει ως μικρή Θεά Φυτό, ως κόρη-Άγγελος κλπ.

Z. Π. Μέσα από ποιες γλωσσικές επιλογές συνδέει ο Ο. Ελύτης το παιδί με τη φύση στα ποιητικά του κείμενα;

I. Η. Δεν νομίζω να υπάρχουν συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές που να εφαρμόζονται κάθε φορά. Ενίοτε, γίνεται μια λελογισμένη χρήση υποκοριστικών «Το αυλιδάκι, το κουζινάκι, το αλωνάκι κλπ, η Θεούλα με την μωβ κορδέλα» - Ανάλογα με την θεματική του κάθε ποιήματος υπάρχει ή όχι η γειννίαση των δύο θεμάτων: παιδί και φύση. «Το ναυτάκι του περιβολιού» συναιρεί στην ανάπτυξη του τους δύο αυτούς κόσμους. Αίφνης «Ο Φυλλομάντης» πάλι, ή το «Αρχέτυπον», ή κομμάτια από τη Γένεση του «Άξιον Εστί», ενώ αφορμώνται από την παιδική ηλικία

οδηγούνται πέραν αυτής, ή βλέπουν αυτή ως την περίοδο της πηγαίας σχέσης μας με τη φύση και τον κόσμο.

Z. Π. Τί θα σχολιάζατε σε σχέση με το παιδί ως έννοια που εμπνέει και κινητοποιεί τον ποιητή Ο. Ελύτη;

I. Η. Νομίζω ότι είναι αυτό που είπαμε πριν, η παιδικότητα, η καθαρότητα της ψυχής που προϋποθέτει. Όταν βέβαια θέλει να απευθυνθεί στα παιδιά το κάνει μέσα από την αλληγορία ενός έργου ελληνικής ταυτότητας όπως είναι ο Ηλιάτορας. Λέει αλήθειες, σκληρές ενίοτε, μέσα από τη φόρμα ποιητικού «παραμυθιού» για να χρησιμοποιήσω βέβαια κάπως καταχρηστικά τον όρο.

Z. Π. Η παιδικότητα του Ο. Ελύτη φαίνεται να μοιράζεται ανάμεσα στο γενέθλιο τόπο του, την Κρήτη, τον τόπο καταγωγής του, τη Μυτιλήνη και τον τόπο των παιδικών του καλοκαιριών, τις Σπέτσες. Ποια περίοδος της παιδικής του ηλικίας επηρέασε περισσότερο τη γραφή του;

I. Η. Η παιδικότητά του δεν έχει έναν τόπο, η παιδική του ηλικία - αυτή που διαμορφώνει τον άνθρωπο - ναι, έχει ως κεντρικό σημείο αναφοράς τις Σπέτσες. Ένα νησί σε παρθένα κατάσταση, όταν πήγαινε η οικογένειά του, πολλά καλοκαίρια των παιδικών του χρόνων. Εκεί εξοικειώθηκε με τη φύση και τα μυστήριά της, με την υπερβατική διάσταση των φαινομένων της. Μην ξεχνάτε το απόσπασμα από τον Ναυτίλο: «Τα παιδικά μου χρόνια είναι γεμάτα καλαμιές. Ξόδεψα πολύν άνεμο για να μεγαλώσω. Μόνον έτσι όμως έμαθα να ξεχωρίζω τους πιο ανεπαίσθητους συριγμούς, να ακριβολογώ μες τα μυστήρια.» Αυτή είναι μια μοναδική δήλωση για την βαθιά σχέση του παιδιού με τη φύση, αλλά και την καθοριστική οπτική που διαμορφώνει απέναντι στην ζωή και τον κόσμο. Σχετικά με τους δύο άλλους τόπους που μου αναφέρετε, από την Κρήτη έφυγε όταν ήταν δύο ετών, δεν πρόλαβε να αποκτήσει βιώματα και μνήμες, την Μυτιλήνη την πρωτοεπισκέφτηκε 17 χρονών, αρκετά αργά, δηλαδή.

Z. Π. Θα μπορούσαν να αναζητηθούν στο έργο του Ο. Ελύτη αναπάντεχες όψεις του παιδιού, όψεις δηλαδή που ο ποιητής εφευρίσκει και επινοεί για να μεταφέρει πιθανόν ένα μήνυμα;

I. H. Δεν είναι βέβαια παιδί - με την στενή ηλικιακή έννοια - η κόρη, που κάποιος θα μπορούσε να πει ότι είναι μία άλλη εκδοχή, όχι παιδιού αλλά γνήσιας και πολύπτυχης παιδικότητας. Γιατί βέβαια στην έννοια κόρη δεν είναι μόνο το λείο δέρμα, τα μαλλιά της νεότητας, είναι η « αναρχική» η μη εκλογικευμένη και μη περιοριστική οπτική που προσφέρει η άκρως ποιητική φύση της, η ομολογή της γνήσιας ποιητικής λειτουργίας. Τώρα το Ναυτάκι του περιβολιού, το παιδί με το γρατζουνισμένο γόνατο είναι μετωνυμίες ενός μεταφορικού θέρους με πολλά σημααινόμενα.

Z. Π. Σε εποχές κρίσης, το παιδί απεικονίζεται σε σύγχρονα λογοτεχνικά ή και δημοσιογραφικά κείμενα με έναν διπολικό τρόπο. Άλλοτε είναι το παιδί θύμα και άλλοτε το παιδί θαύμα. Αυτό το δίπολο μπορεί να αναζητηθεί στο έργο του Ο. Ελύτη;

I. H. Περισσότερο, κατ' εμέ, θα πρέπει να αναζητήσετε τον συμβολισμό και όχι τόσο την ρεαλιστική περιγραφή των συμβεβηκότων. Αυτά τα γεγονότα, αίφνης, του πολέμου και της περιόδου που ακολούθησε οδήγησαν τον Ελύτη, όπως έχει εξομολογηθεί, να γράψει το Άξιον Εστί συγκρίνοντας την μοίρα των παιδιών της Ευρώπης, με την μοίρα των παιδιών της Ελλάδας μετά τον πόλεμο. Όμως στο ποιητικό του έργο αποτυπώνεται το πάντα, ακόμη και μέσα από το τώρα. Τα παιδιά, τα ταλαιπωρημένα ελληγάκια, δεν παύουν να είναι τα «πατριωτάκια του ήλιου»

Z. Π. Πώς εμφανίζεται η παιδική μορφή στις Συνεικόνες του Ο. Ελύτη; Μπορούν τα Collage του να θεωρηθούν μια μορφή οπτικοποιημένης ποίησης;

I. H. Δεν θεωρώ οπτικοποιημένη ποίηση τα εικαστικά του. Μπορεί να υπακούουν σε αρχές και να περιέχουν σύμβολα της προσωπικής του μυθολογίας, αλλά δεν οπτικοποιεί ποιήματα πολυεπίπεδα, με φιλοσοφικό και μεταφυσικό χαρακτήρα όπως είναι ποιήματά του. Η παρουσία του παιδιού, με την κυριολεκτική έννοια δεν είναι παρά αυτοβιογραφική θα έλεγα, (την μία φορά που υπάρχει) όπως πχ σε ένα κολλάζ «τους Δρόμους της θάλασσας», όπου θα αναγνωρίσει κανείς τον ίδιο αλλά και σύμβολα του μύθου του.

Z. Π. Η έννοια του παιδιού στο έργο του Ελύτη μπορεί να ενσωματώνει αυτοβιογραφικά στοιχεία του ποιητή;

I. Η. Σαφώς και υπάρχει, κάποτε, μία αυτοβιογραφική βάση, θα έλεγα. Με κάποια ίσως εμφανή αλλά και άλλα κεκρυμμένα, αφομοιωμένα στοιχεία. Άλλωστε πνευματικά και ψυχικά επεξεργαζόμαστε πάντα, όσοι γράφουμε, ένα προσωπικό υλικό που εξακτινώνεται, βέβαια, και προβάλλεται στον καθένα. Όμως ο Ελύτης δεν δημοσιογραφεί ποιητικά ποτέ, γράφει αληθινή ποίηση που θα πει, μεταπλάθει, μετουσιώνει, ανασυνθέτει την πραγματικότητα προς την κατεύθυνση μιας άλλης δικαιοτέρας, διαρκέστερης ουσιαστικότερης διάταξης. Γι' αυτό και δεν θα περιγράψει κάτι από την παιδική του ηλικία - εξαιρέσεις σπάνιες θα βρείτε στα πεζά του πχ Στα Ανοιχτά Χαρτιά, ή στον Χρόνο δεσμώτη και Χρόνο λυόμενο ή στην Αυτοπροσωπογραφία σε λόγο προφορικό ή σε κάποιες συνεντεύξεις όπου αναφέρεται στην παιδική του ηλικία. Μεταπλασμένα ποιητικά, βέβαια, θα συναντήσετε στοιχεία και στο Άξιον Εστί και στο Φωτόδεντρο, ακόμη και στο Εκ του Πλησίον.

Z. Π. Ποια ήταν η σχέση του Ο. Ελύτη με τα παιδιά; Εάν επιθυμείτε, θα σας παρακαλούσα να μοιραστείτε μαζί μας κάποια βιώματα ή περιστατικά που τυχόν θα μπορούσατε να αναφέρετε.

I. Η. Δεν είχε ποτέ συμβίωση με παιδί ή συνεχή επαφή με παιδιά. Όταν, σπάνια – κυρίως την περίοδο αμέσως μετά το Νόμπελ - επισκέφτηκε ένα δύο σχολεία, χάρηκε ιδιαίτερα την αντίδραση οικειότητας των παιδιών, όταν φεύγοντας απ' το σχολείο είχαν βγει στα κάγκελα της αυλής χαιρετώντας τον και φωνάζοντας τον με το μικρό του όνομα.

Z. Π. Ποιες ήταν οι αγαπημένες λέξεις του Ελύτη κάθε φορά που αναφερόταν στα παιδιά; Ποια ήταν τα επικρατέστερα εκφραστικά μέσα του Ο. Ελύτη για το αγόρι και για το κορίτσι στην ποίησή του;

I. Η. Δεν υπάρχει νομίζω κάτι που να αποτελεί στερεοτυπική επιλογή. Επειδή συνήθως αναφέρεται με τη λέξη παιδί - είτε στην δική του παιδική ηλικία, είτε χρησιμοποιεί τη λέξη αντί του νεαρού αγοριού πχ Παιδί με το γρατζουνισμένο γόνατο θα έλεγα όταν αναφέρεται σε θηλυκή παρουσία πάντα επισημαίνεται με τη λέξη

κορίτσι, μια λέξη που λειτουργεί συχνά και ως ποιότητα. Πχ στα Ανοιχτά χαρτιά μιλά για την Μαραγκοπούλα - μικρό κορίτσι που του υπέβαλε με μια χειρονομία της την παρότρυνση της δημιουργίας - του γραψίματος-. Η κόρη - άγγελος (είναι άγγελος με φύλο), η Κόρη που έφερνε ο Βοριάς, η Μικρή πράσινη θάλασσα, η θεούλα με τη μωβ κορδέλα, η Τρις Μαρία Νεφέλη δεν είναι παιδιά, είναι νεαρές θηλυκές υπάρξεις, πολύσημες.

Z. Π. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου σε ποιητικά του κείμενα ο Οδυσσεάς Ελύτης χρησιμοποιεί υποκοριστικά, υποκοριστικούς συνδυασμούς, μεταφορές ή παρομοιώσεις όταν αναφέρεται στην έννοια του παιδιού;.

I. Η. Χρησιμοποιεί, αλλά όχι συχνά, υποκοριστικά. Αίφνης το Ναυτάκι του Περιβολιού ή τα ελληνάκια, το Μαγισσάκι, η Τοσοδούλα τύχη στα Ρω του Έρωτα, ή Στον Φυλλομάντη - όπου αναφέρεται στον ίδιο - και χρησιμοποιεί τη λέξη παιδί παιδάκι, ή στο Ημερολόγιο γράφει η Θεούλα, ή πάλι αλλού το Μορτάκι του άσπρου σύννεφου ή στη Μαρία Νεφέλη «άπραγα κοριτσάκια της βροχής που μ' έχετε συλλάβει», ή ξανά στο ίδιο έργο υπάρχουν κοριτσάκια που τρέχουνε καβάλα σε καουτσουκένιους δράκοντες. Χρησιμοποιεί βέβαια και υποκοριστικά, ενίοτε για τον φυτικό κόσμο. Τώρα, οι μεταφορές, παρομοιώσεις έχουν να κάνουν με την επιπλέον νοηματοδότηση της λέξης κάθε φορά και βέβαια με το context - το συμφραστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκεται.

Z. Π. Κάθε γλωσσική απεικόνιση στο παιδί γίνεται με μία συγκεκριμένη δομή. Ο Ελύτης επέλεγε τα ουσιαστικά ή τα ρήματα, τις ονοματικές ή τις ρηματικές δομές για να αναφερθεί στο παιδί;

I. Η. Δεν έχω κάνει τέτοια ειδική μελέτη για να σας απαντήσω. Ο Ελύτης επεξεργαζόταν πολύ την φράση του, αλλά είχε πάντα την δροσιά και την αυθορμησία της γνήσιας ποιητικής λειτουργίας. Τα ουσιαστικά βέβαια είναι αυτά που φέρουν, όχι το βάρος της ενέργειας αλλά τον προσδιορισμό του υποκειμένου που εδώ ενδιαφέρει.

Z. Π. Ενδεικτικά μιλώντας, οι έφηβοι χαρακτηρίζονται για την ανατρεπτική και επαναστατική τους διάθεση. Τα παιδιά διακρίνονται από μια έμφυτη ικανότητα να

αναγνωρίζουν και να προσεγγίζουν αισθητηριακά τον κόσμο. Με ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα των παιδιών ταυτίστηκε περισσότερο ο Οδυσσέας Ελύτης;

I. H. Η βασική, αν θέλετε, τάση, η κυρίαρχη στο έργο του είναι η εναντίωση. Ο Ελύτης αντιστρατεύεται την τρέχουσα αντίληψη για την ζωή, τον τρέχοντα κώδικα αξιών, διεισδύει στα απώτατα βάθη αισθήσεων και εννοιών, προτείνει μια διαφορετική ανασύνθεση των στοιχείων του κόσμου. Ιδιότητες και χαρακτηριστικά που σύμφωνα με όσα είπατε προσιδιάζουν στην εφηβική ηλικία. Στην ηλικία της ανατροπής. Ο ορισμός που ο ίδιος έδωσε στην ποίηση συνενώνει κατά την γνώμη μου τις δύο ηλικιακές φάσεις - εάν, μιλάμε βέβαια για την μεταφορική και συμβολική τους σημασία. «Αντιλαμβάνομαι την ποίηση σαν μια πηγή αθωότητας γεμάτης από επαναστατικές δυνάμεις, που αποστολή μου είναι να τις κατευθύνω επάνω σε έναν κόσμο απαράδεκτο για την συνείδησή μου».

Z. Π. Ποιοι είναι κατά τη γνώμη σας οι καταλληλότεροι τρόποι διδακτικής προσέγγισης και εμπλοκής της ποίησης του Ελύτη στην προσχολική ή και πρωτοσχολική ηλικία;

I. H. Ασφαλώς μέσα από μια διπλή προσέγγιση: των εικόνων που παράγουν νοήματα αλλά και των λέξεων που παράγουν εικόνες. Ξεκινώντας από ποιήματα παραδοσιακής φόρμας που έχουν ρυθμό και ρίμα - σύμφωνα θα 'λεγες με τον εσωτερικό ρυθμό παιχνιδιού του παιδιού - προσεγγίζουμε έννοιες πολύτροπες μέσα από αυτήν την αρχετυπική φόρμα του τραγουδιού, και μέσα από την πρώτη τους σημασία. Μην ξεχνάμε ότι η ποίηση είναι γλώσσα και η γλωσσική προσέγγιση μπορεί να σταθεί πολύτιμη για την εκμάθηση όχι μόνο λεκτικών δομών αλλά και ποιητικών σχημάτων. Μ' άλλα λόγια για την μύηση στον ποιητικό κόσμο, που παρέχει μια άλλη οπτική της ίδιας της ζωής, χρήσιμη για τον ενήλικα πια.

Z. Π. Τί θα απαντούσατε σε ένα παιδί της εποχής μας που στη συνηθισμένη ερώτηση «Τί θα ήθελες να γίνεις όταν μεγαλώσεις» απαντά «Ποιητής»;

I. H. Κανείς νομίζω δεν απαντά ποιητής, ούτε βέβαια και αυτός που ασχολείται με την ποίηση. Γιατί η ποίηση δεν είναι παρά μία πρωταρχική ίσως κάποτε καλλιτεχνική

έκφραση, που συνιστά ιδιότητα, λειτουργία, φιλοσοφική θεώρηση, οπτική του κόσμου, γλωσσική έκφραση όχι όμως επάγγελμα. Μακάρι να μπορούσε κάποτε στη χώρα μας ο ρόλος του ποιητή και του συγγραφέα εν γένει να βρίσκει την ανταπόδοση που θα του άρμοζε. Μακάρι να μπορούν συγγραφείς, ποιητές να ζουν από τα γραφτά τους, από τις δημοσιεύσεις τους από τις ομιλίες τους. Όλα αυτά δηλ. που θεωρείται αυτονόητο να γίνονται δωρεάν. Εάν είναι βέβαια να γίνει κάποιος ποιητής, μ' άλλα λόγια να ανακαλύψει και να καλλιεργήσει αυτό που ήδη προϋπάρχει μέσα του, θα το κάνει με όποιο κόστος. Δεν είμαστε ποιητές, που έλεγε ο Γιώργος Σαραντάρης, σημαίνει φεύγουμε, σημαίνει εγκαταλείπουμε τον αγώνα.

Z. Π. Ο Οδυσσέας Ελύτης εξέλαβε το βραβείο Νόμπελ, με το οποίο τιμήθηκε, ως συνολική βράβευση για την ελληνική γλώσσα. Ποια ήταν η σχέση του με την ελληνική γλώσσα και την ιστορία της;

I. Η. Ποίηση και γλώσσα στον Ελύτη είναι ένα. Πίστευε στο ήθος και στις πολλαπλές δυνατότητες της ελληνικής, της γλώσσας που τον οδήγησε στην ποιητική γραφή. «Το φαινόμενο της ελληνικής γλώσσας, γράφει, πήρε στα μάτια μου τα γνωρίσματα του αναπόφευκτου που παρουσιάζουν τα φυσικά φαινόμενα» και αλλού σημειώνει ότι η γλώσσα «συμβαίνει να αποτελεί και εργαλείο μαγείας και φορέα ηθικών αξιών. Προσκτάται η γλώσσα στο μάκρος των αιώνων ένα τέτοιο ήθος. Και το ήθος αυτό γεννά υποχρεώσεις.» Η ιστορία φυσικά αντανάκλαται στο σώμα της γλώσσας, μιας γλώσσας με πολυαιώνια παρουσία.



Παράρτημα 2

Ακολούθως παρατίθενται τα ποιητικά κείμενα στα οποία στηρίχτηκε το υποκεφάλαιο 3.5. Οι απεικονίσεις του παιδιού σε ποιητικά κείμενα – Ενδεικτικές αναφορές.

«Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», Β' Σχεδιασμά (του Διονύσιου Σολωμού)

Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι' η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνεί·
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τί σ' έχω γω στο χέρι;
Οπού συ μούγινες βαρύ κι' ο Αγαρηνός το ξέρει.»

«Ο Τάφος» (του Κωστή Παλαμά)

Μήτε με τὸ σίδερο,
Μήτε με τὸ χρυσάφι,
Μήτε με τὰ χρώματα
Ποὺ σπέρνουν οἱ ζωγράφοι

Μήτε με τὰ μάρμαρα
Τὰ τεχνοσκαλισμένα·
Τὸ σπιτάκι σου ἔπλασα
Παντοτινὸ γιὰ σένα

Μόνο με τοῦ πνεύματος
Τὰ μάγια! Σοῦ τὸ ὑψώνω
Σ' ἓνα τόπον ἄυλον,
Ἀπείραχτο ἀπ' τὸ χρόνο.

Μ' ὅλα μου τὰ δάκρυα
Καὶ με τὸ αἷμα μου ὅλο
Τοῦ ἔχτισα τὰ θέμελα,
Τοῦ σκέπασα τὸ θόλο

Κι ἄ φοβᾶσαι, ἀγάπη μου,
Νὰ μένης μοναχό σου,
Κάλεσε καὶ κράτησε
Μέσα στ' ἄρχοντικό σου

Όλα τὰ ἐρωτόπλαστα
Καθὼς ἐσὺ βλάσταρια
Π' ἄνθισαν κι ἀπόσβυσαν,
Μιᾶς χρυσαυγῆς καμάρια!

«Πρωινό ἀστρο» (του Γιάννη Ρίτσου)

Κοριτσάκι μου, θέλω να σου φέρω
τα φαναράκια των κρίνων
να σου φέγγουν τον ύπνο σου.

Θέλω να σου φέρω
ένα περιβολάκι
ζωγραφισμένο με λουλουδόσκονη
πάνω στο φτερό μιας πεταλούδας
για να σεργιανάει το γαλανό όνειρό σου.

Θέλω να σου φέρω
ένα σταυρουλάκι αυγινό φως
δύο αχτίνες σταυρωτές απ' τους στίχους μου
να σου ξορκίζουν το κακό
να σου φωτάνε
μη μου σκοντάψεις, κοριτσάκι,
έτσι γυμνόποδο και τρυφερό
στ' αγκάθι κ' ενός ίσκιου.

Κοιμήσου.
Να μεγαλώσεις γρήγορα.
Έχεις να κάνεις πολύ δρόμο, κοριτσάκι,
κ' έχεις δυο πεδιλάκια μόνο από ουρανό.
Κοιμήσου.

Το πρόσωπο της μητερούλας φέγγει
πάνω απ' τους ρόδιους λοφίσκους του ύπνου σου
εαρινό φεγγάρι
ανάμεσα από τα στάχια της έγνοιας της
και τα τριαντάφυλλα των τραγουδιών μου.

Κοιμήσου, κοριτσάκι.
Είναι μακρύς ο δρόμος.
Πρέπει να μεγαλώσεις.
Είναι μακρύς μακρύς
μακρύς ο δρόμος.

«Κάποτε θα 'ρθουν» (του Λευτέρη Παπαδόπουλου)

Κάποτε θα 'ρθουν να σου πουν
πως σε πιστεύουν, σ' αγαπούν
και πως σε θένε

Έχε το νου σου στο παιδί,
κλείσε την πόρτα με κλειδί
ψέματα λένε

Κάποτε θα 'ρθουν γνωστικοί,
λογάδες και γραμματικοί
για να σε πείσουν

Έχε το νου σου στο παιδί
κλείσε την πόρτα με κλειδί,
θα σε πουλήσουν

Και όταν θα `ρθουν οι καιροί
που θα `χει σβήσει το κερι
στην καταιγίδα

Υπερασπίσου το παιδί
γιατί αν γλιτώσει το παιδί
υπάρχει ελπίδα.



Παράρτημα 3

Ακολουθούν τα βιβλία που έχουν εκδοθεί από τον Εκδοτικό Οίκο Ίκαρος σχετικά με το λογοτεχνικό έργο του Οδυσσέα Ελύτη:


- **«Elytis' Greece»:** Δοκίμιο
Α΄ έκδοση: 2021
Ανθολόγηση – Επιμέλεια: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
Μετάφραση: David Connolly
- **«Η Ελλάδα του Ελύτη»:** Δοκίμιο
Α΄ έκδοση: 2021
Ανθολόγηση – Επιμέλεια: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
Για ψηφιοποιημένο απόσπασμα του έργου εδώ:
<https://issuu.com/ikarosbooks/docs/9789605724078> (Προσπελάστηκε στις 13/10/2023).
- **«Ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας! Του Οδυσσέα Ελύτη με τη μουσική του Γιώργου Κουρουπού»:** Δοκίμιο / Ελληνική Ποίηση
Α΄ έκδοση: 2016
Επιμέλεια, σύνθεση κειμένων και σχεδιασμός έκδοσης: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
Για ψηφιοποιημένο απόσπασμα του έργου εδώ:
<https://issuu.com/ikarosbooks/docs/9789605721299/1> (Προσπελάστηκε στις 13/10/2023).
- **«Οδυσσέας Ελύτης. Ο ναυτίλος του αιώνα»:** Λεύκωμα
Α΄ έκδοση: 2011
Επιμέλεια – σύνθεση: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
Για ψηφιοποιημένο απόσπασμα του έργου εδώ:
https://issuu.com/ikarosbooks/docs/naytilos_preview (Προσπελάστηκε στις 13/10/2023).
- **«Ποίηση»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 2002
Καλλιτεχνική επιμέλεια: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
Τυπογραφική επιμέλεια: Γιάννης Η. Χάρης
- **«Το Μονόγραμμα»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1999
Εκτός κειμένου σχέδιο του Γιάννη Μόραλη
Αναπαραγωγή του χειρογράφου του ποιητή
- **«Εκ του πλησίον»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1998
- **«2x7ε»:** Δοκίμιο
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1996
- **«ΣΑΠΦΩ ΕΛΥΤΗΣ»:** Ελληνική Ποίηση

Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1996
Εμπεριέχονται 11 διαφανογραφίες του Οδυσσέα Ελύτη

- **«Δυτικά της λύπης»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1995
Φωτογραφία και σχεδιασμός: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
- **«Εν λευκώ»:** Δοκίμιο
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1992
Εξώφυλλο: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
- **«Τα ελεγεία της Οξώπετρας»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1991
Προμετωπίδα του Κώστα Πανιέρα
Εξώφυλλο: Ιουλίτα Ηλιοπούλου
- **«Τα δημόσια και τα ιδιωτικά»:** Δοκίμιο
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1990
Το δοκίμιο περιλαμβάνεται στον β΄ τόμο των
Δοκιμίων του Ο. Ελύτη με τίτλο Έν λευκῶ
- **«Το δωμάτιο με τις εικόνες»:** Λεύκωμα
44 Collages του Οδυσσέα Ελύτη
Κείμενο: Ευγένιος Αρανίτσης
Α΄ έκδοση: 1986
- **«Ο μικρός ναυτίλος»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1985
Προμετωπίδα του Γεράσιμου Στέρη
- **«Τρία ποιήματα με σημαία ευκαιρίας»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1982
Προμετωπίδα του William Pownall
- **«Ανοιχτά Χαρτιά»:** Δοκίμιο
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1982
Εξώφυλλο: Γιάννης Μόραλης
- **«Μαρία Νεφέλη»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1978
Εξώφυλλο και προμετωπίδα από φωτογραφία του Man Ray
- **«Δεύτερη γραφή»:** Μετάφραση ξένης ποίησης
Α΄ έκδοση: 1976

Μεταφράσεις των: Arthur Rimbaud, Comte de Lautreamont,
Paul Éluard, Pierre-Jean Jouve, Giuseppe Ungaretti, Federico Garcia Lorca,
Vladimir Maiakovski

- **«Τα ετεροθαλή»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1974
Προμετωπίδα του Ν. Χατζηκυριάκου – Γκίκα
- **«Το μονόγραμμα»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1972
Εκτός κειμένου σχέδιο του Γιάννη Μόραλη
Αναπαραγωγή του χειρογράφου του ποιητή
- **«Το Φωτόδεντρο και η Δέκατη Τέταρτη Ομορφιά»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1971
Κόσμημα εξωφύλλου και προμετωπίδα του Ν. Νικολάου
- **«Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1971
Κόσμημα εξωφύλλου και προμετωπίδα του Ν. Νικολάου
- **«Προσανατολισμοί»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1966
Κόσμημα εξωφύλλου και προμετωπίδα του Γ. Τσαρούχη.
- **«Ήλιος ο Πρώτος»:** Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1963
Προμετωπίδα του Γ. Τσαρούχη
- **«Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας»:**
Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1962
Εξώφυλλο και προμετωπίδα του Γ. Μόραλη
- **«Έξι και μία τύψεις για τον ουρανό»:**
Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1960
Εξώφυλλο και προμετωπίδα του Γ. Μόραλη
- **«Το Άξιον Εστί»:**
Ελληνική Ποίηση
Συγγραφέας: Οδυσσέας Ελύτης
Α΄ έκδοση: 1959
Κόσμημα εξωφύλλου του Γ. Τσαρούχη
Προμετωπίδα του Γ. Μόραλη

A blue horizontal banner with a scroll-like appearance, featuring a dark blue outline and a lighter blue fill. The text is centered within the banner.

Παράρτημα 4

Ακολούθως παρατίθενται οι Κώδικες Ταχείας Απόκρισης (QR codes) όπως αναλύθηκαν και περιεγράφηκαν στο υποκεφάλαιο 10.2.2. Ελυτική ποίηση και ψηφιακή τεχνολογία. Η αξιοποίηση των QR codes.

1. Μελοποιημένη απόδοση του ποιήματος «Κορίτσι» με εικονογράφηση από ζωγραφιές μαθητών.²¹⁶



2. Συνέντευξη τύπου του Οδυσσέα Ελύτη για το Νόμπελ Λογοτεχνίας.



3. Ομιλία της Ιουλίτας Ηλιοπούλου στο Πολιτιστικό Κέντρο Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών με θέμα «Η ιερότητα στον Ελύτη».



²¹⁶ Η ιδέα, η υλοποίηση και η επιμέλεια α
τιμήματα Δ1 & Δ2, 2018-2019.

4. Προσωπική συνέντευξη του ποιητή για τη ζωή και το έργο του.



5. Μελοποιημένη απόδοση του ποιήματος «Του Μικρού Βοριά» από τη Ντόρα Γιαννακοπούλου σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη.



6. Πληροφοριακό υλικό για τον Οδυσσέα Ελύτη μέσα από ψηφιακή, διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια (Βικιπαίδεια).



7. Αποφθέγματα του Ελύτη.



8. Επίσημη λίστα με την εργογραφία του Ελύτη.



9. Ενδεικτικές
εικόνες από τις
Συνεικόνες
(Collages) του



ποιητή.

Ακολουθεί ενδεικτικό φωτογραφικό υλικό από τις εφαρμοσμένες παιδαγωγικές δράσεις που πραγματοποιήθηκαν σε μαθητές και μαθήτριες Νηπιαγωγείου, Α΄ και Β΄ Δημοτικού.



(Ψηφιακή εικόνα που δημιούργησαν οι μαθητές του Νηπιαγωγείου εφαρμόζοντας λέξεις από την ποίηση του Ελύτη στην ψηφιακή εφαρμογή Image Creator)





(Νηπιαγωγείο. Από το παιχνίδι στην ποίηση.
Μουσικοκινητικό παιχνίδι)



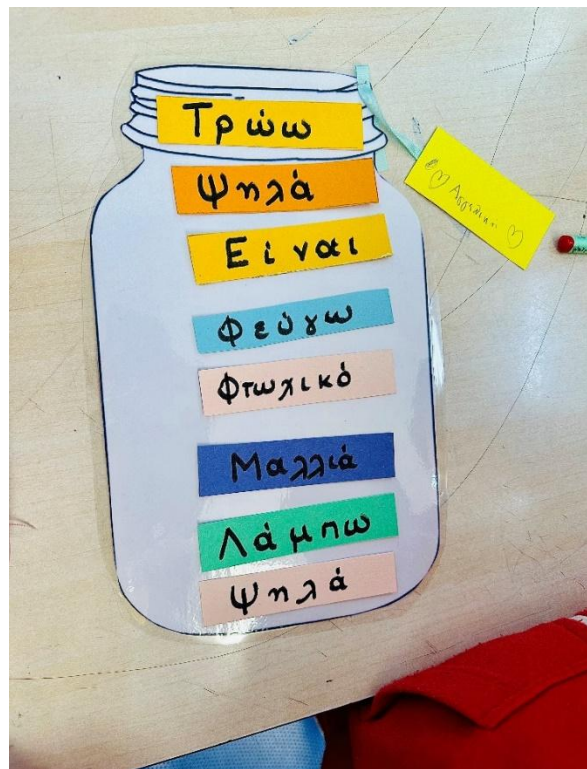
(Α΄ Δημοτικού. Παίζουμε με τις λέξεις. Χτίζουμε έναν στίχο)



(Α΄ Δημοτικού. Παίζουμε με τις λέξεις. Χτίζουμε έναν στίχο)



(Β΄ Δημοτικού. Από τη συλλογή λέξεων στην ποιητική δημιουργία.)



(Β΄ Δημοτικού. Από τη συλλογή λέξεων στην ποιητική δημιουργία.)



(Β' Δημοτικού. Από τη συλλογή λέξεων στην ποιητική δημιουργία.)